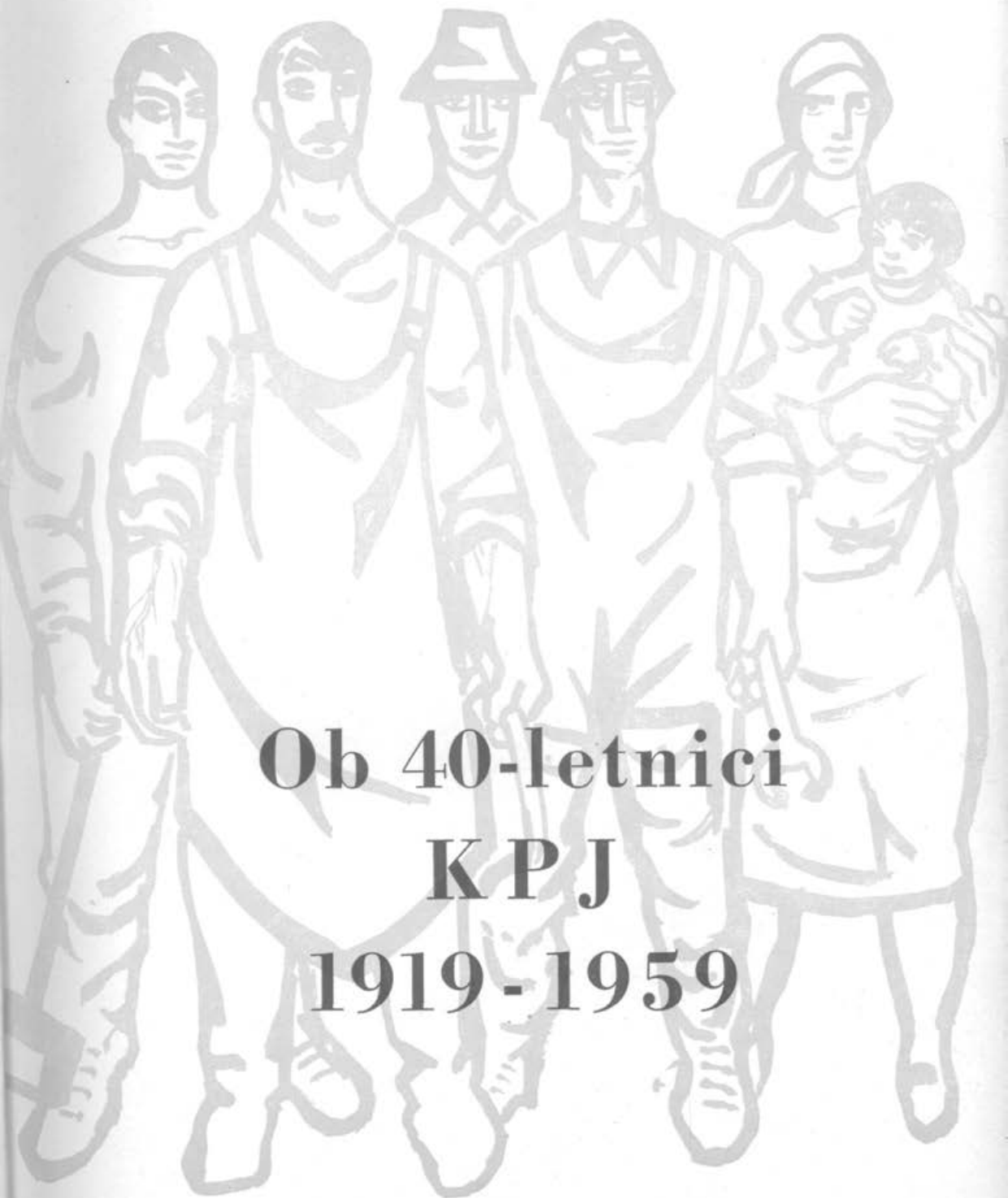

KAMNIŠKI
ZBORNIK

V JUNIJU 1959

Ob 40-letnici
K P J
1919 - 1959

mir est 4443

1. VII. 1959.

14 19/59

D. 04 = 263

BORCI IN AKTIVISTI BIVŠEGA KAMNIŠKEGA OKROŽJA OB JUBILEJU

Tomo Brejc

Stirideseto obletnico Zveze komunistov Jugoslavije slavimo borci in aktivisti bivšega kamniškega vojnega okrožja v prazničnem razpoloženju. Bodri in veseli nas zavest, da v dneh, ki so bili za partijo in za vse naše ljudstvo najtežji, nismo bili med zadnjimi, ki so se odzvali njenemu pozivu na vstajo proti okupatorju, temveč med prvimi.

Prav tako nas veseli, da pripadamo partiji, ki je v najbolj usodnem času, ko je nadaljnja usoda Evrope visela na niti, do kraja izpolnila tudi svojo internacionalno dolžnost s tem, da je vse narode Jugoslavije mobilizirala v boj proti fašistični okupaciji. S tem pa je doprinesla tudi velik delež v skupnem boju za zmago nad najstrašnejšo tiranijo, kar jih je kdaj poznal svet, nad nemškim in italijanskim fašizmom.

ZKJ v boju za nacionalno in socialno osvoboditev narodov Jugoslavije tudi prej ni nikoli omahovala. Prav to jo je usposobilo in ojeklenilo njen kader za zadnji in najtežji boj v naši deželi. Nastala je v burji in viharju in, takoj ko se je pojavila na politični areni, stopila na čelo ljudstva, ki se je bojevalo proti buržoaziji. Ta jugoslovanska buržoazija je namreč, brž ko je prevzela oblast, začela s surovim zatiranjem narodov Jugoslavije in delovnih ljudi. KPJ se je bojevala za uničenje te oblasti, ki so jo od prvega do zadnjega dne spremljali nasilje, korupcija in podkupovanje, nesposobnost, zaostalost in primitivnost. KPJ je bila edina politična sila v stari Jugoslaviji, ki se je bojevala proti izdajalskim vladam, katere so interese ljudstva prodajale fašizmu. Ko je okupator zasedel našo državo, je bila zopet KPJ edina, katere voditelji se niso vdinjali okupatorju. Niso bežali v tujino, temveč so se vrnili v domovino še tisti, ki so do takrat živeli v tujini, živeli in se bojevali skupaj s svojim narodom v njegovih najtežjih časih in mu pomagali priboriti nazaj izgubljeno svobodo. Prijatelja spoznaj v nesreči!

Zlasti je za mali slovenski narod sreča, da ga je vodila in ga vodi taka partija. Samo njej se imamo Slovenci zahvaliti, da smo dosegli svojo neodvisnost

in svojo republiko. Pa ne samo to. Ker smo pod njenim vodstvom doprinesli dostojen delež tudi za zmago nad fašizmom v mednarodnem merilu, smo stopili v tisto vrsto narodov, ki jih svet pozna, ceni in spoštuje.

V boju proti fašistični tiraniji namreč niti vsi veliki narodi niso izpolnili svoje dolžnosti. Nam tega nihče ne more očitati. Naša zasluga je toliko večja predvsem zato, ker mi nismo imeli več nobene tradicije naroda, ki je nekoč živel svobodno življenje. Predolgo smo bili v sužnosti, da bi mogli imeti tako tradicijo. Dolgotrajna sužnost pa ima za sleherni narod tudi svoje težke moralne posledice. Ne poraja samo junake odpora, temveč tudi hlapce in hinavce. Ti so potrebni sleherni okupatorski oblasti, zato vsaka taka oblast hlapčevstvo naravnost ščiti in neguje. Osvobodilni boj je dvignil našo narodno samozavest, spremenili smo se, kot je lepo in pravilno rekel pokojni voditelj tovariš Kidrič: »iz naroda hlapcev v narod junakov.«

Naš narodnoosvobodilni boj ima še drugo veliko moralnopolitično vrednost. Nismo stopili v boj proti okupatorju takrat, ko je ta že slabel in se umikal, ko je bilo že jasno, da se bliža njegov neizogibni poraz, temveč v času, ko je bil na višku svoje moči, ko so Stalinove armade prepuščale Hitlerju trikrat večje ozemlje, kot ga je bil nekoč zasedel Napoleon.

Vendar — bilo nam je težko, tako težko kot še nikoli poprej. Na Gorenjskem smo bili prav tako pod stalnim psihološkim pritiskom bobneče hitlerjanske propagande, ki je vojne uspehe Hitlerjevih armad napihovala do absurda. Prepričevati smo morali ljudi o pravilnosti naše poti, ko smo se sami s tesnobo v duši vpraševali, kdaj bo tega umikanja sovjetskih armad konec. Sam začetek vstaje — bodimo odkriti in spoštujmo resnico — ni bil tako težak, ker smo vsi bolj ali manj verjeli, da bo Rdeča armada v nekaj tednih obračunala s Hitlerjem. Toda potem, ko se je umik sovjetske vojske vlekel v nedogled in ni bilo videti ne konca ne kraja, se je začelo pollaščati mnogih sicer dobrih in zavednih slovenskih ljudi na Gorenjskem mračno malodušje, ki je silno otežkočalo tudi nadaljnjo mobilizacijo v partizane. Mimo tega ne smemo pozabiti, da tudi mi med vstajo nismo doživljali samo uspehov, temveč tudi težke in boleče poraze.

Tako je bilo tudi v kamniškem vojnem okrožju ob koncu leta 1941.

Preživeli smo štiri zime v času NOB. Od vseh je bila zima 1941-42 najbolj mračna in težka. Decembra 1941 na kamniškem področju ni bilo nobene partizanske čete več. Vladalo je popolno zatišje. Danes je že naravnost težko razumeti, kako je bilo s tem stanjem prizadeto tudi vse naše politično delo. Aktivnost partizanskih enot je bila ozko povezana s političnim delom na terenu. Kakor hitro teh enot na nekem področju ni bilo, je bil okupator še bolj ošaben, surov in nasilen. Takoj se je pomnožilo tudi število njegovih sodelavcev in narodnih izdajalcev. In nasprotno, nadutih in ošabnih Fricev sta se pollaščala razburjenost in nemir, izdajalci in sodelavci okupatorja so v strahu pred zasluženimi kaznjami omejevali svojo zločinsko dejavnost, se skrivali in bežali iz nevarnega področja,

*Tomo Brejc, fotografija
za ilegalno osebno
legitimacijo, april 1942*

kakor hitro se je na njem pojavila bojevit partizanska četa. Skladno z uspehi partizanov se je razumljivo dvigal in padal tudi bojeviti politični barometer med ljudstvom na terenu.

Po vsem tem je razumljivo, da smo se tudi v kamniškem vojnem okrožju po navodilu partije z največjo odločnostjo bojevali za ponovno vzpostavljanje, okrepitev in razširjanje aktivnosti partizanskih edinic. V Domžalah je bil 26. decembra 1941 sestanek, na katerem smo razpravljali o oblikovanju nove partizanske enote na kamniškem področju. Na tem sestanku je bil iz Kamnika prisoten pokojni tovariš Jože Sest, usnjar iz Knafličeve tovarne, ki je leta 1940 odslužil vojaški rok v planinskem polku v Škofji Loki kot desetnik. Ta tovariš je v zgodnji pomladi 1942 odšel v partizane. Bil je dober borec, žal pa je že julija istega leta padel.

Sredi januarja 1942 se je zaradi ustanavljanja novih čet sestal Pokrajinski komite za Gorenjsko v Razpetovi hiši na Rojski cesti v Domžalah. Imeli smo nove borce, ki so bili pripravljene oditi v partizane, toda manjkalo nam je že nekoliko izkušeno bojevito jedro. Bili smo si tudi na jasnem, da mora obnovljeno partizansko enoto voditi izkušen komandir. Prvotno smo nameravali na kamniško področje premestiti Kokrško četo, ki je pod poveljstvom pokojnega komandirja Jožeta Bečana operirala v okolici Kranja. Končno pa je bil sprejet sklep, da se mora v to okrožje vrniti četa kamniških partizanskih prvoborcev, ki so bili dotlej v sestavu Cankarjevega bataljona na Jelovici pod poveljstvom narodnega heroja Matije Blejca. Ta četa se je prve dni februarja 1942 dejansko vrnila na kamniško področje.

Naj mi cenjeni tovariši in tovarišice ter bralci Zbornika oprostijo, če se vračam še k vprašanju, o katerem sem sicer v zadnjih letih že nekajkrat pisal, nisem pa podvlekel dveh izredno važnih dejstev.

Od vsega začetka nam je bilo jasno, da smo z organizacijo ljudske vstaje na Gorenjskem dosegli za naše ljudstvo na tem področju uspeh življenjske važnosti: preprečili smo namreč množično preseljevanje naših ljudi v koncentracijska taborišča, ki ga je imel v načrtu gauleiter Kutschera. Centralni komite KPS in Glavni štab sta se bojevala, da bi okupatorju preprečila množično preseljevanje v vseh slovenskih pokrajinah. To se je v glavnem posrečilo, vendar ne povsod. Na primer v osemkilometrskem obmejnem pasu na Krškem polju preselitve nismo mogli preprečiti. Posledica te preselitve je bila, da je velik del teh naših ljudi podlegel strahotnemu trpljenju v okupatorjevih taboriščih, tisti pa, ki so se vrnili, še danes čutijo posledice prestanega trpljenja. To se pravi, če bi se bilo na Gorenjskem okupatorju posrečilo preseliti 60.000 naših ljudi, bi bile naše žrtve neprimerno večje od števila tovarišev, ki so padli v boju z okupatorjem. Tega ne smemo pozabiti. Zasluga partije je, da se to ni zgodilo.

Praznujemo naš veliki jubilej ob ponovnih nezasluženi napadih na našo deželo in njeno vodstvo. Živimo na prehodnem ozemlju, ki ima ogromen strateški in ekonomski pomen. Čez naše ozemlje vodi pot v Azijo, a tudi iz nje. Tega so se velesile vedno zavedale in prav tako vedno poskušale, da nas na tak ali drugačen način stlačijo v svojo malho. Koliko kramarskih kupčij je bilo že sklenjenih na naš račun! Mi se zavedamo: kakor hitro bi se pridružili kateremu koli bloku, bi bilo naše neodvisnosti konec. Zato se bojujemo za mir in ustvarjalno sodelovanje med vsemi narodi sveta izven blokov, ki so za ohranitev svetovnega miru bili in bodo škodljivi in nevarni.

V tem našem prizadevanju nam mimo naše čvrste odločnosti, da ohranimo svojo neodvisnost, pomaga tudi naš mednarodni ugled in v nemajhni meri tudi naša vojna slava, zaslužen pridobljena v boju za uničenje fašizma.

Mi, kamniški borci in aktivisti, smo ponosni, da delamo in se bojujemo pod zastavo ZKJ. Tako kot v preteklosti ji bomo vedno zvesti tudi v bodoče, naj bodo časi dobri ali slabi.

Jugoslavija je danes po hitrosti svojega industrijskega razvoja prva država v svetu. To je v letošnji pomladi priznal tudi Urad za statistiko OZN. Toda svet naj samo še malo počaka, da se pri nas sistem delavskega in družbenega upravljanja do kraja izgradi in izoblikuje, delovni ljudje pa izšolajo v tem upravljanju. Potem bodo videli. To bo taka proizvajalna in ustvarjalna sila, o kateri stari svet še sanjati ni mogel. Blagostanje delovnih ljudi bo raslo vedno hitreje, o tem ni več dvoma. Vendar, in na to moramo misliti tudi mi bivši borci in aktivisti — blagostanje še ni vse kar lahko osreči človeka. Bolj kot do sedaj moramo skrbeti za to, da bodo nove generacije vzgojene v plemenitem duhu in vzornem tovarištvu, ki je stare komuniste in partizane krepilo in osrečevalo v najtežjih dneh.

Potem bo življenje v resnici še lepše in srečnejše.

FRAN ALBREHT

(OB SEDEMDESETLETNICI)

Zvone Verstovšek

Letos mineva sedemdeseto leto življenja pesnika, pisatelja, kritika, prevajalca in literarnega organizatorja — Frana Albrehta.

Fran Albreht sodi v generacijo, ki povezuje v naši kulturni preteklosti čas po zatonu moderne z dobo po našem narodnem osvobojenju. To je rod, ki je svojo mladost preživiljal v velikem vzponu štirih literarnih genijev — Ketteja, Murna, Cankarja in Župančiča — verujoč v njihove ideale si je osvajal napredne nazore o novi ureditvi človeške in slovenske družbe posebej, ki je v zreli svoji mladosti pričakoval po koncu prve svetovne vojne v smislu Cankarjevega koncepta urejene jugoslovanske države, a bil za svoje upanje korenito prevaran, ki je v dvajsetih in tridesetih letih usmeril vse svoje kreativne sile v obrambo po »jugoslovanski integraciji«*»* ogroženega slovenstva, ki se je za svoj umetnostni in družbenopolitični program v boju z reakcijo predaprilske Jugoslavije izčrpaval, a ne izčrpal, in ki je naše narodnoosvobodilno dogajanje pomagal pripraviti in v njem pomembno sodelovati. Kakor drugi tega rodu je tudi Albreht zorel že v času pred prvo svetovno vojno, dozorel je in se v naši kulturni javnosti uveljavil v dveh desetletjih med obema vojnoma in je zlasti na področju gledališke kritike in prevajanja tvoren še danes.

*

Albreht je kamniški rojak. Rodil se je 17. novembra 1889 v tedanji Svinjski, kasnejši Prešernovi ulici 86. Vendar njegov rod ne izhaja prav iz Kamnika, ampak iz Zduše, kjer je bil rojen še Francetov stari oče Karel 1819. leta. Izučen ključavničarske obrti, si je Karel kupil hišo na Šutni, ki jo je kasneje dedoval njegov sin Avgust. Vinko, Francetov oče, se je doma izučil ključavničarstva in se leta 1889 po poroki z Ivano Studen naselil v njuni hiši v Svinjski ulici. France je bil prvi otrok iz tega očetovega zakona.

Svoja otroška leta je preživel na očetovem domu. Mimo hiše so imeli doma še nekaj malega polja, oče pa je bil zaposlen v kamniški smodnišnici. Ustna

izročila govore o tem, da je bil France že v predšolski dobi duševno in čustveno razgiban otrok, ki je svoje domače večkrat opozarjal nase s sposobnostjo hitrega dojemanja, naglega čustvenega reagiranja in izvrstnega spominskega osvajanja.

Osnovnošolski pouk je sprejemal v petih razredih od leta 1896 do 1901 v Kamniku in je bil ves čas odličen učenec. Česa posebnega, kar bi utegnilo spraviti iz ravnovesja idiliko otroških let, Francetova zgodnja mladost nima. Da so ga po končani osnovni šoli poslali v gimnazijo v Kranj, je treba upoštevati: bil je prvi sin, odlično se je učil, v Kranju je imel stanovanje in oskrbo pri sorodnikih, željo staršev, da bi postal gospod. Gimnazijo v Kranju je obiskoval od jeseni 1901 do pomladi 1908, ko je maturiral. Bil je srednje dober dijak, ki je v višjih razredih že znal tudi sam priti do zaslужka z inštrukcijami in honorarji za prve objavljene stvari. Da ga je poezija zanimala že zelo zgodaj, kažejo ohranjeni pesniški poizkusi iz nižjih gimnazijskih razredov. V višjih razredih pa so si dijaki osnovali svoj literarni klub z rokopisnim listom Cvet in sad, katerega urednik in glavni pesnik je bil France, brat Hinka Smrekarja pa je glasilce krožka opremiljal z vinjetami in risbami. Poleg domače literature — France se je navduševal zlasti ob Levstiku — pa je prebiral še nemško in rusko. V zadnjih gimnazijskih letih je dobival knjige tudi iz Centralne biblioteke na Dunaju. Prvo Albrehtovo pesem je prinesel Slovan 1906. leta. Sedmošolec se je skrtil za psevdonom Rusmír. Temu psevdonomu je ostal najbolj zvest, čeprav je uporabljal še druge (Studen, Marko Studen, Fr. A., F. A.) kasneje in v drugih listih. Leto zatem se je oglasil še v Omladini in Domačem Prijatelju, 1908. leta pa v Ljubljanskem Zvonu. Počitnice je redno preživljal doma v Kamniku, kjer je posebno kasneje kot študent zelo rad sodeloval pri dramskih in drugih kulturnih prireditvah kamniške Čitalnice.

Radi ali neradi so se Francetovi starši morali sprijazniti z mislijo, da ne bo »gospod«. Na Dunaju, kamor se je odpravil leta 1909 jeseni, je Albreht študiral pravo do 1. 1912. Bil je član in odbornik visokošolskega društva Slovenija, a se je z njim kmalu razšel zaradi ideološkopolitičnih razlogov. Študij in življenje na Dunaju mu je v glavnem omogočala dota, ki jo je v ta namen porabil. Honorarji so le malo pomenili. L. 1912 je s študijem prekinil in odšel za domačega učitelja v Gorico. Tu je spoznal Gradnika in Tumo ter postal sodelavec Naših zapiskov, ki jih je urejal A. Dermota in v katerih se je često oglašal tudi Ivan Cankar. Iz Gorice pa ga je želja, končati vendarle študij, prignala 1914. nazaj na Dunaj, čeprav se je že skoraj odločil, da odide v Tetovo v Makedonijo. Vojna, ki je istega leta izbruhnila, je prekrizala načrte tudi njemu. L. 1915 je moral v vojsko. Služil je v Judenburgu, Ptujju in na Dunaju. Takoj po končani vojni pa se je vrnil v Ljubljano, se znova vpisal na novoustanovljeni slovenski univerzi ter diplomiral na filozofski fakulteti. Leta 1919 je sklenil zakon z Vero Kesslerjevo in se za stalno naselil v Ljubljani. Služboval je kot tajnik medicinsko-teološke fakultete in nazadnje kot tajnik filozofske

*Oton Zupančič in Fran Albreht ob pesnikovi šestdesetletnici
v Zupančičevem »skrivališču« v Ribnici*

DELAVSKA KNJIŽNI
KAMNIK

fakultete. V tem času je opravljal še vrsto drugih funkcij v našem družbenem, zlasti kulturnem življenju: bil je urednik Svobode od 1919 do 1920 in Ljubljanskega Zvona od 1922 do 1932, podpredsednik Pen-kluba, lektor Založbe Hram, pomagal je osnovati Sodobnost, bil predsednik Knjižne zadruga itd. Udeleževal se je vseh večjih in pomembnejših slovenskih naprednih literarnih, gledaliških in drugih kulturnih manifestacij, bil mnogokrat njihov vodja in pobudnik, z vsem svojim delom je služil napredni slovenski pisani besedi in razvoju naše gledališke umetnosti. Okupacijo in osvobodilno gibanje je dočakal v Ljubljani in razumljivo je, da je moral 1942 v zapor ter potem 1944 v internacijo v Dachau. Istočasno je bila v internaciji v Rawensbrücku njegova žena Vera. Po osvoboditvi sta se oba vrnila v Ljubljano. Albreht je postal načelnik oddelka za kulturo in umetnost v Ljubljani, potem pa predsednik slovenske prestolnice. To visoko funkcijo je opravljal vse do svoje upokojitve l. 1948. Po vrnitvi iz internacije se je z vso vnemo ponovno lotil svojega literarnega dela, ustanovil je Društvo prevajalcev Slovenije in bil njegov predsednik, postal je podpredsednik Zveze prevajalcev Jugoslavije in lansko leto njen predsednik, še

vedno ga najdemo v odborih literarnih in umetniških združenj, zadnja leta je izdal vrsto svojih odličnih prevodov iz tujih literatur, po naših in drugih listih in časopisih so raztresene številne njegove kritike in ocene našega povojnega gledališkega ustvarjanja in drugih kulturnih dejavnosti, mnogi članki in razprave. Sedemdeseto leto svojega plodnega življenja praznuje letos ob svojem več kot polstoletnem literarnem jubileju.

*

Čas, v katerega sodi kvalitativni in kvantitativni višek Albrehtovega literarnega ustvarjanja, je predrevolucijski čas. Čeprav nam je ta še zelo blizu glede na to, da smo vzrasli iz njega in da smo po viharnih dogodkih nacionalne in socialne osvoboditve zaživel v povsem spremenjenih ekonomskih in kulturnih pogojih, moremo vendarle ugotoviti, da je rodil našemu ljudstvu bogate kulturne in umetniške sadove. Morda so k temu pripomogle prav razmere, v katerih je velik del našega izobraženstva moral čvrsto braniti pozicije slovenske nacionalne samobitnosti, boreč se pri tem tudi za socialne interese svojega ljudstva. Razvoj dogodkov po prvi svetovni vojni je nujno silil naprednega našega književnika v obravnavanje teh razmer, v kritiko obstoječih družbenih odnosov, v kritiko javnega kulturnega in umetnostnega življenja. Bili so nekateri, ki so sicer spoznali potrebo nastopa slovenskega literata v obrambo narodovih političnih in socialnih pravic, a so se ob tedanjem režimu raje zavili v molk; še več pa je bilo tistih, ki so, verujoč v ljudstvo in naprednost svojih nazorov, s pisano besedo branili pozicije naprednega slovenstva in pripravljali tla bodoči revoluciji. — K njim sodi z vsem svojim literarnim delom tudi Fran Albreht.

Slovenski javnosti se je pred več kot petdesetimi leti javil Albreht najprej kot pesnik. Vezani besedi je ostal zvest vse do današnjih dni. Snov, ki jo je v dolgem razdobju pol stoletja oblikoval, nas opravičuje, staviti ga v tisto vrsto slovenskih pesnikov, ki so moč svojega pesniškega izražanja usmerjali predvsem v razglabljanje in reševanje naših domačih socialnih, nacionalnopolitičnih in kulturnih vprašanj. Tudi osebni problemi so ga že celo v mladosti zanimali predvsem po tem, koliko in v čem so pomembni tudi za druge ljudi, za družbo. Izrazito subjektivnih pesmi najdemo pri Albrehtu le malo. Zdi se, da je že zelo zgodaj pojmoval pesnikovanje kot stvar, ki mora ob osebnih človekovih doživetjih nakazovati in razvozlavati tudi občečloveška vprašanja. Zato je Albrehtova lirika veren prikaz čustvenega in miselnega sveta človeka, ki je vzrastel na bogati dediščini naše moderne, se razvijal v vzdušju slovenskega ekspresionizma in dozorel v prvih časih socialnega realizma dvajsetih let. Albrehtova subjektivna lirika ni posebno močna ne v vsebini ne v obliki in izrazu. Vrednost ji daje aplikacija osebno doživetega spoznanja na splošnočloveške vrednote in normative. Idejno umetnostni višek njegove poezije predstavljajo socialnorevolucionarne pesmi. Socialnih motivov in revolucionarnega

reševanja vprašanj delavskega razreda se je Albreht v svojih pesmih lotil prej, kakor je pri nas to postalo »moderno«. Če upoštevamo, da je nastal znameniti Spev proletarcev že leta 1911, ali še kako leto prej, torej v najzgodnejšem dunajskem času, ko vpliv nemške napredne literature, s katero se je na Dunaju seznanjal, nanj še ni bil tako močan, moremo trditi, da je mladega pesnika privlačevala taka motivika predvsem zaradi njegovega socialnega porekla. Da je temu res tako in da se je sam vedno prišteval k »pogaženim in verujočim«, nam izpričujejo mnogi njegovi verzi iz kasnejših časov. Približno dvajset let pozneje se znova ponosno sklicuje na svoj delavski rod.

Albrehtova socialna lirika pomeni glede na kasnejšo socialno poezijo dvajsetih in tridesetih let v naši literaturi začetek novega načina obravnavanja in reševanja delavskega vprašanja v poeziji. Pojem revolucije — »strašne in krvave« —, ki bo »preobrazila svet in človeštvo«, v Albrehtovi poeziji ni meglena, nejasna in daljna stvar, ampak zakonitost družbenih protislovij kapitalističnega sistema. Rušenje starega sveta je nujnost, pogojena v krivični ureditvi družbenih odnosov. Rašel nadih vznesenosti, ki se kaže v teh pesmih zlasti v izrazu in obliki, kaže, kako globoko prežet z naprednimi socialnimi idejami je bil pesnik. Glede na tedanje naše politične in socialne razmere so izkazovale te pesmi čvrsto potrdilo tradiciji solidarnosti slovenskega pesnika z bojem ljudstva za njegove družbene pravice. Kot vsako, je treba tudi Albrehtovo poezijo soditi predvsem po tem, kaj je za določeni čas pomenila in kakšne nazore je zastopala, za koga in proti komu se je bojevala. Gledana s takega stališča, pa bo njegova socialna pesem vedno obdržala svoje mesto, vzdržala bo vse kritične pretrese in prevrednotenja.

Albrehtove pesmi so razkropljene po številnih listih, revijah in časopisih dvajsetih in tridesetih let, mnoge so bile natisnjene tudi po vojni, največ pa jih je menda v Ljubljanskem Zvonu. Samostojni pesniški zbirki je izdal dve: *Mysteria dolorosa* 1917 in *Pesmi življenja* 1920. Urejeni sta obe zelo podobno. Prva je nekoliko obsežnejša in je razdeljena glede na področje pesnikovega miselnega in čustvenega sveta v tri dele. V zadnjem delu, ki je tudi najmočnejši, moremo že iskati zvezo s *Pesmimi življenja*, ki so izšle tri leta kasneje. Pesmi v tej zbirki so idejno najmočnejše Albrehtove pesmi. I za prvo i za drugo je mnogo pesmi zbral po revijah, kjer jih je že prej objavil. Danes je zlasti druga zbirka že skoraj redkost. Do tretjega izbora pesmi v zaključeni izdaji ni prišlo, čeprav je pesnik imel za novo zbirko, ki jo je že skoraj napovedal v začetku tridesetih let, dovolj gradiva na razpolago.

Albrehtova poezija zavzema v naši polpretekli dobi vidno in častno mesto, saj je pripravljala naš socialni prepoved, k njemu klicala in zanj zbirala slovenski proletariat in napredno izobraženstvo. Gotovo bo treba v doglednem času misliti na primeren izbor njegovega pesniškega dela, ki naj bi mimo obeh zbirk upošteval zlasti po letu 1920 nastale ter po listih raztresene pesmi.

Podobno kakor pesmi so v časopisih in revijah izhajala tudi prozna dela. Teh je sicer mnogo manj in v njih svojega pisateljskega daru niti ni mogel do kraja razviti, a najboljša in obenem tudi najdaljša stvar — Zadnja pravda — je zanimiva in psihološko prepričljiva študija o poslednjih dnevih duševno razrvanega Levstika. Kakor z verzi se je tudi s prozo oglašal v letih pred prvo svetovno vojno in med njo predvsem v Ljubljanskem Zvonu. To so črtice ali krajše novele, v nekaterih od njih pa je najti marsikaj avtobiografskega.

Poglavje zase pa pomenijo v Albrehtovem literarnem snovanju številne razprave, ocene, članki in eseji, s katerimi je v polstoletnem razdobju živahno in zanesljivo posegal na vsa področja našega javnega kulturnega življenja. Tudi z njimi je pričel v Ljubljanskem Zvonu, ko je kot študent živel na Dunaju. To so daljše ali krajše ocene mnogih domačih in tujih književnih del, poročila in razmišljanja o domačih in tujih kulturno pomembnih dogodkih, o umetnostni problematiki — predvsem literarni in gledališki — doma in po svetu, zapiski in poročila o sodobnih pesnikih in pisateljih. V vsem tem drobnem, a bogatem delu je najti dober okus in izvrsten posluh za vse kvalitetno, kar je vzraslo pri nas, ali kar bi nam literarni publicist hotel posredovati iz tujine. Albrehtova razgledanost, solidno poznavanje vrhov evropske in svetovne literature in filozofije, izredno dobro poznavanje domačih kulturnih razmer in potreb, sposobnost komparacije domačih kulturnih in umetnostnih dosežkov s tujimi, prirojen in dobro razvit čut kritičnosti, smisel za jezikovno in stilistično urejenost podajanja — vse to so elementi, v katerih je pogojen uspeh avtorjevih tovrstnih del. Kot člankar in esejist, kot literarni in gledališki kritik je Albreht pol stoletja aktivno posegal v boj za čimlepšo, svobodnejšo in naprednejšo kulturno podobo slovenskega ljudstva. Pri tem svojem delu je neštetokrat prehodil vsa širna, tu bolj tam manj prerahljana področja naše domače kulturne stvarnosti. Menda ga ni važnejšega kulturnega, prosvetnega, umetnostnega vprašanja v dveh desetletjih predvojne Jugoslavije v slovenskem okviru, v katerega reševanje ne bi posredno ali neposredno posegal. Pri tem je treba poudariti, da je kot kritik, ocenjevalec ali informator vedno nastopal pošteno, načelno in dosledno, da je vprašanje razvoja slovenske kulture vedno povezoval s politično, nacionalno in socialno orientacijo našega ljudstva. Največkrat to v tedanjih razmerah ni bilo najlažje opravilo, saj ni šlo le za ocenjevanje in vrednotenje naše kulturne in umetnostne tvornosti, ampak tudi za njuno usmerjanje v okviru vsega družbenopolitičnega dogajanja.

Posebno mesto v Albrehtovem literarnokritičnem snovanju zavzemajo tudi njegove gledališke kritike, zapiski o delu, življenju in razvoju slovenskega poklicnega in amaterskega gledališča. Zlasti je njegovo ime nerazdružno povezano z rastjo osrednje slovenske gledališke hiše v Ljubljani. Njen razvoj je spremljal vse od 1919. leta, ko je v Ljubljanskem Zvonu izšel njegov Epilog, in ga živo spremlja še danes. Njegovih člankov in zapiskov, ocen in kritik

v zvezi s posameznimi uprizoritvami ter glede na najširšo gledališko problematiko pri nas, je po raznih listih raztresenih okoli tri sto. Zbrano v posebno knjigo, bi to delo pomenilo za raziskovalca naše gledališke tvornosti v polminulem času izredno bogat vir podatkov ne le o ljubljanski gledališki dejavnosti in poteh slovenske Talije, ampak tudi o tem, kako važno vlogo je v njenem življenju igral njen spremljevalec. Še več: že površen poznavalec Albrehtovega pisanja o gledališču bi mogel ugotoviti, da kritik ni hodil za Talijinim vozom, temveč je ta voz s svojimi načelnimi razpravami o mestu in pomembnosti gledališča za sleherni kulturni narod tudi usmerjal, vodil in ga premnogokrat ter v marsičem obvaroval nepotrebnih in škodljivih stranpoti. V novejši slovenski gledališki kritiki sodi Albrehtovo ime gotovo na eno najvidnejših mest. Od slučajnega glosatorja se je v teku let razvil močan gledališki kritik, ki je imel poleg dobrega pregleda nad evropskim dramskim dogajanjem tudi mnogo daru za takšno odgovorno delo. Gledališče je postalo tisto področje umetnosti, ki mu je poleg prevajanja ostal najbolj zvest do današnjih dni. Njegovi gledališki zapiski kažejo, kako smotrno je zasledoval cilje, ki jih je z njimi hotel doseči. kako vestno in natančno je preštudiral pogoje, iz katerih je pri nas poklicna odrska umetnost rasla, kako solidno in dognano se je iz leta v leto poglobljajal v vsa vprašanja, povezan z odrom, in kako je v najzgodnejših letih našega narodnega gledališča znal na primeren način reševati vprašanje za vprašanjem, s katerimi se mora vsako dramsko delovanje prej ali slej srečati. Upoštevati pri tem tudi specifične pogoje rasti slovenskega teatra, je vsekakor pomenilo srečno sintezo vseh potrebnih faktorjev. Albrehtov koncept dramske kritike je v razdobju štiridesetih let postal nekak prototip te zvrsti pisanja pri nas. Za veliko večino je mogoče ugotoviti dvo- ali celo trodelnost, pri čemer gre v uvodu po navadi za podatke o delu in njegovem avtorju, v osrednjem delu za izvedbo ali uprizoritev, v tretjem delu pa za analizo z uprizoritvijo doseženega uspeha. Koliko je to pisanje prispevalo k razvoju centralne naše dramske hiše v Ljubljani in k reševanju gledaliških problemov na Slovenskem sploh ter kakšen je Albrehtov delež pri vzgoji našega gledališkega občinstva ter pri vzbujanju zanimanja med ljudstvom za vprašanje teatra, o tem bi bilo potrebno posebej pisati.

Z gledališčem je močno povezano tudi Albrehtovo prevajalsko delo, saj je zanj prevedel številne drame iz tujih literatur. Pri tem je treba poudariti, da gre v mnogih primerih za prevode v vezani besedi. Strinjamo se z njim, da pomeni prevajati, pravzaprav na novo ustvarjati, in da je za dober prevod zlasti vezane besede potrebno mimo temeljitega poznavanja jezika imeti dovolj umetniškega daru. Albreht je s svojimi prevodi dokazal, da mu tega ni nikoli manjkalo. S prevodi iz češčine je odkril Slovencev češko socialno liriko, ki je v teh časih in pozneje postala zelo zanimiva in privlačna tudi drugim prevajalcem. Z Župančičem, Levstikom, Vidmarjem, Borkom in še nekaterimi drugimi sodi

Albreht v tisto vrsto naših prevajalcev, ki so s svojimi dovršenimi prevodi ustvarili solidne temelje vsemu novejšemu slovenskemu prevajalstvu.

Tudi literarno organizacijsko delo zavzema v širokem radiju Albrehtovega snovanja posebno mesto. Slovenci smo imeli v svoji kulturni preteklosti precej moč, ki so živeli in delali, razpeti med potrebami lastnega umetniškega ustvarjanja in potrebami organizacije kulturnega in umetniškega dela. K njim bi mogli šteti tudi njega. Gotovo je, da je drugo prvemu prej v škodo kot v korist. Albreht je mnogo svojega delovnega elana in mnogo svojih življenjskih sil vložil v organizacijsko delo uredništev listov, pri katerih je sodeloval, ali jih vodil in urejal. Njegova umetniška potentnost se je na račun takšnega dela gotovo manjšala. Tudi kot urednik in literarni organizator je začel že zgodaj, v dijaških letih v Kranju z listom Cvet in sad. Prvo pomembnejše uredniško delo pa je bilo urejevanje Svobode 1919 do 1920. Že dve leti kasneje je postal urednik osrednjega tedanjega leposlovnega mesečnika — Ljubljanskega Zvona. Zvonov urednik je ostal deset let. Svojih nazorov o umetni pisani besedi, o poslanstvu slovenskega pesnika in kulturnega delavca sploh, o poteh in ciljnih naše literarne umetnosti, o potrebah domačega kulturnega življenja, o odnosih slovenske kulture in literature posebej do kultur in umetnosti drugih narodov, o vrednosti in pomembnosti naše književnosti v boju za narodove socialne in nacionalne pravice ter o svojih odnosih do vseh teh vprašanj ni Albreht nikjer tako jasno in močno opredelil in izpovedal kakor prav v načinu urejevanja tega lista in v svojih uredniških pismih. Tu je mogoče najti besede, katerih smisel in pomen še danes nista odmrila, misli, ki so po svoji aktualnosti še danes žive in ki uvrščajo Albrehta med najznamenitejše onodobne urednike naših listov. Doslednost, s katero je urejeval Ljubljanski Zvon, mu je vodstvo lista tudi izbila iz rok. Takrat je organiziral izdajo Krize Ljubljanskega Zvona ter pomagal pri snovanju nove revije — Sodobnosti. Ob Župančičevi petdesetletnici je uredil Jubilejni zbornik in antologijo Naša beseda. K temu bi bilo treba omeniti še vrsto stvari organizacijskega značaja v Pen-klubu, pri Matici Slovenski, Društvu književnikov, Društvu prevajalcev in drugje, ko je s predlogi, svojim mnenjem in sodelovanjem pomagal reševati slovensko kulturno problematiko.

Položaj slovenskega kulturnega, zlasti še literarnega delavca v času, ki je v njem preživel Albreht večino svojih plodovitih let, ni bil zavidanja vreden, posebno ne, ako je bilo njegovo delo usmerjeno k tako visokim idealom, kot sta bili naša nacionalna in socialna svoboda. Tema ciljema pa služi jubilent s svojim delom in življenjem že nad polovico stoletja. Sadovi tega dela so danes raztreseni po mnogih knjigah in publikacijah, listih in drugod ter jih je — vsaj nekatera — težko dobiti. Treba bo misliti na primeren izbor dela, ki bo našemu človeku v zaokroženi obliki posredoval vsaj del tistega, zaradi česar lahko Albreht-sedemdesetletnik tako mirno zre na prehojeno pot.

B JUBILEJU

Fran Albreht

Nedavno tega sem nekje zapisal — šlo je za gledališče:

»Jaz jubilejev ne ljubim. V njih je največkrat nekaj tistih primesi, ki niso simpatične. Ton jubilejnih proslav je zmerom slavnostno privzdignjen, nekako tendenčno dobrohoten, slovesno ubran in svečano ceremonialen malone kakor v pogrebni govori, ko se poveličujejo pokojnikove zasluge — zakaj: de mortuis nil nisi bene velja kot utrjeno pravilo, ki ga narekuje že pietetni čut sam. Toda jubilej vendar ni nekrolog.

Jubilej živega človeka, žive ustanove more biti v bistvu samo obračun opravljenega dela v nekem obdobju, samo bilanca uspehov in neuspehov, samo strog in stvaren pregled prehojene poti in nič manj zanesljiv pogled poti naprej.

Jubilej je obračun.«

Ko je Ivan Cankar pripravil svojo deseto knjigo, ki ji je dal bojeviti naslov »Krpanova kobila«, si je priredil majhen zaseben »jubilej«, ki ga je obhajal, kakor pripoveduje, za zaklenjenimi vrati, brez veselja in brez zadoščenja, utrujen in edini, ki je praznoval z njim, je bil veselo žuboreči čaj v samovarju pred njim. Ni se poveličeval, ne žaloval, a ko je v tem svojem bridkem slovesu od mladosti postavljaj samoporogljivi obračun svojega dela, ki ga je opravil v »pritlikavem kraljestvu literature«, je vzkliknil: »Ne v areni literature, v areni življenja sem stal!« V areni je boj, ne papirnat literarni boj, ampak spopad z življenjem samim, z njegovimi krivicami in lažmi, s telesnim pomanjkanjem in duševno omejenostjo, ko si je treba vsako ped zmage z muko priboriti. Tako je bilo jubilejno dognanje še mladega, komaj tridesetletnega Cankarja. Deset let pozneje, ko je imel pisatelj deset novih, še pomembnejših del za seboj, pa si niti takega zasebnega »jubileja« ni več privoščil. Bila je vojna in slovenska posvetna in cerkvena gospoda ni imela navade, da bi obhajala kulturne jubileje rojstnih obletnic svojih pomembnih piscev, slikarjev, glasbenikov in učenjakov. Izjemo je napravila samo z Gregorčičem in pozneje s starim Stritarjem. Drugače pa so jubileje obhajali samo politični velmožje in drugi premožni smrtniki,

kvečjemu še kaka priljubljena operna pevka kdaj pa kdaj. Cankarjeva druga jubilejna knjiga so bile njegove v predsmrtnih slutnjah napisane »Podobe iz sanj«. S temi se je poslovil od svoje žalostne in vesele, pregrešnočednostne doline šentflorjanske, ki je prav tedaj v bučnih slavjih praznovala konec vojne in se prebujala iz svoje tisočletne okamenelosti, a ki svojemu, po Prešernu največjemu umu za njegovega življenja ni izkazala zaslužene časti in priznanja.

Ivan Cankar je, žal, prezgodaj umrl, kakor je, žal, prezgodaj umrl tudi France Prešeren. Po čudnem naključju sta oba umrla v času zelo važnih zgodovinskih prelomnic, v dobah, ko se je njunemu narodu obetala svetlejša prihodnost. Tako more daljno potomstvo, rod, ki je sprejel njuno kulturno in umetniško dediščino vase, šele zdaj obema v polni meri izkazati pravo in resnično priznanje in čast. Toda ne! Ljubljanska rodoljubna gospoda je že pred šestdesetimi leti, ob stoletnici pesnikovega rojstva, postavila Prešernu kar pompozni spomenik v Ljubljani. Ali komu ga je postavila? Ivan Cankar, ki je bil pogosto tudi hudoben satirik, je bil mnenja, da ga meščanska gospoda ni postavila Prešernu in njegovi imenitni pesmi, ampak da je postavila spomenik sebi ter svoji kulturni in rodoljubni imenitnosti, ki je bila pravzaprav ravno tolikšna kot — po Cankarjevi sodbi — umetniška imenitnost kipa. No, bodi kakor koli, tudi po prvi svetovni vojni je peščica kulturnih ljudi v Ljubljani menila, da je treba počastiti petdesetletnico največjega slovenskega pesnika po Prešernu, Otona Župančiča, z neko vsenarodno slovesnostjo. Res se je zgodilo tako in vse je bilo na videz v najlepšem redu. Samo na videz! Kmalu se je namreč izkazalo, da temu le ni bilo tako in da je bila meščansko strankarska politika močnejša od meščansko nadstrankarske umetnosti. To pa se je Župančiču tako zaskutilo, da je za svojo šestdesetletnico raje pobegnil iz Ljubljane ter se zatekel in skril nekje na Dolenjskem, tako da ga ni našel in izsledil nobeden njegovih slavilcev. Rajši se je bil umaknil v samoto in tišino prijateljskega doma v Ribnici, kakor pa da bi se bil dal »častiti« v znamenju meščanske kulturne laži! Šele novi rod, ki ne predstavlja več nekega imaginarnega »naroda«, »naroda« gospode in denarnih ter duhovskih imenitnikov, rod, ki je bil v ognju in krvi osvobodilnega boja krščen z besedo in mislijo Prešerna, Cankarja, Župančiča in drugih naših pomembnih ljudi — šele ta rod legitimnih zastopnikov svojega ljudstva, ki mu misel in pesem njegovih poetov ni okras za slavnostno napitnico in rodoljubno frazo, je nevsiljiva, a dostojanstveno, brez bučnih ceremonij, počastil po osvoboditvi sedemdesetletnico zadnjega in največjega pesnika iz rodu naše Moderne. To je bila prva resnična in iskrena počastitev slovenskega kulturnega delavca.

Ko človek danes tako pregleduje in premišljuje žitje in bitje, dejanje in nehanje svojih daljnih ali bližnjih prednikov ter pravično tehta njihove blesteče zasluge in žive vrednote — zakaj v kulturnem občestvu kulturnemu človeku njegovi davni telesno mrtvi predniki niso nikdar neka mrtva bitja, marveč vedno živo pričujoči duhovi kakor njegovi najožji sodobniki — mu je pri duši

sitno in nerodno, nelagodno in neprijetno, kakor da stoji pred neko nerazumljivo pomoto, ki je ni zagrešil sam. Zakaj in čemu jubilej, komu jubilej? Morda skromnemu kulturnemu delavcu in tvorcu, ki je dosegel komaj trohico tega, kar so tako bogato ustvarili njegovi genialni predniki, čigar največja zasluga je mogoče samo to, da je doživel neko razmeroma visoko starostno dobo, človeku, ki je v svojem kulturnem prizadevanju kot urednik raznih revij in knjižnih zbirk najčešče podrejal in zapostavljal svoje lastno delo delu drugih, namesto, da bi brezobzirno sledil živemu in tvornemu nagonu svoje krvi? Morda človeku, ki se je pač po svojih šibkih človeških močeh prizadevno in vztrajno bojeval za neko novo, čistejšo in pravičnejšo podobo sveta, ki je nosil to podobo v sebi v komaj zaznavnih obrisih in slutnjah vse od svoje zgodnje mladosti prvega spoznavanja sveta preko vseh moških in zrelih let v pozno starost in ki se ji ne bi bil mogel izneveriti, tudi če bi se ji kdaj hotel, ker je bila ta podoba tako rekoč nekako vrojena v njem? No, rodno mesto, Kamnik, novi, socialistični Kamnik, hoče menda izkazati neko priznanje svojemu ožjemu rojaku kot kulturnemu delavcu v vrsti drugih, od Japlja, Medveda, Maistra i. dr., ki jih je rodilo to mesto. Kulturnemu tvorcu, ki mu je to mesto s svojo prirodno milino in z zanosom svojih obrambnih gora dajalo zanos, navdih in impulz, da je v svojem dolgotrajnem življenju tu in tam skušal dati skromen izraz času, ki mu je očrtal profil, in pa idejam, ki so ga oblikovale v najprelomnejši prelomnici, v najburnejšem in najdramatičnejšem obdobju v moderni zgodovini človeštva...

Kraj, kjer se je kdo rodil in doraščal, od koder je izšel, zaznamuje človeka, ga pritegne in vklene vase tako, da ga ne izpusti vse življenje, tudi če pozneje ne živi tam. Kakor otroška zibel mu je, kakor materino naročje, kakor ptici gnezdo, v katerem se je izvalila in od koder je prvič vzletela. Nagonsko se tu pa tam vedno vrača nazaj. Če ne telesno, pa vsaj duševno. In čim starejši postaja človek, tem bliže mu stopa naproti njegov stari rojstni kraj, tem globlje ga navdaja z zavestjo, da je pravzaprav tudi on sam — on telesno in duševno — samo živ drobec tega kraja in tega mesta. In tako se človek pogosto zaloti, kako mu spomini uhajajo nazaj ter mu obnavljajo njegovo mladost, njegova prva občutljiva otroška leta, ko je njegov svet še tako majhen in ozek ter sega komaj od očeta in mame do mestne ubožnice na drugi strani uličice in njenih stanovalcev, pa do dvorišča Tomaževe gostilne in do prijatelja Korlčka, ki je moral ubožec tako zgodaj umreti, do otroškega vrtca pri nunah za vodo in do debele tete, Tolhove Micke na Glavnem trgu, in trgovine prav tam. Kako kot bosopet paglavec teka po kamniških ulicah in uličicah ter po neštetokrat na dan predirja pravzaprav edino kamniško magistralo, ki seka mestece na dvoje in se vije od Drnovega, od Duplice in Perovega preko Šutne in Glavnega trga po Grabnu mimo neskončnega smodnišničnega obzidja, da se izgublja proti Stranjam.

Spomini, mladostni spomini! Človeški spomini so spleteni iz resničnosti in sanj, iz bedne stvarnosti in svetlih pričakovanj, kakor morda vse borno človeško

življenje na svetu. Spomini so poezija, ki pravljичno ozarja preteklost, ki iz umazanih črepinj ustvarja svetle bisere, ki izgaja vse trdote življenja ter odpušča in v spravljivejši luči gleda še krivico, ki je bila človeku storjena kot otroku zaradi njegove prijateljske požrtvovalnosti...

Skrozi prizmo teh spominov mu je še blatna in ozka ulica z nelepim imenom vsa svetla in sončna. V luči spominov je še kalen potoček s prav tako nelepim imenom konec ulice imenitna reka, po kateri bi deček rad plul in krmaril. In ko to s tovariši in soigralci nekoč res poskusi, ga odnese voda, da ga šele precej metrov daleč na rakah potegnejo blage roke vsega premočenega iz negloboke vode. A ta potoček krije v sebi celo zakladnico prečudovitih stvari! Kadar zapro vodo, da je struga na pol suha, brodi deček ure in ure po nji ter vzdiguje in odkriva skrivnostne zaklade preluknjanih ponev in razbitih vrčev ter jih nosi obupani mami, ki ne ve, kaj bi s to šaro. Kršni Stari grad je največja in najmogočnejša gora na svetu, na njegovem svetu, kajti Kamniške planine tam gori so zanj že onkraj sveta, ki ga njegova misel še ne more obseči. In Mali grad — bajni grad, s skrivnostno cerkvico in starodavnimi razvalinami, pod katerimi skopuško čepi na svojih sodih zlata ošabna graščakinja Veronika in začarana čaka, da jo odčara nedolžen deček s svojo bajalico, da mu bo izročila svojo silno bogatijo. Grozljivost in srh spreletata dečka, ko mu mati ob prvem mraku, ko utihnejo vse stvari in je tudi vsenaokrog kakor začarano, pripoveduje to zgodbo s skrivnostnim, šepetajočim glasom, a z nekim čudnim nasmehom okrog belih ust. Ta dvoumni smehljaj vzbuja v dečku dvom, ali ona sama verjame ali ne. Zato tudi on ne ve prav, ali bi verjel ali ne. Zakaj še se oglašajo v njegovem nič huđega slutečem srcu prva skepsa, dvom in sum, črv, ki ga bo v poznejšem življenju tako često grizel in mučil malone do obupa. A zdaj je še otrok, še deček, ki mu rezki dvom samo kot bežen piš zaveje okrog duše, jo narahlo vzvalovi, da se znova izmiri. In vse je spet pravljica.

Še je vse dečkovo življenje v pravljico odeto. Vendar pa ne več za dolgo. Pravljični so dečkovi potepi in pohodi po Produ ob Bistrici, ko se z drugimi svojimi bosopetimi vrstniki, ki so se prav tako kakor on šele komaj dobro izvili iz materinega naročja in se možato trgali od njenih kril, po ves ljubi dan potika, uživa svobodo, pogosto pozabi celo na južine in kosilo. O, te deške igre, ko stikajo fantini ob reki, brodijo po nji, lovijo ribe, kurijo ogenj in peko krompir in kapeljne; izbijejo zaboj iz desak ter se vozarijo v njem po plitvi Bistrici, kakor po širokem, svobodnem morju. Sladke sosedove salcburgarice klatijo, bijejo kozo, se igrajo vojsko, ravbarje in žandarje, v gostem vrbovju si spleto utico ter igrajo v nji gledališče s sproti improviziranim besedilom in dejanjem. Lovijo se po Novem trgu, po Podgori tja do Mekinj in Nevelj, se vzpenjajo na Stari grad »Pod skalco«, kakor pravijo nevelikemu brlogu sredi gore, prečepe tam po cele ure in si pripovedujejo grozljive storije. Pohajajo in se igrajo skrivalnice po Mekinjskem gozdu in po Zapriških gozdovih — po potih in stezah, kjer bo

deček le nekaj let pozneje hodil že z vse drugačnimi občutki in mislimi, sanjami in pričakovanji, tedaj, ko se je pravljica že prebujala v resničnost. Z vrha razvalin na Malem gradu, s travnika na Žalah s ponosom gledajo na svoje rojstno mestoce pod seboj, ki se jim zdi nadvse imenitno. Zraven gledajo na svetle in lične gosposke enonadstropne hiše na Šutni, na Glavnem trgu in v Veliki ulici ter jih kritično in z bridkostjo brez besed primerjajo z nelepimi, starimi, na pol kmečkimi bajtami svojih staršev v stranskih ulicah in uličicah.

Kamnik, to starodavno mesto, je imelo tedaj še precej patriarhalen značaj. Ker še ni bila speljana železnica do Ljubljane, je mesto čepelo samotno v svojem kotu, odmaknjeno od sveta, zaostalo in kakor da je zaspalo v svoji »idili«. Z edinim večjim industrijskim obratom, z državno smodnišnico, ki je zaposlovala večidel domače prebivalstvo, med njimi tudi dečkovega očeta, je nudilo mestoce podobo na pol mestnega, na pol delavsko-kmečkega naselja. Prebivalstvo se je socialno, družbeno in premoženjsko ostro delilo na kaste in stanove, predvsem pa na domačine, na večje in manjše »purgarje«, in pa tujce, »pritepence«. Na le-te so gledali zlasti večji in bogatejši meščani s prikritim, a nekako spoštljivim omalovaževanjem, saj so bili to kanclijski ljudje, spodobno oblečeni, dostojnih manir, uradniki, učitelji, sodniki, zdravniki in advokati. Ni kazalo, da bi jim očitno izražali svoj prezir, čeprav so jih morda v srcu imenovali lačenpergarje in škrice. Zato pa so s tem očitnejšim omalovaževanjem zviška gledali na svoje revnejše someščane. Njihovim ulicam so dajali grda imena, njim samim nelepe priimke in deček jih ni maral. Mrziti in sovražiti še ni bil zmožen, le neki podzavesten odpor je čutil do njih. Ne zato, ker so bili bogatejši, ampak zato, ker so grdo govorili, ker so bili krivični in ošabni, domišljavi in ujedljivi in ker so zaničevali ljudi, on pa je čutil, da je treba imeti ljudi rad in jih spoštovati. Po čudnem naključju se je dečku neka na videz neznatna malenkost za vse življenje zapičila v spomin: kako se je vse besno uprlo in zakipelo v njem, ko ga je nekoč, učenčka otroškega vrtca, zavaljena štacunarka na Glavnem trgu zlobno in porogljivo vprašala, ali res hodi v »ta osrano« šolo? »Kakšno osrano šolo?« je zavpil. »Skoraj prava šola je to!« je užaljeno pribil s tako ihto, da je štacunarkina tolšča začudeno odrevenela. Bolele so ga grde besede, ki so ga poniževale.

Vsega tega se deček v svoji neprebujenosti tedaj seveda še ni zavedal s tako ostro opredeljenostjo, v sebi je čutil samo neko mučno odtujenost do njih, neko nelagodnost in nezaupanje. Temeljiteje o tem se je poučil šele v svoji prvi življenjski šoli, od svojega prvega resničnega življenjskega učitelja. Ta šola in ta učitelj sta bila v ulici onkraj dečkove rojstne hiše — v mestni ubožnici! Učitelj je bil stari in na pol slepi Gašper, ki ga je vodil in mu drugoval droben, malce smešen in kakor zaostal možiček z imenom Tičkov Tinček. Slepí Gašper je bil svojevrsten možak in čudak. Dečku se je v zrejših letih, kadar je pomislil nanj in si ga v mislih obujal, vedno zdel kakor neka iz antike izrezana figura. Častitljiv, slep in bradat. Iztirjenec in brodolomec. Videc in vedež kakor slepi Teirezias

iz Sofoklejevega »Kralja Edipa«. Kadar pa je šel ob nedeljah in praznikih v mesto, je bil pravi, kamniški gospod s cilindrom na glavi. Deček je s svojo mamo pogosto posedal v pritlični, dokaj prostorni sobi pri Gašperju in Tinčku. Soba je bila polna Tinčkovih tičnic in kajbic: kosi, strnadi, liščki, meniščki, kalini, senice, drozgi, menda je bil celo slavček tam. Tičkov Tinček se je s ptički prav dobro razumel in je venomer čebljal z njimi. In ptice so mu po svoje odgovarjale, čebljale, činkale in gostolele so, ko je stari Gašper z rahlo ironijo in trpkim humorjem razkladal svojo življenjsko filozofijo, svoje skušnje in dognanja. Deček mu je moral vedno pripovedovati o vsem, česar se je naučil v otroškem vrtcu. Tam so ga učile nune samih lepih stvari, jim pripovedovale o samih lepih straneh življenja. Bile so pobožnosvete in rajskomile; ko so jim govorile o angelčkih, so jim bile kar nekam podobne, se je zdelo dečku. Učile so ga vesti in plesti in je kar dobro ravnal z leseno iglo, ga učile nabožnih in posvetnih pesmic, da jih je znal celo rešto, vadile so ga umetniške deklamacije dramatičnega dialoga, v katerem je nastopal on kot živinozdravnik, Tomažev Korlček pa kot gospodar z bolnim konjičkom. Gašper se je od srca smejal s svojim dobrodušno pogrkujočim smehom dečkovim deklamacijam in ga pohvalil: »Bravo, bravo, bister fantič si in tudi zgovoren si. To je v življenju veliko vredno. Pa boš res novo mašo brał, kakor pravi mama? Ne vem, ne vem. Pravijo, da imaš svetle oči, take oči preveč ljubijo življenje, da bi se potuhnile pred njim. Bojim se, da iz tega prosa ne bo kaše. Ne, advokat boš — dohtar goljuf. Tem je potrebna zgovornost in prebrisanost. Po svoji mami si se vrgel, ona ima veselo kri . . .«

»Ovbe no, stric Gašper!« se je zasmejala mama, deček pa je sklenil, da ne bo advokat, že zato ne, da ne bo goljuf. In stric Gašper je besedoval dalje, česar pa deček ni popolnoma razumel, neke besede pa so se zapičile vanj, da ga vse življenje niso več izpustile. Nekako takole je modroval: »Jaz sem zdaj berač v tejle mestni ubožnici s Tinčkom in tički. To je najino bogastvo. Pa nisem bil vedno berač, o, ne — pa kaj bi s tem. Molčimo. Samo ljudje, ljudje . . . Dvoje vrst jih poznam: eni, ki imajo in ki bi hoteli še več, in drugi, ki nimajo, a bi želeli vsaj za življenje. Pa nimajo, tudi če bi se do smrti nagarali. Gorje jim — kajti oni drugi se jim smejejo, jih goljufajo in sleparijo. Denar je prekletstvo. Kri in solze se ga drže. Jaz sem si zaradi njega izjokal oči — bedak! Zakaj, ko sem oslepel, se mi je prikazalo, da zdaj vem in vidim in verjamem bolj zatrdno, kakor v boga v nebesih, da ne bo večno tako, da pride čas, o, pride, ko bodo zmagali tisti, ki nimajo, in bodo tepeni tisti, ki so si krivično nagražili in hudo-delsko obogateli! Vsaka bogatija je rop in tatvina. Jaz teh časov vračila in maščevanja ne bom več dočakal, tudi mama ne — ti pa jih morda boš, ti mali dohtar goljuf!« se je obrnil k dečku. Deček pa je zavpil: »Ne bom dohtar goljuf, stric, nočem biti!« »Saj sem te samo podražil,« ga je Gašper dobrodušno pobožal po laseh. »Ti boš učenjak«. — Saj je bilo vse samo pravljica. V njo pa je prvič

kanila ledena kapljica spoznanja. Temu spoznanju pa je ime življenje, krivica in povračilo. To spoznanje odslej dečka ni več izpustilo iz svojega krutega objema.

Druga ledena kaplja resničnosti je kanila dečku v srce ob prijateljevi smrti. Korlček pravzaprav ni veliko bolehal. Samo nekaj dni se ni več hotel igrati in tudi smejal se ni več. Zamišljeno je sedel na dvorišču, si na soncu ogledoval svoje otroške ročice, modrikastobled in suh je bil v obraz. Včasih je malo hripavo zakašljajal in potožil, da ga v želodcu nekaj tišči, in pa da bi imel rad perotnice, da bi nekam zletel, visoko, daleč proč. In ko mu je neki večer bruhnala iz ust velika črna kepa strjene krvi, so Tomaževi poklicali dečka. Prišel je, Korlček je že spal čisto mirno in trdno. Prijel ga je za roko, ga stresel in poklical. On pa se ni gnil. Tedaj mu je, kakor bi sanjal, mrzla tuja roka stisnila srce, da je sunkoma odstopil. Je to smrt — kaj je smrt? Še je bila smrt samo v pravljici. Odnegli ga bodo, ga položili v zemljo, on pa se bo čudežno prebudil kakor Trnuljčica v pravljici, vstal in vse bo spet dobro, si je govoril deček. A vendar je ostala v njegovem srcu neka nerazumljiva praznota, ki je ni mogel z ničemer izpolniti.

V ta čas pada tudi svojevrsten, enkratni doživljaj, ki se je vtisnil dečku v spomin za vse življenje. Neke noči, ko je pravkar dobro in trdno zaspal, se je v svoji otroški postelji zdajci sunkoma prebudil. Postelja se je zibala in gugala, poskakovala in padala, kakor da jo premetavajo razjarjeni morski valovi na svojih grebenih. Otrok se je zbudil in še preden se je zdramil, je začudeno vprašal: »Mama, ali smo na ladji?« Mati je nemudoma priskočila: »Ježeš, otrok božji, potres je, potres!« In že ga je hitela zavijati v njegovo odejo. Šele zdaj je deček odprl oči in videl: s kota izbe je padlo na tla razpelo, za njim zrcalo, ki se je razbilo. Na stropu izbe je zevala široka razpoka. »Brž ven, na cesto, na trg!« In že sta odhitela z očetom na pol oblečena na ulico, kjer so vsekrižem dirjali na pol goli ljudje. Vpili, jokali, molili so, zemlja pa se je divje grbila, se vozila gor in dol, se vzdigovala in padala, da so hiše omahovale in se opotekale kakor pijane. Tu in tam je zletel dimnik s strehe, opeka pa je kar deževala. Začudenemu dečku se je zdelo to skoraj bolj smešno kakor grozno. Na trgu je bil popoln sodni dan. Odrasli ljudje so skakali in se metali po tleh kakor obsedeni ali brez uma, nekateri pa so klečali, vzdigovali roke proti nebu, se trkali na prsi in strastno molili, proseč pomoči. In glej, deček je dobro opazil, da so najbolj vneto molili in rotili prav tisti, ki so bili najbolj hudobni in ošabni in neko skrito zadoščenje mu je segalo v srce. Nato pa je nekaj ljudi zavpilo, da je treba na polje, da jih bo zasulo mesto pod razvalinami. In mama z očetom in dečkom jo je jadrno ubrala po sredi trga in uličic na Prod k Bistrici. Tam je prav tako že klečala, kričala in molila velika truma ljudi. Deček je kakor pijan gledal to divjo zmedenost, ko pa je spet odprl oči in pogledal na Bistrico, mu je resnična groza šinila v mlado srce. Glej, voda ni tekla, čisto mirno je stala na mestu. Trenutek, dva, tri. Nato pa je v zemlji zagrgralo, zabučalo, se streslo vse

drobovje in voda je bliskoma šinila kvišku, visoko, v svetlem curku kakor gejzir. Dečku je zastal dih. Še voda, ki se je je deček najbolj bal in ga je zato najbolj privlačevala, še voda trpi, mu je seglo v podzavest, ko je s širokimi očmi strmel v te stoječe vodne curke, dokler niso omahnili in se zlili v naravno deročo reko. — To je bil veliki kamniški potres leta 1895. A še ta silna elementarna katastrofa s svojim neizbrisnim doživljajem — v primeri z njim je bila prva vožnja po kamniški železnici samo medel doživljajček — se je odela dečku v tančico otroške pravljice, odkrivajoče mu ljudi in svet ter skrivnosti narave, pravljice, v kateri mu je bil ta nerazumljivi »potres« samo romantično krasen intermezzo.

Najlepše pa je bilo zadnje poglavje dečkove pravljice. To so bili tisti jesenski in zimski večeri, ko sta se z mamo igrala šolo. Mama je vzela knjigo in kazala dečku črke. Nato pa sta začela brati — zmerom isto povest, ki se jima je tako silno priljubila. Mama je glasno brala in kazalec ji je pri tem počasi drsal od vrste do vrste, deček pa je slonel ob nji in pozorno lovil njene besede ter sledil njenemu prstu. In kadar je bila stvar posebno napeta, sta pohitela, ko pa je bila nesreča na višku, sta kar obmolknila in jokala, jokala, da so padale kakor grah debele solze na orumenele liste nevezanega snopiča. Še mnogo let pozneje je našel deček v domači skrinji snopič te čudovite povesti, ki je bil ves madežast od solza. Ciglarjeva okorno pisana povest »Sreča v nesreči« je bila dečkov prvi stik s svetom, kakor je popisana v knjigah. Morda je že takrat, ko je tako pozorno sledil maminemu prstu in glasno bral z njo vred, podzavestno zaslutil, kako mnogo mu bo ta svet pomenil nekoč!

Nato pa je mama kar nenadoma umrla. Skoraj nič ni bila bolna, saj je pogosto malo plegala, in neki večer je oče dolgo časa sedel pri nji, žalosten je bil, ona pa ga je nekaj prosila in rotila. In deček je zaspal. Ko pa se je zjutraj prebudil, so mu rekli, da je mama umrla. Nič ni razumel. Korlčkovo smrt je nekako »razumel«, saj je bil Korlček sam in je lahko šel kamor koli, če ga je mama pustila, to pa je bila mama sama. Njegova mama! In deček vendar ne more biti brez mame! Tu nekaj ni bilo v redu. In ko so položili mamo na oder, je iz svojega zapečka tuje in začudeno strmel v tisti voščeno rumeni, negibni obraz, ki je bil obraz nekega tujega kipa. Ni razumel, v srcu pa je čutil mraz. V njem je zazevala še globlja praznota, ki se ni dala z ničemer izpolniti. V njegovo pravljico je kanila usodna kaplja, ki je razjedala bajko njegovega otroštva in jo trgala na dvoje.

In nato so njegovo pravljico, njegovo svobodo in otroštvo zaprli v ječo. Tej ječi je bilo ime Manca. Manca je bila sloveča šolarska gospodinja vrh klanca na Sutni pred Samčevim predorom pod Žalami. Bila je to stroga in pobožna ženska, diabolčno krepostna. Slovela je kot znamenita vzgojiteljica. Njena vzgojna umetnost pa je bila v tem, da je z dolgo šibo v roki vbijala svojim gojencem v kosti pobožnost in strah božji, povrhu pa še malo šolske učenosti. Tako se je

deček že zgodaj začel učiti pobožnosti. Spoznaval je, da se pravi biti pobožen, tiholazno stopati, s priprtimi očmi, s pobešeno glavo, se lepo vesti, sklepati roke ter moliti, moliti, moliti. Izgovarjati z ustnicami nekaj, česar ni v srcu. To je bilo novo spoznanje, porojeno iz studa in odpora. Z odporom v srcu je dolga leta prenašal laž in ponižanje in edino resnično prostost in oddih, ko se je vsaj med odmorom lahko razživel, je bil pouk v pravi in resnični šoli, kamor ni segala šiba pobožne Mance. A dečkove pravljice je bilo konec — njene zgodbice so samo prvi neogljeni koraki v »areno življenja« ...

Toda stoj! Kam si zataval in zablodil, stari mož! Nameraval si govoriti o svojem delu in podati rojakom strog in pravičen obračun o njem, pa si se zabrbral in zakolovratil na zelene trate svoje mladosti, na cvetoče livade detinstva, se sprehajal po hrapavih stezah svojih spominov, ki so spleteni iz resnice in sanj. Ej, starost!

Res je. Toda ali ni končno tudi v spominih, pa bodisi svetlih in sončnih, neke vrste posreden obračun človeka in njegovega dela, ki pomaga potrpežljivemu bralcu spoznavati in razumevati? Drugi, težji in bridkejši obračun pa je zaklenjen v srcu.

I ZBOR PESMI, PROZE IN ČLANKOV FRANA ALBREHTA

I

RODNO MESTO

Od daleč sem te sanjal, zlato mesto.
Ko si v pomladni se nakit odelo,
je v moji krvi od želja zavrelo,
o za teboj, ti zlato, rodno mesto!

Slepila me tujina je zločesto
in za mladost, bogato in veselo,
mi dala starcev je spoznanje velo,
za dom mi dala je — brezciljno cesto...

A jaz sem bil začaran v tesni krog
teh nizkih bajtic in teh ozkih cest
preveč, da bi postal ti kdaj nezvest.

In zdaj kot ti sem sam jaz in ubog;
tam daleč svet šumečih je zablod,
globok in svet čar najjinih samot.

DOMOTOŽJE

Kdo je razpredel med tabo in mano
te tajne skrivnostne vezi,
da mi nenadoma včasi pijano
v odsvit tvojih zarij oko zastrmi —
zemljica rodna, daleka, daleka!
Zemljica plodna, sen mojih sanj!...
Ti — nesvobodna, kaj si se vzdramila
v srcu zdaj mojem, da sem bolan?

V SVETLI URI

Kakor od samih lilij cvetočih
noč je nocoj srebrna vsa,
kakor od strun, neslišno pojočih,
zveneča tišina preko sveta.

Kakor valovi iz mraka in luči
lije mi, lije mi preko srca...
Srce ti moje, kaj bega te, muči,
trudno bogastva si svojega?

PESNIK

V blaznost uživanja, v sen samoljubja
se je pogubljala duša asketa,
vse si jemala in vse si je dala,
molila prokleta, grešila je sveta.

V mrak krvaveča skoz noč je ječala,
groze pijana pred sabo bežala,
sama se mučila ... v nje kljubovanje
pa so vzcvetele pesmi in rože, molitve in sanje ...

ŽIVLJENJE

Kot mračen, hladen, trd ukaz
leži mi v duši tvoj obraz,
življenje.

Jaz vidim pot —: nešteto zmot
preti povsod, gradi mi pot
trpljenje.

Že vidim pot, že čutim ost
naperjeno mi, o bridkost
bodoča!

Vse vem in vidim pred seboj —
mladost, mladost pa stopa v boj —
pojoča...

HREPENENJE

Tako so lepe in mirne noči,
tako je srce nemirno! —
z neznansko silo, z neznano močjo
me vabi v tišino večerno...

Dvoje lilij srebrnih pognalo je v noč,
dvoje rok me je tiho objelo,
dvoje biserov vročih prišlo je v oči —
srce je ihtelo, ihtelo...

TUJI GLAS

Tiho trka na moje duri,
tiho trka tuj glas.
V srcu ga čujem; v srcu vprašujem,
kdo je, ki zove me v pozni čas.

Ali si ti, brat neznani, zapuščen,
svojih tesnob ves pijan kakor jaz?
Ali si ti, moja daljna nevesta,
iz srca do srca tvoj segel je glas?

Tiho trka na moje duri...
Kdo si, skrivnostni polnočni moj gost?
Oh, na dušo mi trkajo mrtvi,
mrtvi dnevi — moja mladost...

MISEL

Brez bregov so naša hrepenenja
kakor luč, ki kroži po vesoljstvu,
ali naših sivih dni trpljenja
so ujeta k tlom.

Cas je krstil naša smrtna dela,
čas jih sodi; ali misel — iskra,
ki v plamenu se je večnem vnela,
je od vekomaj na vekomaj...

ALKIMIJA

Mesto ob mestu in cesta počez,
reka in polje in gora in les,
ljudstva vmes, sinji šotor nebes:
v retorti stvarstva alkimija.

Vse je skrivnost: glej, jaz tam in ti,
vidne vse in nevidne stvari
čakajo, da jih stvariteljski
prežari dih, ki vse ovija.

Črv, ki se plaziš po tleh, si metulj,
z zlatimi krili pod sonce boš vzplul,
kamen, tvoj sen je zveneči dragulj —
v skrivnostni školjki melodija.

Jaz in ti: dva tujca oba ...
Pa se prelije v srce iz srca:
ali sva eno — ali sva dva?
Mi vsi smo Eno: harmonija.

II

PROMENADA V SNEGU

Zasnulo mesto je v sneženi sen.
Kako so bele ure te večerne!
V dveh srcih želje so tako nemirne
kakor snežink pod nebom tihi ples.

Tako sta blizu si — nedosegljivo —
s telesoma dve srci žejnovoči.
Kakor prelita v mrak umirajoči
drug v drugega sta zemlja in nebo.

In on ji v mislih pravi, da jo ljubi.
In ona v srcu trepeta: ne ruši
z besedo glasno še mi v duši,
o ti, česar izraziti ni moč.

Samá ne čujeta pomenkov svojih.
Snežinke padajo, to popje belo,
ki v tujih vrtih je nekje brstelo
in ves v plamenih beli svet žari.

In noč molči kot od tišine dvojne.
Srci od enega pričakovanja
preliti vase... in vse je kot sanja:
nebo in zemlja, sreča, sneg, ljubav.

PRVA LJUBEZEN

Nad daljnim tam gajem spominov nebroj,
odetih v mrak moje duše: nocoj
bude se, prepevajo v krvi.

Kot vase začaran srebrni smeh
mesečine se koplje v zelenih valah
topolov, ki tajno zvenijo.

Sen spečih voda sred pokojnih trat
še mojo utrinja mladost ko takrat —
o, zeleni in veli spomini!

To bilo je v maju: somrak je dehtel,
tih veter je vel, val vod je šumel
poskočne valčke ljubezni.

In v tvojih deviško sinjih očeh
se kopal je mojega srca smeh,
tvoji črni lasje so goreli.

Tvoji črni lasje so se zliili po tleh
— goreči valovi — krog naju dveh
pod mračnim, meniškim topolom.

Da, mračni meniški topoli okrog
so peli svečano: o, mladi bog
pomladi, ime ti je ljubezen!

PESEM

Kadar boš čisto sama s seboj,
vzemi v roke te drobne vrstice,
morda ti vstane iz njih moje lice
in spet boš ti z mano in jaz bom s teboj.

Tesno z rokami zatisni oči,
pa ne boš videla sivega dneva,
pa ne boš čula življenja odmeva,
ki se pretvarja v kričeče laži.

Skrita očem je bodočnosti pot,
tajno pleto se niti življenja,
a najskrivnostnejša so hrepenjenja,
ki so zvezala dvoje usod.

HREPENENJE

Ali čuješ zvečer, na verandi sloneč,
kako voda v jezeru plaka,
kako se samotna pretaka,
uklenjena v glóbel zemljé in nebes?

Kot slap bi pognala se kvišku do zvezd,
čez jez bi sveta se razlila,
ko večnost bi poljubila,
pa tiho bi padla na zemljo nazaj.

In mirno bi spet hrepenela poslej.
Čuj, rada bi duša umrla,
da enkrat bi večnost zazrla,
ta cilj, ki se zlivajo vanj vse željé.

Ali čuješ zvečer, na verandi sloneč,
kako voda v jezeru plaka?
To duša je moja, ki čaka
in gine samotna, hrepeneč, hrepeneč.

KMEČKA MODROST

Nekoč, že v preteklosti sivi,
sva s kmetom stala na njivi
in kmet je dejal mi: »Glej, fant,
ta njiva je žena in mati
in ljubica zvesta mi hkrati
in jaz sem srečen ob nji!

Ko kruha mi daje, je mati,
ko sipljem v njo seme, je žena,
ko v soncu se bujna košati,
je ljubica moja zelena.
Jaz ljubim, garam in plodim.

Tako je v življenju, moj sinko:
V življenju je treba ljubiti,
ljubiti vse, kar živi.
A treba ljubezen je skriti
globoko v dno mrtvih stvari.
Stvari so bolj zveste od ljudi!«

In kmečki moj Sokrat z dlanjo si
zastrl je dobre oči.

III

DOMOVINA

(1913)

K tlom se ugrezajo plašne oči
v prst, začrnelo od naše krvi,
težko mi dihamo.

Robota dan na dan: setev in žetev,
pesem domača: molitev in kletev,
pijemo radi.

Kmečki ljudje smo: poldrug milijon;
doma in na tujem: povsod je naš dom
in pa v Ameriki.

Bele in zlate so naše vasi,
bodra in vedra v žilah nam kri —
a težka je, težka.

Menda kedaj smo ljubili prostost,
to svojo divno in davno skrivnost,
v zemljo zarito,

ki v njo se ugrezajo plašne oči,
ko da vprašujejo... Zemlja molči
od težkega diha.

Mrtev in siv čas visi zdaj čez nas,
plug in sekiro, srce in obraz
pokriva nam rja...

POGLED NA VAS

1914

Pred mano vas; in sonce nad vasjo
in v soncu ptičke žalostno pojo.

Oj, pesem tožno dalekih daljav
pojo nad streho sleherno v pozdrav:

— Kje, hiša, tvoj je gospodar,
kaj ni mu domačije mar?

In kje je, mamica, tvoj sin,
je šel na vojsko — v smrt, v pogin?

Kje, deklica, je ženin tvoj,
da pojde pred oltar s teboj?

Oj, kam ste šli, oj, kam ste šli,
očetje, fantje, ljubljenci?

Glej, cerkev, hiša, njiva, log:
vse čaka kot odprtih rok.

MOLČALI SMO

Molčali smo svoj najstrašnejši molk,
ko brat je brata krivo meril
in sin se materi je izneveril,
zatajil kri, izdal svoj rod.

To bil je čas okamenelih muk.
Tisoč molčanj do neba je kričalo,
milijon pogledov se je v tla vsesalo,
srca je palil gnev.

Obstale ure vsega so sveta
in onemeli žalujoč zvonovi,
rdeče v temó zazevali grobovi
so čez vso ranjeno zemljó.

To bil je čas sklenjenih rok,
spokornih psalmov duš molčečih,
v temo zavešenih, váse strmečih
za zvezdami, ki jih še ni.

Demon-nasilje skrunil je zemljó,
trl srca ljudstev, ki so krvavela.
A duša ljudska je pod njim zorela
v svoj veličastno enolični molk.

Jaz čujem množice: še kot šepet
njih blagovest se preko zemlje nosi.
Jaz vidim ljudstva zgibana: kako si
razgaljajo škrlat stoletnih ran.

Oh, kadar ljudstva nema govore!
Jaz slišim ure biti po vsem sveti,
en plamen vidim jaz goreti
iz src teptanih in uklenjenih.

Molčali smo svoj najsvetejši molk,
v njem, kelihu, skrivnostno razbrstela,
razcvela čudežno kot roža vela
se mojega rodu je žlahtna bol.

NAŠA MEJA GORI

Naša meja gori, naša zemlja kriči:
ne raztrgajte nas, pomendrajte nas!
Vi, laži-preroki, ste v svitu svobod
prišli, gladnooki, prinašat nam spas.

Naša meja gori, ves v plamenih je Kras!
In kriči in kriči. A možje govore
o svobodi vetrov, bratoljubju rodov...
In v živem telesu duše naš srce.

In trgajo, trgajo, trgajo nas.
Ne trgajte duše, vi modri možje,
pobijte nas k tlom, pomendrajte nas
in vrzite nas v naše svobodno morje!

Iz nas, iz valov, iz teh črnih grobov
razkljuje vam vest in raztrga srce,
ko planejo v svet iz dna bednih rodov
Osvetniki naši, vi modri možje!

EVROPA

V naših dušah in umih se bijeta vzhod in zapad,
dvoje sovražnih vetrov — v vek nespravljivih svetov
Azija bajna — svet neizživljen in mlad;
za oceanom Amerika: delo, bogastvo in glad...
Mi smo na sredi.

Mi smo potomci Napoleona in Džingiskana.
Mi smo potomci Karla Marxa in Jeana Jaurès-a.
Mi smo sodobniki Lenina in Clemenceauja
in milijonov nemih težakov, brezimnih junakov.
Mi smo Evropa.

V srcu Evrope stojim in motrim:
ali ne ruši pod mano antični se Rim?
Ali ne lušči se tam na iztoku iz rdečih megla
sinje, pravljično mesto iz belega kamnja —
mesto bodočnosti?

PANONSKO BLATO

Iz negovorjenega govora v Murski Soboti

1937

Dejal si, pesnik, da v srce si vtisnil
te zemlje čar in bol — še njeno blato.
To ljudstvo res je muk in rev bogato
in meni plač iz duše vrat je stisnil,

da nisem našel besedi in vrisnil:
To blato tu je greh! To mrtvo blato
je treba preorati v živo trato,
da zlati plod bo proti nebi blisnil

kot nova zarja za bodoči rod.
Da rod-tlačan postane rod-gospod,
očistimo mu blata stan in plan.

Saj to ni blato. To je kri in znoj
in mrtvih dedov tisočletni boj
za večno pravdo. Boj še ni končan.

LOVSKA PESEM

1941

V naša mesta, v naše vasi
vdrle so tolpe steklih zveri.
Kje ste zdaj, lovci? Vsi lovci na plan!

Pesmi slovenske utihnil je glas,
smrtno molčanje je padlo na nas.
Črn nam v prsih je gnev pokopan.

Iz gozdov tevtonskih pa tolpe hrume,
ubijajo, ropajo, žgo in more —
starce in deco nam gonijo v svet.

Usta molče še, a srca kriče,
v zubljih krvavih oči nam gore:
pride čas, pride čas naših osvet!

Čase pošastne preživlja nam rod,
kakor še nikdar v dneh svojih usod —
o, trd bodi, rod moj, trd in jeklen!

Strni se, skleni v železni obroč,
da ne zdrobi te nasilnika moč,
da ne zapadeš tlačiteljem v plen.

En ukaz narod zadal si je ves:
Kdor izdajalec, pogine naj pes!
Ker vsi smo zdaj lovci. Kdor ni, je nebrat!

Vsi smo zdaj lovci. Možjé in žené,
vsi zdaj sekire in krampe v roké,
v smrt poženimo tujo svojat!

TALCI

Ves dan pred sé strmim.
Ne govorim.
Vso dolgo noč ne spim.
Bedim.
In dan je noč.
In noč je grob.
Jaz v njem ležim.

Kraj mene drug.
Neznanskih muk
trpeč izraz
mu je obraz,
ves kamenit
in siv kot zid.

»Kaj misliš, brat,
še zadnjikrat?«
dé bled nasmeh
od kod ve kod.
Besede ni.

Od vseh strani
samo oči,
ki v njih zlogolk
ždi črni molk,
srepijo žgoč
v brezdanjo noč.

Nad njo pa ves lazur
je poln nevidnih ur,
ki vstavlja se jim kazalci.

Mi vsi smo talci.

SONET O SVOBODI

Svoboda, ki jo mislim — daljni sen!
Vse, kar se je v globinah kdaj spočelo,
je vedelo o nji, po nji hlepelo
kakor iz maternice plod zbujen.

Svoboda — večna sla vseh hrepenenj.
Pravir vseh rojstev, stvarnikovo delo,
ki je iz tme nebitja zaživel.
Prelestna bajka! Sen nepotešen!

Prelestna bajka? Ne! Sla životvorna,
stvarilna misel, vroča in uporna,
ki iz svobode novo, višjo ustvarja

nam še iz dna strahote in viharja. —
A ko življenje biča nas in križa,
nam nje resnica morda je — najbližja.

IV

SKRIVNOSTNI HIP

Kot bi nevidno goreli mrakovi,
nad zemljo tli sopar, —
vanj jek in zamolkel udar,
kot ranjeni daljni zvonovi ...

Tišina krog tebe, srce —
Kako gori to molčanje,
to udušeno kričanje
v vaših prsih, ljudje!

V pra-srce posluhni, srce,
čuj — mrko bobni in odmeva,
kakor od žolča in gneva
se trga drobovje zemljé.

Neslišni potresi zemlje ...
Najtišjih ur molčanje
sesa se in vpiva v brezdanje
tvoje bolesti, srce.

Po tajnem utripu bijo
srca: gnev, grozo, nemir ...
Sesaj, izsesaj nam vampir,
to plahost, — bol našo temnó!

Jaz sanjam veliki potres,
ki zruši nad nami obzorja,
da bruhnejo narodov morja
podzemeljska v svet kakor kres ...

Neslišno, po prstih gre
skoz noč skrivnostni hip.
Mar čuješ v njem utrip
bodočnosti, srce?...

MRTVI GOVORE

Mi smo se prebudili, ker ne moremo spati
v tej črni prsti, dokler nad nami pojo
vaši koraki novim krivicam nasproti,
novim zločinom, nasilju in novemu zlu.
Mi smo se prebudili, mi, mrtva straža pod zemljo.

V smrt ste nas gnali kot v klavnice vole mesarji
in ste dejali nam, da smo izbranci usod
in ste lagali nam, ko smo medleli v viharji,
da za Svobodo človeštva v smrt naša gre pot...
Živi lagali ste mrtvim, mi mrtvi smo se zbudili!

Mi smo zbudili se v carstvu Svobode in Resnice
in smo podali si bratske roke pod zemljo:
vsi mi iz Francije, Anglije, Nemčije, svete Rusije,
vsi mučeniki ameriški, srbski, bolgarski,
vsi iz Turčije in rdečih in črnih plemen...

Sveto sklenili smo zvezo, da vaše porušimo zveze,
zveze zločinov, krivic in nasilja in zla,
da poteptamo vas vse, ki teptate nam brate,
da razlastimo vas, ki ste si silo lastili,
žido in žamet mi strgamo z vaših teles!

Ali ne čujete? Kakor potres, ki se dramí —
vstajamo! Polne preroškega molka
naše neslišne besede šume prek sveta.
Padajo naša semena in — živi,
živi budijo se sužnji na mrtvih ukaz pod zemljo.

PROLETARSKI MAJ

Rdeči so prapori naših svobod:
rdeči do zlatega sonca se vijejo,
sveti simboli v bodočnost nam sijejo,
mi pa za njimi, sklenjena četa,
v zarjo škrlatno-rdečo odeta,
vsi mi poraženi, vsi mi pogaženi,
vsi mi od sonca bodočnosti blaženi,
bratje in sestre, vsi v eni zaroti,
stopamo Luči in Soncu naproti,
ljudstev in narodov vseh proletarci,
jadni in gladni revolucionarci
trkamo, dokler ne odpro na stežaj
se duri sveta nam v naš veliki Maj!

Mi smo zarotniki, ki smo se v duši zakleli,
da ne poginemo, preden ne sine naš dan,
v gladu, v trpljenju zoreli, molče jekleneli,
zreli in celi možjé in žené — zdaj na plan!
Okna odprite, prezračite stan,
mi smo pomlad, ki jo nosi orkan,
mi smo povodenj, ki bruha iz skal,
hoj, na kolena, ti, Car Kapital!

Hoj, na kolena pred nami, buržuj,
vekomaj tožbam si našim bil tuj,
zdaj se mi rogamo tvoji postavi,
rogamo tvoji ljubezni in spravi,
rogamo tvoji zločinski modrosti...
Sami si ustvarimo svojo prostost —
mi v paradiž smo bodočnosti most.

Rdeči so prapori naših svobod:
rdeče so zarje uporov in kri, ki ob vstaji
škropi barikade, ko zemlje ječijo tečaji,
rdeča ljubav je — vez bratskih usod,
ki nas zedinila v eni je čredi,
ljudev vseh brate v trpljenju in bedi,
sestre molčeče in tihe upornike,
puntarje glasne in nespokornike...
Radi vas duše so polne nam črta!

Okna sveta na stežaj so odprta,
že na iztoku je brizgnil signal,
kmalu, o kmalu v svet bruhne naš val!
Kmalu, o kmalu naš rdeči bo Maj
svetu in narodom vsem caroval:
sredi sveta mi postavimo mlaj,
rdeči bo prapor na njem plapolal.

BOJNI RITMI

I.

Jaz nisem od tod. Vse više gorijo
mi sanje v neznane svetove,
objemajo nespočete rodove
s svojo ljubeznijo.
Vse globlje polzijo
v temó neodkritih zemlja,
iz katerih poganja
mogočna reka
Bodočnosti.

Jaz sem stopil iz sebe in nisem več jaz.
Prelil sem se v môrje — in sam sem morjé,
utonil sem v množici — zdaj govore
iz mene vsi tisti, ki jih še niste čuli, ljudje!

Zdravstvujte mi, bratje, zavrženi, meni,
ve, sestre izobčene, pozdravljene v bratskem objemi.
vi vsi, ki niste od danes, ki ste pili trpljenje,
kri lili, ihteli in kleli svoj čas,
a znali in zvesto verovali
v svetost Trpljenja pogaženih,
v zmago branilcev poraženih,
vi vsi, ki boste vstali
poveličani!
Vi vsi; neodkriti, najmanjši in najbolj skriti
vseh ljudstev in narodov: — jaz verujem v vas:
Vi ste
mogočna reka
Bodočnosti.

Mi nismo od tod. Mi smo rušitelji.
vsega, kar je: — kar uklepa srce,
duha in telo... Zato smo stvaritelji.
Mi smo graditelji
Bodočnosti.

BOJNI RITMI

III.

Mi smo planili iz srca zemlje,
nas so izbruhnile črne gore,
nas so rodila siva morja,
nas so dojila brezkraina obzorja,
nas — deco bodočnosti.

Mi vsi smo prišli iz dna, iz dna.
In sonce smo vzrli in pokleknili
smo predenj — Očeta — in ga molili ...
A vstali ste vi in nam sonce ukradli,
kot krte ste v rove nas črne pognali,
v temo pod zemljo.

Pa v dušah naših je sonce ostalo
in v dušah nas je sonce pozvalo
kot bilko v polju, v vrtu cvet.
In zdaj smo na mestu. Vsi, močni in smeli,
pod božjim soncem se bomo objeli
otroci zemljé.

Mi, črni in jaki in žejni in goli,
vi, blede slabiči, bogati, oholi,
mi, gladni sonca, vanj verujoči,
vi, trudni luči, pred njo bežoči,
otroci cerkva in palač —
tako se objamemo sredi sveta. —
In zemlja bo v svojih tečajih ječala
in gora bo v svojem osrčju bučala,
prepevale himne nam vihre morja,
nam:
Deci iz srca zemljé.

SPEV PROLETARCEV

Nas je rodil granitni trdi tlak
velikih mest, širokih cest,
nas je plodil dušeči, vlažni mrak, —
naš oče glad je, mati nam boleost.

Mi vsi v prokletstvu smo zaplôjeni,
mi vsi spočeti smo v prekleti dan,
mi, sužnji gladni, smo obsojeni,
da sipljemo bogastvo v skopo dlan.

A naš je svet! Čez vse strani
smo zasejali ta svoj sužnji rod:
da — kadar mi zamahnemo s pestmi —
se stresa zemlja, odgovarja svod;

da — kadar mi zapojemo svoj spev —
se v bajonetih mesta razblešče,
v nebo grmi njegov srdit odmev,
v foteljnih starci plešasti medle...

MOJ ČRNI BRAT /

O, brat iz množice, moj črni brat,
poznam po žaru tvojih te oči,
upornem žaru tem, ki ga netí
silne bodočnosti nesmrtni glad.

Poznam po črnih te očeh, moj brat,
ko gnev svoj krčiš v stisnjene pesti,
ko bočiš prsi skalnate, ki spi
v njih tisočletij mrtvi srd in jad.

Tako te vidim, ko — stražar — stojiš
nad nakovalo sklonjen in strmiš
v svet novih dni, pripravljen za napad.

Ko te zalije množic rdeči val
in te pozove veliki signal —
v smrt pojdem s tabo jaz, tvoj bleđi brat.

IZ »POLITIČNIH SONETOV«

1924

Čas, ki nas je pehnila vanj usoda,
je krut trinog: ljubezen seje redko,
zastruplja duše s svojo slino jedko
in ga zatre, kdor ni mu zvest oproda.

Življenje naših dni — to je zabloda,
brezupna borba le z lažjo in spletko.
Svoboden duh zaprt je v tesno kletko
in temu pravijo pri nas — svoboda.

Vsi pojmi zdaj pri nas stoje na glavi:
laž je resnica, glupost učenost.
Poštenje mož in čast — kakšna norost!

Vlačugi se pri nas devica pravi...
To pa najgloblja naša je modrost:
kdor s straniko noče, je proti državi.

K J E J E ?

1924

Kje je naših dni tolmač?
Kje je on, ki zvezde nosi
v svojem srcu in njih blesk
kot zlato med ljudstvo trosi?

Ni ga danes sredi nas!
Kje je naših duš glasnik,
borec, prerok, svečenik?
Ni ga danes sredi nas!

Gladni, jadni, gadni čas!
Čas, ki silo malikuje,
v laž uklepa duš prostost.
Duh pigmejski zdaj caruje.

ZADNJA PRAVDA

(Odlomek.)

DELAVSKA KNJIŽNICA
KAMNIK

Kakor srebrnoluskinasta kača leži v sončnih jutrnjih urah Dolenjska cesta pred teboj. Ravna in napeta kakor struna, se zdajci zavije v stran, se vije in vije, kakor da se hoče zamotati v klobčič, a se spet odvije, da se pne dalje toga in prema, dokler se nenadoma ne prične grbiti, rasti in se dvigati, kakor da hoče srdita planiti na svoj plen, a se sredi zagona premisli ter jame zložno in pokojno padati nizdol. Spočita rjavca peketata po nji čilo in radostno, hrzata, strižeta z ušesi in grizeta uzdo. Kakor igračko vlečeta nelahki poštni voz za seboj. Široko in mogočno sedi korenjaški postiljon na kozlu tam spredaj, kakor car na svojem prestolu. Narahlo, a čvrsto drži vajeti v eni roki, v drugi pa ima smotko, iz katere od časa do časa ponosno puhne velik sinji oblak dima v sveži jutrnji zrak. To smotko mu je podaril neznani popotnik za njegovim hrbtom, zato bi rad dognal, kdo pravzaprav je. Agent menda ni, tudi financar ne, nemara novi oskrbnik turjaške graščine... Čudno, da nima prav nič prtljage s seboj. Postiljon se od časa do časa obrne k njemu, kakor da ga hoče nagovoriti, pa ne ve prav, kako bi pričel.

Samotni potnik trdovratno molči. Visoko črno kučmo si je potisnil nizko na čelo. Njegov obraz je upadel in blede; ostre gube na licu in okrog ust ter dolgi, že močno osiveli lasje ga delajo zelo postaranega. Ves je zapet v svojem črnem plašču od vrha do tal. Krog vratu ima ovito debelo sivo ruto. Zamišljeno se naslanja s svojo rdečkastosivo brado na zakrivljeni ročaj svoje debele palice in strmi s svojimi drobnimi, solzečimi se očmi nepremično predse. Očividno je zelo truden.

Vsa cesta je polna sonca in luči. Samo nad Barjem še trepečejo redke in lahne meglice. Golovec na levi strani je že skoraj zelen s svojimi košatimi smrekami. Le tu pa tam so pomešane med temno zelenino rjave, rdeče in rumene barve. Nebo je visoko in brezmadežno sinje. Zrak je prozoren, čist in dišeč.

Že so ostale za vozom zadnje mestne hiše. V lahнем diru peketata rjavca po gladki in suhi cesti. Cesta je skoraj prazna. Le tu pa tam jima pride naproti kmetica z jerbasom na glavi ali pa s košaro v roki. Še redkeje srečata kak voz, ki pelje v mesto krompir, zeljnate glave, repo ali druge kmečke pridelke.

Kje pa kje stoji ob cesti krčma, napol mestna še, napol kmetiška; ob krčmi vrtec, za njo travnik, poln sadnega drevja. Že so se, napol zakrite z drevjem, prikazale na holmcu skromne in prikupne rudniške hišice. Tedaj je postiljon odložil smotko in vzel velik poštni rog, ki ga je imel obešenega ob svoji desni strani. Zatrobil je: trara, trara — pošta pelja... Veselo in zvonko se razlijejo glasovi stare postiljonske pesmi po sončnem jutru. Rjavca sta čilo poskočila, ko je zatrobil rog, stresla z glavami in se spustila v dir. Poštni voz se nese po ravni cesti lahko kakor peresce v vetru.

Resni in zamišljeni potnik v vozu se mora nehote nasmehnuti. Kakor da se je predramil iz neke težke otrplosti, se je vzravnal na svojem sedežu, si odpel plašč ter si z velikim pisanim robcem obrisal zasolzene oči. Prosto se razgleduje okrog sebe.

Koliko sonca, koliko sonca! je pomislil. In kako greje. Tak jesenski dan je redek dar božji. Pa tudi trava tukaj ni tako siva in gnila kakor ona tam na Ljubljanskem polju; vsa je še zelena, mehka in sočna. — In z ljubečim očesom se ozira preko trat in dobrav, ki se razprostirajo krog njega kakor mehke baržunaste preproge. Barje na njegovi desni pa leži kakor ogromen perzijanec, najumetelneje stkan iz vseh barv, ki si jih le more zamisliti človeška domišljija. Vse se leskeče, iskri in žari v soncu.

Postiljon je odložil rog in spet jel ponosno puhati iz svoje smotke. Znova se je jel premikati in mencati na kozlu. Naposled se je čisto obrnil k njemu za svojim hrbtom in se z dolgim in zvedavim pogledom ozrl nanj, kakor da ga hoče nagovoriti. Očividno mu že preseda to dolgo molčanje. Oni pa se ne da zvabiti. Pogleda ga, mu z rahlim nasmeškom samo dobrohotno prikima in se nato ozre stran.

Pred njim se lesketa v temnem zelenju širokopleči Krim. Za njim še drugi hribi in griči, cela veriga. »Kmalu jih bom spet pozdravil, svoje stare ljube znanke, tam doli — premišljuje potnik — v svoji dolenjski domovini: Kurešček, — Sv. Ahac — Sv. Gregor — Sv. Primož in še mnogo mnogo drugih. Kako dolgo jih že nisem videl!«

Ves čas, odkar je sedel v Ljubljani na voz, je vladala v njem neka čudna tesnoba; srce mu je bilo težko in polno nekega napetega pričakovanja, kakor da se mora odločiti danes nekaj silno važnega zanj. Nekaj usodnega. »Če bi bil mlajši — si pravi — bi rekel, da mi je tako, kakor če bi se peljal k nevesti: srce je polno nestrpnega pričakovanja in veselja, na dnu pa je vendar neka težka neznana žalost. Pa odkod, počemu ta žalost? Pri fantu, ženinu, nemara

zaradi izgubljene svobode, zaradi slovesa od prostih in brezskrbnih, veseljaških fantovskih let, pri meni pa ...»

Ni maral razpredati dalje te misli. Ne, danes ni hotel misliti nase, na svoje brige in skrbi. Danes je hotel biti čisto prost v sebi. Hotel je biti vesel. Rad bi samo gledal — gledal in užival. Saj se pelje domov!

Mnogo znancev pač nima več tam doli; tisti, ki so mu bili najbolj po srcu, so večinoma že pomrli. Tuji obrazi ga bodo srečavali, to ve. Pa kaj za to! Zemlja ni spremenila svojega obraza; zemlja je večno ista. Spoznala ga bo in tudi on jo bo spoznal. Nekdanjih znancev pa rajši ne bo nadlegoval s svojim obiskom. V kaki občestni krčmi bo nekaj použil, da si bo potešil najhujši glad, nato pa pojde po svojih starih potih. Popoldne proti mraku pa se bo spet odpeljal. Načrt, ki ga je imel sprva, da bi ostal kak teden v Laščah ali Retjah, je zavrzel že ponoči.

Noč je prebil razmeroma dobro, čeprav je kaj malo spal. Bil je preveč razburjen od pričakovanja; vsi živci so mu napeto trepetali. Kakšno bo to svidenje? je mislil in se silil, da bi zaspal. Dvakrat, trikrat se je oglasila bolečina v njem in ga predramila iz plosna, a jo je hitro utolažil. Enkrat ga je zgrozilo, ko se mu je zazdelo, da nekdo obupno stoka in ječi pod njegovim oknom. Razdraženo se je vzel v postelji in napeto poslušnil ven. Že je hotel vstati. Pa ni bilo nič. Najbrže je bil samo šum Ljubljaničice, ki je hropla in grgrala v svoji strugi. Zjutraj je že rano vstal, odšel k jutrnjici in krenil nato na pot.

Zdaj pa se vozi tod in dan si je nadel kakor njemu v radost in čast svoje najbolj prazniško oblačilo. Kako dobro je včasih poznal to pot! Kolikokrat jo je prehodil kot mlad študent. Vsaka ped zemlje skoraj, vsak gozdiček, vsaka tratica so mu bili ljubi znanci; marsikdaj se je v soparnih letnih popoldnevih zatekel z razbeljene prašne ceste pod tepko na trati ali pa pod gaber v gozdu, se zleknil tam, sanjari, koval načrte, snoval in tkal svojo bodočnost, dokler ni jelo sonce zahajati in je spet mahnil dalje. Včasih, če je bilo kaj cvenka, je krenil v kako občestno krčmo, najrajši v katero tistih starodavnih, častitljivejših, imenitnih furmanskih krčem, ki so stale tam široke in košate, zidane v dvoje oken vrh tal, zeleno popleskane, z močnimi, izbočenimi mrežami na oknih in z grbi vrhu obokanih, širokih vrat; na teh grbih so bili upodobljeni vinski sodčki in veliko debelo grozdje, ki je služilo žejnim potnikom v znamenje. Tiste čase je še na vsakem večjem razpotju stala taka krčma čvrsto in ponosno, dandanes pa so se jele že umikati novodobnim gostilnicam, ali pa stoje tam neobljudene in napol razpale kot klavrne priče neke sive, a imenitne davnine. Koliko prekrasnih, prešernih uric je preživel v teh krčmah, ko je brhka točajka ročno nosila bokale rujnega vinca na mizo in je on posedal v družbi krošnjarjev in vozatajev, mešetarjev, vinskih trgovcev in kmetov, beračev in starih odsluženih vojščakov. Še se spominja: v eni teh starinskih krčem je bilo, da je kot študent naletel na človeka, ki ga živ dan ne bo pozabil. Bil je tak hrust, kakršnega še ni

srečal v življenju. Če je vstal izza mize, se je zamajala vsa soba. Z glavo je segal do lesenega stropa. In kakšno postavo je imel! Noge so mu bile kakor dva stebra, roke kakor dvoje lopat, trup je imel ogromen kakor slon in vrat silen kakor vol; le glava mu je bila čudno in nerazmerno majhna. Tudi glas njegov, če je spregovoril, ni bil tak, kakršnega bi človek pričakoval iz tako ogromnega prsnega koša. Bil je skoraj ženski, tenak in visok. A kakšne je pripovedoval, kadar se ga je malo nalezal. Zgodbe in dogodivščine, šale in dovtipe je kar stresal iz rokava. Posebno rad je pravil, kako je v mlajših letih prevažal tihotapsko blago iz Trsta; kako je slepil in ukanjal pri tem cesarske pisarje, ibljatarje in drugo gosposko drhal in kako je kdaj pa kdaj koga prav pošteno premikastil. Bilo je res užitek poslušati ga, še zanimiveje pa je bilo opazovati to čudno nasprotje: če je sedel tam trezen, je bil miren in pohleven kakor otrok ali pa človek bolj kratke pameti; tedaj so ga lahko zbadali in dražili, on se je samo obzirno in dobrohotno smehljal. Če pa se je razvnel, je šele pokazal, da ni samo korenjak po telesu, marveč tudi prekanjen lisjak; ljudje, ki so ga poznali, so vedeli, da se tedaj ni varno šaliti z njim, ker ni odgovarjal samo z besedo, ampak tudi z roko in z ного... Odgovarjal pa je kaj izdatno. Pravili so mu Martinek z Vrha.

No, dandanes bržčas ni več takih hrustov in posebnežev v deželi. Siva, enolična skrb se plazi zdaj po vaseh. Zemlja slabo rodi. Mladi ljudje pritiskajo v mesto, ker jih zemlja ne more več rediti. Oblastva nalagajo kmetu čedalje večje davke. Kmalu si še slanega soka ne bo mogel več privoščiti. Kako čudno in abotno je vse to: čimbolj človeštvo napreduje, tem slabše se mu godi. Ni pravi čas to: gosposki slepar in postopač se košatita v razkošju, pošten delaven človek pa kruha strada. Kam vodi vse to? Dobrega konca to ne bo imelo.

Popotnik na vozu ni maral dalje premišljevat. Vzravnal se je in se spet razgledal okrog sebe. Sonce je stalo že precej visoko in grelo kakor v pozno-pomladnih dneh. Odpel si je plašč in si odvezal ruto za vratom. Njegov žolto blede obraz je od svežega zraka narahlo zardel. Polja tod še niso bila pospravljena. Na drevju je viselo še nekaj jabolk. Iz bližnjih gozdov so dovažali kmetje steljo.

Pri Škofljici je zavil poštni voz na desno. Potnik je gledal v orjaški postiljonov hrbet pred seboj. Ta se je še vedno pomalem oziral po svojem molčečem gostu, v upanju, da bo le mogel navezati kak pomenek ž njim. Zdaj je dokadil svojo smotko. Potegnil je z njenim koncem dvakrat po deski na kozlu, da jo je ugasnil. Nato je ogorek s pipcem odrezal, ostanek pa je vtaknil v usta. Udaril je po konjih in rjavca sta spet čilo zapeketala po ravni trdi cesti. Postiljon se ni mogel več premagovati. Z vso odločnostjo se je okrenil k tujcu in se nekaj trenutkov zastrmel vanj. Z bičem je pokazal nekam daleč predse: »Glejte, gospod, iz one hoste tam pod Turjakom so me pred leti napadli volkovi.«

»Volkovi? Ali še zaidejo volkovi sem?« se je slednjič le vzbudilo zanimanje trdovratnega popotnika.

»O, še!« je veselo in živahno pritrdil postiljon. »Še zmerom, če so zime ostre in dolge. Saj so še prav lani ustrelili lovci velikanskega rjavca tod blizu. Tudi tisto leto je bila zima preklemansko huda. Peljem se tako neko popoldne s sanmi tod mimo — pot je bila slaba in le malo izvožena — kar čutim, kako mi postajata konja nekam čudno nemirna. Tako sumljivo vohata venomer nekam v zrak, kakor bi čutila neko nevarnost; zbegano se ozirata, strižeta z ušesi in nekakšen čuden trepet jima gre po hrbtu. Jaz ju skušam pomiriti in jima prigovarjam; ogledujem se okrog sebe v somrak, pa nič ne vidim. Navsezadnje pa mi le šine v glavo misel, kaj bo. Udarim po konjih, da sta planila v dir in je zavel sneg okrog sani kakor moka. Vzamem svoj rog in zatrobim na pomagaj, zatrobim iz vseh pljuč, da se je razlegalo daleč naokrog v tihi zimski večer. In že zaslišim odgovor na svoj rog; oddaleč se je oglasilo zateglo tuljenje. Aha, taka je ta reč! si pravim in pričnem z vso silo udrihati po konjih, ki sta šla, kakor da ju sam satan jaše. Nekaj časa udriham tako po živalih, trobim na žive in mrtve in se venomer prestrašeno oziram za seboj. In že zagledam sto korakov za vozom tri pare svetlih lačnih oči, ki se svetijo skozi mrak kakor živ ogenj. Konja dirjata kakor obsedena. Volkovi pa hop hop po debelem snegu zmerom bliže. Tristo hudirjev, si pravim, kako sem le mogel biti tako nemaren, da nisem vzel pištole s seboj? Malo bi jim vendarle pokadil, tem lakotnikom sestradanim! Bijem po konjih in ju podžigam, ko vidim, da že nekam pešata in kako se jima ježi dlaka. Oziram se nazaj in glej, volkovi prihajajo bliže in bliže. Posebno eden je bil med njimi, dolg in suh, prava mrcina, ki se nam je bližal s sumljivo naglico. Še malo, nekaj minut še, pa mi bo planil na konja ali pa na voz. Prav dobro vidim, kako se besno zaganja naprej in kaže svoje ostre volčje zobe. Tistikrat zagledam nekaj lučic pred seboj. Bili so ljudje z baklami, ki so slišali moj rog. Naglo še enkrat z vso silo zatrobim nanj. In res slišim, kako se oglasi strel od tam in še eden in nato še eden. Konja sta divje planila, volk je pri prvem strelu samo zastal, nato pa se je z zadnjo obupno silo zagnal proti desnemu rjavcu. Videl sem samo še, kako je konj besno brcnil in planil v stran, nato pa so me pokopale sani pod seboj.«

Umolknil je in se odkašljaj. V velikem loku je pljunil rumeno slino iz ust. Popotnik je molčal in nepremično gledal predse. Postiljon je nekaj časa vprašujoče zrl vanj, ko pa je videl, da potnik nič ne zine, se je kakor užaljeno obrnil in tudi on obmolknil. Molk je trajal nekaj minut. Gost v vozu se je moral nasmehniti postiljonovi užaljeni zgovornosti in je nato povzel:

»No, pa ste vendar srečno odnesli pete?«

»Saj, saj,« se je oglasil postiljon na kratko. »Kmetje so me potegnili iz snega malo opraskanega in pobitega, pa ni bilo hudega. Tudi konja so rešili. Postavili

Karel Zelenko: »Družina«

so ju v grajski hlev. Bila sta oblita s potom. Še dolgo se nista mogla pomiriti. — Pa saj vas to ne zanima,« je pristavil še in se spet čisto okrenil k njemu.

»No, no,« se je nasmehnil neznanec in mu tudi on pogledal v oči. Šele zdaj je dobro videl njegov dobrodušni neveliki obraz pod visoko polhovko. Dvoje svetlih oči je zvedavo gledalo vanj. Te oči, posebno pa ta obraz, ki ni prav nič spadal k orjaškemu telesu, so mu bili skoraj nekako znani. Še žive Krpani na tej zemlji, si je rekel v mislih, glasno pa je dejal: »Pa saj bi se najbrže tudi sami sprijeli z volkovi, korenjak, kakršen ste.«

Postiljon je zmajal z glavo. »Korenjak pa nisem več, nak, in tega ne bi bil zmož,« je skromno odbil pohvalo, a se mu je vendar zasvetilo v očeh. »Bil pa sem svoje dni, bil. Ko sem se dvainpetdesetega bil s Talijani tam doli, sem bil res zal in brhek fant. Vsa dekleta so me imela rada. Bil sem največji pri regimentu. Pa me je zadela nesreča, da mi je talijanska krogla zdrobila koleno. Moral sem v lazaret. Ko sem ozdravel, so me poslali domov. Imel sem trdo nogo. Dali so mi srebrno kolajno, gospod fajmošter pa so mi preskrbeli to postiljonsko službo. Posihmal vsa leta vozim to pošto.«

»Saj sem vedel, da ste fant od fare,« se je nasmehnil potnik. »Kako pa vam je ime? Martin?«

»Nak, Martin nisem, Urh pa sem. In od Gorenje vasi pri Ribnici sem doma, če vedo gospod, kje je ta vas.«

»Oh, kdo ne bi poznal slavne Gorenje vasi!« je vzkliknil potnik skoraj navdušeno.

»No, no,« se je zasmejal postiljon, »tako imenitna pa spet ni. Nekaj umazanih kmečkih bajt. Kam pa so oni namenjeni, gospod, če ne zamerijo?«

Potnik je pričakoval to vprašanje, zato se je sklenil malo pošaliti s postiljonovo radovednostjo.

»Jaz? Mislím, da sem plačal do Turjaka,« je rekel resno.

»Saj. Ali greste na grad?« je živo povzel postiljon.

»Ne, ne grem na grad. Drugam.«

»Drugam, hm. Po opravkih?«

»Tudi po opravkih ne. Samo pogledat.«

»Aha, ste gotovo kaj kupili? Zemljo, les?«

»Ne, tudi kupil nisem nič. Samo tako grem pogledat.«

»Samo tako?« se je čudil postiljon in nehote pogledal okrog sebe. Kaj, za vruga, hodi gledat sem doli? Petindvajset let že vozi on svojo pošto, vsak koticček pozna tod okrog, pa še živ dan ni iztaknil nič posebnega tu.

In pokazal mu je hrbet. Bil je jezen. Škric salamenski, saj je podoba, kakor da ga hoče imeti za norca. »Samo pogledat...« In srdito je vzel rog v roko in pričel trobiti nanj, ko sta se bližala Turjaku. Ostro in rezko so zveneli glasovi skozi prozorni zrak. Krade bogu čas, postopač mestni, in se sredi delovnega božjega dne vozi za prazen nič s to njegovo pošto, ki je namenjena za resne in

tehtne opravke, ne pa ... Ni se maral jeziti dalje. Saj je bolan, siromak, si je dejal, ko je ustavljal konje. Na obrazu se mu vidi, kako je trhel in star ... Skoraj inako se mu je storilo.

Ko je neznanec izstopal, mu je še pomagal z visokega voza, kakor vsakemu imenitnejšemu popotniku. Ta je segel v žep in mu pomolil novo smotko.

»Za na pot,« je dejal kratko.

»Saj ni treba,« se je zahvalil postiljon.

In glej, nato mu je dal tujec celo roko in mu čvrsto stisnil njegovo ogromno raskavo dlan. In ko jo je Urh odprl, je zagledal v nji velik srebrn tolar. Ves obraz se mu je razlezel.

»Zakaj pa to, gospod?«

»Kar obdrži!« je velel tujec. »In ko se bom drugič vozil s teboj, Urh, mi poveš ti svojo zgodbo, kako si klestil Talijane, jaz pa ti povem, zakaj se vozim sem doli.«

»Prav, gospod. Bom, gospod. Pa lepo, zahvaljeni,« je dejal. »In srečno hodite,« je še zaklical za njim.

»Bog daj,« je zamrmral potnik, stopajoč s čvrstim in samozavestnim korakom, z ravnim hrbtom in rahlo povešeno glavo. Njegova debela gorjača je trdo udarjala po kamenitih tleh.

Postiljon je nekaj časa gledal za njim. »Pa vendar se ne boš več dolgo vozil, ubogi mož,« je dejal pri sebi in toliko, da mu niso solze stopile v oči.

Oni pa je z naglim korakom meril pot pred seboj in krenil nato na levo, dokler mu ni izginil iz vida. Že pri zadnjih hišah, pa je nenadoma začutil, kako so se mu jela šibiti kolena. Kar nekam omotičen je bil. Zrak me je prevzel, je pomislil, pa tudi zaužil še nisem nič pravega. Treba bo kreniti kam. Kmalu bo že poldne — je videl, ko je pogledal na svojo veliko žepno uro. Šel je dalje in se razgledoval po skromnih, a snažnih kmetiških domovih. Konec vasi je stala krčma, široka pritlična domačija z nizkimi zamreženimi okni in s prizidkom vrhu pročelja. Iz okna tega prizidka je padal košat nagelj z velikimi krvavoredečimi cvetovi. Pred okni je stala ograja z močnim drogom, kamor privezujejo vozniki svoje konje. Ob krčmi je bil ograjen vrtec in v njem tik ob cesti uta, vsa zarasla z gosto trto, ki se je lesketala v jesenskem soncu v vseh barvah. Pomislil je, ali bi sedel v lopo, nato pa se je odločil, da pojde rajši v hišo.

Sedeč v krčmi za široko, belo počiščeno javorovo mizo, se je razgledoval po izbi z nizkim lesenim stropom, ki so ga nosili težki začrneli tramovi, s snažno pobeljenimi stenami, po katerih so se tesno druga tik druge gnetle svete podobe; skoraj tretjino vse izbe je zavzemala ogromna zelena peč v levem kotu pri vratih. Prostoren zapeček je zadoščal, da bi se odrasel moški lahko udobno zleknil na njem. Obšlo ga je prijetno, že na pol pozabljeno občutje tople domačnosti. V nos mu je silil tisti nekdanji tako dobro znani mu neopredeljivi vonj kmetiških izb: duh po presnini, po svežem kruhu in mleku. Prevzela ga

je silna slast, da bi jedel, si potešil glad, slast, ki je zadnja leta v mestu skoraj ni več poznal, ko mu je bila že misel na jed naravnost zoprna in odvratna.

Postregla mu je mlada, prikupna deklica, ki se je vzela od nekod na njegovo trkanje. Bila je po vsej priliki domača hči in očitvidno sama doma.

Brez besede se je lotil velike latvice toplega svežega mleka, ki mu ga je prinesla. Lagodno in premišljeno je srebal belo tekočino iz izdatne lesene žlice ter drobil zraven v ustih grižljaje tečnega črnega kruha. Slo mu je v slast.

Saj, tukaj bi moral živeti človek. Krog tebe gozdovi, polja, livade, travniki ter mir in pokoj; nad tabo samo nebo in nič drugega. Biti na nogah od zore do mraka — sejati, orati, kositi, mlatiti, napravljati steljo in drva v soncu in burji, v snegu in dežju. Ne pa ždeti tam v bolno-meglenem mestu, se ukvarjati s tisto jalovo, prhko učenostjo in tičati za knjigami, pametnimi in nespametnimi, da te navsezadnje vse obisti bole od tega večnega sedenja . . .

A danes ne bo mislil na svoje skrbi in težave, danes ne. Prišel je sem doli, da bi pustil v mestu svojo bolezen in svojo modrost. Danes hoče biti prost kakor ptica, kakor mlad študent, če na rajžo gre . . . oh, da bi bil vsaj en dan, vsaj eno popoldne res spet kakor študent! Tako mlad in zdrav, objesten in prešeren, lahkomišeln in vesel! Pa zakaj bi ne bil? Zunaj se iskri in leskeče visok sončen dan. Samo srce velja odpreti na stežaj in se nadihati iz polnih pljuč tega sonca in zraka in pa svobode, tiste širine in vedre sinjine, ki jo je danes ta dan tako bridko treba ne samo njemu samemu, marveč vsej njegovi ljubi slovenski deželici z njenimi učenjaki in pismouki, političnimi prvaki in služabniki božjimi vred. Danes bodi kakor katera tistih Ilijevih čebel, ki sta jih svoje dni tolikanj opazovala z ranjkim prijateljem tu doli. Nabral si bo sonca in cvetnega prahu za strd in zdravje pozimi. Saj je morda dolga in huda zima pred njim. In bogve, kdaj spet pride sem doli. Morda leta in leta ne, vsekakor ne prej, dokler ne bo spet čisto trden.

Skoraj do dna je izpraznil nemalo posodo pred seboj. Zdelo se mu je, da ima dovolj. Odrinil je latvico od sebe in poklical deklico, ki je zlagala perilo pri peči, da bi plačal.

Ko je stopilo dekle predenj, da jo je lahko od blizu pogledal s svojimi kratkovidnimi očmi, je veselo začuden odrevenel. Sveta nebesa, kakšen dan pa je danes! se mu je utrnilo v glavi. Saj mu stopajo sami znanci pred oči. Prej tisti Martinek — ne — Urh, in zdaj ta tu . . .

Deklica, ki je stala pred njim, je bila kakor pravi gozdni škrat. Kakor košček pristne in nepopačene nature same. Od nje je prihajal duh po prsti, po mleku in po živini. Zdelo se je, da je še polno vetra v njenih svetlorjavih razmršenih laseh. Iz okroglega, temnozagorelega obrazka sta se smejali gostu dve vrsti zdravih, belih zob naproti. Dvoje temnorjavih očesc se je lesketalo pod nizkim čelom bistro in nagajivo. V licih je imela dvoje slastnih, prikupnih jamic. Ko je pogledal navzdol, je videl, da ima deklica pod kratkim pisanim

krilcem bose noge. Veselo pregrešna misel mu je šinila v dušo. Videl je, kako drzno in izrazito se ji že bočijo njena bodoča dekliška meča, kako nežno se ji oblikujejo gležnji vrhu majhnih ženskih stopal. Aj, ti roža turjaška!

Ko je vstal, se opravil in vzel svojo palico v roko, se je za trenutek ustavil pred njo. Nato je dejal:

»No, pa zbogom ostani, Marička!«

Dekle je za hip ostrmela. Nato se je zvonko zasmejala:

»Ovbe no! Odkod pa me poznajo, gospod? Saj sem res Marička.«

On se je zagonetno nasmehnil:

»Vedel sem. V očeh sem ti bral.«

»Oho, potlej ste pa čarovnik,« je rekla dekle veselo.

»Po potrebi tudi to,« je potrdil on in stopil na cesto.

Deklica je prišla za njim in mu razposajeno zaklicala v slovo:

»No, pa srečno hodite, gospod čarovnik!«

Ta se je ustavil sredi ceste, se okrenil in jo premeril z dolgim pogledom:

»Tudi ti, Marička, ki je daljša pot pred teboj!«

Deklici, ki se je naslanjala na podboje vrat, je ugasnil smeh na ustnih. Bilo ji je, da bi stekla za njim, ga objela in mu povedala kaj milega in prisrčnega — temu trudnemu, dobremu, bolnemu starčku. Ko pa je videla, kako pokončno in mogočno stopa tam doli, kakor da je njegov ves svet tod okrog, se je spet razposajeno zavrtela na svojih bosih petah in odplesala nazaj v izbo. Zagostolela je veselo pesemco.

Njegov korak je trdo odmeval po cesti. V ušesih pa so mu odmevale besede njegovih stopinj: Rozamunda — Rozamunda — roža deklic — —

Košat, senčen gozd se je vzbočil nad njim. Hladno mu je zavelo naproti. Prijeten zeleni polmrak pa je njegovim bolnim očem dobro del. Ustavil se je, si otrl obraz ter globoko dahnil v sebe dehteči sveži zrak. Kakor kupole so se mu vejile pestrobarvne krošnje dreves nad glavo. Tu pa tam je proseval skozi veje košček nebesne sinjine in prodril kak sončni žarek ter zlatil zelene in žolte, sinjkaste in rjaste liste bukev in hrastov. Sanjava, pobožna tišina je vela vsenaokrog.

»Pozdravljen, stari mahoviti sanjač! Po tebi vidim, da se bližam svoji domačiji, izgubljenemu paradižu svojih mladih let!«

Krenil je s trde ceste na stezo, ki se je vila vstric glavne poti. Mehko se mu je vdajalo pod nogami; zdaj pa zdaj mu je pod trdimi škornji počila suhljad in ta pok je predramil plaho ververico v smreki, da je jadrno hušknila z veje na vejo. Z otroško zvedavostjo je potnik zasledoval njen gibki in okretni beg. Gozdna tla so bila vsa preprežena z grmičji, z mahom in visoko praprotjo. Iz gostega mahovja in visoke trave so gledale ciklame in podlesek.

Iz mladih dni se spominja, da so v tem gozdu včasih radi taborili cigani. Starši in odrasli ljudje so pogosto strašili otroke z njimi. Tudi strahotne zgodbe

o roparjih in tolovajih so jim pripovedovali, ki so se klatili tod okrog vse tja doli do brezkončnih kočevskih gozdov. S kako zavzetostjo je poslušal te krvave storije, kako so se mu ježili lasje od groze in se mu krčile pesti od srda. Prenekatero noč se mu je sanjalo o njih, divjih, s poraslimi obrazi, s sajami namazanimi, s krvavimi noži v rokah. In ko je pridigal vaškim paglavcem, svojim tovarišem, na paši, stoječ tam na kakem smrekovem štoru kakor župnik na leci, jih ni nikoli pozabil podžigati na boj zoper brezbožne tolovaje in krvoločne razbojnike. Nasmehnuti se je moral, ko se je domislil, s kakšnim zanosom je razvnemal bosopete smrkoline na to sveto križarsko vojno.

Pršel je iz gozda in spet zavil na cesto. Sonce je stalo že visoko in je skoraj pripekalo. Snel je svojo težko kučmo z glave, dolgi sivi lasje so se mu zaiskrili v soncu. Polja in njive krog njega so bile požete, pospravljene in počiščene. Le tu na cesti se je še kakor teman prt razprostirala njiva zoreče ajde, ki je pokojno valovala v rahli opoldanski sapi. In tu tik pred očmi mu je zdajci kakor pijan, opotekaje se v soncu, priplesal naproti zakasnel belinček.

»Oj, sirotek, živalca drobna,« — ga je nagovoril v svojem srcu — »le pleši in vrtoglavi, le raduj se! Še nekaj svetlih sončnih ur je do temnega in mrzlega mraka. Tedaj boš truden zgenil svoja krila, belinček, omamljen boš omahnil in ne bo te več. A tako nam je sojeno vsem, ki sta nam toplota in luč življenje in sta mraz in noč smrt za nas; tako je življenje. A lepo in dobro je.« Belinček je odletel, ko da je razumel glas njegovega srca, letel in se dvigal više in više. On pa je zamišljeno stopal dalje po cesti.

Na Rašici se je ustavil pred Trobarjevim mlinom. Spet je začutil neko svinčeno težo v nogah. Najrajši bi legel v travo in zaspal. Naslonil se je na leseni plot kraj pota. Siva, napol razpadla podrtija se je dvigala pred njim.

»Dolgo ne utegnem,« si je dejal, »samo, da se malo odpočijem. Veliko imam še opraviti danes. Samo toliko, da te pozdravim, Primož!« In z ljubečim pogledom so božale njegove stare, bolno vnete oči sivo, razvaljeno in napol razsuto zidovje pred seboj. — »Pa vendar bi moral biti ta razpali zid svet vsakemu rojaku,« je pomislil, naslonjen na plot, opirajoč se ob svoj potni les, s pobožno razkrito glavo. »Dolgo že nisem hodil tod mimo, Primož,« — je nadaljeval — »a zdaj sem vendar prišel, čeprav sem že truden. Sam veš, kolikokrat sva govorila tako. Kdo bi preštel vsa moja romanja k tebi. Marsikdaj in marsikaj sva se pomenila. Saj mi je bilo vse življenje, kakor da sva si nekako v sorodu. Zmerom sem bil ponosen na to, da te je rodila prav ta moja draga dolenjska deželica. Gledal sem nate s spoštovanjem, kakor gleda nedorasel vnuk na svojega davnega, imenitnega in častitljivega prednika. Bil si le mož, kakršne nam redkokdaj rodi ta skopa zemlja. Grčav, trd hrast med voljnimi in mehkiimi mladikami naših gozdov. Zapisal si s trdim, raskavim peresom, a kar si zapisal, stoji. Prižgal si luč in luč sije. Že tri sto let sije.«

Tedaj je odnekod zazvonilo poldne. Mogočno so bronasti zvonovi rezali zrak. Popotnik se je prekrizal in sklenil roke.

»Daj, o Gospod, da nam ne ugasne luč njegove besede!«

Ko je odmolil in se spet pokrnil, je še malo postal tam.

»Preganjali so ga in zasledovali,« je pletel dalje svoje preišljevanje, »sramotili in ga ovajali, kakor vsakogar, ki oznanja novo resnico. V daljni, tuji deželi prhni prah njegov. Moje telo pa še blodi po tej zemlji. Ah, samo senca še. Bolno, staro telo je samo senca...«

Zavzdihnil je in se odpravil dalje. Ko je že stopal nekaj časa in pustil vas za seboj, se je nenadoma sredi ceste ustavil. Bilo mu je, kakor da mu je neki tuj, sovražen glas šepnil na uho: »Pa kaj tako častiš tega odpadnika? Krivoverec je bil in brezbožnež, luteranec prekleti!«

»Kdo pravi to!« se je razburil na ves glas. Trdo je udaril s svojo gorjačo ob tla. »Karkoli je oznanjal, ljubezen in modrost sta bili v njegovem srcu. Pa če je bil njegov nauk trikrat zmoten...«

Prekinil se je in se v zadregi ozrl kvišku. Dve mladi ženski s košarami v rokah sta naglo hušknili mimo njega. Pri tem sta se s kratkim, skoraj preplašenim pogledom ozrli vanj. Nista pozdravili. Nato sta se polglasno zasmejali.

»Gotovo si mislita, da sem ušel iz blaznice, ko se prepiram tu sredi ceste s svojo senco. Ali pa, da sem pijan.«

Pa kaj so ga brigali ljudje. Naj ga pomilujejo ali se mu smejejo, njega se to ne tiče. Sam svoj gospod je. Trdo je udaril spet s palico ob tla, trdo zastavil uporni korak. Noge so mu bile težke kakor sv' nec. Toda hrbta ni upognil.

»Omagal ne bom, ne bom, ne bom!« si je prigovarjal, ko je čutil, kako ga zapuščajo moči. Že mu je segla bojazen v srce: Če bi vendarle omagal in se zgrudil sredi ceste, ne da bi prišel v svoj Jeruzalem, v paradiz svojih mladih let. V glavi mu je šumelo, kakor da se ga loteva omotica. Ne! je stisnil zobe. Z naporom vseh sil, z železno voljo je skušal premagati telesno utrujenost. Pospešil je korak, skoraj stekel je. Ni pazil na to, da so se mu kolena šibila in noge opotekale. Samo dalje, dalje!

Zdaj je ležal svet ves odprt pred njim. »Saj sem že skoraj doma; samo ta ovinek še,« se je bodril in hitel tako, da mu je curljal pot s čela ter mu slepil oči.

Zdajci pa se mu je stisnilo v prsih. Solze so ga spekle v očeh. Sunkoma se je ustavil. Kakor skozi meglo je v slepeči sončni bleščavi motno zagledal vas pred seboj. Sredi ravnega, zelenega polja, pod varnim zavetjem gričev in holmcev naokrog, z ličnimi cerkvicami na njihovih vrhovih — tako leže Lašče, šopek belih šmarnic sredi zelene trate. In višje tam gori, par streljajev daleč, njegove Retje, njegov Sv. Rok. Vsa sijoča in lesketajoča se, vsa zlata in zelena — prav taka, kakor jo je gledal v svojih hrepenenjih — leži pod sinjim nebeškim šotorom njegova rojstna vasica pred trudnim popotnikom.

A zdaj je pozabljena vsa utrujenost.

»Zahvaljen, Gospod, za to milost!«

Pobožno je snel kučmo z glave in nemo strmel predse s svojimi od sonca napol slepimi očmi. Obrisal si je pot z obraza in z nepočesanih las. Od dolge in naporne hoje je čutil znoj po vsem telesu. Slekkel je še svoj težki plašč, da bi se medpotoma malo ohladil. Tako je spet z lahnim, prožnim korakom šel dalje.

Poiskal je poljsko stezo in zavil na levo. Vasi se je hotel ogniti. Stopal je počasi in umirjeno ter se razgledoval okrog sebe. Na polju je še delalo nekaj žensk. Menda so pulile repo. Če ga je katera zagledala sredi njive, se je dvignila in si dela roko na čelo. Nekatero so ga pozdravile. On jim je samo pokimal in zamahnil s svojo kučmo.

Zapustil je stezo in krenil še bolj na levo in stran od vasi ter se vzel na nevisok grič. Od tod je bil najlepši razgled na Lašče pred njim in na Retje na njegovi levici. Na prostrani ravnini je stalo nekaj jablan. V ozadju se je temnil smrekov gozd. Tu je bilo njegovo mesto, kadar je prihajal domov. Tu je preležal ure in ure na golih tleh, z glavo zarito v travo, kakor da prisluškuje v črno prst pod seboj. V vas je le redkokdaj zahajal, saj ni imel tam že dolgo nikogar domačih več.

Potegnil je iz žepa neveliko steklenico in se okrepčal s požirkom mrzlega rastlinskega čaja, ki ga je imel s seboj. Nato je razgrnil po travi svoj plašč. Sklonil se je in potipal zemljo. Bila je nekoliko vlažna in hladna. Vzlic temu je legel. Sprožil je roke predse in se z brado naslonil nanje. Tako mu je bilo najprijetneje. Pod njim ravnica s polji in travniki, z njivami in sadovnjaki, sredi njih vas v soncu in na levi vrh griča cerkva s ponižnimi, pritličnimi hišicami. Iz svetlosinjega jesenskega neba se je točila blaga luč, grela in zlatila zadnje jesensko življenje, bilke in liste, da je vse žarelo v omamnem razkošju barv pred velikim počitkom, pred smrtjo. Val spominov mu je zalil dušo. Prijetno utrujenost in sproščenost je začutil po telesu; kar same so mu padale veke na oči.

»Zemlja, zemljica moja, zdaj sem doma. Ali me še poznaš, prst domača? Jožkov sem, Jožkov iz Retij. Tisti neugnani norčavi fante, ki je tako razposajeno tekal tod okrog, trgat cvetlice na tvojih tratah, iskal prvih vijolic po tvojih pobožjih, lovil rake v potoku, ogrebal čmrlje, zabljal murne iz luknjic, stikal za gnezdi v hosti, se brezumno veselil prvih snežink in nestrpno čakal prve pomladi — ah, prekrasni, nespametni, brezskrbni časi! Tu, prav na tem položnem griču je bilo, ko mi je prvič prekípelo srce, da nisem mogel več nositi v sebi, kar sem čutil in mislil; moral sem si zapisati na papir. Tedaj se je odločila moja usoda. Mlad študentek sem bil. In pozneje, ko sem pohajal ob letnih večerih tam doli med žitnimi polji, mi je bilo včasih v duši tako neizrečeno težko. Vsi zemski sokovi so kípeli in brsteli in tudi v meni kakor da je iz nekkih plodnih, prekipevajočih sokov jelo brsteti in poganjati nekaj tako neznanega in težkega.

Cvelo in zorelo je v meni, da me je težilo in dušilo. Najrajši bi se razjokal včasih, kajti tega, kar sem nosil v sebi, je bilo preveč za mlado srce. In zatekal sem se sem v to hosto in se pogovarjal s tem svojim drevjem, se pomenkoval z mravljinčici na stezi in se izpovedoval tvojim cvetnim bilkam na trati. K vodi sem hodil in pisal svoje misli v bežne valove: večernim sapam sem pripovedoval o svoji težki, trpki in sladki sreči. In vse mi je odgovarjalo na svoj način. A potešilo me ni. Pisal sem drobne kitice o zvezdah in mesecu, o čebelicah in metuljih, o drobni cvetlici in bistri vodici — a vse to otroško jecljanje ni bilo tisto pravo, na dnu v srcu mi je ostalo vedno nekaj težkega, nekaj neizpovedanega in neizpovedljivega. In ko sem padal ves obupan na tvojo zeleno rušo in preležal tam v rosi in mesečini pod milim nebom včasih vso noč, mi je šele iz tvojih prsi dahnilo potešenje v srce. Narahlo, nezavedno sem začutil, kako smo vsi zemski stvori, vsa tvoja bitja od drobne bilke in neme živali do najsvetlo-umnejšega človeka, obsojeni v večni molki. Da je vse to, kar govorimo in izpovedujemo, vse naše dejanje in nehanje, samo medel vnanji obris tega, kar nosimo v sebi. Čisto na dnu skrivamo zmeraj nekaj takega, kar je na veke neizrekljivo. Morda je to tista tajna v nas, ki smo jo podedovali po tebi, mati naša, ki sama molče trpiš in se brez besed raduješ. V pomladanskem cvetju se izpoveduješ, v bogatih in pestrih sadežih, ki jih rodiš, v jesenski tugi, s katero se odevaš pred smrtjo. Tvoji letni časi nam stojijo pred očmi kot večne, zgovorne prisposode nas samih. Z radostjo in brezskrbnostjo nas navdajajo, ko smo še mladi, z rastočo grozo, ko se staramo. In morda je res to tista zadnja skrivnost v nas, ki nam pomalem odkriva tajno rojstva in smrti, ko s slednjim dnevom bolj čutimo, kako smo navezani nate, da smo izšli pravzaprav iz tebe in se moramo neizbežno povrniti vate. In glej, ta povratek v tvojo črno, mrzlo in gluho prst je tisto, kar meče pošastno senco na vse naše življenje. V mladosti in zdravju nezavedno, v bolezni in starosti pa čedalje jarkeje in okrutneje. Pred to zadnjo neznano potjo trepetamo v blaznem strahu vsi: živali in ljudje. Tudi moje srce je do vrha polno te groze. Poteši me, zemlja, kakor si me pomirila tedaj, ko sem bil še mlad in nisem našel besed za svojo bogato skrivnost.«

Ležeč tam, je razpel roke preko zemlje, kakor da jo prižema v tesen objem in je noče izpustiti, dokler ga ne bo pomirila. Svoje lice je pritisnil na hladno jesensko travo, uho je prislonil čisto k prsti, da bi prisluhnil najtanjšemu šepetu iz nje. Iz zemlje ni bilo glasu. Samo rahel trepet je šel preko površine. Tu in tam je švignila drobna žuželkica v travi, ki je ni mogel razločiti z očmi. Kdaj pa kdaj je rahlo počila suhljad, ki je pala kje z drevesa na tla. Drugače samo neslišno dihanje spečih kali, neutrudno brstenje korenin in plodov. Hladna, brezčutna tišina je vela vanj. On pa se je še tesneje privijal k zemlji, dihal vanjo še strastnejše besede, da bi jo ogrel in omečil:

»Tedaj ko sem kot dvajsetleten mladenič zbolel za hudo možgansko boleznijo in po cele dneve preležal v nezavesti, viseč med življenjem in smrtjo, sem se že čisto sprijaznil s to zadnjo potjo. Kaj pa je mlademu človeku smrt? Nič. Kajti on ne pozna cene življenja, on še ni užil njegove bridke sladkosti. Življenje more ljubiti in ceniti samo ta, kogar so premleli mlini trpljenja. In mene so pošteno premleli, o da!«

In glej, v polsnu mu je bilo, kakor da je začul od nekod tih, tajen, komaj zaznaven šepet:

»Vem, vem. Poznam tvoj križev pot, sin.«

Sladko mu je zagomazelo po telesu. Še pozorneje je prisluhnil. In bilo mu je, kakor da prihaja odnekod iz globin neko zamolklo mrmranje in pretajno brnenje kakor iz ogromnega uljnjaka.

»Tedaj so bili zdravi in odporni sokovi, ki sem se jih nasrkal iz tebe, mati, v mojem telesu močnejši od smrti. In ko sem okreva je prvič spet sedel tam gori na holmcu pred očetovo hišo na soncu in spet pil vase tvoj vonj, zemlja, sem v dno duše začutil, da si mi samo ti rešila življenje in da bom poslej vse dni nerazdružno zvezan s teboj. V svojem srcu sem sklenil, da bo vse moje delo v prihodnosti posvečeno samo tebi, zemlja. Čutil sem, da se bom moral boriti proti vsemu in vsem, kar bi bilo zoper tebe in tvojo naravo. In res, ti si me učila ljubiti svoj rod in njegovo zemljo, njegov jezik in njegovega preprostega, neukega človeka na tebi. Učila si me nepopačenega in skromnega življenja. In vse v meni je bilo tedaj tako jasno in prozorno, kakor sončna luč nad teboj. Nisem bil sanjač in zanesenjak; trezen človek sem bil. Pa glej, čudno! Že pri prvem koraku v življenje so me ljudje zaznamovali in izobčili iz svoje srede. Mlado študentovsko prešernost so krstili za bogokleten zločin. Vzeli so mi kruh in čast; zaprli mi vrata v prihodnost. In ko sem v svoji stiski spet pribežal sem doli k tebi in se napil novih sokov, sem pisal v onile podstrešnici tam gori pri svojem ranjkem prijatelju svoja prva razmišljanja o jeziku svojega naroda. Kako sveto sem bil tedaj prepričan, da sem povedal nekaj koristnega za svoj narod. A motil sem se. Nič nisem povedal koristnega. Moje besede so žele samo odpor, sovraštvo in razdraženo ljubosumnost. Napadli so me in me blatili. In tako vse življenje, dokler me niso postavili nazadnje v sramotno vrsto tistih, ki so najbolj zavrženi v slehernem narodu: med izdajalce. A zaupanje vate, mati, mi je pomagalo prenašati tudi to najgršo podlost. Nisem si vzel življenja od žalosti. Živel sem — nemara manj kot človek in bolj kot senca, a živel. Zmerom, kadar mi je bilo najhujše, si me potešila in pomirila ti. Zdaj pa sem prišel k tebi tako bolan, kakor še svoj živ dan nisem bil. Truden sem.«

Spet ga je prekinil v premišljevanju tajen šepet:

»Truden si kakor človek, ki je opravil težko delo.«

»Delo? Kakšno delo? Saj nisem še ničesar opravil, moj bog!« se je uprl on.

»Ne govori, sin, tega, česar sam ne verjameš! Ponosen človek si bil некоč, ki je znal ceniti svojo vrednost. Ali je več ne znaš?«

»Tla se mi ugrezajo pod nogami. Ne najdem se več. Strahovi me preganjajo, pošasti vidim. Z Bogom se moram pripraviti, odkar sem se nehal z ljudmi.«

»Preveč hudega si doživel. Grdo burko so zaigrali s tabo ljudje. To je bilo njih maščevanje za to, ker si jim drznil postavljati zakone novega življenja: višjega, poštenjšega, ponosnejšega. Res je: izbrala in določila sem te, da bi poveljeval in vodil veliko četo pogumnih in svetlih mož. Rod pa, v katerem si se rodil, je bil majhen, plah in šibak.«

»Ne rod, temveč tisti, ki so si po krivem lastili pravico in moč, da so govorili v njegovem imenu.«

»Tudi ti si govoril v njegovem imenu. In glej, žito tvojih besed že klasi po teh lehah.«

»Rad bi dočakal žetev, mati!«

Kakor da se mu je nasmehnilo v odgovor:

»Kako si nepočakan in nestrpen. Čez noč bi hotel vse preobraziti. A življenje se ne da premikati na povelje. Narodi ne živijo človeškega življenja. Njih življenja se merijo po tisočletjih. In tvoj narod je še otrok. Saj mu je komaj tisoč let.«

»Potem ne bom dočakal,« je rekel potnik. »A rad bi še živel!« je vzkliknil goreče.

»Vrni se k meni, vrni se k meni, sinko!« ga je zazibavalo.

»Res, vrnil se bom k tebi. Pustil bom mesto in se spet naselil tu doli pri tebi. Ali mi boš vrnila zdravje, zemlja?« je vprašal med upom in strahom.

»Presnovala te bom s svojimi sokovi v novo življenje,« mu je zavelo na uho iz šepetajočih bilk.

»Ali bom živel?« je kriknil.

»Tvoje srce bo živelo v mojem gorečem srcu in moje v tvojem.«

»Kaj se to pravi? Dvoumne besede govoriš.«

»Ko se dopolni, boš vse razumel.«

Zazeblo ga je ob tej misli. Od strahu mu je zastala kri v žilah. Skoraj na glas je zavpil v črno prst pod seboj:

»Kdaj bo to, kdaj?«

Pritisnil je svoje razbeljene sence na hladno, vlažno prst, da so se mu razlili beli lasje po nizki travi. Tesno je priželo uho k zemlji, da bi prisluhnil. Iz zemlje ni bilo glasu. Samo v poljoči, utripajoči krvi mu je bilo, kakor da čuje tajno dihanje in sopenje kali pod seboj. In še niže doli zamolklo, nerazložno brnenje. Čisto tam doli nekje v neznanskih globočinah pa je slišal kakor iz nedoumne daljave bučanje in hrumenje podzemskih morij, grgranje voda, prasketanje ognjev... In ležečega tam na travi, objemaje zemljo in poslušaje vanjo, ga je zdajci objelo neznansko čustvo neke popolne zapuščenosti in izgubljenosti. Za

trenutek se je zazdel sebi kakor neznatna, nebogljena žuželka, ki se sama brezupno bori za borni plamenček svojega življenja, ujeta v ogromnem, mrzlem in čisto praznem prostoru veseljstva. Zlovešča tišina visi vsenaokrog.

Tedaj je ta molk iznenada presekala rezek, vreščec glas tam zadaj iz gozda: kra-kra-kra...

Popotnik na tleh je zakrilil z rokami in kakor bi trenil planil na noge. Po vsem životu je trepetal.

Naglo se je ogrnil, hlastno stopil nizdol in krenil po travniku proti stezi.

»Ali me že tudi tukaj preganjajo strahovi? Ne morem jim ubežati.«

Ko je prišel po stezi že blizu glavne ceste, sta mu pritekla naproti dva bosonoga in razoglava dečka. Gotovo sta bila namenjena v hosto. Eden med njima je bil fant z velikim rdečim šopom las na glavi. Bil je kakor živa podoba njega samega v mlajših letih. Ko sta ga dečka zagledala, sta se sunkoma ustavila na poti. V zadregi in preplašeno sta ga zrla nekaj časa, ko jima je prihajal naproti s svojo potno gorjačo v roki, s svojim razoranim, žolto bledim obrazom in s svojimi ostro in srepo zročimi očmi. Strmela sta vanj nekaj trenutkov, nato pa sta se spogledala in jo ubrala preko travnika.

»Smrt! Smrt!« je zavpil lisec tako glasno, da je odmevalo po vsem polju.

Popotnik je obstal na stezi kakor pribit. Togotno se mu je zablistalo v očeh. Že je dvignil palico, da bi skočil za fantinoma, roka pa mu je nemočno omahnila.

»Križani bog, kaj je to? Ali res nosim smrt na obrazu? Hodim tod okrog kakor mrlič, ki je vstal iz groba, da straši otroke sredi belega dne.«

A v srcu se mu je dvignil jezen, kljubujoč odpor.

»Ne, zdaj pojdem nalašč tja,« je dejal in krenil po cesti proti vasi. Dospel je do prvih domov, se vzel v klanec in že stopal mimo znanih, napol mestnih napol kmetiških hiš, mimo cerkve s svojima stolpoma. Nikogar ni pogledal, nikamor se ozrl. S trdim, naglim korakom je stopal. Marsikdo, ki je šel mimo njega, je začuden obstal in zmajal z glavo. Ženske so pozdravljale neznanega potnika. On je le malokateri bežno pokimal.

»Naj me vidijo in spoznajo, če hočejo!«

Zavil je na pokopališče. Snel je kučmo z glave in stopal počasi in zamišljeno mimo preprostih gomil z okorno izdelanimi kmetiški križi in s še bolj okornimi napismi na njih. Včasih je prebral katerega in se za trenutek ustavil pri grobu. Glej, tu počiva že več ko dvajset let stara Drakslerica, Bog ji daj mir in pokoj! Bila je dobra žena, vesela krčmarica, prava študentovska mati. V njeni krčmi so zaigrali on in njegovi pajdaši kmetom njegovo razposajeno mladostno šalo. Toliko je bilo smeha, pa tudi jeze in zamere zaradi tega Junteza! Ljudi pa se je kar trlo po vrtu... In glej, tik nje leži brhka Alenčka, ki je dobila od Drakslerice hišo, pa se je omožila in umrla na porodu. In tu na drugi strani Anžetovka; tudi ta je že več ko pred dvajsetimi leti odšla v nebeški Jeruzalem.

Krenil je po zarasli stezi na desno in se ustavil pred grobom, ki je bil že zapuščen in ves pokrit z rušo. Tudi križ na njem je bil preperel od starosti; napis se ni dal več razbrati. A on je dobro poznal to gomilo. Saj je ni nikdar pozabil obiskati, kadar je prišel sem doli.

»Pozdravljen, dragi moj Jože, ti najvernejši in najboljši drug moje mladosti, ti moj učitelj in starejši tovariš moj!« je govoril v toplih mislih v zeleno, s koprivami in plevelom zaraslo rušo pod seboj.

»Dvaindvajset let že trohne tvoje kosti tu doli. Pozabili so tvoj grob, v mojem spominu pa si ostal neizbrisno živ. Kakor si bil šibkega in rahlega zdravja, tako si bil kleno zdrav in raven v svojem duhu. Rad sem te imel in ti mene. Koliko veselih sva razdrla včasi, a tudi koliko modrih ugenila! Ti si mi znova odkrival lepoto in bogastvo materinega jezika, ki so mi ga pohabile in popačile šole, vcepljajoč nam tujo učenost v mrzli tuji govoric. Dal si mi spoznavati globoko, zdravo modrost te domače zemlje. Učil si me življenja, ne tistega, ki je v knjigah, temveč tisto, ki si ga našel v naturi sami. Ko sva poseдалa pred tvojim uljnjakom in kramljala s prijateljicami tvojega srca, z bučelami, sva šele videla, kako mnogo bi se moral človeški rod še učiti od živali, od žuželk. S kakšno zanositostjo sva snovala novo človeško družbo, ki je morda še tako neizmerno daleč: republiko dela. Samo, kdor dela, je gospod, ki ukazuje. In kraljica rodu je samo zadnja podložnica svojih gospodov podanikov. Taka je modrost čebel. — Še te vidim pred seboj, ko sediva pod kozolcem in mi pripoveduješ ti s svojim pokašljujočim sušičnim glasom o svojih izkušnjah. Tvoje besede imajo žlahten zven kakor zlato, umne so, tehtne in odmerjene. Tako mirno in spokojno mi govoriš, da je še vame, strastnega vihrača in nemirneža, segel pokoj tvojih rekel in spoznanj, ki sem jih zapisoval. In kakor sem bil divje razklan in obupan v sebi tisto žalostno lepo jesen, tvoje zlato srce mi jo je pomirilo in požlahnilo s svojo modrostjo. Hvala ti za to, Ilija moj! Zbogom, brat, in na svidenje. Bolan sem. Nemara se ne vidiva spet kmalu. Pred pomladjo ne!«

Ko je zavil s pokopališča, ni krenil nazaj proti vasi, marveč jo je rajši obšel. Daleč zunaj na cesti se je ustavil pred samotno, pritlično krčmo, ki po svoji zunanosti ni bila nič kaj vabljiva. Kljub temu je vstopil, da bi kaj použil in počakal na voz za Ljubljano. V polmračni zatohli izbi pa mu je postalo skoraj slabo. Oster duh po sparjeni pijači in po špiritu ga je omamljal. Zato je vstal in spet krenil ven.

Sedel je na leseno klop pred krčmo in potrpežljivo čakal. Nazadnje se je le vzela od nekod ženska srednjih let z izpodrečanim krilom in bosimi, zamazanimi nogami. Ponudila mu je vina ali žganja. On je oboje odklonil in je zahteval samo kos kruha in čašo sveže vode.

Iztegnil je noge v svojih težkih, okovanih škornjih, da bi se malo odpočil. Bile so mu že kar trde od dolge hoje. Jesensko sonce ga je prijetno božalo. Vsi

holmci naokrog so sijali zdaj v zalorožnati luči. Še uro ali dve, pa bo zatonilo sonce. Narahlo ga je stresel mraz.

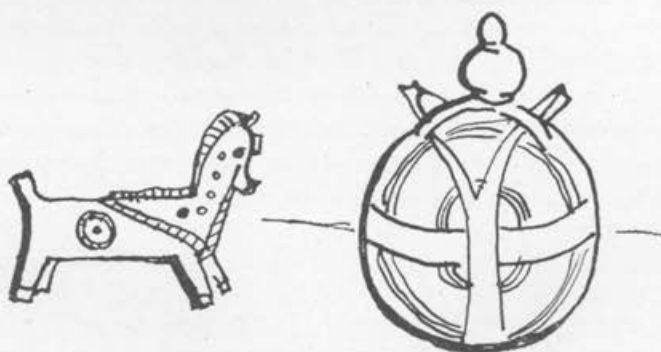
»Prišel sem sem doli poln pričakovanja kakor otrok... ali pa kot starec v obljubljeni deželo. Mislim sem, da bom našel mir in trohico upanja. Zdaj pa mi je, kakor da sem prišel po slovo. Nekaj se je danes prelomilo v meni. Še težje se mi bo boriti...«

Glava mu je omahnila na prsi. Same so se mu zapirale oči. Bil je truden do smrti. Použil je par grižljajev trdega ovsenjaka, ki mu ga je prinesla ženska, in ga nato odrinil. Vode se ni dotaknil.

Ko je prišel voz, je velel ustaviti in trudno vstopil. Na vozu sta sedela že dva mlajša človeka, po videzu mešetarja. Venomer sta se krohotala in tvezla neke neslanosti. Oba sta močno dišala po žganju. On se je odločno odmaknil od njiju.

Voz je enolično drdral. Pri zadnjem ovinku se je potnik hlastno vzpel in okrenil. Daleč doli so ležale v zlatopuhasti megli Lašče in Retje. Samo križi vrh zvonikov so se še lesketali v jarki luči. Tedaj mu je kakor ostra puščica prebodla srce misel, da jih ne bo videl nikoli več...

Nikoli več! Od mraza so mu zadrgetali zobje. S trepetajočimi prsti si je tesneje zadrgnil ruto okrog vratu in si potisnil kučmo čisto na oči. Nato se je pogreznil v uporen, brezupen molk.

O NAŠI ODRSKI KULTURI

(Odlomek — Naši Razgledi, 24. decembra 1955.)

Odrska kultura je del splošne gledališke kulture. Gledališka kultura v najširšem pomenu besede se izraža tako v gledališkem vodstvu (ravnatelj, dramaturg, režiserji), v njegovi umetnostno-nazorski usmerjenosti in njegovi repertoarni politiki, kakor tudi v igralcih ter njihovi odrski kulturi, pa tudi — v občinstvu.

Tudi v občinstvu, ki obiskuje gledališče in se zanima zanj. Že s tem samim zanimanjem izpričuje gledališki obiskovalec neko ljubezen in potrebo, ki se lahko imenuje kulturna potreba (o kaki »družabni« ali »uradni« potrebi tu ne govorimo). Najsi je ta potreba še tako nezavedna in nagonška, se ob nji s stalnim obiskom gledališča vendarle nehote oblikuje, izobražuje in izčiščuje tudi gledalčev umetniški čut. Kakor vsako občinstvo, sestoji seveda tudi gledališka publika iz najraznovrstnejših in najbolj heterogenih elementov in plasti: od najpreprostejšega, neukega gledalca, ki hodi v gledališče gledat »teater« in »komedijo«, torej uživati in se zabavati, pa do gledalca, ki z zavestno, kritično mislijo spremlja dogajanje na odru. Gledališče kajpada ni pedagoški inštitut, pa tudi ne zgolj zabavišče. Vsaj resno gledališče ne. Resno gledališče je sinteza obojega — mora pa tudi biti sinteza obojega najboljšega. Zategadelj je v prvi vrsti od gledališkega vodstva odvisno, kako usmerja svoje občinstvo in kakšne cilje ima pred seboj.

Odrska kultura pa zadeva igralca in njegovo igro, kakor se oblikuje pod vodstvom kulturnega ali manj kulturnega in tankočutnega režiserja ter scenografa, ki postavlja igralca v mogoč ali nemogoč prostor. Stopnja igralčeve odrske kulture je v veliki meri odvisna od njegove splošne kulture in izobrazbe, od zmožnosti lastnega vrednotenja in interpretiranja vloge, ki mu je dodeljena. Odvisna je od samokritične presoje lastne nadarjenosti ter možnosti, v kakšni in v kateri vlogi sme in mora igralec nastopiti, če noče grešiti zoper samega sebe. V največji meri pa določa stopnjo igralčeve odrske kulture njegov intimni notranji odnos do vlog, v katerih mu je nastopiti, in pa njegov igralski etos.

To je čut in zavest večje in manjše odgovornosti svojemu poklicu, igralčev odnos do gledališke umetnosti same. Ta etos se najvidneje izraža v igralčevem pojmovanju svojega poklica. Igralec, ki pojmuje svoje igrilstvo predvsem kot glumaštvo, kot bolj ali manj spretno pretvarjanje samega sebe v osebe, ki jih predstavlja, ne izpričuje odrske kulture. Večina povprečnih igralcev gleda na pesnikovo in pisateljevo delo samo kot na material, ki nudi igralcu toliko in toliko možnosti, da se lahko odrsko izkaže; zato ocenjuje in vrednoti svoje vloge zgolj po njih teatrskih efektih (in po dolžini vlog), ne pa tudi po njihovi estetsko umetniški strani. Igralec s pravo odrsko kulturo ocenjuje, vrednoti in upošteva oboje.

Zakaj govorimo o odrski kulturi, če govorimo o gledališki umetnosti? Zato, ker so odrski geniji v gledališču prav tako redki, kakor na vseh drugih področjih človeške ustvarjalnosti. Nadalje zato, ker brez tega, kar imenujemo odrsko kulturo, lahko tudi dober in nadpovprečno nadarjen igralec ostane samo problematičen »genij«, vtem ko razmeroma dober igralec s primerno nadarjenostjo in tankočutno odrsko kulturo, prirojeno ali pa z vztrajnim samoizobraževanjem tega nagnjenja pridobljeno in privzgojeno, neredko postane resen in odličen gledališki umetnik. Skoraj vsi naši najboljši igralci v pretekli dobi so bili gledališki umetniki te vrste. Tudi akademije za igralsko umetnost morajo poleg splošne, specialne in tehnične izobrazbe posredovati svojim gojencem razen tehnično-umetniške kulture (govorica, kretnje, mimika) tudi individualno odrsko kulturo, kakor smo jo opisali. Kajti umetniška raven kakega gledališča se ne meri samo po bolj ali manj izrazito izstopajočih taléntih, marveč po splošni odrski kulturi, kakor se razodeva v vseh nastopajočih.

RAZMIŠLJANJE O KOMEDIJI

(Odlomek — Naši razgledi, 5. februarja 1955.)

Med kulisami življenja se odvija moderna človeška komedija, ki pa je kaj pogosto tudi tragikomedija ali celo tragigroteska. Med nevidnimi kulisami, ki razmejujejo človeško veličino in majhnost, pamet in nespamet, modrost in norost, resničnost in utvaro, pristnost in videz, pogum in strahopetnost, vero in nevero, ljubezen in mržnjo, človečnost in živalskost, svetost in skrunítev, globokost in plitkost, gorečnost in mlačnost, dobroto in zlobo pa vse druge neštete lastnosti, ki so svojske ljudem, se pleto in gneto od Adama preko Don Kihota in Don Juana ter preko Falstaffa in Ullenspiegla vse tja do Fausta in Hamleta pa prav do atomskih »carjev« današnjih dni. Navadno seveda ti

elementi niso striktno razmejeni, marveč se neopazno prelivajo drug v drugega in so najčešče združeni v mnogoterih svojih prvinah v isti osebi. Ta združitev najprotislovnejših svojstev je v modernem človeku mnogokrat nadvse zapletena in zamotana.

Zaradi tega dandanes čiste drame in čiste tragedije v smislu antike in renesanse ter klasične dobe moderno življenje skorajda ne pozna. Kajti moderni človek je preveč skeptičen analitik, preveč nagnjen k racionalizmu, to je h kritiki in samokritiki, da ne bi tudi v najpopolnejši človeški popolnosti bistrovidno odkril vsaj zametkov njenih človeških slabosti in pomanjkljivosti. Ker je resnicoljuben, preprosto iskren in pošten, jih mora vsaj z rahlim posmehom tudi prikazati in oblikovati. S tem pa izgubi klasična tragična krivda svojo dramatično učinkovitost, svoj koturn, svoje veličje. Romantična avreola »junakov« se pod kritično-analitičnim pogledom razpoči kakor mavrični milni mehur. Ostane samo človeški stvor, beden v svojih velikih sanjah in željah, v svojih upih in obupih, visoko leteč osvajač in k tlom pobit poraženec, ki se le redkoma in izjemoma s posebno, izredno obdarjenostjo in svojimi močnimi nagoni in energijami dvigne iznad sivega morja sive povprečnosti. Vsi smo v svojih sanjah in željah morda kdaj papeži in vladarji, diktatorji in konkvistadorji, nesmrtni umetniki in izumitelji, strastni ljubimci in zamaknjeni svetniki, čarodeji in alkimisti, finančni in napoleonski geniji in dandanes celo — vsaj tisti večni pubertetniki med nami — tudi filmski zvezdniki in nogometni šampioni, le da seveda — povsem ne verjamemo v to. Morda je ravno v tej neveri, v tem razkolu med voljo in močjo, naša »tragična krivda«, da nismo to, kar pravzaprav smo, in če je seveda biti navaden, preprost človek nekaj bolj tragičnega, kakor pa biti taka resnična ali pa samo dvomljiva in namišljena figura v panoptiku človeških veličin.

Današnjemu človeku se upira sleherni patos, slednja pretiranost in narejenost. Marsikdo bo prej skromno skušal zmanjšati svojo pravo mero, kakor pa jo umetno napihovati z neko bolešno grandomanijo. S takim aspektom pa seveda ni mogoče oblikovati heroične romantične tragedije in niti ne kake hebblovske drame. Prav tako ne kake klasične aristofanske ali molierovske ali celo gogoljevske komedije, ki je v jedru satira in šibanje umetno do skrajnosti pritiranih in pretiranih, tipiziranih človeških slabosti in napak. Današnja komedija ne stremi po objektivnem oblikovanju tipiziranih človeških lastnosti in hib, kakor je delala to srednjeveška drama-alegorija (Slehernik), pač pa skuša prodreti v ta svojstva subjektivno, da jih oblikovalec izpove in oblikuje kot izvirna in izjemna, enkratna in dana samo temu in temu netipičnemu subjektu, da jih torej razumevajoče oblikuje kot svoja lastna in s tem tudi kot občečloveška. Oblikovalec moderne komedije se torej tako rekoč istoveti in se tudi nujno mora istovetiti z njimi, če hoče, da mu verjamemo. Tragična ali pravzaprav tragikomična krivda »junaka« moderne komedije je njegova zmota

*Leo
Homar:
Ljubljana
(lesorez)*

v njegovem življenjskem računu ali pa njegov nazor in pogled na življenje, ki se v križečem nasprotju križa z nazori in pogledi večine ljudi. V tem je končno bistvo vsega komičnega. Današnja komedija je potemtakem zmes fantastike in realnosti, zmes, iz kakršne končno dejansko sestoji današnji človek, če se za spoznanje razlikuje od brezosebne in brezlike povprečnosti.

Nekateri imenujejo moderno komedijo tudi pesniška komedija. Pesniška? Gotovo tudi pesniška, predvsem pesniška. Če je v vsaki pesnitvi kos piščeve izpovedi in če je moderna komedija tudi izpovedna komedija, je jasno, da je predvsem pesniška. In prav to je njena največja odlika in vrlina. Vsekakor je ta komedija prizanesljivejša, intimnejša in topleje človeška. Ko človek gleda in posluša te vrtoglave zanesenjake, suvereno prezirajoče ves poniglavi svet pod seboj, do dna prežete s svojo blaženo utvaro, nehote trpi in sočustvuje z njimi hkrati, ko se jim smeje, pa bodisi smeje skozi solze, kakor tisti bajazzo v pesmi. Kajti ljudje smo in zato nismo prosti utvar.

KMEČKA DRAMA

(Slovenski poročevalec, 22. maja 1957.)

Ob ponovni uprizoritvi Potrčeve drame »Krefli« — zadnjega umetniško najbolj dognanega dela avtorjeve istoimenske dramske trilogije — bi bilo potrebno napisati posebno poglavje o naši kmečki drami: od njenih začetkov pri Linhartu preko Levstika, Cankarja, Finžgarja, do Potrča in drugih do naših dni. Treba bi bilo spregovoriti tudi o uprizarjanju kmečke drame na našem odru kot o pristnem ali nepristnem, življenjsko polnem in sočnem ali šibkem in medlem ter o umetniško dognanem ali neustreznem odsevu in izrazu v upodabljanju življenja tiste množice, ki tvori zelo znatno, če ne pretežno plast našega ljudstva. Spregovoriti bi bilo torej treba o dramskem in odrskem izrazu navedenih avtorjev, od rokokojske, romantično-realistične idilike preko jedrnatega, malce robatega realizma, preko kmečke romantike in pedagoško-didaktičnega realizma ter preko visoko kvalitetne stilizirane simbolike do sociološkega, naturalistično obarvanega realizma naših dni. Povedati pa bi bilo treba tudi, da je v naši drami, ki je prava pastorka naše književnosti, kmečka drama še prav posebna pastorka, ki v sorazmerju s socialnim stanjem našega ljudstva nima svojega legitimnega deleža. Vendar pa bi bilo to poglavje preobširen tekst, ki ga tu ni mogoče načenjati. Verjetno pa ga bo treba načeti, ko bo Ivan Potrč napisal svojo prihodnjo dramo iz vaškega življenja, ko bo morda obravnaval

problem Gočlovih, bivših bajtarjev, ali pa kako drugo perečo problematiko današnje kmečke stvarnosti.

Ob tej ponovni uprizoritvi je zanimivo predvsem to, kako je delo, ki je bilo snovno in časovno dokaj ozko vezano na dobo okrog trenj zaradi informbiroja prebilo kot odrsko-umetniška tvorba to razmeroma kratko, v razmerju z jedrno odvijajočimi se dogodki pa vendarle ne prekratko dobo. Priznati moram, da me delo ob prvi premieri pred petimi leti ne literarno ne igralsko umetniško ni povsem zadovoljilo z edino izjemo starega Krefla, ki ga je igral Lojze Potokar. Nasprotno, uprizoritev mi je vzbudila domnevo, da znamo kmečko dramo še manj igrati kakor pisati, dasi še vedno primitivno utvarjamo, da je kmečka drama na odru sam hrup in vpitje, kričanje, kletev in jok, da se kmečki ljudje dele samo v delovne in poštene, v konservativne in zaostale, pa v nedelavne in nepoštene, v izkoriščevalce in izkoriščance. Morda je nekaj zametkov tega še tudi v Potrčevi drami, vendar pa je delo, o katerem je bilo izčrpneje pisano že ob premieri, povsem častno in dostojno prebilo svojo karenčno dobo. In to je mnogo.

To pomeni, da so v delu preko vse časovne aktualnosti in morebitne tendenčnosti močni človeško-dramatični elementi. Izkazalo se je, da lahko samo to, kar je neposredno pisano o človeku in za človeka, tudi neposredno govori i človeku samemu, da pa je narobe vse, kar ni najintimneje povezano s človekom, z njegovo usodo, njegovim značajem in njegovim nazorom, samo literatura in politika ali avtorjev zasebni nazor. To je ponovna uprizoritev Kreflov nazorno pokazala v posebno jarki luči.

Za ponovno uprizoritev je režiser Jan delo režijsko in igralsko zelo poglobil, tako da so prišli do polne veljave umetniški valerji Potrčeve drame. Obzirno je zabilisal vse nebitvene aktualizme, na katerih sloni dejanje igre, zabilisal tako zelo, da morda nepozornemu gledalcu nekateri dogodki (na primer razstrelitev združnega doma) niso povsem umljivi. To pa je delu samo v prid, ker sta značaja kakega Vrtnika ali Ludvika tudi brez podčrtavanja politične primesi dovolj vidna in jasna. Res je v režiji še ostalo nekaj značilnih črt naše tradicionalne kmečke igre — na odru je še vedno preveč hrupa in joka; tudi zadnje dejanje ni dramaturško dovolj predelano ter učinkuje nekoliko razvlečeno. V bolj strnjeni obliki bi tragični lik starega Krefla učinkoval še monumentalneje in pretresljiveje.

Tudi igralsko je bilo delo vidno poglobljeno in igra posameznikov vedno bolj sproščena in naravna kakor pri prvi premieri. To se ni pokazalo toliko pri Lojzetu Potokarju, čigar lik starega Krefla je bil že pri prvi uprizoritvi osvajajoč, umetniško dognan lik, kakor pri Stanetu Potokarju, ki je svojo problematično vlogo, Kreflovega sina Frančka, tega »kapitulanta«, kakor ga je pred leti imenoval neki recenzent, opremil z zelo izrazitimi in življenjsko polnimi črtami, posebno pa tudi pri dekli Juli Mire Danilove, ki je ustvarila

zdej polnokrven, notranje in zunanje sproščen tip zadirčne, delovne, poštene in zveste kmečke garačke. Tudi igra Branka Stariča v vlogi kočarja Juzleka, tega Potrčevega Krjavlja, je mnogo pridobila. Ostali so si morali bolj ali manj pomagati z rutino, tako Nana, Frančkova žena (Vida Juvanova), ki je dala svoji sporni vlogi in še bolj sporni ljubezni igralsko zelo dobro podobo (lahko bi bila še nekoliko mlajša), nadalje Ludvik Berta Sotlerja, Gočlov Maksa Bajca, pa tudi Vrtnik Maksa Furijana, ki je v nasprotju z dobrodušnim, uživaškim spletkarjem in politično vetrnico Ivana Cesarja pri prvi premieri poudaril zlasti intrigantske črte svojega značaja.

Tako se je kmečka drama Ivana Potrča v preprosto-realistični in delu povsem ustrezajoči sceni ing. E. Franza in prav taki igri, ki je bila morda pri posameznih igralcih ponekod le za las preintelektualistična in pregosposka, zlila v skladno odrsko podobo. Občinstvo, ki je igri, dasi jo je bržčas zvečine že poznalo, sledilo z vso pozornostjo in prizadetostjo, pa je ta ponovna, poglobljena uprizoritev navdala z upanjem, da bo avtor, ki je dober poznavalec vasi in njenega življenja, ustvaril še močnejše, umetniško in življenjsko še polnovrednejše dramsko delo, našo resnično, sodobno, vrhunsko kvalitetno kmečko dramo ter s tem izpolnil veliko vrzel v naši književni ustvarjalnosti. Njegova trilogija o Kreflih je bila nedvomno najboljša šola za to.

O PREVAJALCIH IN PREVAJANJU

(Odlomek iz članka v Slovenskem poročevalcu, 27. novembra 1955.)

A v čem je pravzaprav prevajalčevo delo? O tem vladajo pri nepoučenem širokem občinstvu, pa celo pri ljudeh, ki se sami lotevajo tega dela in se žele posvetiti prevajanju, kaj čudni, megljeni, naivni in naravnost abotni pojmi. Povprečen bralec si prevajalčevo delo morda predstavlja tako, da človek, ki dobro obvlada kak tuj jezik, lepo sede h knjigi v tem jeziku ter začne lagodno besedo za besedo, stavek za stavkom prepisovati v svojo materinščino. Kako lahko, brezskrbno, zabavno in prijetno opravilo! Toda stvar ni tako preprosta. Prevajalčevo delo je dolgotrajen, zamotan in težak proces, pogosto nič manj naporen kakor delo izvirnega pisca.

Že davno nekoč sem pisal o tem, da bi nedvomno ne bilo zanimivo, če bi literarni prevajalci kdaj pa kdaj zabeležili svoje misli, čustva in nagibe, težave, ovire in zapreke, intenzivno doživljanje lepot, pa tudi rezko odklanjanje avtorjevih slabosti, ki so jih spremljali pri njegovem opraviilu. Saj je prevajalec

najboljši poznavatelj dela, ki ga prevaja. Bolj nego vsak, tudi najvestnejši kritik, mora prevajalec pretipati sleherno vlakno in živec v organizmu avtorjeve stvaritve, vsako gubico, vsak madež na njeni koži. Bolj celo kakor izvirno pišoči pisatelj mora prevajalec prodirati v jedro in bistvo svoje materinščine. Z vsakim novim umotvorom, ki ga prevaja, odkriva in osvaja dober prevajalec nova duhovna in izrazna območja svoji materinščini. V tem je velika, oplajajoča moč dobrih prevodov.

Prevajati se torej pravi, v svoji materinščini podoživljati in poustvarjati tujo literarno umetnino. Zato je v dobrem prevajanju umetniškega dela akt, ki je na las podoben umetniškemu ustvarjanju.

In kakšno je prevajanje samo? Ali ni to pravo pustolovsko dejanje? Broditi po pragozdu tujih misli, po gošči tujega izrazja, podob in slik, šeg in navad, obrazov in duš. Dajati tem mislim, podobam, izrazom in obrazom poljuden domači kraj, kakor da so se porajali, dogajali in bivali na tej krpici slovenske zemlje: kakšno svojevrstno občutje včasih!

Vsak jezik ima tako rekoč svojo »dušo«, v katero se zlivajo vse svojstvenosti in posebnosti nekega ljudstva. Prodirati v globine te »duše«, zajemati iz nje, odgonetati jo in jo občutiti kakor duha svoje materinščine, se pravi, prodirati v tuje zemlje in dežele, odkrivati neodkrita svetove, kakor je povedal že nemški mislec Schopenhauer. In kdo globlje prodira v bistvenost nekega jezika, umsko in čustveno — filolog-lingvist ali prevajalec-umetniški tolmač?

Kakor pa si seveda duši dveh ljudi nikoli popolnoma ne skladata, tako se tudi »duši« dveh jezikov, čeprav še tako sorodnih, nikdar povsem ne krijeta. Zato bi bilo absurdno misliti, da se da napraviti dober umetniški prevod z mehaničnim prelaganjem nekega jezika na drugega s samim materialnim poznavanjem jezikov in s slovarskimi pripomočki.

V prevajalcu sočasno z enako intenzivnostjo zvenita »duši« dveh jezikov. To, kar doživlja medij — prevajalec, ko zajema iz ene »duše«, da preliiva v drugo, išoč smislu smisel, vonju vonj, barvi barvo in zvoku zvok, je tajna, ki je spet v mnogočem podobna procesu umetniškega ustvarjanja.

Dober prevod tedaj nikoli ni plod samo možganske sposobnosti. Dober prevod je v veliki meri produkt inspiracije.

Potemtakem je s prevajanjem nekako tako, kakor z gledališkim igranjem. Oba, gledališče in prevod, imata vsak na svoji ploskvi isto nalogo: umetniško izročata tujo umetnino svojemu občinstvu. Pri obeh je umetniško delo reproduktivno. In kakor imamo umetniške predstave, pa tudi diletantske, tako imamo dobre prevode, pa tudi šušmarska skrupucala. V dobrem prevodu spregovori tuj genij kakor v svoji materinščini. In bralec sploh ne ve, kaj je bral, izvirnik ali prevod.

Kdo torej lahko postane prevajalec? Prevaja seveda lahko vsakdo, a prevodi bodo različne kakovosti. Za dobrega prevajalca so potrebni mnogovrstni darovi.

Predvsem mora biti bodoči prevajalec dovolj tankočuten in tankoumen, kultiviran in široko razgledan človek. Dober prevajalec utegne postati ta, ki je sam, čeprav ni kaka izrazita umetniško tvorna osebnost, zmožen napisati solidno, dobro čitljivo prozo ali pesnitev, črtico ali esej, pesem ali novelo. Vsak pesnik in pisatelj je v življenju kdaj prevajal. A tudi prevodi le-teh niso vsi enako dobri. Kdor je v izvirni besedi okoren in težak, bo tak tudi kot prevajalec. Za dober prevod je potrebna torej neka prožnost in gibčnost, neka duhovna prilagodljivost, kakršno je pokazal na primer Oton Župančič posebno v svojih prepesnitvah. Pa tudi te zrcalijo Župančičevega duha. Hrvatski pesnik Nazor pa je o svojih prevodih samokritično in šaljivo dejal, da so ti prevodi »nazorizirani«. Toda če je taka širina do neke mere dovoljena v poeziji, je v prozi treba ohraniti čimvečjo vernost izvirniku, če nočemo delati avtorju sile. To, da je dovoljeno kako zamotano, tanko niansirano, a morda zastrto avtorjevo misel povedati kar približno s svojimi besedami in jo lepo po domače prikrojiti, si lahko predstavlja samo kak naiven in domišljav jezikobrbec.

Po moji sodbi je prvo, kar stori prevajalec, ko prebere delo, ki ga misli prevajati, to, da premeri svoj osebni odnos do dela. Drugo vprašanje vsakemu resnemu prevajalcu pa je potreba in pomembnost dela, ki naj ga prevaja, za kulturno (pa tudi ekonomsko) območje domačega knjižnega trga. Ta trg se danes preplavlja s prevodi. V mnogokom se morda porajajo skrbi, ali ta obilica prevodov ni in ne bo v škodo izvirni slovenski knjigi, ki v precejšnji meri zaostaja za njimi. Saj smo slišali: dve tretjini celotne knjižne produkcije v Jugoslaviji po osvoboditvi tvorijo prevodi. Vsekakor ni pravega ravnovesja. Ali ni torej razsipanje ljudskega imetja, ako se nekritično, nesistematično izdajajo drugovrstna, manj važna dela? Kakor pa je nekritičnost in nesistematičnost pri izbiri prevodov nedvomno škodljiva, je prav tako nedvomno, da dober prevod kakega nadpovprečnega tujega dela domači izvorni knjigi nikdar in nikoli ne more biti v škodo, pač pa v korist, ker lahko oplajajoče učinkuje na izvorno literarno tvornost.

ŽIVLJENJE IN DELO JOSIPA OGRINCA

Miloš Christof

I. UVOD

Delo Josipa Ogrinca, pisatelja in dramatika, ki je rasel v Stritarjevi literarni šoli in oblikoval svoj pisateljski izraz ob tesnem stiku z Jurčičem, Levcem in Celestinom, bil v svojih začetnih pisateljskih letih sodelavec Janežičevega Slovenskega Glasnika, Jurčičevega Glasnika in prvega Stritarjevega Zvona, je dandanes razen veseloigre »V Ljubljano jo dajmo!« skoroda nepoznano, dasi je imel pisatelj v svojem času dokaj znano ime in dasi je bilo o pisatelju samem in o njegovem delu do zdaj že marsikaj napisanega. Med poglobitve sestavke o pisatelju sodijo: Levčev nekrolog v SN 1879, 117—119,¹ krajša monografija pisateljevega nečaka Josipa Benkoviča v DS 1890, memoarni sestavek Vatroslava Holza »Na grobu Jožeta Ogrinca« v LZ 1890 in članek v SBL. Glavno osnovo za Ogrinčevo biografijo nudi vsekakor Benkovičeva monografija, iz katere so v glavnem črpali podatke vsi, ki so še pisali o Ogrincu, dasi vsebuje nekatere netočnosti; tudi bibliografija Ogrinčevih del, ki jo Benkovič na koncu dodaja, ni popolna. Benkovič pa tudi v biografskem delu ni izčrpen in tako so nastale v Ogrinčevem življenjepisu vrzeli, ki jih danes ni mogoče več izpolniti, kajti vse dokumentarno gradivo, ki bi te vrzeli morda vsaj nekoliko izpolnilo, je uničeno ali izgubljeno. Tako ni mogoče ugotoviti njegovega delovanja v kamniški čitalnici, kjer se je, kot pravi Benkovič, še kot gimnazijec pridno udejstvoval, ker je bil skoro ves čitalniški arhiv med to vojno uničen.² Prav tako ni nobenih virov iz leta njegovega zagrebškega študija, na prošnjo, naj mi pošljejo morebitne podatke, pa mi zagrebška univerza ni odgovorila; prav tako nisem dobil odgovora z graške univerze, medtem ko mi je dunajska univerza odgovorila, a mi ni mogla postreči z drugimi podatki kot s seznamom vpisanih predavanj posameznih semestrov; za njeno prijazno naklonjenost se ji lepo zahvaljujem. Tudi novomeška gimnazija mi ni mogla sporočiti drugega kot le datum njegove nastavitve in premestitve. Najtemnejše obdobje pa predstavljajo leta Ogrinčevega vinkovškega službovanja, iz katerih razen tega, da je hodil vsako leto domov na počitnice, ne vemo vse do opravljenega izpita

in skorajšnje smrti, pred katero se je še oglasil domačim in Levcu, ničesar. Niti Ogrinčevo niti Benkovičevo sorodstvo danes ne hrani ničesar od pisateljeve zapuščine in tudi ne more dati nikakih ustnih podatkov mimo že objavljenih.

Drugih virov poleg tiskanih, ki bi nudili natančnejši vpogled v Ogrinčevo življenje, je malo; korespondenca, ki jo hranita NUK in DAS, ni obsežna in nudi predvsem vpogled v Ogrinčevo literarno ustvarjanje. Ohranjenih je vsega deset pisem (dve, ki ju piše materi in sestri pred smrtjo, nista ohranjeni v rokopisu, odlomka pa je objavil Benkovič v DS 1890) in to izključno Ogrinčevih, medtem ko od njemu poslanih pisem ni ohranjeno niti eno. Poleg tega je ohranjenih tudi nekaj pisem ljudi njegovega ožjega prijateljskega kroga, v katerih je najti kako drobnost iz Ogrinčevega življenja.

Ista usoda kot dokumentarno gradivo je zadela tudi Ogrinčevo literarno zapuščino. Vse, kar ni doživelo natisa, je danes za nas izgubljeno. Benkovič pravi, da je mnogo svojega gradiva Ogrinec v zadnjih počitnicah prinesel domov, kar je mati po sinovi smrti izročila v varstvo kamniškemu odvetniku, od koder se je pa izgubilo. Kar pa je obdržal pri sebi v Vinkovcih, je bilo po njegovi smrti prepuščeno usodi. Levec je v nekrologu sicer apeliral na takratnega ravnatelja vinkovške gimnazije in na Ogrinčeve profesorske tovariše, naj poskrbe, da se Ogrinčeva zapuščina ne bo poizgubila, toda človek ima občutek, da je bil apel bolj pietetna gesta, saj se za zapuščino niso pozanimali niti njegovi domači pisateljski tovariši. Danes je za nas tudi ta zapuščina izgubljena, vinkovško sodišče in vinkovška gimnazija pa ne razpolagata z nikakršnimi podatki o Ogrincu. Benkovič pravi, da je med izgubljenim tudi cela knjiga o materi; kolikor je to verjetno, je zanj škoda, ker bi nam morda podrobneje razkrila Ogrinčev odnos do matere, ki je bila do sina tako neizprosno trda.

*

Zaradi možnosti, ki jo nudi ohranjena korespondenca, sem Ogrinčevo biografijo povezal z njegovim literarnim ustvarjanjem, kolikor je ta možnost seveda dana. Ker pa v nekaterih in to zlasti v vinkovških letih njegovo literarno dejavnost lahko zasledujemo samo po objavljenih delih, sem zaradi doslednosti v vsakem letu navedel tudi tisto leto tiskana Ogrinčeva dela, kar ima svojo dobro plat tudi v tem, ker je tako vidna časovna razlika med nastankom in objavo kakega dela, ki zajema večasih razdobje tudi več let, čemur pa skoro v nobenem primeru ni mogoče odkriti vzroka. Iz tega navajanja je v danih možnostih videti torej kronologijo nastajanja in kronologijo objavljanja.

Toda kronološki pregled Ogrinčevih del se mi zaradi njihove pestrosti v literarnih zvrsteh ni zdel primeren; drug ob drugem so namreč nastajali obrazi iz narave, poučni spisi, novele, obrazi iz naroda in drobne kmečke povesti, igre, pa spet obrazi iz narave, prevodi, črtice — vzgojne, zgodovinske in potopisne, spet obrazi iz naroda, novele in povesti, tako da je Ogrinčevo delo zelo raz-

drobljeno. Ker je že sam poizkusil večje število sestavkov posameznih zvrsti ciklično povezati (Obrazi iz narave, Pisma Ošpete Čop na Janeza Čopa, Obrazi iz naroda), sem se tega načina poslužil pri razvrstitvi celotnega njegovega dela in združil tako posamezne zvrsti v skupne pregledne enote: pesmi, Obraze iz narave, Pisma Ošpete Čop na Janeza Čopa, Obraze iz naroda, povesti, novele, igre in slednjič poljudne razprave in črtice. Izključil pa sem iz pregleda del vse Ogrinčeve poučne strokovne članke pa tudi vso Ogrinčevo prevodno literaturo, ki zajema največ odrske tekste za Dramatično društvo, ker bi z analizo teh stvar preveč narasla, brez njih pa Ogrinčeva pisateljska podoba ničesar ne utrpi, dasi mu je treba priznati, da ni služil le repertoarni politiki Dramatičnega društva, ki je zahtevala predvsem lahkih, zabavnih del, ampak segel večinoma po globljih, umetniško polnejših igrah, ali vsaj ne popolnoma nesmiselnih burkah; oboje: strokovne sestavke in prevode pa upoštevam pri pregledu ustvarjanja in seveda tudi v bibliografiji.

Temu dodajam še kratek zaključek, opombe, bibliografijo del, vire in literaturo.

Ogrinec svojih del ni vedno podpisoval s pravim imenom, ampak se je posluževal tudi psevdonimov in kratic; naj jih tu navedem: Pribislav, O. Osipov, J. (ali O.) Medvedov, J. O., Jože s Podgorja.

II. ŽIVLJENJE IN USTVARJANJE

»Tam na nekolikem višku, ob vznožju podolgastega hriba stoji trdna, visoka, zidana hiša, v celi, dolgi vasi najlepše in najpriročnejše poslopje, katero je on tako povzdignil nad druga. Okolu pohištva na sto in sto debel raznovrstnega sadnega, tako rado polnega drevja, katero je on nasadil po širokem vrtu okrog. Pod vrtom raven travnik, trikrat na leto za košnjo. Pod tem prostrano prerodovitno polje. Zadaaj za hišo dobro zarastene dobrave in med zeleno záloko in senožetjo temni gozdi s stoletnimi smrekami in jelkami, katerim je on v najhujših letih za denar prizanašal, da so se zredile dvema možema predebele za obsežek! In koliko še vidljivih reči in prikritih njegovih dejanj, katera vsa pričajo, da je znal dobro in razumno gospodariti ter imel blago srce in človekoljuben značaj.«¹ Tako je Ogrinec sam popisal svoj dom, ki ga je njegov oče povzdignil s pridnostjo in pametnim gospodarjenjem v blagostanje. To je bil »Medvedov« dom, kakor se je po domače reklo pri Ogrinčevih in še dandanes kaže ta velika, z gospodarskimi poslopji v treh krilih zidana hiša, da njeni lastniki pač niso trpeli pomanjkanja. Taka sta okolica in zunanji videz pisateljevega doma.

Pisateljev oče Jožef Ogrinec (1815-75) je med sovaščani užival poseben ugled. Veliko veljavo mu je dajala že bogata domačija sama, nemalo pa so mu pripomogle k ugledu njegova razgledanost, inteligenca in dobrosrčnost. Bil je

nadarjen človek in sam je kot otrok obiskoval osnovno šolo v Kamniku ter zato znal ceniti izobrazbo tudi pri kmečkem poklicu. Poleg tega je imel še dobršno mero podjetnosti — lotil se je namreč tudi opekarstva — in se je do svojega blagostanja povzpел pravzaprav iz skromnih in siromašnih razmer. Vse to je bilo vzrok, da je bil več let voljen tudi za župana. Kljub temu pa je bil to človek mehkega značaja, premehak kot mož in gospodar, ki je družinskemu miru na ljubo v marsičem popuščal ženi, ki je bila čisto drugačnega kova. Pisateljeva mati Neža, rojena Pogačar (1821-88), se je primožila k Medvedovim iz Zlatega polja. V nasprotju z možem je bila popolnoma neizobražena ženska, ki ni nikoli hodila v šolo, zato se je v marsičem močno razlikovala od moža in bila tudi čisto svojih misli o izobrazbi, zlasti o potrebi izobrazbe kmečkega človeka. Tudi v ostalem je bila pravo nasprotje svojemu možu: z oblastnim, gospodovalnim značajem je vedno hotela doseči, kar se je namenila. Proti odporu do svojih sklepov je nastopala z nepopustljivostjo. Značaja obeh roditeljev, zlasti pa materina pretirana ozkosrčnost in neizprosnost, sta odločilno vplivala na pisateljovo življenjsko usodo.

V zakonu se je staršem rodilo šest otrok: Marija, Josipina, France, Josip, Ivan in Alojz. Josip, kasnejši pisatelj, je bil torej četrti otrok in se je rodil 5. aprila 1844, pri življenju pa je ostal kot drugi, ker sta Josipina in France, dvojčka, kmalu umrla.

Komaj je Josip dobro shodil, je že moral kot domači pastir deliti usodo ostalih kmečkih otrok. Ko pa je dorasel šolskim letom, ga je sklenil oče pošiljati v šolo, čeprav ga k temu zakoni niso silili. Mati je sicer vztrajala pri svojem, da kmetu izobrazba ni potrebna, češ da si kmečki človek le z rokami lahko služi kruh. A to pot je zmagala očetova volja in 1851. leta je sina poslal v sedemletno kamniško normalko, s tem pa je bila odločena tudi pot Josipovega kasnejšega šolanja. Kamniško šolo so vodili frančiškani in vse od 1801. do 8. novembra 1882., ko so pouk izročili posvetnim učiteljem, v njej tudi izključno poučevali.² Josipu pa v šoli ni šlo vse po sreči, zlasti mu je delala preglavice nemščina, s katero se ni čisto sprijaznil niti pozneje, in prvi razred je moral ponavljati.³ Višje razrede je opravil brez nezgod in je kamniško šolo dokončal s šolskim letom 1855-56. V četrtem razredu je bil sošolec tudi z Jakobom Alešovcem.⁴

Ker je že dovršil osnovno šolo, se je mati vdala v njegov nadaljnji študij v trdnem upanju, da bo postal duhovnik. Sama globoko verna, se je oprijela te misli in iz kasnejšega razmerja med njo in sinom je videti, da jo je hotela uresničiti zlepa ali zgrda.

Tako se je Josip jeseni 1856 vpisal v prvi razred ljubljanske gimnazije. Od tretjega do petega razreda je bil spet Alešovčev sošolec, eno leto za njim pa je bil Jurčič. Prvi dve leti je Ogrinec stanoval privatno, od tretjega razreda dalje pa je postal gojenec Alojzijevišča in je užival tudi Dimičevo štipendijo. V Alojzijevišču je ostal vse do končane osme gimnazije. Pod vodstvom čbeličarja

Jurija Grabnerja (1806-62), ki je bil prefekt v letih 1852 do 1861 in vodja Alojzijevišča v letih 1861-62, se je začel vaditi v pesništvu; navadil se je v zavodu tudi igranja na citre ter se izuril v šahu, s katerim se je zlasti rad ukvarjal in mu je ostal zvest tudi kasnejša leta ter je v Glasniku priobčeval tudi šahovske probleme.

Ves čas gimnazijskih in alojzijeviških let se je šolal z namenom, da bo stopil v duhovski poklic, čeprav zanj ni čutil nagnjenja, a je v tem tudi sam podlegel materinemu vplivu. Po končani gimnaziji leta 1864 bi se rad vpisal na prirodoslovno fakulteto na Dunaju. Oče mu je sicer dovolil iti na Dunaj študirat za profesorja, a mati mu je zagrozila, da ne bo smel več domov, če noče iti za duhovnika, kar da mora postati, če so ga že študirali. Res je odločila materina trmoglavost. Jože se je uklonil in jeseni 1864. leta vstopil v ljubljansko bogoslovje, a to brez vsakršnega lastnega zanimanja in notranje potrebe, kar dokazuje tudi nadaljnji razplet tega njegovega študija. Tudi oceno iz verouka v osmi šoli je imel le genügend (zadostno), iz latinščine in grščine ausreichend (zadostno), a iz slovenščine recht gut (prav dobro), zlasti v pismenih izdelkih; zanimivo je, da je tudi v prirodopisu dobil oceno le ausreichend (zadostno), v nemščini pa genügend (zadostno).⁵

Pesniški dar, ki mu je alojzijeviška literarna vzgoja dala prve smernice, ga je ob nerazpoloženju, ki ga je občutil v nezaželenem študiju, silil v ustvarjanje. Bogoslovci so izdajali svoj almanah »Slovenska lipa« in v njegovem petem tečaju v letu 1864-65⁶ je objavil nekaj pesmi z religiozno in nacionalno tematiko: Pravi dom, Dobra misel, O vanitas, Slovenski lipi, Poslov, med njimi pa tudi epsko pesem Zaklad pri Savi — Balada in pripovedni spis Šviga-švaga.

Kljub religiozni vzgoji od doma in kljub želji, ustreči staršem, zlasti materi, je vedno bolj in bolj čutil, da mu manjkajo vsi pogoji, ki jih zahteva vsiljeni poklic. Tudi poštenje in odgovornost pred samim seboj mu nista dopuščala opravljati nekega poklica, zlasti duhovniškega, brez popolne predanosti. Čestokrat je tovarišem v bogoslovju izjavil, da bo dober duhovnik, če to sploh bo, če pa bi uvidel, da ne bi mogel tak biti, pa raje ne bo. Kako je sodil o ljudeh, ki so šli v ta poklic brez lastne volje in jim je služil le v udobno življenje, je kasneje na duhovit način izrazil zlasti v črticah »Kaplan« in »Lemenatar«. Po končanem prvem letniku bogoslovja, ko je bil doma na počitnicah, je spet prosil domače, naj ga pusté na Dunaj, a zaman. Tako je jeseni 1865 vstopil v drugi letnik bogoslovja. Sam v sebi pa je že prišel do odločitve in kake tri tedne po vstopu je naznanil svoj izstop. Po izstopu je šel domov, a domačim se je njegov prihod zdel sila čuden. Zlasti mati ga je sprejela neprijazno, češ če se nima ničesar učiti. Ko jim je povedal, da je iz semenišča izstopil, je materi prekipela opeharjena gospodovalnost in se je Jožeta dejansko lotila. Vse se je zgodilo tako hitro, da oče niti ni utegnil posredovati. Po materinem napadu ni Jože spregovoril ničesar, le žalostno se je ozrl po sobi in odšel. Tisto noč ni spal doma,

pač pa v Kamniku. Tam se je spoznal z nekim Hrvatom, ki se mu je ponudil, da ga vzame s seboj v Zagreb in oskrbi z vsem potrebnim pod pogojem, da mu bo poučeval otroke. Jože je ponudbo sprejel in drugo jutro sta odpotovala iz Kamnika. Tako se je pričelo beraško študentovsko življenje premožnega gruntarskega sina.

V Zagrebu se je vpisal na pravno akademijo, toda niti Zagreb niti študij mu nista ugajala. Kakšni so bili njegovi življenjski pogoji glede dogovora z omenjenim Hrvatom, ni znano. Vsekakor je v Zagrebu vzdržal le slabo leto in je jeseni 1866 odšel na Dunaj, kjer se je vpisal na prirodoslovno fakulteto, kar si je že od nekdaj želel. Na Dunaju pa je imel kaj borno življenje. Materina trmoglavost je namreč trdno držala. Dunajska leta so leta Jožetovega stradeža in izobčenja od doma. Mati namreč ni dovolila nikomur od domačih vzdrževati pismenih stikov z njim, niti mu ni dovolila poslati denarja, še vedno upajoč, da ga bosta lakota in odtujenost od doma privedli nazaj v ljubljansko semenišče. Oče mu je sicer nekajkrat na skrivaj pisal in mu na sestrično prigovarjanje poslal tudi nekaj denarja, a ko je mati za to zvezo zvedela, jo je pretrgala in tudi pomoč je prenehala, ker je bil sestrin mož istih misli kot mati.⁷ Domačim je namreč veljal za izgubljenega sina, za katerega je mati v Kamniku plačevala maše, da bi se spokoril. Ogrinec pa je vsaj v dunajskih letih še vedno ostal zvest verskim dolžnostim, vsako nedeljo je hodil k univerzitetni maši, redno opravljal velikonočno in adventno spoved in se sploh vselej in povsod kazal vernega Slovence.⁸ Njegovo več kot skromno življenje pa je zahtevalo, priti do denarja na kakršen koli pošten način. Tako je nekega deževnega dne nesel prijatelju kovček na kolodvor, da bi si nekaj prislužil. Pri tem pa si je nakopal prehlad in vročinsko bolezen, ki mu je za vse življenje zapustila hudo srčno napako, zaradi katere je v najlepših letih tudi umrl. Sicer je že v drugem semestru plačal le polovico študijskih dajatev, še v nekoliko ugodnejši položaj pa je prišel s tretjim semestrom, od katerega dalje je bil vpisnine sploh oproščen in si je pomagal tudi s poučevanjem, a je bil kljub temu v denarnih stiskah za preživljanje, tako da marsikdaj skoroda ni imel kaj jesti. Naj v ilustracijo, kako je moral obrniti vsak denar, preden ga je izdal, navedem odlomek iz Levčevega pisma Kersniku z dne 9. septembra 1870, v katerem mu svetuje, koliko denarja naj vzame s seboj na Dunaj in navaja Ogrinca kot primer, kako se da z malo denarja živeti. Tako piše: »Joža Ogrinc, tudi slovenski pisatelj — toda vse prej nego ženijalen — mi je pravil, da na mesec rabi 14 fl za vse svoje potrebe.« »Vidiš, je dejal, jaz sem na novega leta dan srajco oblekel, na svečnico jo bom okrog obrnil in obrneno do pusta nosil, ti boš v dveh mesecih za perilo plačal 5 fl jaz pa samo 50 krajcarjev.« »Ti tako ne boš živel, jaz tudi ne.«⁹

Kljub pomanjkanju pa Ogrincu nikoli ni pošla dobra volja, ki mu je bila prirojena in zaradi katere je bil med tovariši močno priljubljen. Čeprav marsikdaj ni imel kaj obedovati — in da je namesto večerje po Praterji ogledaval lepe

Dunajčanke, katerim je jako ugajal rdečelični, visokostasni, zgovorni mladenič slovenski v svojej črnej surki z živimi očmi in malimi brkami...⁹ da se mu je celo primerilo, da niti stanovanja ni imel, je bil vedno poln dovtipne šale in sladkih besed in kadar je prišel na vseučilišče ali v družbo, je bila takoj gneča tovarišev okrog njega, ker je znal svoje poslušalce izvrstno zabavati. Ob takih priložnostih je rad govoril v hiperbolah in superlativih, »da ima jedno tako čisto »n o v o«, tako »fino«, tako »gosposko« novelo slovensko v delu, da take še noben živ krst pred njim nej pisal» ter v svojem gorenjskem »bistriško-dolinskem« narečju. Le kadar ga je bolelo srce, je hodil okrog klavrn in molčoč.¹⁰

Dunajska leta pa so bila odločilna za Ogrinčev literarni razvoj. Leto dni kasneje, ko je Ogrinec prišel na Dunaj, jeseni 1867, je namreč Stritar organiziral nadarjeno dijaško mladino v literarni klub. Ta je družil le malo ljudi, pet po številu. O tej ustanovitvi je pisal Levec dne 4. decembra 1867 z Dunaja Janku Kersniku takole: »V tem času, ko Ti nisem pisal, ste se tukaj ustanovile dve slovenski društvi, 1. literarno in 2. znanstvenozabavno. Prvo ima samo pet udov, ti so: Stritar, Jurčič, Celestin, Jože (ne Viljem, astronom) Ogrinec — und meine Wenigkeit. Čudil se boš morda temu in me nevoljno vprašal: kaj ne zna nihče drugi izmed dunajskih Slovencev pisati kot vas pet? Jaz Ti na to ne vem družega odgovoriti kakor da je Stritar tako hotel. Njegovim besedam pa bolj verujem kot Mojzesovemu Pentateuhu.« In nadaljuje: »Shajamo se vsako drugo nedeljo pri Celestinu; vsaki čita, kar je med tem časom spisal in potem sodimo sestavek.«¹¹

Ogrinčevo sodelovanje v Stritarjevem literarnem društvu pa je bilo za njegov literarni razvoj odločilnega pomena. Kako je našel pot do Stritarja, da ga je sprejel med veliko in pomembno četvorico kot petega člana svojega literarnega kluba, mi ni znano. Možno bi bilo, da mu je pripomoglo k temu skoro gotovo poznanstvo z Jurčičem še iz gimnazijskih let, a ni nobenih dokazov, da bi v tisti dobi tovariševala, še manj pa, da bi ju družila pisateljska dejavnost, saj je Jurčič kot abiturient stal že trdno zasidran v slovenski književnosti, medtem ko Ogrinec v gimnazijskih letih sploh še ni pričel literarno ustvarjati. Tudi ni verjetno, da bi ga priporočala njegova literarna dejavnost iz časa bogoslovskega študija. Vsekakor pa je moral v njegovem hotenju po umetniškem oblikovanju tičati vzrok, da se je Stritar zanj zavzel in ga sprejel v svoj ožji krog, ki je Ogrincu izoblikoval v dobršni meri umetniški izraz, katerega vzpon je dosegel prav v spisih dunajske dobe pod Stritarjevim vodstvom. Iz tega časa izvira tudi njegovo prijateljstvo s Stritarjem, zlasti pa z Levcem in Jurčičem, ki ga je ohranil vsa kasnejša leta. Kot literarno glasilo je temu krogu služil Janežičev »Slovenski Glasnik«. V njem je nastopil leta 1868 tudi Ogrinec svojo literarno pot z Obrazi iz narave — živalskima podobama »Petelin« in »Povodna žaba«. Njegovo pisateljevanje pa v tem letu ni bilo omejeno samo na omenjeni črtici iz

živalskega življenja, kar priča Levčevo pismo Jerici Dolinarjevi z dne 24. februarja 1868. V njem ji namreč sporoča, da se je Jurčič namenil izdati almanah, v katerem bi on — Levec — objavil nekaj zaljubljenih pesmic, za katerega pa da ima tudi pripravljeno »Ogrinec lepo povest, katero je posnel po lastnem življenji v tistem času, ko je iz lemenata všel; pisana je prav mikavno in lepo«. ¹³ Načrt, izdati almanah v tej obliki z omenjenima sodelavcema, Jurčič ni uresničil. Ideja almanaha pa je zorela dalje in je njen sad prav gotovo v tem letu izšla »Mladika«, v kateri pa seveda ni niti nobenega Levčevega niti

Rojstna hiša pisatelja Ogrinca

Ogrinčevega prispevka. Nobeno izmed znanih Ogrinčevih del pa ne obravnava teme, ki jo v omenjenem pismu navaja Levec in je to povest gotovo zadela ista usoda, kot ostala Ogrinčeva neobjavljena dela. Pri vsem tem delu pa ga je oviralo tudi šibko zdravje, ki se mu kar ni hotelo okrepiti ter je spomladi 1868 obolel celo za pljučnico, ¹⁴ kar je bilo za njegovo srčno hibo toliko nevarneje.

Ko je Janežičev »Slovenski Glasnik« z junijem 1868 prenehal, se je njegove obnovitve s prihodnjim letom lotil Jurčič. Uspelo pa mu je dati na svetlo eno samo številko novega »Glasnika«, a tudi tej je Ogrinec ostal zvest s prispevkom enake tematike, kot jih je prejšnje leto poslal Janežiču; Jurčiču je za njegov list namreč prispeval *Obraz iz narave »Ščinkavska oporoka«*. To leto pa je že mnogo plodnejše glede na objavljanje, razširitev motivike, literarnih vrst in sodelovanje pri drugih glasilih. Zaradi Jurčičevega neuspeha z »Glasnikom« se je zatekel k »Besedniku«, kjer je objavil kratek poučni sestavek, *obraz iz narave*

»Krtov pogreb«, poleg njega pa že tudi kratek pripovedni spis s kasnejšim Obrazom iz naroda ustrezno motiviko »Kako Pahole lisico ujame« ter daljši, v poučnem duhu in z religioznim poudarkom pisani sestavek »Blagor kmečkega stanu«. To leto je tudi rodilo najbolj znano Ogrinčevo delo, njegovega dramatskega prvenca, veseloigro »V Ljubljano jo dajmo!«, ki mu jo je izdala Slovenska Talija.

Ukvarjati pa se je pričel tudi s prevodno književnostjo. Postal je ud »Matice Slovenske«, ki ji je ostal zvest do smrti, obenem pa sodeloval v njenem Letopisu tudi z literarnimi prispevki. Že poročilo XIII. skupščine Matičnega odbora z dne 11. marca 1869 omenja, da je Ogrinec predložil rokopis »Najdenec«, prevod iz francoščine. Pripis, najbrž Lesarjev, temu zapisniku pravi, da je rokopis prevoda poslal Anton Janežič »... po njegovi (Ogrinčevi) želji«, a s pristavkom, »da misli, da ni za Matico«. ¹⁴ Toda rokopis je bil sprejet in »Najdenec« tiskan v Letopisu Matice Slovenske za to leto.

Pod konec leta 1869 sodi tudi nastanek zanimivega I. in II. »Pisma Ošpete Čop na Janeza Čopa«, ki ju je kot član »Slovenije« bral v tem društvu. Ogrinec namreč ni stal izven razgibanega društvenega življenja na Dunaju. Ko so se savani januarja 1868 pričeli dogovarjati s hrvaškim akademskim klubom »Velebitom« za ustanovitev enotnega slovensko-hrvaškega društva »Jug«, je pristopil poleg Stritarja, Levca, Jurčiča in drugih k novoustanovljenemu društvu tudi Ogrinec. Ko pa so januarja 1869 Hrvatje hoteli imeti spet svoje samostojno društvo, so tudi Slovenci začeli z delom za samostojno društvo »Mladiko« in med podpisanimi pristopniki najdemo tudi Ogrinca. Po sklepu ustanovnega zbora 26. maja 1869 pa se je namesto »Mladike« ustanovila »Slovenija«. ¹⁵ V tem društvu je Ogrinec bral omenjeni pismi na božični večer leta 1869. III. pismo je najbrž napisal šele v prvih mesecih prihodnjega leta, ker ga je šele 12. marca 1870 bral prav tako na odborovi seji »Slovenije«. ¹⁶ Z bralnim nastopom omenjenih pisem je izpričana vsa Ogrinčeva društvena dejavnost; kljub močni nacionalni zavednosti v društveno življenje aktivneje ni posegal, ker ni bil niti organizatorsko niti politično močnejša osebnost.

Neposredno pod Stritarjevim literarnim vodstvom so v dunajski dobi nastajala dela, ki so Ogrincu mimo veseloigre »V Ljubljano jo dajmo!« utrdila pisateljsko ime. To so bili Obrazi iz narave, ki sicer ne sodijo vsi v dobo dunajskega bivanja, ampak deloma tudi v čas po Ogrinčevem odhodu z Dunaja. Zimski semester 1869-70 je bil namreč zadnji, ki ga je vpisal na dunajski univerzi; spomladi 1870 je odšel v Gradec. Vzrok, zakaj je Dunaj zapustil, ni znan. Z odhodom se je tudi zaključila doba njegovega literarnega šolanja, a stikov s svojo dunajsko pisateljsko družbo ni prekinil. Obenem je to leto tudi najplodnejše po številu njegovih objavljenih del. V novoustanovljenem »Zvonu« je nastopil z Obrazi iz narave takoj v prvi številki in nadaljeval z njihovim objavljanjem z nekaterimi presledki skozi vse leto. Tako je 3. julija 1870 pisal

Stritarju iz Gradca: »Prihodnjemu ‚Zv‘ se bode spet prilegal »Obraz«. Po mojih mislih je »Lipa« umestna in o pravem časi, ker bode skoraj v cvetji, kakor brez dvoma sami vidite v Badnu. Za julij Vam potlej pošljem že lani dogotovljeno »Sterneno polje«, naj si še nekoliko pogodi pri meni, in za pasje dni »Nevihito«: na to se smete zanesti!¹⁷ Poleg v tem pismu omenjenih je »Zvon« prinesel vse ostale Obraze iz narave (Po zimi, Golob, Kos, Prva kita, Na razhodu) in noveličo iz malomeščanskega življenja »Žilo premogovo«.

Ogrinčeva literarna produkcija pa ni našla zadostitve z objavljanjem v »Zvonu«, kamor vsa njegova dela niso našla poti, zato je iskal drugih možnosti za objavo in je v ta namen pregovarjal Stritarja, naj se odloči izdati, ker ima »zanesljivo in priporočljivo ime«, na svoje ime almanah, on in drugi mu bodo pa prihiteli »sè svojimi spisanimi težnjami pomagat«. Sam da ima ravno končano nekoliko kmečko, nekoliko gosposko, »cvintarsko« novelo, za katero bi rad, da bi jo Stritar sprejel v almanah.¹⁷ Verjetno je s to novelo mislil »Sonce in senca«, ki je prišla do objave šele prihodnje leto. V »Zvonu« je skušal objaviti tudi nekaj svojih epskih pesmi in jih je v ta namen poslal Stritarju,¹⁸ a tudi do objave teh ni prišlo.

S pregovarjanjem Stritarja za izdajo almanaha ni bilo nič. Ogrinec pa misli nanj ni hotel opustiti, zato se je odločil, da bo izdal almanah na svojo roko ter je o tej nameri obvestil Levca v pismu (dopisnici) z dne 25. junija 1870 in mu sporočil tudi že naslove del, ki jih je mislil dati v almanahu na svetlo. Takole mu piše: »Stritar mi je pisal — da je sit »Zvona«. Levstikov je zdaj. Jaz torej sam izdam na svojo roko »Almanah« v obliki »Mladike«. Obsegal bo: I. »I d a s K a r n e k a«, 50 listov; III. »S o l n c e i n s e n c a«, ravno danes iz svojega življenja spisana, gotovo prav zanimiva, nekaj psihološka novela, ravno 36 listov; II. »G a b r o v a g r č a«, humorističen prizor, kako nekdo cepi panj in kaj govori; IV. »N a v a s i«, večerni obraz na kmetih (pod oknom) tega obojega 12 listov in V. »K e r m e v z e l j«, kar najhumorističnejša kmetiška noveleta, 20—24 listov. Temu vmes pridenem kaki dve baladi in kaj lirskih pesmi, če ne dobim narodnih, najrajši Tvojih, če mi hočeš postreči ž njimi, ker po pravici povedano, dopadeš mi izmed vseh današnjih pesnikov Ti še najbolj. Tiska mi Martelanec poceni, izide v oktobru. Gradivo bom imel do srede avgusta končano. Piši! Kaj meniš? ... Almanahovo ime bo »Kres« in prepričan sem, da bo boljši, kakor so bili dosedanji, ker bo tudi mnogo obširnejši, do 14 pol.«¹⁹

Ogrinec se je torej odločil izdati almanah s pretežno lastnimi literarnimi deli in hotel prekositi z njim vse izšle almanaha pred tem. To samozaupanje pa je bilo prezgodnje in pretirano, kajti do izdaje almanaha v tem letu in v taki obliki ni prišlo. Priprava gradiva za almanah in vrsta obrazov iz narave v »Zvonu« niso edino Ogrinčevo delo tega leta, saj se je v njem spet oglasil v Letopisu Matice Slovenske s povestjo »Lesena noga« in zgodovinsko — mesto-pisnim obrazom »Kamnik«, v Besedniku pa z nekaj poučnimi sestavki naravo-

slovne in ljudskovzgojne tematike (V Afrikanski puščavi, Babjeverstvo, Vrstica nekaterih posebno zanimivih osá).

Vsa ta leta ni nobene sledi, da bi vzdrževal kake stike z domom. Šele poleti 1870 se taka sled prvič pojavi v njegovem pismu Stritarju z dne 18. junija 1870, v katerem ga prosi, naj mu pošlje »Zvon« datuma 15. VII., za katerega mu bo poslal »Sterneno polje«, v Kamnik.¹⁸ Njegov biograf Benkovič pravi v DS 1890, da se mu je mati približala, ko je prišel na Mahrovo trgovsko šolo. V Gradcu Ogrinec namreč ni ostal dolgo. Zapustil ga je najbrž že poleti, gotovo pa pod jesen 1870 ter odšel v Ljubljano, kjer je dobil službo kot učitelj na omenjeni šoli. Z gotovostjo je mogoče sklepati, da se v tej službi ni dobro počutil, kajti z lastnikom nista bila v korektnih odnosih in je med njima prišlo zaradi nespoštovanja predavateljevega ugleda do spora, v katerem je ravnatelj Ogrinca brutalno napadel in se ga dejansko lotil.²⁰

Verjetno je prenehanje »Zvona« konec leta 1870 Ogrinca ponovno pripravilo k misli, da bi svoja dela tiskal v almanahu. Prvega julija 1871²¹ je Vekoslav Raič v Trstu v svoji založbi izdal almanah »Pomladansko cvetje«, v katerem je poleg sodelavcev tudi Ogrinec objavil nekaj del, ki jih je prejšnje leto namenil za nameravani »Kres«. Od Levcu napovedanih del¹⁹ so odpadla v »Pomladanskem cvetju« »Gabrova grča« in »Kermevzelj«, humoristična spisa, ki nista prišla nikoli do objave, in »Ida s Karneka«, ki je bila objavljena šele kasneje s spremenjenim naslovom in predelana. Namesto teh je v almanahu objavil humoresko »Greh je!« in balado »Izteklo jezero«, ki ju za »Kres« ni namenil, ali pa njun nastanek pada v dobo po načrtu za »Kres«. Tudi sodelavci almanaha so kaj številni; poleg Ogrinca so v njem objavili še Lipe Haderlap, Anton Koder, Ivan Hribar, Božidar Flegerič in drugi.²² »Pomladansko cvetje« pa se je finančno kar dobro obneslo, saj je Ogrinec pisal Levcu 14. I. 1872, da ga je sam prodal že za 64 gld, Giontini za 8, Klerr za 12, Hohn za 5 gld.²³ Kar zadeva literarno kakovost, ta almanah seveda ni uresničil napovedi, ki jo je Ogrinec izrekel Levcu o nameravanem »Kresu«.²⁴

Istega leta je svoje priobčevanje razširil tudi na Slovenski Narod, kjer se je oglasil z obrazom iz narave »Strnišče« in odslej je Narodu ostal s krajšimi presledki zvest sodelavec. Pridružil se je tudi pisateljem Mohorjeve družbe, ki mu je v Slovenskih Večernicah izdala povest iz dobe pokristjanjevanja Slovencev »Vojnimir ali poganstvo in krst«. Vključil se je tudi med prevajalce Dramatičnega društva, za katerega je v letu 1871-72 prevedel sedem iger (»Zapravljivec« (ST 1871; zv. 22) Ferd. Raimunda, »Zaročevalna napoved na kmetih« Arthurja Müllerja, »Hiša slabega glasu« Friedricha Kaiserja, »Na Osojah« (Sonwenthof, ST 1884) H. S. Mosenthalla, »Pojdimo na Dunaj«, poleg francoskega »La Cagnotte«, »Sveti večer na straži« in »Na kmetih«, spisal Megerle).

Polde Mihelič: Vračanje

Srčna bolezen se mu ves ta čas ni hotela poleči ter je kdaj pa kdaj doživljal vedno hujše napade, ki so postajali vprav nevzdržni in je bolečina nastopala s tako silovitostjo, da je mislil, kot pravi sam, da ne bo več dočakal prihodnje ure; noči je vse prečul in se prepotil.²³ Tako stanje je trajalo zlasti prve tedne v novem letu 1872. Pomagati si ni mogel, reševal pa se je iz tega položaja s pisanjem. Z začetkom leta je namreč Davorin Trstenjak začel izdajati lepovslovni list »Zoro«, pri kateri se je Ogrinec tako rekoč »angažiral« in mu je Trstenjak celo »ponujal uredništvo »Zore«, potem ko se morda o kresu z »Narodom« vred preseli v Ljubljano.²⁴ Ker se mu je v »Zori« odprla široka možnost objavljanja, si je napravil načrt za vrsto del, ki bi naj tako kot Obrazi iz narave v »Zvonu« 1870 predstavljala celoto, zajeto pod skupnim naslovom Obrazi iz naroda. O tem načrtu je sporočil Levcu v pismu z dne 14. I. 1872: »V »Zori« pričnem v tretjem listu z »značaji iz naroda« in popišem vse individue slovenskega naroda od cunjarja do berača, mešetarja, konjederke, fanta, dekleta, romarja, itd., itd. vse.«²⁵ Gotove pa je imel, kot piše v istem pismu, že tudi tri druge obširne povesti.

Toda z možnostjo priobčevanja v »Zori« se ni zadovoljil in spet se ga je polotila misel na izdajo novega almanaha, k čemur ga je gotovo spodbujala dobra prodaja »Pomladanskega cvetja«, in s tem namenom je zdaj ponovno pregovarjal Levca, naj bi ga izdala skupaj, sklicujoč se pri tem na Levčevo pobudo te zamisli.²⁶ Kot piše Levcu v istem pismu, v katerem mu sporoča načrt »značajev iz naroda«, je imel sam za morebitni almanah že pripravljeni dve povesti, in sicer »družinsko novelo« »Čast in sramota«, ki bi jo poslal Levcu v presojo, a le, če bi se ta za almanah odločil, in humoresko »En dan ženin.«²⁷ Levec na kako izdajo almanaha z Ogrincem resneje najbrž ni mislil, Ogrincu pa je bila pri tem podvzetju v ospredju predvsem misel na denar, saj je pisal v že omenjenem pismu Levcu z dne 14. I. 1872 med drugim tole: »Toliko imam jaz že pripravljenega koj pri rokah in to, lahko rečem, da bo zanimalo in vleklo naročevanje, kar je glavna stvar. Drugega ni treba, kakor na glavnih slovenskih gimnazijah dobiti živih agentov, in vse je. V Ljubljani ga jaz imam, v Celju tudi. V Gorici ga dobiš Ti po kom, in hudič ni, da bi jih na gimnazijah ne prodala 500—600 za gotov denar. — Drugače ne dava nič! To je princip. V ljubljanskem semenišču se je naročilo na »Dijaka na luni«²⁸ 35 lemenatarjev — kar premisli. Torej odpiši, pripravi! — Koj dava tiskati v Mariboru, pa je! Le naprej, ne smemo omagati.« V spodbudo mu navaja uspeh prodaje »Pomladanskega cvetja«. Ves namen z almanahom pa je ostal le Ogrinčeva želja, ki se mu ni uresničila, obe omenjeni deli pa sta prišli na svetlo v Slovenskem Narodu šele čez štiri leta.

Ogrinčevo zanimanje in nadarjenost za dramatiko sta se pokazala že leta 1869 v veseloigri »V Ljubljano jo dajmo!«, leta 1871-72 pa je svojo dejavnost na tem področju še povečal, ko je pisal za Dramatično društvo, a se je ta

dejavnost omejevala predvsem na prevajanje dramskih del iz tujih literatur. Za poživitev izvirne dramatike pa je Dramatično društvo že leta 1870 razpisalo med drugim tudi premiji za izvirno žaloigro in izvirni igrokaz, za vsakega po 250 gld (razpis je bil objavljen v Leib. Zeitung, Novicah (»Oglasnik« Novic št. 3, 4, 5, 9. in 22. februarja in 2. marca) in v SN 2. februarja št. 5, »Narod« je to povzel po »Novicah), stavilo pa je pri tem razpisu pogoj, da mora biti predmet za obe igri vzet iz slovenske ali obče slovanske zgodovine ali iz vsakdanjega slovenskega ali obče slovanskega narodnega življenja. Proti pogojem, ki so pisateljem ozko narekovali področje za izbor snovi, zlasti proti pogoju, naj bo drama zajeta iz narodne zgodovine, je nastopil Stritar v »Literarnih pogovorih« VI (Zvon 1870), češ da je dobrih narodno-zgodovinskih dram celo pri narodnih z bogato preteklostjo in bogato književnostjo malo; potrdil je, da je misel, ki je vodila deželni zbor pri podelitvi podpore Dramatičnemu društvu za razpis nagrad, sicer lepa, da pa društvo ne bi smelo staviti pogojev, ker mora biti umetnost prosta na vse strani, da bi torej bilo bolje, razpisati nagrade brez omejitev v snovi in da naj pri presojanju gledajo le na umetniško veljavo predloženih del. Na razpis Dramatičnega društva pa je bilo predloženih v konkurenco enajst dram in med natečajniki je sodeloval tudi Ogrinec z burko »Hudi Kljukec«. Naglica, s katero se je društvo lotilo presojanja predloženih dram in sposobnost ljudi, ki so drame presojali, pa sta bili taki, da pri predlagateljih verjetno nista mogli vzbujati posebnega zaupanja. Način njihovega dela in njihovo nesposobnost je Ogrinec ostro obsodil ravno v zvezi z razpisom v že znanem pismu Levcu z dne 14. I. 1872, v katerem pravi, da so od enajstih dram, ki so se že v juniju vzele v odborovo presajo, prebrali do zdaj že tri. »In kakšni sodniki!« piše dalje. »Jaz tudi nisem bogve kaj, vendar nekaj bolje bi utegnil že soditi kakor kak F. Drenik, ki je izdelal štiri klase in ne ve razložka, kaj je drama, kaj tragedija! ker me je vprašal po tem razložku! Na kratko: naše dramatično društvo je kopica ljudi, ki predstavljajo igre, da o tem žive! Če dosežajo kak blažji namen, to ni njih krivda!«

Uspeh natečaja in podelitev nagrad sta bila objavljena šele jeseni 1874. leta. O tem je poročal Slovenski Narod 10. oktobra 1874/231. Predlagatelji so se držali pogojev, ki jih je stavilo društvo. Predložena so bila namreč dela: »Zeta carja Lazarja« ali »Bitva na Kosovem polji«, žaloigra v 5 dejanjih Jožeta Kleniča (Klemenčiča); »Droh«, žaloigra v 5 dejanjih (iz slovenske zgodovine sredi 8. stoletja) Ivana Vesela; »Veronika Deseniška«, žaloigra v 5 dejanjih (iz zgodovine grofov celjskih) Toneta Turkuša; »Hudi Kljukec«, drama v 4 dejanjih (iz narodnega življenja na Kranjskem) Josipa Ogrinca; »Danila«, žaloigra v 3 dejanjih (iz rimskih časov na Notranjskem) Miroslava Vilharja; zraven teh pa še tri žaloigre in tri šaloigre. Z razpisanima premijama ni bila nagrajena nobena od poslanih iger, in sicer, kot pravi poročilo, deloma zaradi popolne nesposobnosti za konkurenco, deloma zaradi večjih pomanjkljivosti, pač pa so

podelili zato manjše zneske Jožetu Kleniču (Klemenčiču), Ivanu Veselu, Tonetu Turkušu in Miroslavu Vilharju.²⁷ Izmed pisateljev, navedenih z imenom, torej ni bil nagrajen samo Ogrinec. Rokopis njegovega »Hudega Kljukca« pa je prešel v arhiv Dramatičnega društva, a je bil kasneje verjetno vrnjen avtorju, da bi igro predelal;²⁸ od takrat se je igra iz arhiva Dramatičnega društva izgubila, a je bila že prej, kot pravi Benkovič, ohranjena le v odlomkih; kuplete k njej je zložil Hajdrih. Ne glede na to, da je bila morda med slabšimi na tem natečaju, pomeni njena izguba občutno vrzel v podobi Ogrinčevega dramskega ustvarjanja.

Istočasno z izdajanjem »Zore« leta 1872 je začel Davorin Trstenjak misliti na osnovanje pisateljskega društva z namenom, da bi vsaj na slovstvenem polju delali združeno. Do ustanovnega občnega zбора je prišlo 21. IV. 1872 in Ogrinec je bil poleg dr. Zarnika, Stritarja, Erjavca in Jurčiča voljen za odbornika.²⁹

Že januarja 1872 je vabil Trstenjak za veliko noč Ogrinca iz Ljubljane k sebi na Ponikvo, obljubljaljoč mu zastoj stanovanje in hrano, da bi mu pomagal pri urejanju »Zore«.³⁰ Ogrinec se je temu povabilu rad odzval, saj se mu je obetala delna preskrbljenost, računal je pa tudi, da mu bo ta sprememba pomagala k okrepitvi zdravja. Pri Trstenjaku na Ponikvi je preživel približno tri mesece, nekako od 7. maja pa do prvih dni avgusta³¹ ter mu pomagal pri prepisovanju matrik.³⁰ V tem času je pisal tudi daljšo povest za Mohorjevo družbo³⁰ »Setev in žetev«, ki jo je sicer v drugi polovici junija družbi že poslal,³¹ a je izšla v Slovenskih Večernicah šele tri leta kasneje. Kljub temu delu pa je še vedno našel čas, da je pisal tudi za »Zoro« in Slovenski Narod. Kot piše Vošnjaku v pismu, datiranem s »Tisti dan po kresi 1872«, je za »Zoro« prestavljal iz nemščine spis prof. Faschinga »Kralj Samo«, ki je bil v njej tega leta tudi objavljen, brž nato pa je sklenil spisati tri Listke za Narod in to: »Obritev Joža — prida človek«, »Ureh tretjikrat ženin« in »Meni luč, tebi ključ«,³² od katerih je prvi prišel v Narodu na svetlo še istega leta, drugi dve leti kasneje, do objave tretjega pa ni nikoli prišlo in je danes neznan. V »Zori« je začel uresničevati tudi načrt o popisovanju »značajev iz naroda«, ki ga je napovedal Levcu,³³ a je pod spremenjenim naslovom »Obrazi iz naroda« objavil le »Cunjarja« in »Vaškega šolnika nedeljo«, tega leta pa je v njej prišla na svetlo tudi »Čarovnica s Karneka«, ki jo je pod naslovom »Ida s Karneka« namenil za nameravani »Kres« že leta 1870, in dvoje spisov, obravnavajočih kmečko življenje in navade: »Blagor kmečkega stanu« in »Na sveti večer« ter kratek poučni obraz iz narave »Jež«, ki je zadnji v vrsti spisov te literarne zvrsti. S tem njegova literarna dejavnost v tem letu še ni zaključena; na Ponikvi je namreč začel pisati tudi novo veseloigro »Kje je meja?«,³¹ katere osnovo tvori krajša povest iz kmečkega življenja z istim naslovom, ki je izšla tega leta v »Besedniku«, Slovenski Narod pa je prinesel kratko črtico iz kmečkega življenja »Čegava bode« in strokovno-poučni sestavek »Bučelar«³³ in socialno-zgodovinsko razpravo »Robovi in njih osvobojenje«.³³

Kar je bil Ogrinec na Ponikvi, se mu je zdravje res krepilo, a zastarana srčna bolezen se le ni dala pozdraviti. V teh, zanj zdravstveno in gmotno kolikor toliko ugodnih razmerah se je odločil, da bo šel v oktobru delat v Gradec skušnjo za meščanske šole in potlej učiti, kamor bi ga pač nastavili.³² Kljub materialni preskrbljenosti pri Trstenjaku pa se na Ponikvi ni počutil povsem zadovoljnega, posebno ne zaradi tega, ker je ta gostoljubnost, čeprav je Trstenjaku pomagal pri delu za »Zoro«, trajala zanj le že predolgo. Ob njej je imel neprijeten občutek odvisnosti, ki mu je kvaril razpoloženje. V tem smislu toži tudi Vošnjaku v pismu, datiranim s »tisti dan po kresi 1872«, da »... gospodar mi res velikokrat pravijo naj se le po serci poslužujem vsega da ne bom pogrešal ničesar, vendar grenkejšega ni kruha, kakor je gostovski —«. ³³ Posebno težko pa mu je delo, ker ni imel denarja. Mohorjeva družba mu je sicer za »Setev in žetev« obljubila nagrado najmanj 130 fl, a mu jih zaradi stroškov, ki jih je imela s tiskarno in tiskom, ni izplačala in je izplačilo odložila do prihodnje pomladi.³⁴ Ogrinec pa se z gostoljubnostjo, ki mu jo je izkazoval Trstenjak, ni hotel več dalje okoriščati, zlasti, ker so se Trstenjaku obetali vsakodnevni gostje — potujoči študentje in bogoslovci. Močno si je želel s Ponikve in jo sklenil na vsak način v prvih dneh avgusta zapustiti. Zaradi tega je moledoval Vošnjaka, naj mu poišče človeka, ki bi mu lahko posodil 100—120 fl in od tega takoj poslal 30, da bi si lahko najpotrebneje kupil in prišel v Ljubljano, on pa bi mu za to prepustil celotno nagrado za povest. Na Vošnjaka se je obrnil zato, da mu ne bi bilo treba sprejeti od očeta ponujene pomoči, ker ni hotel, da bi mati zvedela, da je v denarni stiski.³⁵ Odklonitev pomoči od doma kaže, da njegov odnos z materjo še ni bil urejen, čeprav se je močno zboljšal, saj je hodil domov na počitnice od onega leta, ko je bil kot učitelj nastavljen na Mahrovi trgovski šoli.³⁶

Sibko denarno stanje ga je sililo, da je moral resno misliti na zaposlitev in sklenil je zaprositi za razpisano tajniško mesto pri Slovenski Matici v juliju 1872. Ta sklep je toliko bolj nenavaden, ker kot pristaš mladoslovencev ni imel veliko upanja na pozitivno rešitev prošnje. Sicer je v odbor Matice Slovenske že enkrat kandidiral. To je bilo ob sporu za ustanovitev Matične tiskarne, ko so konservativci izposlovali tiskarniško koncesijo Slovenski Matici, da bi tako lahko konkurirali pod konec leta 1871 ustanovljeni Narodni tiskarni. Vnela se je borba za Matično tiskarno in proti njej. Občni zbor Matice, na katerem naj bi pretresali to vprašanje in volili tudi nov odbor, je bil sklican šele za 15. II. 1872. Graški visokošolci so skrivaj agitirali, da bi se v odbor volili liberalni odborniki³⁷ in »mladi« so postavili svoje kandidate, med katerimi je bil tudi Ogrinec. Liberalizacija pa se ni posrečila. »Mladi« so zaradi velike manjšine njim oddanih glasov propadli (Ogrinec sam je dobil 114 glasov).³⁸ Sklep, prositi za tajniško mesto, ki ga je 9. julija 1872 sklenil razpisati na svoji XXV. skupščini odbor Matice Slovenske, ker Lesar ni hotel več opravljati te

funkcije,³⁸ sicer ni imel političnega značaja; v službi je videl le osebno rešitev slabega gmotnega položaja. Kljub temu pa se je prej posvetoval o tej zadevi z Jurčičem. Ta mu je svetoval, naj sicer vloži prošnjo za razpisano mesto, če že hoče, vendar naj zanj nikar ne moleduje, obenem pa mu je izjavil, da ga bo sam potreboval, ko se bo tiskarna preselila v Ljubljano in mu obljubil, da bo akcionarjem predlagal, da mu bodo dali vsaj 30 gld plače na mesec. Ogrinec je sklenil, držati se Jurčičevega nasveta.³⁹ V arhivu Matice Slovenske pa ni najti, da bi Ogrinec za tajniško mesto res prosil. Sicer pa je ostal Lesar tajnik še nadalje.

Kako je bilo z Ogrinčevim izpitom za meščanske šole v Gradcu oktobra meseca, mi ni znano. V glavnih katalogih arhiva novomeške gimnazije pa stoji, da je bil nastavljen kot suplent na tej gimnaziji že z dnem 24. julija 1872.³⁹ Tako je bil rešen glavne skrbi za zaslužek. Ko se je vrnil s Ponikve v Ljubljano, gotovo ni odšel v Novo mesto takoj. Po vrnitvi je svoje prijatelje na Ponikvi zanemaril, kar se je Trstenjaku nekoliko zamerilo,⁴⁰ a je kljub temu še vedno računal nanj, da bo rad za mal denar prevzel razvrščanje člankov in korekturo za »Zoro« ter druge posle.⁴¹

Od časa, ko je nastopil Ogrinec suplentsko službo v Novem mestu, prenehajo skoro vsi viri, ki bi pričali o njegovem življenju in literarnem delu podrobneje in to vse do nekoliko mesecev pred smrtjo. O njegovem življenju v vseh teh letih ne vemo ničesar, o njegovem literarnem delovanju pa pričajo le objavljena dela in še od teh jih je veliko nastalo v prejšnjih letih. Glede na to sta skoro neplodni leti 1873, ko mu je »Zora« objavila tretji »Obraz iz naroda« »Berač«, ki pa po nastanku izvira iz prejšnjega leta, in krajši strokovni poljudni sestavek »Žuželke«, in 1874, ko je ravno tako v »Zori« objavil samo povest »Ptičar Blažič«, Slovenski Narod pa je prinesel že omenjeni podlistek »Ureh tretjokrat ženin«. Ta neplodnost gre gotovo na račun poklicne zaposlitve, zlasti šc na račun premestitve v Vojno krajino v Vinkovce, kamor je bil Ogrinec premeščen kot suplent 23. oktobra 1873. leta z letno plačo 540 gld in 54 gld doklad.⁴² Šele leto 1875 je glede na objavljane spet bogatejše tako po številu kot po kvaliteti objavljenih del; Slovenski Narod je namreč prinesel njegove tri črtice »Kaplan«, »Fajmošter«, »Lemenatar« in povest iz kmečkega življenja »Marjeta«, »Zora« pa novelico »Malomeška prigodbica«. Po dolgoletnem razdobju mu je zdaj tudi Mohorjeva družba v Slovenskih večernicah tiskala »Setev in žetev«.

Na jesen 1875 je Ogrinca zadela težka izguba; 21. oktobra mu je namreč umrl oče, kar je Ogrinca toliko huje prizadelo, ker mu je bil oče v najtežjih študijskih letih kolikor toliko naklonjen. V spomin mu je napisal lepo osmrtnico, katere majhen del je šele po Ogrinčevi smrti objavil Benkovič v DS 1894/244, vsa ostala pa je ostala v rokopisu in se je izgubila.

Z novim letom 1876 je sklenil Stritar Zvon obnoviti. V ta namen je že ob koncu leta 1875 pridobival sodelavce zanj. Spomnil se je tudi na Ogrinca in ko je o tej stvari pisal z Dunaja Levcu dne 18. 11. 1875, mu je omenil tudi, da »... gosp. Ogrinca bi bil prav vesel, samo mož ne sme biti hud, ako se mu tupatam prenaredi kaka malenkost, ‚Zvonov‘ urednik je siten mož!«⁴³ Ogrinec je v »Zvonu« 1876 res sodeloval, a vanj ni prispeval nobenega leposlovnega dela, pač pa en sam poučni sestavek s svojega strokovnega področja »Nagon ali prevdarek«. Oglasil se je tudi v Slovenskem Narodu in to z dvema že leta 1872 nastalima deloma: humoresko »En dan ženin« in novelo »Čast in sramota«, ki ju je imel pripravljena za almanah, če bi ga izdala z Levcem, in novelo »Valovi srca«. Še suhoparnejše je leto 1877, ko sta izšla le dva krajša pripovedna spisa in to »Terno!« v knjigi Mohorjeve družbe »Križem sveta« in »Največji revež« v Koledarju Mohorjeve družbe za leto 1877 (izšel že 1. 1876). Leto 1878 pa je minilo sploh brez vsakega leposlovnega prispevka le v znamenju poučnih narodopisnih in strokovnih črtic (narodopisna črtica »Babina greda« v Slovenskem narodu, »Naravoslovne črtice« v Koledarju Mohorjeve družbe in »Pčela, kakva je, kako se razvija i kako živi« v Izvestjih vinkovške gimnazije).

To stalno upadanje pisateljske plodovitosti je bilo poleg službene zaposlenosti pogojeno tudi v študiju za profesorski izpit, ki pa ga je venomer odlašal, ker mu je zastarana srčna bolezen povzročala neprenehne težave, ki so ga ovirale pri študiju. Končno se je za izpit vendarle odločil in ga je opravil 19. decembra 1878 v Budimpešti s prav dobrim uspehom,⁴⁴ in sicer iz prirodopisa kot glavnega predmeta ter matematike in fizike kot stranskih predmetov.⁴⁵ Tako je postal stalno nameščen v Vinkovcih z letno plačo 900 gld in 200 gld doklad.⁴⁶ Vtise in razmišljanja s svojega potovanja v Budimpešto in bivanja v njej je opisal v popotni črtici »Madjar-ember in Budimpešta«, ki jo je 15. februarja 1879 poslal Slovenskemu Narodu.

Vinkovcev se je sčasoma privadil, vdal pa se je zadnje čase tudi nekoliko pijači,⁴⁷ dasi v družbe ni hodil rad, kljub temu, da je bilo v Vinkovcih družabno življenje dokaj razvito; sam pravi v svojem zadnjem pismu Levcu, ki mu ga je pisal 13. 2. 1879, da imajo Vinkovci zabav »primerno več, kakor sam Dunaj«,⁴⁸ a njega niso mikale, kajti kljub razviti družabnosti toži nad brezduhovitim življenjem tega mesta. Za preganjanje dolgočasje si je pričel kupovati čebele in se ukvarjati z njihovo gojitvijo.⁴⁹ Dolgoletna odtujenost od doma in po kratkem zblizanju zopetna krajevna oddaljenost sta mu vzbudili hrepenenje po domu in prof. Koblar v SBL piše (tudi Levec), da je leta 1878, preden je opravil profesorski izpit, resno mislil prevzeti dom in se doma oženiti. Benkovič v DS 1890 sicer pravi, da je imel v Vinkovcih nevesto ter da je še v zadnjih počitnicah doma odtrgal od vsakega drevesa sad, da bi ji ga dal. To pa najbrž ne bo držalo, ker piše v že zgoraj omenjenem pismu Levcu, da se vinkovških deklet ogiblje, ker niso vredne piškavega oreha. Po opravljenem profesorskem izpitu je

namreč postal odlična partija in v istem pismu pravi, da je dobil že kar šest anonimnih ženitnih ponudb. Res pa je, da se pri njem zdaj misel na žentev prvič pojavi in Levca celo prosi, gotovo nekoliko v šali, najbrž pa nekoliko tudi zares, naj mu bo v teh zadevah posrednik, če pozna kako primerno dekle zanj, ki bi pa morala imeti najmanj 600 fl dote in hotela iti z njim v Vinkovce; mati da namerava nanj prepisati domačijo, ki je vredna 15.000, a je od nje bratom 4000 dolga. To zadnje kaže, da je moralo biti razmerje med materjo in njim dokončno urejeno, da se je mati nanj močno navezala in da je hotela popraviti ali vsaj zabrisati svoj krivični odnos do sina v njegovih študijskih letih.

Vsak načrt, da bi si ustanovil lastni dom ali življenje kakorkoli uredil, pa mu je prekrizala bolezen. Na povratku iz Pešte se je prehladil in ležal nevarno bolan tri tedne. Komaj je nekoliko okreval, se je ves predal literarnemu snovanju, posebno ker je po izpitu postal gmotno popolnoma preskrbljen in ni imel več študijskih skrbi. O svojih literarnih načrtih je pisal Levcu v že omenjenem pismu z dne 13. 2. 1879 takole: »Zdaj ko sem tako brez vsakih skrbi, veselilo bi me še najbolj kaj pisati in se čutim nekaj sposobnega, pa verjemi mi, da mi kar ne gre rado, in kar ne vem, v kaki cilj bi začel. V pisanju imam jedno tako bolj gospodsko-finejšo novelo, ki mi uže več let roji po glavi, potem jedno povest iz našega kmečkega življenja (karakteristično) in poleg nje tudi dramatični okvir njen, nadalje grozozgodno povest iz Mehike, kakor mi je pripovedoval jeden Mehikanec itd. In verjemi, dandanes bi jaz že najrajši slovstvaril en miniatur à la Jules Verne. Kaj praviš ali bi bilo?«⁴⁷ Če je začel kaj od teh svojih načrtov uresničevati ali pa je imel morda že kaj dogotovljenega, pripada njegovi izgubljeni vinkovški zapuščini.

Bolezen, ki si jo je nakopal na povratku iz Budimpešte, se mu je ali samo navidezno polegla, v resnici pa zapustila na srcu usodne posledice, ali pa je ponovno zbolel; 5. aprila 1879, ravno na svoj rojstni dan, je znova legel in ni več vstal; in to ravno, ko je pred kratkim dosegel urejen gmotni položaj in se otrésel skrbi za življenje. Začutil je, da morda le že prihaja trenutek, ko bo treba urediti stvari s svetom. Z bolniške postelje je pisal domov dvoje pisem, eno sestri in eno materi.⁴⁸ V njih zadnjikrat piše o samem sebi in razkriva svoje stanje v vsej bedi. V pismu sestri z dne 23. aprila 1879 toži nad svojo boleznijo, ki ga je priklenila na posteljo, da mu niti oba zdravnika, ki ju ima, ne moreta nič pomagati. Čutil je sicer, da mu življenjske sile pojemajo, vendar je upal, da mu še ne bo treba umreti. Vendar je mislil že tudi na smrt in sestro v pismu prosi, naj skrbijo, če bi umrl, za njegov pokop.

Materi pa je 5. maja pisal takole:

Ljuba, draga mati

Sprejemši Vaše pismo, Vam takoj odgovarjam, ker vidim, da zelo skrbite zame. Žalibog, danes je ravno en mesec, kar sem obležal, pa mi je še veliko

slabeje. Imam sicer skrbna zdravnika, pa vse zastonj! Ne spim skoraj nikoli nič in vsak dan me vročina močno kuha. Radi slabega vremena mi je še hujše. Vendar zdravnik pravi, da drobovje še ni bolno, da torej ne bom še umrl. Oh, kako zelo sem slab. Vodja me vsak dan obišče. Če ljubi Bog dá, da se mi obrne na bolje, prosil bom res, kakor Vi pravite, koj za trimesečni dopust in ako mi ga dajo, pridem precej domov... Veden dež imamo, zato mi je še huje. Iz dna srca Vas pozdravljam, ljubljena mati, in Tebe, draga sestra. Bog Vama daj ljubo zdravje, kakor si ga želim sam sebi. Pisal sem težko v postelji.

Vaš zvesti sin Jože

Pismi sicer izražata tolažbo domačim in jim dajeta še upanje na njegovo ozdravljenje, v resnici pa se je Ogrinec v njih od domačih že poslavljal. Sam je že vedel, da ne bo več vstal. Vse do zadnjih dni, dokler je le mogel, pa ni prenehal s pisanjem. Že v zadnjih počitnicah, ko je bil doma, je pisal povest iz zadnje balkanske vojne⁴⁹ z namenom, da jo prevede v srbščino in predloži Matici Srbski za nagrado, ki jo je razpisala. Povesti pa gotovo ni več dokončal, kot tudi ne marsikaj drugega, kar je imel v rokopisu še nedokončanega. Bolezen in smrt sta mu to preprečili. Osem dni po zadnjem pismu materi, 13. maja 1879, je umrl za zastarano srčno hibo.

A kot bi mu usoda še po smrti ne dovolila, spraviti se popolnoma z domom; mati in svak sta odpotovala v Vinkovce, da bi ga prepeljala domov in doma pokopala, a sta prišla prepozno. Pokopali so ga že drugi dan po smrti na vinkovškem pokopališču, na njegovi vzhodni strani. Mati je nato poslala denar, da bi mu postavili kamnit nagrobnik, a se je nekdo moral z denarjem okoristiti, ker so mu postavili le lesen križ na grob. Tudi grob sam je ostal zapuščen in zanemarjen; gomilo je prerasla trava, leseni križ pa je strohnel in razpadel.⁵⁰

Mati je po Jožetovi smrti mnogo prejkokala in zadnja leta trpela duševno in telesno; zavedala se je, da je v Jožetovem težkem življenju in zgodnji smrti velik del njene krivde. Šele deset let po sinovi smrti je umrla tudi ona.

III. DELO

Pesniško

Ogrinčevo literarno ustvarjanje zajema vsa tri področja besednega umetniškega izražanja: poezijo, pripovedno prozo in dramatiko. Od vsega njegovega dela pa so postala znana širšemu krogu občinstva le pripovedna in odrska dela, ki so doživela natis ali se uveljavila na odru, medtem ko so njegove pesmi, do katerih večjega števila natisa ni prišlo, ostale javnosti z izjemo ene same natisnjene pesmi nepoznane. Nekoliko podatkov o njegovi pesniški ustvarjalnosti navaja le Benkovič v DS 1890, a še on le v odlomkih in v tako skopem obsegu, da je na njo mogoč le bežen in površen pogled. Omejil pa se je pri tem

pregledu le na pesmi semeniške dobe, medtem ko njegove pesniške dejavnosti kasnejših let sploh ne omenja.

Pesmi, ki so nastale v semeniškem letu in našle mesto v bogoslovnem almanahu, imajo, kakor je bilo že povedano, predvsem religiozni osnovni motiv, kar je tudi razumljivo. Za Ogrinčevo duševno razpoloženje v tem obdobju pa so značilne. Nastajale so v času njegove največje razdvojenosti ob pristanku v duhovniški poklic, ko ga je z vso silo privlačevala želja po spoznavanju narave, ki pa se ji je odpovedal na račun spoznavanja višjih vrednot. Ta odpoved je bila sicer prisiljena, skušal pa se ji je prilagoditi in se vdati v usodo, ki je zahtevala, da posveti svoje sposobnosti študiju in razmišljanjem, ki so tako odmaknjeni materialnemu svetu in vsakdanjemu življenju, in sam sebi ukazuje:

»Dvigni z dušo se v višave,
čas je, zabiš da sveta;« (Dobra misel).

Sploh je ta svet poln trpljenja in nadlog in človeka ne more osrečiti; prava sreča je le v resničnem domu domá; ker te sreče svet ne da, zato svet ni naš pravi dom in tega moramo iskati drugod; najdemo pa ga tam,

»Kamor se srce dviguje,
kadar vesti svet kljubuje,« (Pravi dom)

Vsa človekova razglabljanja o svetu in življenju so ničeva v primeri s spoznavanjem boga, kajti

»domišljiji kaj človeški
kadar vesti svet kljubuje,« (Pravi dom).

Ob tem spoznanju blagruje samega sebe, da je našel pravo rešitev v svoji odločitvi in ubežal svetu v zavetje miru, medtem ko so drugi izpostavljeni posvetnim strastem (O vanitas).

Vse te pesmi niso izraz Ogrinčevega iskrenega prepričanja; z njimi je hotel le v samem sebi utrditi vero v pravilnost svoje odločitve za duhovniški poklic. Trenutno se je najbrž res umiril in v tem času zapel nekaj pesmi domoljubne vsebine: o združitvi vseh bratov pod vejami slovanske lipe (»Slovanska lipa«), o ločitvi od tovarišev in o zopetni združitvi z njimi »unkraj groba« (»Poslov«).

Vse do ponujanja pesmi Stritarju za »Zvon« leta 1870¹ ne zasledimo ničesar več o Ogrinčevem pesniškem ustvarjanju, čeprav pesnikovanja popolnoma ni opustil. Edina njegova v celoti ohranjena pesem, ki je prišla do natisa v almanahu »Pomladansko cvetje«, je balada »Izteklo jezero«. Snovno se oslanja na ljudsko pripovedko, po kateri je stalo nekoč na mestu današnjega Kamnika in njegove okolice jezero, ki ga je zadrževal skalnati jez med Starim in Malim gradom. Sin starograškega in hči malograškega graščaka sta se ljubila, a deklica se je tej ljubezni izneverila in ušla z drugim snubcem. Povodni mož je za kazen

povzročil silen vihar, v katerem sta oba ubežnika našla smrt v valovih, porušil pa se je tudi jez in jezero je odteklo. V spomin na ta dogodek pa v Nevljah vsak dan popoldne ob treh zvoni.

Pesem je pisana v nibelunški kitici in kaže precejšnjo Ogrinčev smisel za epsko verzifikacijo. Večina verzov teče gladko in neprisiljeno; n. pr.:

Pomislite — brez mere bogastva jaz imam:
Gradóv mi ostane sedem, če prav jih pet prodam;
Krví sem plemenite, moj viteški je rod,
Da ime je moje slavno, to pravijo povsod!

Seveda se pa ni znal izogniti marsikateri trdoti in nepravilnosti v izražanju (Bergantove od gore do malega gradú; Kar mož povodni izraste vèn iz vodá na mah) ter izrazom, ki v prikazovanih dogodkih ne učinkujejo ravno baladno (Grdó tuléč krog sebe, da groza ino strah; Dotle, da čóln z nezvesto se vánj prekucne znak!).

Če prištejemo k temu kratkemu pregledu še kupletne vložke iz Ogrinčevih iger, je s tem zajeto vse njegovo pesniško ustvarjanje, kakor je ohranjeno v najskromnejših ostankih, ki pač ne nudijo dovolj možnosti za sklepanje na vrednost ostalih morebitnih lirskih in epskih pesmi in ki je v ohranjenem številu v celoti njegovega literarnega dela nepomembno.

Pri p o v e d n o

Prvenstveno je bilo Ogrinčevo literarno snovanje usmerjeno v oblikovanje umetniške proze. Sistematično jo je pričel gojiti šele v dunajskih letih v Stritarjevem literarnem društvu in objavljati v »Slovenskem glasniku« leta 1868, saj je njegov spis »Šviga-švaga« v »Slovenski lipi« 1864-65, ki ga omenja Benkovič, ostal vse do takrat osamljen. Od leta 1868 dalje pa se vrste izpod njegovega peresa drug za drugim obrazi iz narave, obrazi iz naroda in drobne povesti iz kmečkega življenja, poleg njih pa še druge povesti, novele, igre, poljudne zgodovinske, narodopisne razpravice, zgolj prirodoslovni sestavki, naravoslovne črtice ter prevodi.

O b r a z i i z n a r a v e

Svojo pravo pisateljsko pot je pričel Ogrinec z »Obrazi iz narave«. Z njimi je v našem slovstvu nadaljeval tisto literarno zvrst, ki sta jo započela že Erjavec in Tušek, za njim pa so jo gojili še mnogi drugi. (Nr. pr. Luka Pintar, Anton Koder, Pagliaruzzi³⁾). V začetnih obrazih je podal le podobe zastopnikov žival-

skega, zlasti ptičjega sveta, kar je storil sicer tudi pozneje pri ciklusu obrazov iz narave, ki jih je pisal za »Zvon«, le da je tam živalskim podobam pridodal še druge podobe iz življenja narave ter jih z vpletanjem novih elementov vsebinsko in idejno močno razširil.

Že v prvih treh obrazih iz let 1868 in 1869 (Petelin, Povodna žaba, Ščinkovska oporoka) je pokazal sposobnost, približati bralcu živali kot osebnosti z značajem, čigar poteze so v mnogočem slične človeškemu. Približati pa je hotel človeku tudi žival kot bitje, ki ga tlačijo enake nadloge in skrbi, razveseljujejo enaki dogodki in katerega srce napolnjujejo enaka čustva kot človeško. Za prve poizkuse takih upodobitev živali si je Ogrinec izbral živalska bitja, s katerimi je človek že od nekdaj živel v tesni bližini ali pa so bila del živega sveta njegove bližnje okolice in so obračala nase zaradi svojih telesnih in značajskih lastnosti njegovo pozornost. V njihovih svojskih posebnostih je videl človek nekatere prvine, ki so mu vzbujale podobnost z določenimi človeškimi lastnostmi, si pozitivne izbral za vzgled in v posnemanje, negativne pa izročil odklanjanju in posmehu. Vse te značilne, najsi bo telesne ali značajске lastnosti, je potem z njihovo podobo izražal, simboliziral, marsikatero žival pa je tudi religija prav zaradi njenih specifičnih vrednot sprejela za svoj simbolni rekvizit. Oslanjaje se na ta odnos človeka do živali si je Ogrinec izbral za oris petelina in žabo, ki sta vsak po svoje zainteresirala človeka. Izkoriščajoč pri prvem njegovo gizdavo zunanost, ponosno, samozavestno obnašanje, gospodovalnost in pogum, zlasti pa njegovo petje, ki je v domišljijem svetu preprostega človeka zavzemalo važno mesto, je podal povečujočo podobo te živali v vzvišenem, slovesnem načinu pripovedovanja, ki na nekaterih mestih prehaja že v pripovedno nabreklost. Žaba mu take vzvišene podobe ni mogla nuditi. Vendar je tudi ona že od nekdaj mikala človeka in postala klasični lik v književnosti vse od antike dalje in zavzela važno mesto tudi v narodnem pripovedništvu. Da je človek žabo tako rad vpletal v svoja književna dela, je Ogrinec našel vzrok v njeni telesni podobi, ki spominja na človeka-pritlikavca. V primerjanju žabe s človekom pa Ogrinec ni izviren, saj se je takega primerjanja poslužil že Erjavec v svoji »Žabi«, le da je Ogrinec mnogo zgovornejši; ta zgovornost gre na račun humorističnega tona pripovedovanja, ki se s splošno človeško predstavo te živali dobro ujema.

Če je za opis petelina in žabe našel oporo v tradicionalnem odnosu človeka do njiju, ni take opore našel za opis ščinkavca v »Ščinkavski oporoki«. Tu je bil prisiljen ostati le pri risanju ščinkavčevega življenja, kakor se mu je razkrivalo ob osebnem opazovanju in študiju. Zanj si je izbral obliko monologa, v katerem stara pred smrtjo razkriva mladiču njegovo bodoče življenje in ga uči ravnanja v njem. Tu je podoba ptice že prava personifikacija; ne le, da ji je podelil človeško govorico, njeno življenje je celo adekvatno človeškemu, trpljenje, veselje, ljubezensko doživljanje, družinsko življenje, umiranje, pa tudi njeno

obnašanje, izkušnje in življenjska modrost vsebujejo tipične poteze enakega človeškega doživljanja in ravnanja.

Nastanek teh živalskih podob ima sicer svoj izvor v Ogrinčevem zanimanju in ljubezni do stroke, ki se ji je posvetil, a v njih ni hotel biti zgolj suhoparen učitelj strokovnih resnic, pač pa je hotel približati bralcu žival, njen razvoj in njeno življenje na nevsiljiv način; pokazati, da se to življenje razvija sicer po nekih svojevrstnih zakonitostih, a vsebuje vse tiste najvišje vrednote, ki jih vsebuje življenje slehernega živega bitja. Ta misel je vodila Ogrinca k umetniškemu oblikovanju obravnavanega predmeta in dosegla največjo moč v »Ščinkovski oporoki«, kjer je razkril življenje ptice s toliko ljubeznijo, s tako nazornim, živim in spretnim pripovedovanjem, da je to črtico šteti za najboljšo izmed treh prvih. Vse tri pa kažejo Ogrinčev dar opazovanja in spretnega pripovedovanja.

Taki so obrazi iz narave iz predzvonovske dobe. Po Jurčičevem ponesrečenem poizkusu »Glasnikove« obnovitve pa se je Stritar trdno odločil, izdajati lasten leposlovni list »Zvon«. V pismu, datiranem 7. III. ali 21. XII. l. 1869 je Levec že pisal Kersniku o tem, kaj bo novoustanovljeni list prinašal, takole: »Stritarja smo zdaj priklenili; pisal bo, da bo veselje. Pa malo je manjkalo, da se 'Zvon' ni ubil predno je še zapel. Zdaj bo pa eno leto gotovo izhajal. Prinašal bo 1. Stritarjev roman 'Zorin' celo leto, 2. Stritarjeve literarne pomenke (najprej o Levstiku in Jenku) celo leto, 3. Dr. Celestinova pisma iz Rusije, 4. pesmi, humoreske in zgodovinske sestave, 5. naravoslovne spise.«⁸ Oznaka »naravoslovski spisi« se brez dvoma nanaša na Ogrinčeve »Obraze iz narave«, kajti v »Zvonu« iz leta 1870 so ti njegovi sestavki edini spisi, ki bi jih po njihovi tematiki mogli uvrstiti pod to oznako. Obenem pa ta napoved (skupno z Ogrinčevim pismom Stritarju z dne 3. julija 1870, glej op. I-17) kaže, da so morali »Obrazi iz narave« nastajati poleg veseloigre »V Ljubljano jo dajmo!« pretežno v letu 1869, kajti verjetno je, da je Stritar računal z objavo v »Zvonu« predvsem le z njegovimi že izgotovljenimi spisi.

»Zvonov« ciklus »Obrazov iz narave« pa se od prvih v Janežičevem in kasneje v Jurčičevem »Glasniku« močno razlikuje. Snovno ozko področje risanja življenja živali in njihovih lastnosti je v njem močno razširjeno. Sicer je tudi v »Zvonovih« »Obrazih« ostal zvest podajanju živalskih in to v samostojnih črticah izključno ptičjih podob, a kot njim enakovreden predmet obravnavanja nastopajo tudi zastopniki rastlinskega sveta. V mnogih izmed njih pa je razgrnil pred bralcem široko podobo narave v vsej njeni pestrosti, jo zajel kot celoto, v kateri vsak njenih prebivalcev zavzema svoje mesto in v zvezi z raznimi naravnimi pojavi dopolnjuje njeno podobo in razpoloženski vtis, ki ga je hotel pisatelj doseči. Opisovanje narave same in njenih pojavov pa v teh »Obrazih« ni bil Ogrinčev prvenstveni namen. V njih je naravi prisodil novo funkcijo: v

njeno središče je postavil človeka, posamezne prizore iz narave pa je vzporejal njegovemu čustvenemu doživljanju. To njeno novo vlogo je sam tudi poudaril v uvodu, ki ga je postavil pred »Obraze«. Ta uvod izzveni v klic k zatekanju v naravo, kajti le ona je tista, ki človeka hrabri, tolaži in mu daje novega upanja, ona je edina, pri kateri najde človek soglasje svojim čustvom:

»Glej! Narava nam je tisto velikansko zrcalo, ki sami sebe oziramo v njem. V njenem spreminjanju gledamo boritev človeškega serca, v njenih podobah čute človeške. Živali nam govore, tice pomenljive pesme pojo, drevesa sklanjajo vejevje v značajne obraze, z verhov jim skrivnostno šepeče; studenci, potoki razodevajo starodavne zastavice: kar vse pak vgibajo le modri. Tu v naravi, kar leze ino grede, kar klije ino dije: vse čuti tudi z nami.

Človek je v naravinem naročji spočet in nje krilo mu je pravi dom. Če mora tedaj delj časa pogrešati nje neomadeževanega obličja, stoži se mu po njem kakor na tujem komu po ljubem domu. Naravi v naročji pak se mu dozdeva, kakor svoji materi na serci.«

Ta uvod izraža osnovno zamisel »Zvonovih« »Obrazov«. Najizraziteje je ta zamisel izpeljana v opisu pomladi v črtici »Prva kita«, v opisu poletne nevihte v črtici »Nevihta« in v opisu jesenske selitve ptic v črtici »Na razhodu«, torej v slikanju tistih obdobij in dogajanj iz življenja narave, v katerih vidi človek nekakšno adekvatnost z razvojem lastnega čustvenega doživljanja, vidi v vednem spreminjanju narave od bogate pomladne razcvetelosti, preko tolikokrat uničujočih poletnih neviht do jesenske zapuščenosti »boritev človeškega serca«: ob bujnem življenju pomladi vzkali tudi mlademu dekletu prva ljubezen; po poletni nevihti uničeno polje mu je podoba srca, ki so mu viharji življenja pomorili vse upe, a si v razliko s poljem ne bo opomoglo nikoli več; ob jesenski selitvi ptic zahrepeni tudi človek po tujih sončnih krajih, kjer bi pozabil prevare in si zacelil rane, ki ga skele. Vse to vzporejanje prizorov iz zunanje narave s čustvenim življenjem je pri Ogrincu predvsem racionalistično; širok opis narave navadno ob koncu »obraza« aplicira na ustrezno občutje iz človekovega čustvenega sveta, kar je najizraziteje izvedeno v »Nevihti« in »Prvi kiti«. Največjo skladnost med zunanjim vplivom in po njem vzbujeno emocijo pa je dosegel v črtici »Kos«, v kateri izraža moč kosove ljubezenske pesmi, da vzbudi v človeku ustrezno čustveno razpoloženje.

Le redkokdaj uporabi Ogrinec motive iz narave, da nanje poleg čustvenih vzporednosti naveže tudi druga, humanitarna ali socialna razmišljanja. To je storil le v črticah »Na razhodu« in »Po zimi«. V prvi mu je namreč ptica in njeno potovanje preko tujih krajev, v katere tudi človeka vleče srce, prikladen predmet, da se ob njem zamisli nad krutostjo človeške narave ter obsodi njegovo krvoločnost in strast po ubijanju. Zaradi svoje problematike najzanimivejša pa je črtica »Po zimi«. V tem opisu zimskega razpoloženja, pokrajine in trpljenja,

ki ga zima prinese, ne išče nekih v čustvenem svetu pogojenih vzporednic, pač pa ob težkih življenjskih pogojih, ki jih ta doba prinese, razkriva družbene razmere svoje okolice, razsipnost in revščino dunajskega prebivalstva, socialno neenakost in krivico, ki jo ustvarja kopičenje premoženja poedincev. Ta neenakost ravno v zimski dobi svoj najostrejši izraz: medtem ko se bogatinci zabavajo in »s kar najboljšimi jedili in pijačami gladijo gerla«, grozi mnogim družinam, da jih morda že jutri pahnejo na ulico. Zanimivo za Ogrinca je, da je to družbeno problematiko tako jasno izrazil, a da se v nobenem svojem kasnejšem delu ni k njej povrnil, niti ne izraža kakega odkritejšega protesta proti njej, ampak je le njen ugotavljevec. Prav to asocialno, brutalno življenje velikega mesta pa mu je povod, da ob njem razvije sliko idiličnega vaškega življenja pozimi, življenja, v katerem socialne razlike sicer tudi obstajajo, a ne pridejo do tako ostrega izraza, ker je berač v vsakem kmečkem domu prijazno sprejeti gost in kjer jim dolgi zimski večeri potekajo ob brnenju kolovratov in pripovedovajnu pripovedk. Ogrinec pri ocenjevanju mestnega življenja ni bil krivičen, k idealizaciji vaškega življenja pa ga je brez dvoma sililo ob spominu na dom in domače življenje njegovo kaj bedno životarjenje na Dunaju.

Od teh črtic pa se po izbiri motiva ločijo ostali »obrazi«: »Sterneno polje«, »Lipa« in »Golob«. V prejšnjih »obrazih« pri orisu narave podaja bogate podobe iz značilnih obdobij njenega življenja, pri teh pa je ozko vezan na nalašč za opis izbran predmet. To je storil sicer že pri »Kosu«, a z večjim poudarkom na čustvenem vplivu njegove pesmi, ker to črtico družji z gornjimi. Sicer so tudi te tri črtice pisane v smislu povezanosti opisovanega predmeta s človekom, vendar je ta povezanost odvisna predvsem ali od njihove posebne vrednosti zanj, kar mu je narekovalo slavospev strni, ali njihove simbolne pomembnosti: nedolžnosti, krotkosti in zveste ljubezni pri golobu, čigar opis podaja v okviru življenja na kmečkem dvorišču, in slovanstva ter središča slovenskega vaškega življenja pri lipi.

Toda prav v risanju posameznih obdobij ali prizorov iz življenja narave je Ogrinec mojster. Slike iz narave, ki jih posamezni »obrazi« predstavljajo, so kakor velika platna, na katerih je upodobljena narava v svojem vednem spreminjanju: zdaj vsa v cvetju, zelenju in bujnem življenju, ki odmeva od prešernih in svetlih spomladanskih zvokov, zdaj medleča pod žgočimi sončnimi žarki, ki zorijo njene plodove, za katere človek skrbi in se zanje boji, pa spet umirajoča v hladnem jesenskem pišu in zavita v meglo, zdaj spet zasnežena in zmrzla sovražnica živali in človeka — a vedno polna nenehnega cvrčanja, gibanja, gomazenja, borbe za obstanek in snovanja skrivnih zemeljskih sil. V risanju teh podob pa je Ogrinec uporabil svojski način: drugega ob drugega je nanizal posamezne detajle, ki v svojih značilnostih ustvarjajo podobo narave, s čimer je dosegel dinamičnost in plastičnost. Tak način upodabljanja je uporabil

zlasti pri črticah »Po zimi«, »Prva kita«, »Nevihta«, »Na razhodu« in »Sterneno polje«. Vse to življenje, vedno obsijano od polne dnevne svetlobe, daje tem Ogrinčevim črticam že značilne posebnosti impresionističnega slikanja narave. Našel pa je tudi vsaki podobi primeren izraz; s kako nazornostjo je n. pr. upodobil ob stiskah in težavah ptic in drugih živali zimsko razpoloženje, s kakim smislom za občutek soparno vzdušje poletnega dneva pred nevihto ali turobno jesensko in od življenjske radosti prekipevajoče pomladansko razpoloženje. Temu se pridružuje še lep jezik in pesniško ubran izraz. V teh »obrazih« je Ogrinec pesnik narave in izpovedovalec občutij. Najvišjo dovršenost pesniškega oblikovanja pa je dosegel v »Kosu« in »Sternenem polju«. V prvem je z močnim pesniškim izrazom, ki se mu ob koncu prelije že v ritmizirano prozo, upodobil sliko večera, ki ustvarja s subjektivnim doživljanjem kosove pesmi pravo lirsko razpoloženje, medtem ko mu opis strni, ki mu simbolizira večno obnavljanje življenja, izzveni v vzvišenem, a ne patetičnem slogu v pravo glorifikacijo.

S temi, včasih prav kratkimi »obrazi«, je Ogrinec podal klasične podobe narave, ki so v »Zvonu« 1870 z vso pravico dobile svoje mesto. Ogrinec pa teh podob ni ustvarjal z lahkoto. K njihovi dovršenosti mu je pripomogla velika vnema do izpopolnjevanja v oblikovanju in »navadnega ptiča dobro naslikati, stalo ga je dostikrat več časa, dela in truda, nego spisati dolgo povest.«⁴ Ti »obrazi« pa so produkt Stritarjeve literarne šole in se po tem zaključenem ciklusu k umetniški obdelavi te motivike Ogrinec ni več povrnil. O njihovem nastajanju je spregovoril tudi Stritar, hvaleč obenem Ogrinčevo pridnost in skromnost: »S svojimi »obrazi iz narave« si je bil pokojni J. Ogrinec šele prav ustanovil pisateljsko ime. Zanimivo bi bilo slišati, kako so se rodili ti obrazi. Naj povem samo toliko: po dvakrat, trikrat, ako treba, je z veseljem predelaval svoje spise in miroval ni; dokler niso dobili lica, kakoršno se je zahtevalo. Po cele strani si je dal mirno prečrtavati in včasih take, ki so se njemu najbolj zdele... Zares njegove skromnosti, ukaželjnosti in pridnosti ne morem prehvaliti. Jaz sem preverjen: ako bi bile te čednosti bolj razširjene med slovensko mladino, našel bi se tu pa tam še kak mož, kateri bi nam znal spisati kaj, da bi bilo podobno glasovitim »obrazom iz narave.«⁵ Tudi Levec poudarja Ogrinčevo neomajno vztrajnost in pridnost in pravi, da je samo »obraz« »Po zimi« petkrat predelal.⁶ Vse to je bilo pač odločujoče, da sodijo ti »obrazi« med Ogrinčeva najboljša dela. Nekateri od njih so bili v odlomkih sprejeti v razna slovenska šolska berila.⁶

Poleg tega pa so nastajali tudi »obrazi« z zgolj poučnim namenom, toda ti so doživeli natis v »Besedniku« ali »Zori« (Krtov pogreb, V afrikanski puščavi, Jež), od katerih je predvsem »V afrikanski puščavi« že poljudna prirodoslovna razprava. Izmed kasnejših se je le »obraz« »Strnišče« po svoji umetniški obdelavi približal »Zvonovim«, a je motivično le predelava »Sternenega polja«.

Pisma Ošpete Čop na Janeza Čopa

Zanimiv dokument Ogrinčevega življenja predstavljajo tri »Pisma Ošpete Čop na Janeza Čopa«, ki so nastala ob koncu 1869. in v začetku 1870. leta in so avtobiografskega značaja, kolikor razkrivajo odnos njegove družine do njega. Ogrinec je ta pisma sicer v »Sloveniji« bral, a za tisk in javnost niso bila namenjena. Vzbudila pa so med dunajskimi slovenskimi študenti tako navdušenje, piše Levec v SN 1879, da so se zanje kar trgali, ker so bila tako izvrstno pisana. Študentje so jih prepisovali in v prepisih so krožila iz rok v roke. Točen naslov teh pisem pa je sporen. Eno izmed njih je namreč doživelo natis verjetno brez Ogrinčeve vednosti. 26. februarja 1874 je SN začel objavljati serijo člankov proti Jeranu, Klunu in Marnu pod naslovom »Postna premišljevanja« izpod Kersnikovega peresa. Kot drugi podlistek te serije je izšlo 1. marca izredno duhovito in šaljivo »Postno pismo gorenjske matere Ošpete Skomrahe svojemu sinu Janezu Skomrahu, ki na Dunaji za pravdarskega doktorja študira«. Pismo je bilo objavljeno brez podpisa, a ni bilo Kersnikovo, ampak eno izmed Ogrinčevih »Pisem Ošpete Čop na Janeza Čopa«, ki ga je najbrž hranil Jurčič v prepisu in ga svojevoljno uvrstil v »Postna premišljevanja«. O njem piše tudi Levec v SN 1879, le da on navaja naslov »Pismo Ošpete Skomrahe ta Janezastemu Skomrahu, ki na Dunaji za doftarja štedira« in pravi, da je to pismo izšlo v »Postnih premišljevanjih« leta 1875, kjer pa je letnica tiskovna napaka, kar je razvidno tudi iz nadaljnega Levčevega pisanja prav tam. Dr. Ivan Prijatelj v monografiji o Kersniku (glej opombo 7) pravi, da je Levec citiral naslov po spominu, torej nenatančno; s tem priznava Jurčiču pravilnost naslova, pod katerim je pismo uvrstil v »Postna premišljevanja«; Levčev članek pa razkriva avtorstvo in postanek teh pisem, kajti »Slovenec« je vsa »Postna premišljevanja«, torej tudi Ogrinčevo pismo, pripisal Levcu.⁸ Glaser in Benkovič sta povzela podatke po Levcu iz SN 1879, zato oba navajata napačno letnico natisa in netočni naslov glede na Jurčičevega,⁹ kar kaže, da se nista šla prepričati v SN o pravilnosti niti enega niti drugega. Benkovič pa je šel tudi tako daleč, da je v svojem poizkusu monografije o Ogrincu v DS 1890 to pismo pohvalil, češ da je v »Postnih premišljevanjih« objavljen njegov »preizvrstni spis«. S tem pisma seveda ni krivično ocenil, a vprav neverjetno bi bilo, da Benkovič ne bi poznal njegove satirične osti, ali pa so ga v pohvalo zapeljale sorodstvene zveze z avtorjem in že precejšnja časovna odmaknjenost od objave pisma; »Slovenec« je namreč ob izidu tega pisma ostro nastopil proti njemu 3. marca 1874, št. 27; v omenjeni številki je namreč reagiral na prvo »Postno premišljevanje« na ta način, da ga je ponatisnil in pripomnil, da ni najti v tem pisanju niti ene pametne in podučljive misli. V tem pa je izšel že drugi listek »Postnih premišljevanj«, to je Ogrinčevo pismo, zato je »Slovenec« priključil tej svoji zavrnitvi še naslednji pristavek:

»Pristavek: Medtem je prišlo na svetlo drugo premišljevanje, v katerem neka kmečka mati piše svojemu sinu na Dunaj. Ta listek je še bolj prazen in neumen, kakor prvi. Najbolj priprosta kmetica bi znala kaj pametnejšega pisati, kakor ‚Narodov‘ pisavec, čigar neslanost mora žaliti vsako slovensko mater. Med drugim v spisu tudi imenuje zgubljenega sina, »ki je prišel med prašiče te svinjske«. Nam pa se dozdeva, da je ‚Narod‘ v enakem položaju, ker polni svoj trebuh z lušinami, po katerih je izgubljeni sin le zdihoval. Res škoda za papir in črnilo.«

Levec v SN 1879, ko govori o teh pismih, izjavlja o njihovi usodi: »Dve ste se poizgubili, jedno se je še ohranilo, in to je Slov. Nar. l. 1874 natisnil, da-si sprva nej bilo javnosti namenjeno.« Trditev, da je ohranjeno le objavljeno pismo, ostala dva pa izgubljena, so po njem prevzeli vsi, ki so še pisali o njih (vključno članek v SBL). Pri zbiranju in iskanju gradiva za svojo nalogo pa sem v NUK-rokopisni oddelek naletel med Levčevo korespondenco pod signaturo Ms 973, VIII/A v prepisu Janeza Klemenčiča na dvojce »Pisem Ošpete Čop na Janeza Čopa«, ki jih je poslal Franu Levcu 1880. leta na Levčevo prošnjo. V dopisu Klemenčič piše:

»Z veseljem priložim zahtevane prepise II. i III. pisma prerano umrlega g. J. Ogrinca; prepisi so po izvirniku, katere sem jaz sam po lastnoročni Ogrinčevi pisavi prepisal, ko sem bil leta 1869 in 1870 dijak na Dunaji. Z odličnim spoštovanjem

Vaš
udani
Janez Klemenčič

Trst 20/5. 1880.

Gre torej za prepise izvirnega Ogrinčevega rokopisa teh pisem in sicer za 2. in 3. pismo. Prepisa pisem pa je Klemenčič naslovil:

II. Pismo Ošpete Čop na Janeza Čopa od J. Ogrinca na božični večer 1869 pri Sloveniji na Dunaji brano

III. Pismo — Ošpete Čop na Janeza Čopa od J. Ogrinca pri Sloveniji 12/3 1870 brano.

Eno izmed teh dveh pisem, in sicer pismo II., je ono, ki je objavljeno v »Postnih premišljevanjih«. Naslov objavljenega pisma, ki ga dr. Iv. Prijatelj priznava za pravilnega, se torej ne ujema z naslovom Klemenčičevega prepisa, niti se ne ujema priimek namišljenega pisca oziroma naslovnika. Morda je Jurčič sam naslov spremenil ali ga pa tudi citiral samo po spominu in dr. Iv. Prijatelj ni poznal Klemenčičevih prepisov, saj ne zavrača Levčeve

trditve, da sta dve pismi izgubljeni. Levec tudi kasneje, po prejemu Klemenčičevih pisem, te svoje trditve ni popravil; najbrž se mu to za Ogrinca ni zdelo vredno. Ker je imeti Klemenčičev prepis za verodostojen izvorniku, sem povsod, kjer ta pisma omenjam, obdržal naslov, kakršen je v njegovih prepisih. Tudi v celotnem tekstu so med objavljenim pismom in Klemenčičevim prepisom razlike; tako je v tisku dosledno rabljeno ime Skomraha, v Klemenčičevem prepisu pa ime Čop; osebni zaimek »ti« je v tisku pisan vedno z malo začetnico, v Klemenčičevem prepisu pa z veliko; v tiskanem tekstu so spremenjena ločila; v tisku so vnesene v nekatere stavke besede, ki jih v Klemenčičevem prepisu v istih stavkih ni; v tisku je spremenjen pravopis nekaterih besed glede na pravopis istih besed v Klemenčičevem prepisu; njegov prepis tudi nima pred Pripisom teksta, ki ga ima tiskano besedilo: »Tisti denar sem rajše nesla h gospodu fajmoštru za svete maše . . .« dalje vse do Pripisa; končno ima tiskani tekst zaključek: »Tvoja mati Ošpeta Skomraha izpod Kozjega hrbtišča«, Klemenčičev prepis pa:

»Drugo je vse po starem doma.

Zdaj pa srečen ostani in pa zdrav

Tvoje ta zveste Ošpete Čop izpod črnega Verha.«

V Klemenčičevem prepisu III. pisma pa je Ošpeta Čop naslovljenčeva teta in ne mati, kar je Ošpeta Skomraha v II. pismu v Jurčičevem natisu, medtem ko Klemenčičev prepis II. pisma sploh ne omenja v podpisu sorodstvenega razmerja med piscem in naslovnikom.

Zanimivo bi bilo vedeti, zakaj je Klemenčič poslal Levcu le »... zahtevane prepise II. i III. pisma«, zakaj ni Levec zahteval prepise vseh treh, saj je imel prej dva za izgubljena, zahteval pa je prepis prav tistega, ki mu je bil znan že iz objave v SN; Klemenčič pa tudi nič ne omenja, da tudi on prvega ne bi imel; celo prav verjetno je, da si je na Dunaju iz Ogrinčevega rokopisa prepisal vsa tri pisma, ne pa samo dveh, a prvega Levcu ne ponuja. Ali je Levec morda do takrat prvega dobil od kod drugod, pa se je pozneje spet izgubilo?

Ta pisma so med dunajskimi študenti upravičeno vzbudila veliko zanimanje, saj so pisana v izredno duhovitem in ironičnem tonu, v originalnem stilu Ogrinčevega humorja. V njih je Ogrinec podal sliko ljudi, ki imajo v svoji preprostosti in omejenosti le duhovski študij za vrednega, življenje na Dunaju pa za skrajno brezbožno in pokvarjeno ter študenta, ki gre na Dunaj, za izgubljenega. Kot zastopnico takega mišljenja je v Ošpeti Čop upodobil svojo mater, ki je tudi v Kamniku plačevala maše zanj, da bi se spokoril, namesto da bi mu v bedi z denarjem pomagala, ter pokazal tako na svojo odvisnost od takega naziranja in se iz vzrokov te odvisnosti temeljito ponorčeval, vmes pa vpletal dvoumnosti, ki mu jih je nudilo samo izražanje preprostega človeka o načinu življenja predstavnikov izvoljenega poklica. Vse te lastnosti: izvrstna

karakterizacija oseb, tako preproste kmečke žene kot vaškega župnika, ki diha iz pisma, duhovit humor in pristno, preprosto izražanje, uvrščajo ta pisma v celotnem Ogrinčevem delu poleg »Obrazov iz narave« za njegovo najboljšo delo. Njim enakovredne »slike iz slovenskega naroda« je šele čez leta poizkusil ustvariti v »Kaplanu«, »Fajmoštru« in »Lemenatarju«, kar pa mu je uspelo le v »Lemenatarju« in deloma v »Kaplanu«.

Da Jurčič tretjega pisma ni poznal, je možno sklepati tudi po tem, ker bi drugače najbrž uvrstil v »Postna premišljevanja« tega, ki bi se tja zaradi svoje vsebine tudi bolj prilegal.

Ker je tretje pismo veljalo za enega izmed dvojice izgubljenih, ga tu v celoti podajam, kakor je ohranjeno v Klemenčičevem prepisu; dodal sem le nekaj diakritičnih znamenj na šumevcih.

III. pismo — Ošpete Čop na Janeza Čopa
od J. Ogrinca pri Sloveniji 12/3 1870 brano

(:Prepis:)

Spreljubi moj Janez!

Tak jest Ošpeta Čop Ti pišem moj Janez Čop, da ali še kaj spremiš-ljuješ, kaj sem Ti zadnjikrat pisala, da ali moliš kaj hudo, da bi v slabe tovaršije ne zašel, in pa med babe tiste ta slabe? Zakaj če ti kaj hudo molil ne boš, da bi se huje varoval tega hudega, kakor se varuješ, boš kmalo lih tako, kakor tisti sin ta izgubljen, ki ni nikoli nič hudo molil, pa toliko časa po tovaršijah hodil, samo po teh slabih, da je med slabo tovaršijo zašel in pa med babe tiste ta slabe!

Pa Ti misliš, da, ko si tako hudo učen, pa lahko delaš, kar moreš! Hujih ni učenih ljudi, kakor gospodje, pa še ti, kar bi mogli, ne delajo! Saj veš naš fajmošter, da zmeraj premolijo, kadar kaj družega ne delajo in pa nobene reči se huje ne boje, kakor tovaršije, naj bo že, če so doma sami pri kosilu, ali če gredo s tovarišijo kam pit. Še uni dan mi je pravila Poderžačeva Micka, ki gre k fajmoštru vsak teden enkrat na žehto, da, kolikor časa je pri njih na žehti, imajo vsa vrata zaperta: tako se tovaršije boje! Ti pa vem, da več ko jih je, raje imaš, tam na Dunaji!

To me pa naj huje skerbi, če se postiš kaj v postu, tem štirideset-danskem? Meni se kar zdi, da se Janez Ti še ne postiš nič, ko bi se postiti imel za post, ta štiridesetdanski! Saj tam na Dunaji še menda nimate pratike, da bi se mogli postiti tam na Dunaji. Tak Janez, tak kupi si pratiko ta kranjsko, da se boš vendar postiti mogel po pratiki ta kranjski za post ta štiridesetdanski. Pa kaj Ti pomaga ves post, če pa mesne jedi ješ, s

špehak zabeljene ali pa morebiti še meso, to meseno! Vsaj štokeš jej! O nikar ne misli, da ne vem jest, da ti najraje ješ meso in kaj je tistih reči, teh mesenih.

Zdaj mi je pa še najhuje, ko so mi fajmošter pravili, da tam na Dunaji še cegelcev nič ne dajo za spoved, to velikonočno! da kateri hoče, da gre, kateri noče pa ne, k spovedi tej velikonočni. Ti vem, pa da nočeš, da bi hotel, da bi h spovedi šel tej velikonočni! Ovbe tak Janez tak Ti pa vendar ne bodi tak, da bi bil tak, da bi še h spovedi ne šel, pa pri spovedi ne bil? Veš kaj so fajmošter pridigovali, kaj bo? Pridigovali so: »Dozdaj, če so papež kaj rekli, je bilo tako ali pa tako; od zdaj zanaprej pa bo drugače. Posihmal kader poreko, tisto pa bo!« Lih lahko, da kateremu, če h spovedi ne pojde, poreko, da naj se mu na čelu vsi grehi poznajo, se pa mu bojo poznali! In zdaj, če Ti h spovedi ne pojdeš tej velikonočni, pa tudi lih lahko, da se bojo tudi Tebi poznali, da boš lih na čelu liso nosil, tisto ta černo!

Kar premisli: po Kranjskem pri nas zdaj taki, čudni ljudje hodijo, pa od žensk kupujejo lase, vsi pravijo, da za tisti plašč, ki bo Antikrist mašo v njem bral. Sami fajmošter so s prižnice dejali, da, katera si jih odrezati da in proda, nobena ne bo odveze dobila! In pa veš, pri nas je tudi zdaj podpisovanje ljudi. Naj bo star ali mlad, ali možki ali ženska ali pa kateri drug, vsakega podpišejo, kakor tačas, ko je Krišteš prišel; zato pa če kterelega kje ni, pa poprašujejo, kje je? Sem dejala, da Ti tisti profesarski just študiraš na Dunaji, so se pa vsi smejali — vidiš — ko nisi šel v lemnate. Tiste Podmekalčeve Jerce pa nikjer ne morejo najti, po vsih farah po nji poprašujejo. Fajmošter so dejali, da samo tri dni je bila pod njimi, zdaj pa menda kar izpod enega fajmoštra gre pod ta drugega! Janez, ali Ti veš, pod katerim fajmoštrom je?

Tak zdaj vidiš, da so to tista znamenja, da pride Antikrist? — da se mora človek zdaj spreobrniti, kateri je še kaj kerščanski! Pa tam na Dunaji k'so sami judje, so dejali fajmošter, vem, da že komaj čakajo Antikrista, da bi poberali tisti denar, ki ga bo sejal. Oh Janez, tak ti vendar ne boš tak, da bi denar pobiral tisti Antikristov.

Tak tistega denarja, ki sem zadnjič pisala, da sem rajtala, da bi ga bila poslala, Ti ga pa zdaj — so dejali fajmošter: da se boš tovaršij huje lahko varoval teh slabih, pa huje lahko postil v postí tem štiridesetdanskem, da huje skesan h spovedi pojdeš tej velikonočni in z liso ne prideš domu tisto to črno — nisem poslala, pa bom huje molila in eno mašo obljubila za Te in pa — predno ga bo sejal Antikrist — Ti ga že pošljem, da ga vendar pobiral ne boš za tem Antikristom!

E ljubi moj Janez, ali jest pa sama pri sebi zmiraj spreimišljujem, da, kaj Ti pomaga vsa tista Tvoja študirenga tam po Dunaji, če — Ti pa nič ne

pomaga! nikoli za gospoda ne boš! Tak zdaj pa sklenem svoje pisanje: da Janez nikar ne pozabi, da ta hudega se varuj in bab tistih slabih, Bog Ti daj gnado

Tvoja teta
Ošpeta Čop

Še to: ta lisasta noče breja ostati! Spet se goni in pomišlja, sinoči se je tako hudo iz cunželjna vlekla, da se je odtergala z cunželjna, pa kar skakala po vsih jalovkah, pa še na me, da sem še danes vsa poterta in zlomljena, Janez, ali Ti kaj študiraš, da bi vedel kaj, da bi breja ostala ta lisasta? Z Bogom.

Obrazi iz naroda

Načrt za naslednje ciklično zasnovano delo, ki bi ga tako kot »Obraze iz narave« zdužil pod skupnim naslovom »Obrazi iz naroda«, se je Ogrincu porodil šele v začetku 1872. leta, ko mu je Trstenjak v novoustanovljeni »Zori« nudil široko možnost objavljanja. Ta ciklus je ostal okrnjen. Prof. France Koblar pa je v svoji sistematizaciji Ogrinčevih del sprejel vanj tudi vse tiste spise, ki ustrezajo osnovnemu zasnutku načrta, ki si ga je Ogrinec za pisanje tega ciklusa ustvaril, dasi se oblikovno in po času nastanka od neposredno ob porojenem načrtu nastalih »obrazov« ločijo. Ker ta razširitev ciklusa zaradi tematike del ustreza, sem ga ohranil tudi pri svoji razvrstitvi Ogrinčevih del, a ne brez spremembe. Izmed »Obrazov iz naroda« sem izločil sestavek »Blagor kmečkega stanu«, ki zaradi svoje tematike ne sodi mednje. V teh »obrazih« Ogrinec namreč riše tipične zastopnike iz ljudstva, medtem ko omenjeni spis vsebuje le obširno popisovanje kmečkega življenja in vseh prednosti kmečkega poklica pred drugimi. Ta spis niti vsebinsko niti izrazno ne dosega ostalih Ogrinčevih spisov,¹⁰ je pa značilen za njegovo gledanje na kmečko življenje in za njegov odnos do njega: kmečki stan se sicer ne odlikuje po imenitnosti, a absolutno vrednost pred drugimi mu daje religiozna vdanost njegovih pripadnikov. Predvsem s povezanostjo s cerkvijo in njenim obredjem ter praznovanji poudarja v tem spisu lepoto kmečkega življenja in njegovo poezijo. Tako poudarjanje preseneča ob sočasnem nastajanju tega spisa s »Pismi Ošpete Čop na Janeza Čopa«, v katerih tako jasno izrazi svoje napredno gledanje, ki ga kasneje izpove še v nekaterih drugih delih, in kaže na dvojnost Ogrinčevega naziranja: svobodno, od predsodkov neodvisno prepričanje naj bo lastno le inteligentu, medtem ko je za preprosto ljudstvo še vedno potrebna avtoriteta cerkve. To dvojnost je pri Ogrincu še večkrat zaslediti, glede na to, ali piše za izobraženejši

in naprednejši krog bralcev ali prvenstveno za preprosto ljudstvo. Ob ta sestavek sem uvrstil tudi kasnejšega »Na sveti večer«, dasi ga je podnaslovil »Obraz iz narodnega življenja«, a ga iz istega vzroka kot prejšnjega ni mogoče uvrstiti med »Obraze iz naroda«. Prof. France Koblar ga je sicer prištel k »Obrazom iz narave«, a njihova ozko določena motivika ne dopušča, da bi bilo mogoče mednje sprejeti spis, ki govori o lepoti in pomembnosti liturgičnih praznikov in ki opisuje navade v kmečki hiši na božični večer, dasi se jim izrazno skuša približati. Oba sestavka sicer temeljita na poudarjanju religioznega čustvovanja kmečkega človeka, a vendarle izražata, čeprav v zelo skromni obliki in z ozko religiozno omejenega gledišča, zanimanje za preprostega, z naravo povezanega človeka in njegovih običajev, dasi v sila skopem obsegu. S tega stališča gledano, mi predstavljata stopnjo, ki je vodila dalje k prikazovanju skrbi, upov, želja tega človeka, zlasti pa k risanju vaških »originalov«. Zato sem ju uvrstil pred »Obraze iz naroda«.

Interes za risanje življenja preprostega človeka in značilnih predstavnikov ljudstva je vodil tudi Ogrinca pri njegovem načrtu za »Obraze iz naroda«. Kaj bo v teh »obrazih« literarno obravnaval, je sporočil Levcu v pismu z dne 14. januarja 1872 (glej poglavje I., str. 11), namen, s katerim je te »obraz« pisal, pa je razložil v uvodu, ki ga je, tako kot uvod k »Obrazom iz narave«, postavil pred »Obraze iz naroda«; v njem je pod Levstikovim vplivom, naj bi pisatelji pisali »na podlagi domačega življenja, da bi Slovenec videl Slovenca v knjigi, kakor vidi svoj obraz v ogledalu«, razkril lastno stališče do risanja posameznih predstavnikov ljudstva. V tem uvodu, ko govori o zamenjavi pravljčnih bitij in domišljjskih predstav z realnimi ljudmi in prizori, je na samosvoj način izpovedal svoj odnos do vsakdanjega, realnega življenja in ljudi, obenem pa tudi svoje pojmovanje realizma. Ostaja sicer še vedno pri naziranju, da je slovenski narod »sam v svoji celoti in prostosti poln poetičnega mišljenja in življenja«, a izven zanimanja pisatelja, ki hoče risati resnično življenje, že postavlja izjemne osebnosti »narodnih znamenitnjakov in junakov«, kakršni so n. pr. Stempihar ali deseti bratje, kajti ti ne sodijo več v današnje življenje, postali so last preteklosti in pripovedk. Treba je zajemati iz današnjega ljudstva, ki sicer ne pozna »po taki nežni in samovlastni poeziji« odlikujočih se posameznikov, kakršna odlikuje pravljčna bitja in omenjene pripovedne junake, a vendarle hrani v sebi posameznike, ki v svoji svojskosti izražajo »vsega slovenskega naroda izvirnost« in ki morajo biti za nas toliko pomembnejši, »ker so naravni, živeči značajniki«. S tem izraža svojo naklonjenost do opisovanja drobnega vsakdanjega življenja in iz tega življenja izbranih ljudi, v katerih se kaže značaj celotnega naroda.

Od obširne zamisli »Obrazov iz naroda«, ki jo je napovedal v pismu Levcu in od obljube v Uvodu, da hoče v posameznih obrazih podati »celega naroda značajni obraz«, pa je Ogrincu uspelo uresničiti kaj malo. V okviru tega načrta

so nastali namreč le trije »obrazi«; takoj za uvodom je objavil »Cunjarja«, šele v 11. številki »Zore« »Vaškega šolnika nedeljo«, šele prihodnje leto pa se je Trstenjak odločil v Zori dne 15. avgusta objaviti »Berača«, ki je bil pripravljen za tisk sicer že prejšnje leto, a mu ni bil všeč. Ti trije obrazi ne vsebujejo zgodbe, ampak so le študije zastopnikov omenjenih stanov, v katerih podaja pisatelj njihove značajske lastnosti in posebnosti njihovega poklica. Sam se je zavedal, da niti berač niti cunjar ne predstavljata nekega izključno slovenskega ljudskega elementa, ampak da sta pripadnika med vsem človeštvom razširjene socialne plasti, vendar je skušal v njih orisati slovenska tipa zastopnikov obeh poklicev v miljeju vaškega življenja. Način risanja obeh predstavnikov družbenega dna pa se Ogrincu ni obenesel. Ker njuno nastopanje ni vezano na fabulo, mu je bilo težko, prikazati ju v akciji. To je sicer poizkusil v »Cunjarju«, ki ga prikazuje pri njegovem poslu v kmečki hiši, a je v tem močno čutiti skonstruiranost prizora in prisiljenost pripovedovanja, zlasti nepristnost dialogov, ki so le nekaka tipizacija njegovega običajnega poklicnega razgovora. V »Beraču« je enotni prizor, v katerem bi ga prikazal pri izvrševanju njegovega poklica, opustil, podaja le tipične značilnosti beračeve osebnosti in poklica. Pripovedovanje je še vedno togo, nesproščeno, dasi je Ogrinčev izraz krepkejši in sočnejši in humoristični ton izrazitejši kot v »Cunjarju«. Sreče tudi ni imel v orisu vaškega učitelja v črtici »Vaškega šolnika nedelja«, ki jo je podnaslovil »Slika iz nedavnih še časov«. V njej je upodobil učitelja iz dobe Bachovega absolutizma, ko je bil položaj tega stanu sila beden. Državna oblast je učitelja izrabljala za orodje germanizacije, cerkvena oblast pa je zahtevala od njega, da je poučeval s stališča verske vzgoje. Zaradi slabe plače si je za preživljanje moral pomagati z organistovstvom, cerkovnikovanjem in drugimi postranskimi služki. Zastopnika učiteljstva te dobe predstavlja tudi Ogrinčev Urban Trpoglav, kajti tudi on »je učitelj, je orgljar, cerkovnik, ministrant, in kar še hočejo ljudje in Bog!« Ogrinec pa osebnosti svojega učitelja ni podal kot žrtve brezdušnega sistema, ampak kot idealni lik ljudskega učitelja, ki se ne ukvarja s temi posli zaradi materialnih potreb in pritiska oblasti, ampak iz lastnega prepričanja o poslanstvu svojega poklica, iz nujnosti za dobro ljudi in v božjo slavo, kar mu prinaša spoštovanje in ljubezen vaščanov. S takim tolmačenjem onodobnega učitelja izraža pozitivno vrednotenje takega tipa učitelja, s tem pa nehote tudi razmer, ki so ta tip učitelja ustvarile. Tudi nedeljski okvir, v katerem prikazuje učiteljevo življenje, mu dobro služi za njegovo idealizacijo in za idealizacijo njegovega življenja, ki mu teče brez bojov in pretresljajev. Opisu tako zamišljene podobe Ogrinec ni mogel dati niti tiste skromne dinamike, ki jo vsebujeta »Berač« in »Cunjar«, ker je lik njegovega učitelja popolnoma pasiven in neživljenjski, natančno popisovanje vsakdanjosti njegovega nedeljskega življenja od jutra do večera pa dolgovezno in nezanimivo.

Ti trije »obrazi« so vse, kar je Ogrinec od nameravanega načrta v »Zori« v dveh letih uresničil. Zakaj je s pisanjem le-teh prenehal, je možno le sklepati. Verjetno je sam čutil, da s takim upodabljanjem posameznih zastopnikov različnih stanov ne bo uspel prikazati »celega naroda značajni obraz«, še verjetneje pa je na prekinitev njihovega nastajanja vplivalo Trstenjakovo nezadovoljstvo z njimi, saj je med objavo prvih dveh in tretjega preteklo dobro leto, pa še takrat je prišel »Berač« na svetlo najbrž le zaradi pomanjkanja materiala, ki ga je Trstenjak za »Zoro« večkrat občutil. O tem pomanjkanju je pisal tudi dr. Kočeverju v pismu z dne 15. marca 1872, v katerem pa toži tudi nad Ogrinčevimi prispevki: »Kratkih povestij mi nar bolj manjka. Ni najti pri nas pisatelja povestničarja. Zato sem jaz edno kratko pa smešno iz francoščine prestavil. G. Ogrinc mi je poslal 2. članka, pa moj dobri možek preveč piše in tako postaja: »flach und breit«. Obraz iz naroda: »Berač«, ki mi ga je bil poslal, je res ubožen.«¹¹ Trstenjakovo sodbo o svojih »Obrazih iz naroda« je prav gotovo moral poznati tudi Ogrinec in z verjetnostjo je mogoče sklepati, da je prav Trstenjakova odklonilna ocenitev povzročila »obrazom« v »Zori« konec. Spisal pa je že konec junija ali v juliju 1872 podoben »obraz« »Obritov Joža — prida človek«, ki pa ni bil namenjen za Zoro, ampak za SN. V njem je v skopem biografskem prikazu upodobil lik žilavega in bistrega slovenskega kmetiča — garača z lastno življenjsko filozofijo. To je še vedno drobnorisba brez zgodbe, a že vsebuje odlike Ogrinčevega pripovedništva, ki se kažejo v njegovem upodabljanju večine preprostih kmečkih ljudi: dobro poznavanje njihovega značaja in ravnanja ter sočno, jedrnato izražanje, kar mu je pomagalo ustvariti nekaj dobrih podob oseb iz domačega kmečkega okolja.

Že ta črtica ni več izšla v strogem okviru načrta, a je oblikovno še vedno pisana v njegovem načinu. V razširjeni krog »Obrazov iz naroda« pa brez dvoma sodijo drobne zgodbe in slike iz vaškega življenja ter kmečke povesti, saj mu je z risanjem kmečkega življenja in preprostih kmečkih ljudi mnogo bolj uspelo prikazati ljudski »značajni obraz« kot v opisu berača, cunjarja in učitelja. Za upodobitev teh ljudi pa si je izbiral največkrat neposredno svoje Podgorce in v njih na Jurčičev način hotel pokazati gorenjskega kmeta in vaške originale.

V tem smislu pisani »obrazi« pa so nastajali že pred letom 1872 pa vse do 1875. leta. Tako je že leta 1869 nastala prav kratka zgodbica »Kako Pahole lisico ujame«, ki kot prva kaže Ogrinčevo zanimanje za upodabljanje vaških tipov in je pisana v kratkočasnem »Besednikovem« slogu.

V črtici »Čegava bode?« pripoveduje o tem, kako sta se za bogato in lepo dekle, ki bi jo vsi fantje radi dobili v zakon, a se je zaradi njenega bogastva in ponosa nihče ni upal prositi, odločila potegovati dva ženina, eden bogat in ošaben, a nedelaven, drugi reven in priljuden ter sila priden in je dekletov oče, čeprav bogatinec, hčeri svetoval drugega. Glavna teža črtice sloni na prikazovanju različnosti značajev obeh tekmecev: prvi starega prezira in se slini samo

k dekletu, zanašajoč se gotovosti zaradi svojega premoženja, drugi pa streže le staremu, za dekleta skoroda nima pogleda. A ravno to je, kar ga je prikupilo dekletovemu očetu in priljubilo dekletu. S takim beločrnim risanjem značajev in zmage drugega nad prvim je izražena osnovna misel o večvrednosti skromnosti in delavnosti nad bahaštvom in bogastvom, v odločitvi starega pa preudarnost po zunanosti in obnašanju sicer nekoliko čudaškega, v jedru pa zdravega kmečkega gospodarja.

V težko problematiko vaškega gospodarskega življenja pa je segel s povestjo «Kje je meja?» V njej je pokazal na pogubo nekoč močno razširjene pravdarske strasti, ki je imela svoj izvor skoro največkrat le v malenkostnem vzroku, tako da je v veliko primerih šlo v takem sporu nazadnje le še za nekako pojmovanje prizadete časti, ki je velikokrat vodilo do skrajnosti in v neizbežen propad. Dva taka pravdarja je orisal v sosedih Ravsu in Kavsu, ki sta tudi svoje pravdanje gnala skoro do pogubnega konca in se spametovala tik ob propadu, ko je bila zadnja rešitev še možna. Tudi med njima ni bilo pravega vzroka za pravdo, sprožila jo je le nevoščljivost. Raves je bil namreč priden in umen, Kaves pa zanikrn in neroden, zato je s Kavsovimi premoženjem šlo navzdol, Ravsovo pa je raslo. Zaradi tega mu je Kaves postal nevoščljiv in sčasoma sovražen ter je iskal priložnosti za prepír. Raves tega ni mogel mirno prenašati in v sporu za neznamen del zemljišča med obema posestvoma, za katerega nista prav vedela, čigav je, zdaj pa sta si ga oba prilaščala, se je rodila dolgotrajna pravda, med katero je Kaves zapravdal vse posestvo, Raves pa se navadil zapravljati denar po gostilnah. Ko je bilo prihrankov konec, je Ravsova žena le spravila iz moža, da je pravde sit. S to vestjo je hitro tekla h Kavsovim, ki so v premirje privolili. Oba sosedata sta se spravila, Raves je Kavsu posodil toliko, da je rešil hišo in potolažil najbolj pritiskajoče upnike, Ravsova hčerka in Kavsov sin, ki sta se že vsa leta imela rada, pa sta s poroko združila obe posestvi.

Ogrincu torej ni bilo na tem, da pusti svoja junaka propasti, pač pa le na tem, da prikaže propadanje v procesu kot posledico pravdarske strasti in strast samo kot hudo gospodarsko zlo, ki ugonablja tudi trdne kmečke domove, od katerega pa dobro živijo brezvestni advokatje, ki v svoj dobiček vlečejo brezpomembne in malenkostne pravde toliko časa, dokler se da iz posestev še kaj iztisniti in odločajo v prid gmotno veljavnejši stranki, ker je zmožna dajati višjo podkupnino. Po taki poti iskana pravica vodi torej največkrat do nasprotnega cilja — v gotov gospodarski polom. Prav to pa je hotel Ogrinec v svoji povesti povedati. Možnost rešitve sporov ni v iskanju pravice na uraden način, pač pa v spoznanju prizadetih o pogubnosti svojega ravnanja in na tem spoznanju sloneči pomiritvi, ki naj dobi potrdilo v čim tesnejši povezavi prej sprtih družin, kar sam v povesti stori s poroko obeh otrok.

Dobro je uspelo Ogrincu zadeti značaja obeh kmetov-pravdarjev, v katerih je upodobil svojega očeta in sosedata. Tema dvema je posvetil tudi vso pozornost

in sta edini aktivni osebi v povesti. Vloga obeh žena je skrčena na najmanjšo mero, le tu in tam ju vplete v dajanje kot pomirjevalno vplivajoči element; aktivno poseže Ravsova žena v dogajanje le ob koncu, ko povzroči s svojo pomirjevalno akcijo razplet dejanja in poroko obeh otrok. Ta sta v povesti popolnoma neupoštevana in ju v dogodke, čeprav so za njuno bodočnost izredno važni, Ogrinec sploh ne vpleta. Za ljubezen med njima zvemo šele tik ob koncu, ko naj njuna poroka krona spravo. Vse dejanje povesti je ozko omejeno le na prikazovanje spora, kakih stranskih dejanj v njej ni.

Osnovni motiv povesti je Ogrinec kasneje uporabil v svoji veseloigri z istim naslovom.

V »jesensko-zimskem obrazu« »Ptičar Blažič« se je Ogrinec povrnil k opisovanju narave in v njej živečega preprostega človeka. To je idilična zgodbic, v kateri pripoveduje o življenjski sreči mladega kmečkega fanta, ki ni imel smisla za dom in kmetovanje, a toliko bolj za pohajkovanje in lov po gozdu. Zaradi tega so ga imeli vsi za nekoliko čudaškega in za človeka, ki v življenju ne bo imel sreče. A ta se mu je le nasmejala. V nastavljeno lisičjo past je namreč ujel mlado in lepo gozdarjevo nečakinjo Jerico in med njima se je razvila ljubezen. Prikupil se je tudi logarju in ko je bil ta postavljen za grajskega oskrbnika, je za svojega namestnika priporočil Blažiča. Tako je postal logar, kakor si je vedno želel, in kmalu tudi Jeričin mož.

Zgodbica je prikupno pisana, prepletena z drobnimi lovskimi doživljaji in opisi poznojesenskega gozdnega razpoloženja, a drugega namena, kot zabavati nezahtevnega »Zorinega« bralca, nima. Vse dejanje teče neovirano brez zapletov, ne vsebuje nikakršne problematike, karakterizacija oseb je skromna in primitivna, nekoliko ostreje od drugih izstopa le podoba glavnega junaka.

Vse svoje pisateljske kvalitete pa je Ogrinec pokazal v povesti »Marjeta«. V njej je najbolj dovršeno podal podobo kmečkega človeka, segel najgloblje v njegovo dušo in najprepričljiveje izrazil sposobnost njegovega čustvovanja, kakor ni tega storil v nobeni drugi. V njej pripoveduje o tragični usodi družine kmeta Jamca, ki jo je zadela po težkem gozdnem požaru, ter usodo njegove postarne deklice Marjete, ki je v tem požaru izgubila edinega človeka, s katerim so jo vezale globoke čustvene vezi, Jamčevega hlapca Grego. Ta nesreča je Jamca zadela v živo. Njegov ponos, da mu ničesar ne more do živega, je bil ranjen in v njem je divjala togota zaradi prizadejane mu škode. V takem razpoloženju mu je bilo vseeno, kje je ostal Grega, ki se po požaru ni več vrnil. Marjeto pa je obšla zla slutnja. Šla ga je iskat in ga res našla vsega opečenega in že umirajočega. Pred smrtjo ji je še priznal, da je požar zakrivil sam. Marjeta je tekla vsa zbegana domov po pomoč, a Jamec ji jo je v svoji togoti odrekel. Ko so prišli ljudje po Grega, je bil ta že mrtev. Ko so drugi dan čistili pogorišče, je Jamec našel Gregovo pipo. Marjeta mu je priznala, da je nesreče kriv hlapec. To je Jamca spravilo v besnost in sklenil je hlapca zakopati brez pogreba. To je

Marjeto zadelo in obljubila je Jamcu služiti brez plačila celo leto, če hlapca krščansko pokoplje. Jamec je v to privolil. Ob koncu leta Marjeta res ni dobila ničesar. To je novega hlapca raztogotilo. Očital je gospodarju sleparstvo. Jamec je že segel po nožu, a hlapec je bil urnejši; zgrabil je Jamca, ga vrgel ob t'a in odšel. Zdaj je bil Jamec še bolj divji, strahoval je vso hišo in se znašal nad sinom za vsako malenkost. Nad hišo pa je prišla nova nesreča: neke zimske noči so našli živino v hlevu z razparanimi trebuh, Jamčev sin, ki bi jo moral čuvati, pa je izginil. To je Jamca nekoliko spametovalo, da je postal priljudnejš', a ne za dolgo. Rž, ki so jo posejali na pogorišču, je bogato obrodila, kar je Jamcu vrnilo oholost in gospodovalnost. Žetev je bila ravno na obletnico Gregove smrti. Tega se je spomnila le Marjeta, odšla je na kraj nesreče, a Jamec jo je z udarci nagnal nazaj na delo, ki mu je teklo prepočasi. Sam je pomagal žeti. Sredi njive pa je naletel na truplo izginulega sina. Jamca je obšla slabost, zgrudil se je in se nasadil na srp. Sina so pokopali brez pogrebcev, kot je prej gospodar hotel storiti z Grego. V oporoči je Jamec določil, da ostane Marjeta do smrti pri Jamčevih in da je oproščena vsakega dela.

»Marjeta« je izrazito kmečka povest in Ogrinčevo umetniško najmočnejše delo. V njej se je pisatelj še najbolj približal realizmu tako v fabuli kot v zrazu in slogu. Oris glavnih oseb je izredno plastičen in izraža življenjsko resničnost značajev. Vse svoje poznavanje kmečkega človeka pa je uporabil le za upodobitev Jamca in Marjete in je na njun račun vse ostale osebe zanemaril, da so ostale le površno nakazane in epizodne. Obe glavni osebi pa sta res močno izoblikovani. V Jamcu je podal lik trdega in brutalnega gospodarja, čigar osebnost je tesno povezana z gruntom, kot bi z njim hkrati živela in rasla. Vseprevladujoča poteza njegovega značaja je togotnost, ki se ob najmanjšem vzroku spremeni v grobost in nasilnost. V prepričanju svoje moči živi v zavesti, da mu nič ne more škodovati. Ob požaru, velikem porazu svoje oblasti, ko spozna, da le ni neranjiv, da je celo popolnoma brez moči upirati se mu, se mu njegova togotnost razraste v srd do ljudi in do boga. Tu je Ogrincu osebo tega človeka uspelo prav markantno orisati: »... preklinjal je svet, pulil si sive, zmršene lase iz glave in s pestjo je udaril si v obraz, da je kri vrela mu iz nosa in ust. 'Če sam bog more pomagati', kričal je, zakaj pa ne stori tega, zakaj pa pripušča, da jaz, ki sem toliko delal in trpel in molil, da bom obračil?! — Fant' zavpil je svojemu dvanajstletnemu sinu na uho, 'vidiš, tak je ta bog, in taki so ti ljudje, zdaj vidiš, taki so! ... In če more uže mojega gozda konec biti, pa naj gori tudi občinski les in cela vas in celi svet naj zgori!'«. Taki osebnosti pisatelj seveda odreče vsakršno čustvenost, ki intimnejšega odnosa ne priznava niti do žene in sina, še manj seveda do služinčadi. V vsem njegovem ravnanju prevladuje elementarna grobost, ki pa izvira hkrati tudi iz zavesti lastne nemoči — je mogočen kmet, gospodar nad usodo svoje družine, a svoji lastni usodi ne more zapovedovati, niti ji ne more uiti. Iz te zavesti raste njegova besnost, ki ga

hkrati čedalje globlje potaplja v nesrečo, od nje je odvisen ves usodni razplet dogodkov in tragični konec.

V Marjeti je upodobil popolnoma nasproten lik. To je plemenita, svojemu iskrenemu ljubezenskemu čustvu do Grege popolnoma predana in vse življenje zvesta ženska. Svojega čustva nikdar ne izpoveduje, nikdar ne vzkipi v glasnem izbruhu, niti ob Gregov ismrti, skrito je v njeni globini, razodeva pa se v vsem njenem ravnanju. S tem čustvom kljubuje Jamčevi grobosti in končno nad njo tudi zmaga.

Zgradba povesti pa je tista, ki njene realistične elemente razkraja. Prav v svoji osnovi je namreč grajena na principu usodnosti. Vse dogajanje je zajeto v obdobje enega leta, in sicer pade gospodarjeva tragična nesreča prav na obletnico Gregove smrti, kar daje tej nesreči pečat maščevanja usode za storjene krivice. Isti vtis ustvari tudi sinov pokop brez cerkvenega obredja kot kazni za enako hoteni hlapčev pokop. Tudi v rešitvi Marjetine usode Ogrinec ni dosleden, kajti ves njen naravni razvoj teži v tragični konec. Z njegovo spremembo pa se je Ogrinec izneveril tudi doslednosti v risanju Jamčevega značaja, saj mu doslej ni pripisal niti ene mehke poteze. Toda taki doslednosti se je moral izneveriti, če je hotel ob Jamčevi smrti kot kazni za storjene grobosti Marjetino ljubezen in zvestobo plačati.

Že z uvodnim dogodkom pisatelj povest dramatično začneja. Nadaljnje pripovedovanje sicer sledi zapovrstnosti dogodkov, vendar ne podaja celotnega kronološkega razvoja, pač pa iz njega izbira le one, ki so pomembni za razvoj povesti. Tu pa se že pojavi Ogrinčeva slabost, da nekateri dogodki niso dovolj motivirani. Tak je predvsem pokolj živine, čeprav je dogodek velikega pomena, saj povzroči sinov pobeg, s tem njegovo smrt in kasneje posredno tudi Jamčev konec. Pisatelj ne razkrije niti vzroka niti povzročitelja. Ker je istočasno pobegnil sin, se nehote vsiljuje misel, da je to storil iz maščevalnosti, ker se je Jamec znašal nad njim. Tudi njegovega pobega ne utemelji. Navaja sicer ugibanja ljudi, a ta ugibanja bralcu ne razjasnijo vzroka. Prav tako z ničemer ne utemelji Jamčeve spremembe do Marjete pred smrtjo, kar zaradi njegovega značaja in po vsem prejšnjem ravnanju z njo učinkuje nepričakovano in si jo je mogoče razlagati le s tem, da je hotel v predsmrtnem strahu urediti račune s svetom in vsaj nekoliko izravnati krivice, ki jih ji je storil.

Ostali »Obrazi iz naroda« niso toliko zanimivi pripovedno kot po svoji problematiki. Uporabil jih je le za izraz svojega naprednega stališča, a to le z idejno ozkega stališča vpliva gosposke, zlasti duhovščine, na življenje kmečkega človeka, kar se tiče njegovih ljubezenskih odnosov.

Ta motiv obravnava že l. 1871 v »večernem obrazu na kmetih« »Na vasi«. Črtico je prof. France Koblar uvrstil med »Obraze iz narave«, kamor pa zaradi omenjene tematike ne spada. Z začetkom se jim v opisu večernega razpoloženja

na vasi motivno in slogovno skuša približati, toda teža črtice je brezdvomno v umetniško sicer nezrelo oblikovanem prizoru vasovanja, ko vasovalec dekletu izraža protest proti temu, da jima gosposka ne dovoli poroke. Ogrinec tu po vasovalcu obsoja ravnanje cerkvene in posvetne oblasti, ki je zabranjevala zakon ljudem, ki zanj po njenem mnenju niso imeli dovolj močne gmotne osnove, in zagovarja zakon, temelječ zgolj na etičnem odnosu.

Vpliv duhovščine na čustveno življenje preprostega kmečkega človeka pa je prikazal v humoreski »Greh je!«. V njej se je ob zapletenem ljubezenskem doživljanju glavnega junaka ponorčeval iz preproste pridigarke moralike o pregrešnosti vsakršnih odnosov med fantom in dekletom, zlasti če tako razmerje zaradi njune ekonomske nesamostojnosti ne more pripeljati do poroke. Zgodba sama je zelo skromna. Mlad kmečki fant, ki se je na svatbi zaljubil v lepo družico, a kot tretjerojenec in slab delavec ni imel upanja na prevzem doma, je imel ta svoj odnos do dekleta za pregrešen. Da bi si domačijo pridobil, se je skušal prikupiti očetu z raznimi gospodarskimi ukrepi, ki pa so drug za drugim propadli. Tako mu je upanje na dom splavalo po vodi, z njim pa tudi upanje na dekleta.

Zgodba sama pa Ogrinca prvenstveno tudi ne zanima, ravno tako tudi ne ostale osebe razen glavnega junaka; te imajo le postransko vlogo. V ospredju pisateljve pozornosti je le značaj glavnega junaka, mladega, nekoliko naivnega kmečkega fanta, njegov glavni namen pa je bil, prikazati v njem konflikt med občutkom grešnosti in ljubeznijo. Ta dvojnost razburka njegov duševni svet in junak se pod vplivom zdaj tega zdaj onega trenutno močnejšega principa odloča zdaj za prenehanje razmerja zdaj spet za iskanje rešitve v obliki, ki bi mu omogočala vzdrževanje nadaljnjih zvez z dekletom. Vest ga sicer grize, a dekletova naklonjenost mu izpodkopava vsak dober namen odpovedi. Končno spozna, da je postavljen pred dilemo: ali pridobiti si posestvo in s pravico gojiti misel na dekle, ali pa se ji za vselej odpovedati. Ker se ji odpovedati ne more, sklepa, da je pač božja volja, da ostaneta skupaj. S tem spoznanjem je v njem popolnoma prevladal ljubezenski nagib, ki je v njegovi podzavesti itak vedno zmagoval nad občutkom grešnosti, z njim pa je tudi konec junakove duševne razdvojenosti.

Do tu je bil pred pisateljevimi očmi predvsem neaktivni, le v svojo duševno razdvojenost zaverovani človek. Intenzivnost njegovega doživljanja je povečana še s tem, ker je borba med ljubeznijo in odpovedjo zgoščena le na kratko obdobje enega tedna. Kakor hitro pa je sklep storjen, v junaku napetost popusti, a tudi dogodki se prično razvijati v daljših časovnih obdobjih. S storjenim sklepom pa se v junakovem značaju zgodi važna sprememba: iz prej pasivnega, o svojem odnosu le razmišljajočega človeka, se razvije aktivni, za svojo srečo osebno delujoči človek. To spremembo je pisatelj utemeljil s psihološkim vplivom ljubezen-

skega občutja, ki sproži v junaku prej latentne sposobnosti. V določen cilj usmerjeno delo mu res začne uspevati in oče ga že jemlje v misel kot dediča. Posledica takega razvoja dejanja pa bi bila, da bi junak v svojem prizadevanju uspel, kar pa ni bil pisateljev namen. Za neuspeh njegovih prizadevanj je zato poiskal vzroke izven junakovega območja v vremenskih in drugih neprilikah. S tem pa je njegovemu liku odvzel bistvenost: junakov propad tako ni odvisen od njegovega ravnanja, ki bi bilo v vzročni odvisnosti z njegovim značajem, kljub temu pa on in okolica sprejmejo neuspehe kot njegovo osebno krivdo.

Da je Ogrinec posvetil pozornost predvsem orisu junakovega značaja, je humoreski šteti v dobro. Njegovo naivnost pa seveda izkoristi tudi za številne komične situacije, v katere se junak zapleta ali jih izzove s svojim ravnanjem. Humoreska predstavlja tako spojitev značajske komike, ki je njena osnovna komponenta in situacijske komike, na račun katere pisatelj včasih zavlačuje razvoj dejanja, ki ga itak ni veliko. Ogrinčev humor pride najbolj do veljave na mestih, kjer riše junakovo duševno razpoloženje in tam, kjer ga pusti o svoji usodi razmišljati. Vendar pa se Ogrinčev humor tu ne more meriti z duhovitostjo v »Pismih Ošpete Čop na Janeza Čopa«.

Iste problematike kot v črtici »Na vasi« se je lotil tudi v obeh humoreskah »En dan ženin« in »Ureh tretjkrat ženin«, ki sta si tako sorodni, da lahko drugo označimo za predelano izdajo prve. Obe imata isti potek dogajanja in vsebujeta tudi več enakih prizorov. Želji obeh ženinov po ženitvi nasprotujeta domači župan ali župnik, kar oba ženitvena kandidata podžge, da iščeta zaslombe pri uradnih osebah. To pot izkoristita za svojo snubitveno pot, snubita ženske kar vprek po cesti, dokler eden ne uspe, drugi pa v svojem prizadevanju obupa. Toda oba sta le dobila zagotovilo, da jima nihče ženitve ne more braniti.

O kaki vrednosti obeh humoresk ni mogoče govoriti. Ves humor sloni na preprosti situacijski komiki. Pri obeh pa je meje humoreske prekoračil, zašel v risanju nekaterih situacij v grotesknost in celo neokusnost ter v drastičnost v besedni komiki. Tudi »originalnost« obeh ženinov je s pretiravanjem njunih telesnih in duševnih značilnosti potenciral, da že prehajata v karikaturu. Z župnikovim nasprotovanjem Urhovi poroki in Urhovo grožnjo s civilnim zakonom pa se je Ogrinec dotaknil komaj dobro minulih dogodkov. V začetku leta 1874 se je namreč pripravljala revizija verskih postav, ki je razburila duhove pri SN-u in Slovincu. Šuklje je 4. 2. 1874 v 27. številki SN pisal o novih verskih postavah pozitivno, očital pa jim je polovičarstvo in zahteval uvedbo civilnega zakona pred cerkvenim, češ da je zakon zadeva ljudi, cerkvena dolžnost je le, da zakonsko zvezo potrdi, nima pa pravice o njej odločati. V tem smislu je zasnovan tudi Urhov spor z župnikom, ki mu poroko odklanja, a je kasneje iz bojazni, da res ne bi živel »v taki zvezi z žensko, kakor zdaj nekateri brezverni ljudje, tisti liberalci hočejo«, zatajil svoje prejšnje pomisleke, »kakor vsi naši gospodje, kedar se jim resnost ali dobiček pokaže«, in je Urha cerkveno poročil.

To obravnavanje pred kratkim aktualnega vprašanja in označitev duhovščine kot zagovornika starih načel zaradi svojega ugleda in dobičkaželjnosti, daje humoreski polemičen značaj v onem političnem smislu, kakršnega je zastopal SN zlasti v prvi polovici 1874. leta. Da bo humoresko s tem naslovom napisal v najkrajšem času, sporoča Ogrinec Vošnjaku že leta 1872 (pismo, datirano s »Tisti dan po kresi«, glej op. I-32), do njene objave pa je preteklo skoro dve leti in pol. Če glede na omenjeno pismo postavimo njen nastanek v poletje 1872, nas začudi njena politična ost, za katero takrat ni imel vzroka, kar kaže, da je morala biti l. 1874 v tem smislu predelana.

Leta 1875 se je spet povrnil k risanju zastopnikov stanov v črticah »Kaplan«, »Fajmošter« in »Lemenatar«. Te tri »slike iz slovenskega naroda«, kakor jih je podnaslovil, so pisane v izrazitem mladoslovenskem duhu in zlasti »Kaplan« in »Lemenatar« s tako finim in mestoma jedkim humorjem, da se lahko postavijo ob »Pisma Ošpete Čop na Janeza Čopa«. V njih spremlja neprostovoljnega bogoslovca preko vseh duševnih in telesnih metamorfoz, ki jih mora preživeti od bogoslovca-novinca pa vse do premožnega vaškega župnika-posestnika.

S svojo hudomušnostjo, s katero je vzel v precep semeniško ureditev in življenje, ki ju je poznal iz lastne izkušnje, ter kaplanovo življenje, pa Ogrinec ni storil usluge SN in spravi med liberalci in klerikalci, ki se je spletala zlasti od jeseni 1874 dalje in za katero se je predvsem SN zavzemal; bile pa so te črtice voda na mlin Slovincu, ki je za pogoj sprave postavljajl zatajitev liberalnega prepričanja pred javnostjo in ki na spravo itak ni nikoli resno mislil. Tako mu je prišel podlistek »Kaplan« kakor nalašč, da je 20. marca 1874 v št. 34 pisal: »Menda kakor za uvod k spravi in edinosti ter za vzajemne volitve se je v št. 59 spravil (:SN:) nad ‚kaplana‘. Od klobuka do škorenj, od podob na steni do altarja in lece — vse mora iti na greben in skoz njegove ostre zobe. Pa kako spoštljivo! Ako stikaš po vsih ljubljanskih beznicah, ne vem, če boš naletel na tako »omikanega« grizuna in oponašavca svetih opravil... Enekrati ponavlja ta »omikani писаč« kako se »obraz kaplanov zmirom smehlja.« — Saj se pa tvoji ne mara zmirom kislo drži, kakor bi bil kuščarje jedel, ker te huda vest grize.«

Nekdo je rekel na ta spis med drugim: »Človeku se gnjusi tako početje! Reci kdo, kar hoče, gotovo je, da sprave ne bo, dokler se ‚Narod‘ tako brezversko in kozlovsko vredeuje. Kaj pa nekteri gg. kaplani — boste že enkrat zadosti imeli?«

Ze tu se poleg pogojev spravljalivosti pojavi tudi podtikanje, da pisatelja »gotovo huda vest grize«, kar je prejkone namigavanje na Ogrinčev izstop iz semenišča. Apel na kaplane pa ni naletel na gluha ušesa. »Fajmošter« sicer ni izzval nasprotovanja, saj je župnik kljub svojim čisto človeškim napakam in posvetnim navadam risan vendarle dobrohotno in v neki meri celo prikupen, zato pa je »Lemenatar« sprožil na Ogrinca oster osebni napad. Slovenec je

namreč 29. 4. 1875 v št. 50 prinesel dopis nekega A. P., v katerem dopisnik očita pisatelju podlistka, da zasmehuje semeniško ustanovo, zanika, da bi se komu branil izstop iz semenišča in žaljivo nadaljuje: »Morebiti je gospod p'satelj slišal o nekem Medvedovem Joži, kateri je bil več let v Alojzijevišči, potem eno leto v bogoslovju. Ker pa ni čutil v sebi dober duhovnik postati, je v drugem letu semenišče zapustil in šel drugam sreče iskat. Kdo od vodstva ali drugih mu je zavoljo tega kako žalo besedo rekel? Ako kmetiški ljudje neradi vidijo, da gredo njihovi otroci drugam, kakor v semenišče, je gotovo med glavnimi vzroki tudi ta, da bi to, kar je očetu in materi drago in sveto, saj pri miru pustili. Stavim kolikor hočete, da, če ste kmečkega stanu in če oče in mati o vašem spisu »Lemenatar« vesta, jima je žal za vsak krajcer, ki sta ga za vašo omiko potrosila. »Ni dvoma, da je moral pisec A. P. Ogrinca in njegove razmere s starši dobro poznati, da je na njegovo preteklost tako jasno in brez takta namigaval in končal napad, očita joč mu nehvaležnost do oskrbovanja v Alojzijevišču in semenišču z grobo žalitvijo: »Ni li bolji pes, ki dobrotniku svojemu roko liže, osel ali vol, ki poznata vsaj jasli svojega gospoda, kakor tak »omikane«?

Tem Slovenčevim napadom se je v istem tonu pridružila tudi Zgodnja Danica.¹⁹ Ogrinec na te napade osebno ni odgovarjal, Slovenčevemu dopisniku je odgovorilo le uredništvo SN (29. 4. 1875, št. 96), zadnjo besedo pa je imel Slovenec (6. 5. 1875, št. 53, dopisnik A. P.), zahtevajoč, naj se o svetih rečeh tako piše, da bo vsaka obtožba zasmehovanja nemogoča.

Slovenca in Zgodnjo Danico je namreč prizadelo to, da je ravno v času njune borbe za politični ugled proti liberalizmu, odkrival na humorističen način bivši bogoslovec človeško naravo zastopnikov duhovniškega stanu, ne da bi upošteval kakršne koli njihove »sakrosanktnosti«.

O teh treh slikah iz »Sl. naroda« je spregovoril čez štiri leta Fran Levec v nekrologu Josipu Ogrincu, pisaje: »Slovenec in Zg. Danica hudovala sta se takrat na pisatelja teh fotografij iz slovenskega naroda, češ da z njimi smeši duhovski stan. Toda da sta vedela, kako je bil Ogrinec iz osvedočenja veren človek in kolikokrat je osobito na Dunaju proti svojim indiferentnim in malovernim rojakom branil katoliško cerkev in vse njene naprave, morala bi biti uverjena, da sta s tem delala Ogrincu krivico. Kakor tukaj kaplana, župnika in bogoslovca, tako bi bil Ogrinec drugi pot z isto objektivnostjo in natančnostjo, z istim humorjem opisal liberaluha in prekucuha, »konkordatopompeža« in »gari-baldicigudigumigovca«, ako bi ga bil ravno vzel v delo. In v istini mi je zaupno pravil l. 1877 poleg vinske kaplje, da nam hoče naslikati novodobnega učitelja in še celo vrsto znanih značajev.«²⁰

Te napovedi pa Ogrinec ni uresničil in so te tri slike zadnje v vrsti njegovih »značajev«.

Povesti

V ostalem se Ogrinčevo pripovedništvo, razen novelistike, tesno naslanja na ljudsko povest zgodovinske in narodopisne smeri, ni pa v teh povestih pokazal veliko pripovednega daru in jim ni mogel dati kake umetniške vrednosti. Med povesti, ki jih je gradil na zgodovinskem ozadju, spadajo »Lesena noga«, »Vojnimir ali poganstvo in krst« in »Čarovnica s Karneka«. V vseh teh povestih pa konkretnih zgodovinskih dogodkov ne obravnava, ampak mu ti služijo le za okvir, v katerem riše usodo posameznih ljudi.

Dogajanje povesti »Lesena noga« je prenesel v čas Napoleonovih vojn, lokaliziral pa v okolico Kamnika ob Bistrico. Mlinar Potokar je imel hčerko Rezo in rejenca Ožbeta. Da tega ne bi vzeli k vojakom, sta očetu obljubila, da se bosta poročila. Po očetovi smrti pa so se začeli oglašati snubci in Ožbe je zaradi dvoma v Rezino ljubezen zbežal od doma k vojakom. Reza se je poročila z drugim, ki ji je zapravil dom in jo nekoč v pijanosti udaril s sekiro po glavi. V prepričanju, da jo je ubil, je zbežal. Reza si je opomogla, a bila je z otroki brez doma. Čez osem let je prišel v vas invalid in ji sporočil moževo smrt na francoskem bojišču ter njegovo prošnjo za odpuščanje. Od Ožbetovega pobega je minilo že petnajst let in še petnajst let, kar je invalid živel v vasi. Umirajoč je dal poklicati Rezo k sebi in ta je v njem spoznala Ožbeta.

V čase Napoleonovih vojn je Ogrinec prenesel povest le zato, da bi s tem dobila za bralca zanimivejši poudarek, saj se specifičnih razmer one dobe sploh ni dotaknil in bi se vsa zgodba lahko godila kadarkoli ob enakih pogojih. Oni čas je izkoristil le za pobeg obeh tekmecev. Povest je družinska tragedija, zrasla v pisateljevi domišljiji, grajena s pomanjkljivo motivacijo, psihološko nedognanostjo oseb in nedoslednostjo. Nerazumljiv je že Ožbetov beg od doma. Pobegnil je namreč le zaradi Rezinih besed snubcu, kasnejšemu možu, češ da ga ne more vzeti, ker je dala očetu na smrtni postelji besedo, da bo vzela Ožbeta. Ožbe je vedel, da ga ima Reza rada, zdaj pa je nenadoma nad njo zdvomil in pobegnil kar izpred vrat, ne da bi skušal zadeve razjasniti. Te besede pa so za tako dejanje vse premajhen in neutemeljen vzrok. Veliko napako je pisatelj zagrešil tudi v tem, ko je možev beg utemeljil z njegovim prepričanjem, da je Rezo ubil, nato pa jo čez leta po Ožbetu prosil odpuščanja. Da bi morda na Francosko zvedel, da je ostala živa, pisatelj nič ne pove. Neizdelan je tudi Rezin značaj; ljubila je Ožbeta, obenem pa bila naklonjena drugemu snubcu, ki ga ni odločno zavrnila, pač pa je njen odgovor dvoumen; ta dvoumnost je pri Ogrincu preračunana, da je z njo utemeljil Ožbetov beg, obenem pa z njim tudi poudaril Rezino ljubezen. Neverjetno pa je to, da Reza ni prepoznala Ožbeta takoj, ko se je vrnil, niti ne vseh petnajst let, ki jih je po vrnitvi preživel v vasi, spoznala pa ga je na njegovi smrtni postelji po tem, kako je izgovoril njeno ime. Prav z ničemer tudi ni utemeljena taka časovna raztegljivost povesti, razen da je s tem

hotel doseči v zaključnem prizoru večji efekt, ki pa prav zaradi tega izzveni toliko manj verjetno.

Misel, napisati povest iz dobe pokristjanjevanja Slovencev, se je Ogrincu porodila že v letu njegovega zagrebškega študija, ko je poslušal izvrstna Mesičeva predavanja o začetkih krščanstva pri Slovencih in Hrvatih.¹⁵ To zamisel je uresničil v povesti »Vojnimir ali poganstvo in krst«, ki je njegov prvi daljši pripovedni tekst in s katero je posegel v dobo obrskih napadov, Borutove zveze z Bavarci ter širjenja krščanstva za Borutovih naslednikov Gorazda in Hotimira. V ta zgodovinski okvir je vpletel zgodbo o usodi družine slovenskega župana Ratibora, ki so mu v njegovi odsotnosti Obrji ugrabili ženo in sinčka Vojnimira in mu je ostala le hčerka Zorina, ki jo je služabnica rešila. V tem času so že prihajali v deželo prvi oznanjevalci krščanstva — duhovniki z Nemškega, a novi veri se je sklenil Ratibor skupno s starešino Sviteljem upirati. Svitelj pa je Ratiboru tudi pokazal svetinjico, ki jo je našel, ko je skušal Obrom ugrabiti iz ujetništva neko ženo z detetom in na podobi je Ratibor spoznal ženo, toda za zasledovanje je bilo že prepozno. Minila so leta in ko je bila Zorina nekoč sama doma s služabnico, je prišel v grad mlad duhovnik in ju pridobil za krščanstvo. Ratibor je za hčerino spreobrnitev zvedel in dal duhovnika vreči v ječo. Hotimir je Ratibora in Svitelja napadel, ker sta se upirala krščanstvu. Pred bojem je Ratibor poslal Zorino k Sviteljevemu prijatelju Ozlju, ki jo je kot kristjano držal v hišnem zaporu. Hotimir je Ratibora in Svitelja premagal. Svitelj je zbežal, Ratibor pa ranjen obležal na bojišču; takega je našel duhovnik, ki so ga kristjani osvobodili, in mu pomagal. To je Ratibora ganilo, da je sprejel krščansko vero. Duhovnik je Ratiboru povedal, da je po rodu Slovenec, a brezdomec, da pa hrani svetinjico z očetovo sliko. Ko mu jo je hotel pokazati, je videl, da jo je izgubil. Drugega dne jo je Ratibor našel, spoznal na podobi sebe in tako v duhovniku Vojnimira, toda ta je ponoči izginil. Ratibor se je odpravil k Svitelju, od tam pa k Ozlju, kamor se je odpravil tudi Svitelj in prehitel Ratibora. Zorini je pri Ozlju stregla starejša ženska in po svetinjici, ki jo je Ratibor pozabil pri Svitelju, ta pa pri Zorini, sta spoznali, da sta mati in hči. Nenadoma pa je Ozalj zbolel in obe sta mu stregli. To ga je ganilo, sklenil je postati kristjan in poslal je po duhovnika. Ratibor je na poti k Ozlju srečal skupino ljudi, ki je sodila požigalca cerkve; bil je Svitelj. Ratibor je prosil zanj in so mu odpustili. To ga je ganilo, da je sprejel krščanstvo. Skupaj sta šla k Ozlju, kamor je prav takrat prišel tudi duhovnik-Vojnimir. Tako se je družina spet našla. Vojnimir jih je krstil in poročil Zorino in Svitelja.

S tem tekstom Ogrinec ni ustvaril prave zgodovinske povesti, saj ga resnični zgodovinski dogodki kot predmet opisovanja sploh ne zanimajo in povest razen nekaj imen in splošne karakterizacije dobe, ki jo označuje nastop krščanstva, ne vsebuje drugih zgodovinskih elementov. Ratiborov odpor do krščanstva skuša sicer motivirati tudi z narodnostnega stališča kot boj proti doktrini, ki jo med

slovenskim ljudstvom širijo duhovniki slovanstvu sovražnega germanstva, kar očita tudi Vojnimiru, preden ga vrže v ječo: »Ali glej, jaz ti povem, kdo si? Hlapec svojim prijateljem Nemcem, ki so nam Slovanom najhujši, najzagriženejši sovražniki — to si ti! Ti posreduješ njih sebične črne naklepe, slepariš s sladkimi besedami naše preproste rojake, pripravljaje jih voljno za njih moralni jarem, ki ga dan na dan že resneje čutimo, ki ga že več prenašati ne moremo!« — a Ogrinec povesti ne razpleta s tega narodnostnega stališča, saj smisel takega Ratiborovega odpora sam zanika z Vojnimirovimi besedami: »Ker je pa našim sosedom, Nemcem, popred kakor Slovanom došla ta sreča, da so po krščanskih oznanjevalcih sprejeli vero v Jezusa, zato zdaj nas, poročevalce krščanstva pošiljajo k vam Slovencem, edino le oznanjevat in prisvajati vam ta blaženi nauk; drugega, najmanjšega posvetnega dobička in kakršnihkoli hudoželjnih namer ne iščemo mi!« S temi besedami, z Ratiborovim verovanjem vanje in njegovo privolitvijo v krščanstvo, je obsodil Ratiborovo obtožbo nad Nemci, odvezel njegovemu liku značaj borca za ohranitev narodove svobode — kolikor mu ga je sploh prisodil — in dal povesti izključno le versko osnovo, ki je v njej vseskozi poudarjena. Povest je namreč polna verskih razmišljanj, ki pa po svoji skromnosti ne presegajo ravni preprostega, enostavnega pripovedovanja verskih resnic, zlasti poudarjanja ljubezni in usmiljenja kot glavnih značilnosti nove vere. Za zmago krščanstva so uravnani tudi vsi dogodki, saj je prav nova vera bila tista sila, ki je združila toliko let ločene člane Ratiborove družine. Opuščanje pozornosti zgodovinskim dogodkom ter težišče pripovedi na posameznih življenjskih usodah članov iste družine označujeta to delo kot družinsko povest, ubrano na star motiv ločitve, iskanja in zopetnega snidenja, v čemer je po zasnovi podobna Ciglerjevi »Sreči v nesreči«. Ogrinec se v povesti ni predstavil kot spreten fabulist z bogato domišljijo. Zlasti je čutiti pomanjkanje vsakršne, tudi skromne epske širine, ki bi jo povest, sicer bogata z dogodki, vsekakor zahtevala. Vse dogajanje riše le v zelo skopih potezah. Dlje se ne pomudi niti pri izrazito epskih dogodkih, pri spopadih z Obri in pri njihovem zasledovanju, celo Hotimirov boj z Ratiborom in Sviteljem odpravi le z nekaj besedami. Tudi pri risanju usod posameznih oseb je zelo skromen. Dolgoletnega Vojnimirovega življenja v tujini in njegove matere v ujetništvu in poznejšega životarjenja pri tujih ljudeh sploh ne opisuje, o njuni usodi zvemo le nekaj skopih besed iz kasnejšega njunega pripovedovanja ali pripovedovanja drugih ljudi. Tudi Ozalj je oseba, ki stoji nekje izven povesti in ni bralcu jasneje predstavljena, potreben pa je v povesti le toliko, da je Ogrinec pri njem združil le mater in hčer in da je imel nekje možnost, v zaključku združiti vso družino. Iskanje posameznih članov te družine in njihovo medsebojno spoznavanje je prepuščeno srečnim naključjem, pri tem pa se Ogrinec poslužuje tudi svetinjc s podobami, ki jih ljudje po potrebi drug pri drugem pozabljajo ali jih izgubljajo in jih drugi spet najdejo. Tudi motivacije dogodkov so šibke,

zlasti spreobrnitve vseh treh zagrizenih nasprotnikov krščanstva v goreče kristjane so tako nenadne, da njihova naglica preseneča. Ogrincu njihova spreobrnitev ni delala skrbi; ta spreobrnitev ne temelji na kakem daljšem razvojnem procesu, ampak je pri vseh treh odvisna le od trenutnega čustvenega nagiba, ki ga sprožijo dejanja usmiljenja kot enega poglavitnih elementov krščanstva. Kake psihološke poglobitve oseb v povesti ni. Povest v celoti vzbuja vtis neizdelanosti, kot bi se pisatelj boril s snovjo, ki mu ni bila popolnoma jasna in s karakterizacijo oseb tiste dobe. Zaradi zanimive snovi, primitivnega razvoja dejanja, preprostega, vsakdanjega pripovedovanja in verskega poudarka pa se je množicam bralcev močno priljubila.

Za osnovo povesti »Čarovnica s Karneka« je vzel Ogrinec dogodek iz srednjeveške zgodovine svojega, lahko rečemo, rojstnega mesta in sicer spor med kamniškimi meščani in viteško družino Gallenberg l. 1370, ki je imel za posledico, da je s konjenico prijezdil v mesto Nikolaj Gallenberg, ujel svojega najhujšega nasprotnika, mestnega sodnika, in ga za več let zaprl v ječo, meščan Habakuk pa, ki je sodnika branil, je bil ob življenje.¹⁴ Na ta dogodek je navezal povest o usodi Gallenberških naslednikov Karnečanov in sicer, kot pravi sam, kakor to pripovedujejo ljudje. Povest sama se godi kakih sto let po omenjenem dogodku, ko je za dobrosrčnega graščaka Trebuščaka prenehalo sovraštvo Kamničanov do grajskih, le mestni glavar Mavrin, vnuk odpeljanega sodnika, in Tiktak, potomec ubitega Habakuka, sta še gojila maščevanje. Da bi dobila zadoščenje, je Tiktak sklenil razglasiti med lahkovernim ljudstvom Trebuščakovo hčerko Ido za čarovnico in jo umoriti. Vanjo pa se je zaljubil Mavrinov sin Kocjan, a ljubezen mu je preprečevala povedati, kaj oče in Tiktak nameravata. To je storil šele v zadnjem hipu, ko sta bila Tiktak in njegov padjaš že na morilski poti in Tiktaka so v gradu ujeli. Iz hvaležnosti je Trebuščak obljubil Kocjanu Ido za ženo in določili so tudi že čas poroke. Potres pa je odprl Tiktaku skrivni izhod iz podzemeljske ječe in po tej poti je popeljal zarotnike v grad. To je bilo ravno v noči, določeni za poroko. Trebuščaka in služabnike so pobili, Ido pa zvelkli na grmado pod gradom. V tem je prišel na goro Kocjan. Videč v prepadu ogenj, je stopil na rob prepada, ki se mu je pod nogami odkrušil, padel je na grmado in z Ido vred zgorel.

Tudi te povesti ne moremo imenovati pravo zgodovinsko povest. V njej je Ogrinec spor meščanstva s plemstvom nadaljeval le še kot osebno maščevanje, ki si za dosego svojega namena nadene videz pobude za samoobrambo meščanstva pred grajsko škodljivko. Tudi v tej povesti je čutiti ozkost Ogrinčevega pripovedovanja, ki zasleduje le potek glavnega dejanja brez kake obrobne zgodbe ali orisov širšega okolja. Bralca n. pr. prav nič ne seznanjajo z življenjem srednjeveškega mesta niti z večjim številom njegovim prebivalcev, razen z osebami, ki so v dejanje neposredno zapletene. Prizorišče dogajanja prenese sicer nekajkrat v mestno gostilno, ki je bila zbirališče zarotnikov, vendar se

pomudi v njej le kratek hip in Tiktakovih zaveznikov razen Mavrina in Petaca niti z imenom ne predstavi, medtem ko sta gostilničar Jošt in pater Lazar, Idin učitelj, obrobni figuri in ne posegata globlje v dejanje, Petačevo dekle Pocinka pa je omenjena nekajkrat le z imenom in v povest osebno sploh ne vstopi. Še šibkeje je prikazano grajsko življenje, iz katerega ni mogoče dobiti niti skromne podobe življenja srednjeveškega fevdalca. To praznino sicer skuša izpolniti z osebo grajskega pritlikavca, ki mu pripiše celo sposobnost prerokovanja, a ostane ta oseba le enkratno epizodna in kljub svoji jasnovidnosti za razvoj dejanja nepomembna. Ta razvoj je pogojen skoro izključno le v Tiktakovi aktivnosti, saj je ta človek pravi spiritus agens celotnega dogajanja. Svoje delovanje proti grajskim spretno gradi na praznoverju srednjeveškega človeka in si tako ustvari družbo privržencev, njegovo delo pa mu Ogrinec olajša še s tem, da mu ne zoperstavi nobenega odločnejšega nasprotnika. Grajsko življenje je osamljeno, izolirano od sveta, tako da nihče, niti graščak sam ne ve za meščansko razpoloženje in za zločinsko nakano, ki se pleče proti grajskim. Edini obveščevalec bi lahko bil Kocjan, ki je stalni grajski gost, a mu ljubezen brani govoriti do zadnjega trenutka, kar Tiktaku dovoljuje neovirano delovanje, a mu končno vendarle prepreči nakano. S tem ustvari Ogrinec v povesti močan zaviralni moment, ki vzbuja vtis, da je Tiktakova usoda zaključena, njegova maščevalnost onemogočena in daje možnost srečnega konca. Tak vtis je Ogrinec gotovo tudi hotel doseči z namenom, da bi bil hitri razplet toliko presenetljivejši. Pri razpletu pa ni imel namena, odvzeti Tiktaku odločujoče vloge, čeprav bi maščevanje lahko prenesel na njegove zaveznike, ki se nanj že pripravljajo. S tem bi postal razplet povesti tudi mnogo verjetnejši. Po Ogrinčevi zamisli pa je bila Tiktakova rešitev iz ječe potrebna pred maščevanjem. Z načinom njegove rešitve pa se je Ogrinec odmaknil od naravnega razvoja dejanja, saj si je zanj izbral nenavadni potres, ki učinkuje toliko nenaravneje, ker ga grajski prebivalci sploh ne čutijo, dasi se ponovi dvakrat in to tik pod gradom. Ta nenavadna rešitev ima za takojšnjo posledico maščevalni pohod, ki ga spremlja razbesnela, viharna narava. Tem romantičnim elementom je Ogrinec dodal še usodno naključje sočasnosti maščevanja s poročno nočjo in skupne smrti obeh ljubimcev.

Osebe niso vse enako izrazito orisane. Najšibkeje sta upodobljena grajska prebivalca. V odmaknjenosti od mestnega življenja in v pasivnosti do okolice je njuna podoba medla in neživljenjska, Idina osebnost niti v ljubezni do Kocjana ni izrazitejša. Težko si je zamisliti tudi takega srednjeveškega fevdalca, kakršen je Trebuščak, ki je po značaju bolj podoben premožnemu dobrosrčnemu meščanu, kolikor Ogrinec v orisu njegove osebnosti seveda ni sledil morebitnemu ljudskemu izročilu. Bleda upodobitev obeh ima predvsem svoj vzrok v tem, ker Ogrinec ni imel sposobnosti, vživeti se v značaj pripadnika stanu, katerega ni poznal. Veliko bliže mu je bil človek iz meščanskega sveta, ki se,

seveda ves obtežen z vraževerstvom, ni mnogo razlikoval od človeka iz preprostega Ogrinčevega domačijskega okolja, v katerem vraževerstvo tudi še ni bilo docela izginilo. Iz meščanstva pa v povesti izstopajo le tri osebe: Kocjan, Tiktak in Petac, izmed katerih se je Ogrincu Kocjanov značaj najmanj posrečil. Popoln Tiktakov nasprotnik ni, saj sam v čarovnice verjame ter Tiktakovo in Petačevo prepričevanje o Idinem čarovništvu se mu zdi dokaj tehtno, le da o njem ni prepričan, ker je v Ido zaljubljen, vendar se ga dvom vanjo le poloti in se sklene o njeni krivdi prepričati in če te ni, maščevati se nad obrekljivci. Toda o njeni krivdi se prav nič ne prepričuje, za dokaz njene nedolžnosti mu je le njena nedolžna govorica, kar pa je za dvomljivca njegove vrste vsekakor premalo; ne zadovolji pa Ogrinec s tem niti bralca, saj položi Idi na jezik v vsej povesti le nekaj besed. Kljub njegovemu prepričanju o Idini nedolžnosti pa ni niti sledu o maščevanju, še več, s svojim odlašanjem z opozorilom omogoča Tiktaku agitacijo in je tako sam posredno celo sokriv tragičnega konca, ker je pustil zaroto preveč dozoreti in ni bila več odvisna edino od Tiktaka. S svojim ravnanjem vzbuja prej vtis neodločnosti in omahljivca kot junaškega Idinega zaščitnika, kakršnega hoče Ogrinec prikazati. Kot tak ne more biti enakovreden Tiktaku, ki je najbolj dognana oseba povesti. On dejanje sproži, vodi in tudi razplete. Za tako funkcijo mu je Ogrinec določil sposobnosti, v katerih so videli ljudje, zlasti njegovi privrženci, neke nadnaravne lastnosti. Ogrinec je v njem ustvaril romantično skrivnostno osebnost, o kateri ne pove drugega, kot da je Habakukov potomec, da se ga ljudje ogibljejo, ker je že po zunanosti neprikupen in nenavadnega obnašanja. Ta pomanjkljiva oznaka ga sicer dela skrivnostnejšega, ustvari pa o njem vendar precej nejasno podobo. Ljudsko mnenje o sebi spretno izkoristi, da si nadene videz preganjalca čarovnice in s tem dobrotnika meščanstva, da bi mu maščevalni načrt lažje uspel in se pri tem poslužuje Petaca, najlahkovernejšega privrženca. Ogrincu se je prikaz dvojnost: Tiktakove vloge posrečil; v odnosu do preprostih someščanov preveva njegovo govorjenje in ravnanje prav demonsko skrivnostna sila, medtem ko ga v pogovoru z zaveznikom Mavrinom spoznamo kot premetenega, drznega človeka, polnega sovraštva in brez predsodkov. Ogrinec je njegovemu osebnemu maščevanju primešal namreč objektivnejše vzroke umora, ki jih Tiktak Mavrinu razodene, ko pravi: »... našim meščanom je prokletu še živo v spominu, kaj so že izkušali, pa kaj jim je torej še pričakovati po teh tujih, nemških krvopivnih klôpih, ki se po vrhi slovenskih gričev in goric nasajajo v nepristopnih stavbah, da nas tako brezskrbneje dero do nazega in nas bodo!« S tem dobi njegovo maščevanje videz nekakega političnega umora, vendar Ogrinec Tiktakovega maščevanja na tej osnovi dalje ne razvija, saj bi bil za preprostega meščana te dobe nesprijemljiv, pač pa primeša Tiktakovemu značaju raje rahle poteze sadističnega zločinca. Na vseh potih pa tega človeka spremlja Petac, ki

je v povesti sicer bolj dekorativna figura, a prava poosebljena vražeovernost in bojazljivost in kot tak eden najplastičnejših likov Ogrinčevih tipov.

V »Čarovnici s Karneka« se je Ogrinec pokazal mnogo boljšega pripovednika kot v prejšnjih dveh povestih. V večini glavnih oseb je neprimerno več neposrednega življenja, kot se mu ga je posrečilo viliti osebam v »Vojnimiru«, kjer so predvsem papirnati statisti, ki jih pisatelj premika po potrebi, v dejanju pa ni čutiti prisiljene skonstruiranosti in njegov naravni potek zmoti le nenavadna Tiktakova rešitev; dejanje je poživiljeno tudi z menjavanjem lokacije in prekinitvami, s čimer doseže Ogrinec mestoma dokajšnjo intenzivnost (n. pr. VII. pogl., Tiktakov vdor v Idino spalnico). Zlasti pa so mu uspeli prizori, v katerih poleg Tiktaka nastopa Petac, ker je v njih lahko razvil sposobnosti v oblikovanju lika preprostega človeka (zlasti VII. pogl., Tiktak in Petac pod gradom), v katerem je združil značilnosti vražeoverca in jih v njem oživil, pri čemer Ogrinca odlikuje tudi pristen, sočen ljudski izraz. Te lastnosti uvrščajo »Čarovnico s Karneka« med Ogrinčeve boljše pripovedne tekste.

Snov za povest »Setev in žetev« je Ogrinec zajel iz realnega vaškega življenja, v katerem so bili fantovski pretepi in poboji kaj pogost pojav, povod zanjo pa mu je dal resničen dogodek iz domače vasi.¹⁵ Ni pa bilo Ogrincu na tem, da bi z njo ustvaril umetniško, realistično vaško povest, pač pa je hotel z njo vzgajati in poučevati, prikazujoč hude posledice mladostne razvratnosti. Brata Jaka in Lipe sta bila huda vaška pretepača in Jaka je zagrešil celo uboj, ki mu ga pa niso mogli dokazati, Lipe pa je po sporu s starši odšel na Hrvaško. Tam ga je življenje ob težkem delu izmodrilo. Jaka pa je doma popival dalje, se oženil z malopridno deklino, zapravljjal posestvo, ki mu ga je prepisal oče in v sporu vrgel starše iz hiše. Lipe se je vrnil popolnoma spremenjen, a ravno v noči, ko je Jaka podrl znamenje, postavljeno na kraju nekdanjega uboja. Osumili so Lipeta in ga obdolžili tudi uboja. Lipe je vedel, da je zločinec Jaka, a se je iz bratovske ljubezni pustil zapreti namesto njega, ker je imel Jaka družino. Jaka je vest pekla, popival je še bolj, a se končno iz obupa sam javil oblasti. Lipe je postal ugleden mož, poročil se je s pridno in pobožno županovo hčerko in čez leta sam postal župan. Jaka se pa tudi po prestani kazni ni spremenil. Isto pot je šel tudi njegov sin, ki je nekoč očeta v prepiru pahnil iz hiše, da si je zlomil hrbtenico, njega pa so za kazen poslali na fronto, kjer je padel.

Ogrinec ni ostal le pri opisu življenja obeh bratov, ki naj bi imelo z risanjem črno-belih značajev na bralca vzgojni vpliv, ampak je pokazal tudi na vzroke, ki vodijo vaško mladež v razvratnost, iz katere velikokrat ni rešitve. Glavni vzrok za to vidi v preveliki vzgojni popustljivosti staršev, ki dajejo sinovom denar za popivanje, za njihovo izobrazbo pa vse premalo skrbe, ne zavedajoč se, da bodo to, kar v mladosti sejejo, v starosti želi (od tod naslov povesti). Ogrinec na široko razpleta vzgojne ukrepe, ki se jih je treba pri mladini lotiti,

in kazenske ukrepe, s pomočjo katerih naj bi se že zabredla mladina skušala spraviti spet na pošteno pot. Vse te ukrepe in pobudo za njihovo izvajanje je Ogrinec pripisal vaškemu duhovniku, s čimer priznava duhovščini prvenstveno vlogo pri vzgoji kmečkih ljudi. Razumljivo je, da pri takem odnosu do vpliva duhovščine ne dopušča Ogrinec nikake liberalizacije mišljenja vaškega človeka, saj so vsi pošteni kmetje duhovniku naravnost hlapčevsko vdani in edini nasprotnik tej vdanosti je le slepanski in oderuški vaški krčmar — priseljenc z Nemškega — njegovi gostje in poslušalci pa sami pijanci, moralno in gospodarsko popolnoma propadli ljudje. Vse to je Ogrinec dopolnil še z vrsto poučnih gospodarskih nasvetov in ukrepov.

Povest je torej tipično »večerniška«, množici bralcev pa se je verjetno prav zaradi kriminalnega ozadja močno priljubila.

Z vzgojnim namenom sta pisana tudi zadnja dva Ogrinčeva krajša pripovedna spisa, povest »Terno!« in črtica »Največji revež«. V prvem ob tragični usodi pridnega krojača, ki ga je loterijska strast pripeljala do uboja in na vešala, govori proti igranju loterije in vraževernemu iskanju srečnih števil, v drugi pa obsoja preveliko varčnost, če se ta ob polnih predalih sprevrže v grdo skopost. Tip skopuha, ki ga je podal, je sličen tipom »Obrazov iz naroda« in ima mnogo potez »Obritovega Jože — prida človeka«, le da so tu potencirane v slabem smislu.

Od nedokončanih Ogrinčevih povesti sta ohranjeni le dve, ki sta kasneje dobili svojega nadaljevalca in kot taki doživeli natis. Prva je povest z naslovom »Enaki in različni poti«, od katere pa je Ogrinec napisal le prvo poglavje z naslovom »Božji volek«, v katerem pastirček in pastirica prosita pikapolonico, naj zleti v nebo, v tem pa pride neki tuj gospod in ker sta se mu zdela pridna otroka, ju po dogovoru z njunimi starši vzame s seboj v mesto, da bi ju iz revščine popeljal v novo življenje. Od tu dalje je povest nadaljeval Domen Svetko (F. Lampe) in jo objavil v DS 1890. Od druge povesti, ki je danes znana pod naslovom »Gostačeva hči«¹⁶ pa je Ogrinec napisal le kratek odlomek prvega poglavja, a še tega je avtor T (Josip Benkovič?), ki je po Ogrincu komaj začeto povest nadaljeval, predelal, tako da povest nima v sebi več ničesar izvirno Ogrinčevega; izšla je v DS 1891. Iz razpoložljivih virov ni mogoče ugotoviti, kdaj je Ogrinec obe povesti zasnoval, niti če sta oba nadaljevalca povesti nadaljevala po morebitnih Ogrinčevih osnutkih.

Novelistika

Ogrinec se je že na začetku svoje pisateljske poti lotil tudi oblikovanja snovi iz malomeščanskega sveta v novelah, a v upodabljanju zastopnikov intelektualnih poklicev, predstavnikov meščanskega življenja in malomeščanske

ali trške višje, bogatejše plasti je imel v splošnem mnogo manj sreče kot v risanju kmečkega življenja in kmečkih ljudi.

Prvikrat se je take snovi lotil v humoreski »Žila premôgova (malomestna malenkost)«,¹⁸ ki je bila natisnjena ob »Obrazih iz naroda« v Zvonu 1870. Humoreska je pisana na tezo, da je nesmiselno graditi neke določene načrte o bodočem življenju, če je odvisno od dogodkov, ki so še v razvoju in katerih izida ne moremo predvidevati, saj se kaj rad sprevrže takemu upanju v škodo, čemur sledi razočaranje. Takega človeka je upodobil v vihravem, neuravnovešenem častniku Lipovščaku, ki se je zaljubil v bogato gostilničarjevo hčerko, pa sta mu bili napoti vojaška suknja in revščina. Prve se je srečno znebil, drugi je pa mislil odpomoči z udeležbo v delniški družbi za izkoriščanje novega premogovnika in si je že v mislih uredil svoje bodoče življenje. Nenadoma pa je premogovna žila usahnila in umišljena bodočnost, ki je stala pred njim kot že skorajšnje dejstvo, je splavala po vodi. — Humoreska je tudi satira na ustanavljanje številnih delniških družb v tistem času.

Ogrinec ob koncu humoreske pristavlja, da »čestiti bralec iz te resnične dogodbice vidi resnico starega prigovora: »ne pij na medvedovo kožo ali — premôgovno žilo!«, tako da je možno sklepati, da so mu za modele nastopajočih oseb služili resnični ljudje. Dejanje humoreske je lokaliziral v K..., s čimer je gotovo mislil Kamnik.

Dobro je Ogrincu uspelo upodobiti lik častnika Lipovščaka, nezadovoljnega s svojim poklicem, človeka izgubljene eksistence, ki za kako težavnejše delo nima moči niti smisla, sanjača, ki si svoje bodoče življenje izsanja ob ženi, vinu in prijateljih v krčmarjenju, ki pa je srčno dober, naiven in plah človek brez odločnosti in sposobnosti odločanja o samem sebi in s samim seboj, ki se svoji izvoljenki na upa odkrito približati in mu zato vse njegove ljubezenske in druge zadeve urejuje življenjsko praktičnejši in gibčnejši prijatelj, ki ga tudi zapelje, sicer z dobrim namenom, v nesrečne posle s premogovnikom. Te poteze značaja nastopajočih tvorijo bistvene elemente humoreske.

V junij mesec 1870 spada tudi nastanek novele »Sonce in senca«, v kateri pripoveduje Ogrinec o prvem ljubezenskem doživetju mladega študenta, ki mu prinese tudi prvo težko življenjsko razočaranje. Študent Ognin se je ob novi maši svojega prijatelja zaljubil v lepo Regino in tudi njej je bila ta ljubezen prvi resnejši stik s fantom. Ognin je ves zaverovan v svojo ljubezensko srečo, verujoč vanjo toliko bolj, ker je prepričan, da so mu njeni domači, zlasti sestra, naklonjeni. Le prijatelj Srakoper se norčuje iz njegovega idealnega čustva in idealističnega odnosa do ženske, vendar mu rad pomaga, kadar tega premaga plahost. Naslednje leto pa je Ognin ob povratku z Dunaja zvedel, da so starši poslali Regino s sestro v bližnje mesto, da bi se ognila srečanju z njim. Zvedel je, da so ji namreč izbrali bogatega snubca, lahkoživega Krehlja, zato je v mestu poišče. Ona mu še zatrjuje ljubezen, vendar je neodločna in zmedena.

S sestanka grede opazi Ognin na cesti pismo, pobere ga in spravi v žep. V tem pa mu pride naproti znanec, ki mu pove, da nosi Krehlju sliko Regine in njene sestre, ki sami silita za njim, ne da bi se Krehelj zanju sploh zanimal. Ob prihodnjem sestanku z Regino hoče Ognin zvedeti resnico, a Reginina sestra mu naravnost pove, naj na Regino ne misli in tudi Regina ostane hladna. Ko pride Ognin domov, se spomni na pismo, ki ga je našel. Bilo je prav Reginino pismo sestri, v katerem ji piše, da sicer ljubi Ognina, a da se je odločila za Krehlja, saj če drugega ne, bo vsaj bogata.

Ko je sporočil Ogrinec Levcu v pismu z dne 25. junija 1870¹⁹ načrt za nameravani almanah »Kres« (glej str. 9), je označil to delo kot novelo, spisano iz »svojega življenja«. Res je v njej nekaj značilnosti in mest, ki dajo sklepati na njen avtobiografski značaj. Novela je pisana v prvi osebi, kar samo na sebi za to še ni dokaz, pač pa je značilna uporaba imen. Oseb namreč ne imenuje z njihovim pravim imenom, a glavnemu junaku je dal ime Ognin, kar močno spominja na Ogrinčev priimek, tudi njegovo lastno ime označuje le z začetnico J..., Regino pa Ognin šele ob koncu novele pokliče za Reziko. Tudi Srakoper ni pravi priimek Ogninovega prijatelja. Močan dokaz za avtobiografski značaj novele pa so Srakoperjeve besede Ogninu: »Kakor namreč sprevidim jaz, obeta vse, da ta ljubezen bode zelo zanimiva, taka, da bo vredna popisa. In glej, ti, ki se nekoliko prištevaš slovenskim pisateljem, imel boš naravno snov za novelo, ko se jih žalibog tako malo nahaja, ki hočejo željnim slovenskim bračkam svojo zmišljijo podajati za dušopasno resnico.« (Sonce in senca, Poml. cvetje, str. 32.) Ohranjena Ogrinčeva dokumentacija ne nudi možnosti na sklepanje o resničnosti doživetja iz Ogrinčevega življenja, nasprotuje pa ji tudi čas, v katerem se zgodba godi, saj doživlja to ljubezen Ognin kot visokošolec, Ogrincu pa je bil dom v njegovih visokošolskih letih zaprt. Možno je, da je Ogrinec kako tako ljubezensko zgodbico doživel še kot gimnazijec, da je avtobiografska torej le osnova, v literarni obdelavi pa je doživetje in okoliščine spremenil, na kar kažejo tudi razne nejasnosti in nelogičnosti v kompoziciji. Dogajanje je v glavnem lokaliziral v K... in Lj..., s čimer je gotovo označil Kamnik in Ljubljano.

V omenjenem pismu Levcu je Ogrinec označil novelo kot »nekaj psihološko«, s čimer je gotovo hotel označiti razvoj junakovega čustvenega doživljanja od začetne idealne zanesenosti radostnega ljubezenskega doživljanja preko dvomov in bojev do končnega trpkega razočaranja, ni pa imel sposobnosti, te zamisli umetniško prepričljivo izpeljati. Značaji so risani dokaj neizrazito, vendar sta obe glavni moški osebi mnogo bolje upodobljeni kot ženski. V Ogninu je upodobil mladeniča, ki jemlje življenje še z mladostno idealizirane plati in ki verjame v stalnost idealnega čustvovanja pri ženski, vse dokler ni postavljen pred spoznanje, da bogastvo več tehta kot zvestoba. Ob takega Ognina je postavil Srakoperja, ki kot zlovešči prerok spremlja razvoj Ogninove ljubezni;

sam je že doživel ljubezensko razočaranje, zato gleda na idealno ljubezen s prizanesljivim nasmehom, do ženske pa priznava le praktičen, brezčustven odnos; to njegovo stališče pa je le trda skorja, pod katero skriva nezaceljeno ljubezensko rano. V primeri s tema likoma sta obe ženski osebi, Regina in njena sestra, risani izredno shematično in psihološko nedognano, kar je posebno čutiti pri orisu Reginine osebe, ki bi kot osrednja oseba novele zahtevala temeljitejšo in doslednejšo karakterizacijo. Odločilni vpliv na njeno ravnanje je pisatelj prisodil njeni sestri, ki ji pa drugače v noveli ni dodelil vidnejše vloge. Ta je sprva naklonjena Ogninovi in Reginini ljubezni, potem pa prav ona zaljubljenca razdvoji. O njenem deležu pri tej ločitvi pove pisatelj več kot o nasprotovanju staršev, čeprav bi iz opazk, v katerih omenja starše, sklepali prav obratno. Njen spremenjeni odnos motivira le s priložnostjo, da se je našel za Regino bogat ženin, ki pa niti ni ženin, saj se za dekletu sploh ne zmeni in se mu sami vsiljujeta. Ta preobrat je kompozicijsko nerodno in površno izpeljan in nima nobene konkretnejše osnove, podleže pa mu Regina, dasi nista z bogatim Krehljem še niti znana. S tem je hotel Ogrinec Regino predstaviti kot dekle, ki se mora ukloniti pritisku okolice, pod tem pritiskom pa se že prebujata njena računarska ženska narava, ki Ognina kot revnega študenta zavrača, dasi ga ljubi, obenem pa čuti do Krehlja vedno več nagnjenja. Ogrincu se je izmaličila v brezkrvno dekle, ki nima svoje volje, pri tem pa še niti ne ve, kaj pravzaprav hoče. Neka dokončna odločitev za človeka, s katerim se še niti ne pozna, pa učinkuje kaj neverjetno. Kompozicijsko izredno šibka je tudi romantična poteza, da Ognin po naključju najde sredi mestne ulice prav Reginino pismo, iz katerega zve svojo usodo.

Novela je nastajala najbrž istočasno s humoresko »Greh je!«, ker je v njej najti iste izpovedi Ogrinčevega nazora, ko v začetku novele zagovarja plemenito ljubezensko razmerje proti duhovniški obsodbi njegove pregrešnosti.

Ogrinec je v noveli pokazal sicer dokaj zanimive literarne zamisli, hotel je z njo ustvariti psihološko novelo, toda pokazal je pre malo oblikovalne moči. Tehnična plat dela je močno pomanjkljiva, zlasti je okoren kot stilist.

Snov za novelo »Čast in sramota« je Ogrinec vzel iz življenja ljubljanskega meščanstva in jo v pismu Levcu z dne 14. januarja 1872⁴⁰ označuje, da je »pikantna družinska novela iz večernega življenja ljubljanskega, v kateri popisujem življenje ljubljanskim »Stadtkindov« iz krogov takozvane inteligence in kapitala. Kako je neka deklica prišla po nekem takem v propad. V drugem delu razvijam bolj družabno življenje teh višjih krogov.« Nadalje pa razkriva namen, s katerim jo je pisal: »Novela ima politično barvo, obsega najmanj dvajset »zvonovih« listov, namen ji je, da se ti ljubljanski krogi uče slovenščine, zato se jim mora podati kaj pikantnega, da bero. Nekaj bodo beroči škripali z zobmi, pa tega se ne bojim; namen je dosežen.«

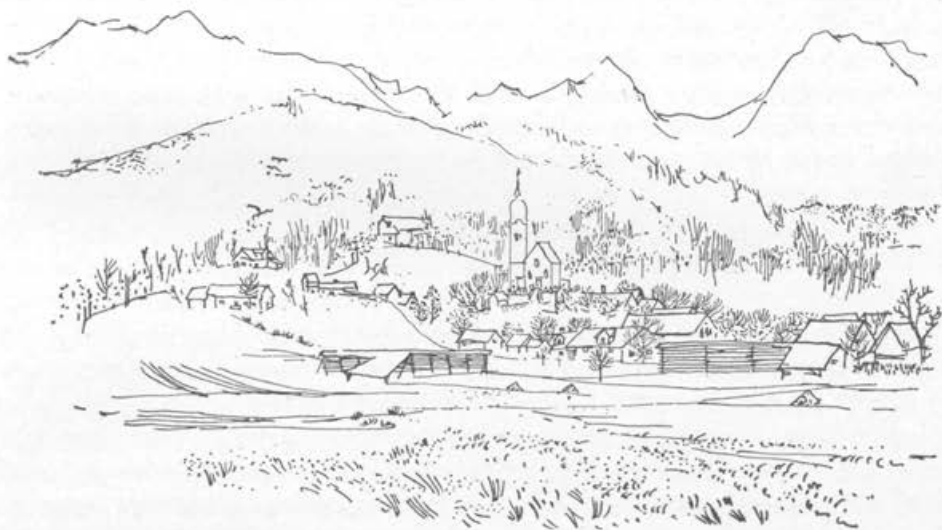
Zgodbo samo razpleta takole: Olga, hčerka v Ljubljano prestavljenega železniškega uradnika Brüllla, se je zaljubila v zavednega slovenskega učitelja Svitanu, s svojo lepoto pa je vzbudila zanimanje gizdalina in fičfiriča Česlja, sina bogate ljubljanske družine. To zanimanje je izrabila Olgina mati, po družabnosti hlepeča, a duševno plitka ženska, ker je upala, da se bo z njegovo pomočjo zrinila v družbo ljubljanskih višjih krogov, sprejemala je Česlja v moževi odsotnosti na domu in silila hčerko v ljubezensko razmerje z njim. Ker se Olga ni hotela vdati, je mati izdala njeno zvezo s Svitanom možu, ki je kot zagrižen Nемеc prepovedal hčerki vsake stike z njim in pristal na ženino kombinacijo s Česljem. Olga se je pritisku staršev vdala. Ko pa je Česelj dosegel, kar je nameraval, se je jel družini izmikati. Voditi je pričel k Brüllovim prijatelje in ta družčina je Olgo izpridila. Ker Olga Česlja ni marala, se je jela obračati k drugim in Česelj je zaigral vlogo izdanega ljubimca ter je hišo zapustil, Olga pa se je navezala na drugega in z njim zanosila, a ker ga je oče vrgel iz hiše, z njim pobegnila. Sreče pa ni doživela in se je z otrokom vrnila k staršem. Svitan pa se je poročil z zavednim slovenskim dekletom in živel z njim v srečnem zakonu.

S politično tendenčnostjo novele je imel Ogrinec namen spodbujati nacionalno zavest med meščanstvom. Zastopnik takega nacionalno zavednega meščana je mladi, skromni in etično neoporečni intelektualec Svitan, kateremu je namenoma zoperstavil duševno plitkost in etično revščino nemške priseljske družine, ki je s takimi kvalifikacijami prisilila lastno hčer v propad in življenjski polom in moralno pokvarjenost nacionalno mlačne denarne meščanske aristokracije. Sicer vsa političnost novele ne zavzema ostrejših oblik, izživlja se predvsem v Brüllovem robantenju proti narodnim koncesijam, ki jih je obljubljala ustava, v njegovi zahtevi po »napetih vajetih«, ki so mu postale krilatica, in v njegovem absolutnem vztrajanju na tem, da mora biti Olgin mož trd Nемеc, »ne pa narodna zmes, ta ljubljanska«, ki pa se v nasprotstvu do Svitanovega slovenstva končno vendarle raje odloči za Česlja.

Ogrincu je treba, ob primerjavi te novele s prejšnjo, priznati v novelistiki napredek tako v kompoziciji kot v karakterizaciji posameznih oseb, od katerih mu je uspelo najbolje upodobiti Brüllla, sicer rohnečega in zapovedujočega moža in očeta, ki pa vendarle ni prva oseba v družini, in njegovo ženo, ki se mu s svojo žensko zvijačnostjo zna podrediti, kadar to situacija zahteva, ki pa za moževim hrbtom uveljavlja svojo voljo in jo ob ugodni priložnosti zna vsiliti tudi njemu. V njenem poželenju po družabnosti in kavalirski pozornosti, za kar izkorišča mladost in lepoto svoje hčere, tiči »pikantnost« novele, ki pa zavzema prav zaradi materinega odnosa do hčerke že vzvodniške poteze. Prav prizori med ženo in možem in ženo in Česljem sodijo med najuspelejše v noveli. Materinemu liku odgovarjajoče je Ogrinec upodobil Česlja, lahkoživca in zapeljivca, ki ve, da mora najprej osvojiti mater, če hoče dobiti hčer. Olga in Svitan sta v primeri

s temi tremi osebami mnogo neizrazitejša, zlasti Svitan je v vlogi vzornega slovenskega mladeniča podan zelo shematično.

Ogrinčeva zamisel, pritegniti slovenskega meščana od nemškega berila k slovenskemu s pikantnim tekstom in preko takega branja k omikanejšemu slovenskemu govoru, je kmalu dobila oporo v akciji SN, ki je skoro z istimi besedami, kot je Ogrinec novelo in njen namen označil v citiranem pismu Levcu, izrazil potrebo po takih tekstih. 18. aprila 1872 toži namreč SN v članku »Lehko noč, papá!« nad nemškovanjem meščanov tako imenovanega »gosposkega«

Podgorje

stanu, zlasti ljubljanskih gospodičen, in poziva: »Živa je torej potreba, da slovenski pisatelji začno v prikupljivi obliki izdavat najboljše, izvirne zanimive in pikantne novele in povesti zlasti iz našega meščanskega življenja pa sploh z domačih tal. Glede na to velja zlasti mlajšim, recimo mladostovenskim pisateljem, da nemudoma pripravijo dobrega gradiva za to važno podvzetje, katero se brž prične, kakor hitro imamo »narodno tiskarno« in »Sl. Narod« v Ljubljani. Misel ta je sprožena po mladih močeh, ki imajo že mnogo pripravljenega...« Misel na zvezo med to objavo in Ogrinčevo izjavo Levcu se nehote vsiljuje, vendar ni nobenega vira, ki bi kakršno koli sklepanje na tako zvezo potrjeval, niti, da bi imel Ogrinec morda namen, pri tej akciji SN sodelovati. Proti temu govori celo to, ker novele Ogrinec ni takoj namenil za SN, ampak jo je določil za almanah, če bi ga izdala skupaj z Levcem.³⁰ Kdaj je novelo SN poslal, ni znano; tiskana pa je bila v njem šele dobra štiri leta po nastanku.

Mnogo manj uspeha je imel v ostalih dveh novelah, v »Malomeški dogodbici« in »Valovih srca«. V prvi opisuje tragično ljubezen hčerke bogatega posestnika, ki ji starši niso dovolili, poročiti se z nižjim uradnikom. Ljubezen med obema mladima je Ogrinec postavil na romantične narodnoprobudne temelje. Domorodni duh, ki je prešinjal celo družino Majdinega očeta, je v dekletu zanetil navdušenje do slovenskega slovstva in najdražjo zabavo je našla v prebiranju slovenskih pesnikov. Iz tega branja si je ustvarila tip mladeniča, ki bi ga lahko ljubila. Našla ga je v revnem uradniku Belanu, ki je bil tudi navdušen za slovensko slovstvo in je znal zelo lepo deklamirati. To zanimanje ju je združilo in svojo ljubezen sta si izpovedovala v pesmicah. Ker je bil Belan reven, so ju njeni starši nasilno ločili, on pa je sklenil, poiskati boljšo službo. Ker ni uspel in je prav takrat (l. 1866) izbruhnila vojna s Prusijo, je sklenil, priboriti si Majdo kot junak na bojnem polju ali pasti. Res je pri Kraljičinem Gradcu padel, Majda pa je teden dni po tem, ko je zvedela za njegovo smrt, umrla od žalosti.

Glavni problem je tu omalovažujoči odnos bogatega malomeščana do revnega intelektualca, ki kaže na eno značilnih potez tedanje naše malomeščanske družbe in je isti kot v veseloigri »V Ljubljano jo dajmo!«, kjer tvori zaplet veseloigre, le da v novelici zavzame neprimerno resnejšo obliko, saj dovede do tragičnega konca; vendar je vsa zgodbica pisana izredno primitivno in naivno ter v okornem stilu, osebe so izključno šablonske.

Kot »Čast in sramota« ima politično barvo tudi novela »Valovi srca«, ki izraža Ogrinčevo mladoslovensko prepričanje. V njej je upodobil doktorja prava kot političnega agitatorja, zajel je torej motiv iz takratnega političnega življenja. Toda tega življenja v noveli ne riše; odločitev doktorja Rastislava, da bo šel pred volitvami v deželni zbor agitirat med ljudstvo za narodne kandidate, sicer označuje tega mladega moža kot narodno zavednega in politično aktivnega, a ni rezultat političnih bojev, ampak je v zvezi z Rastislavovim ljubezenskim doživljanjem predvsem afektivnega značaja ter izzveni kot maščevanje nad domnevno neuslišano ljubeznijo do lepe Olge, varovanke njenega nemškutarskega strica. Doktor Rastislav se je namreč ob prihodu v svoj prvi službeni kraj zaljubil v Olgo, ki je bila zaradi svojega sicer prijaznega, a hladnega značaja zelo nedostopna. Taka je bila tudi do Rastislava, dasi se je tudi sama vanj zaljubila. Ko ji je Rastislav izpovedal ljubezen, je svoje čustvo skrila za nedostopni značaj in Rastislav je sklepal, da ga je zavrnila. A da ne bi uživala v svojem zmagoslavju, se njej in stricu ni hotel izogibati. Ko je Olgi povedal, da bo šel agitirat, ga je prosila, naj ne hodi, ker stric tega ne mara in je njena ljubezen v nevarnosti. Rastislav je ob spominu na lastno ljubezensko ponižanje še odločneje vztrajal pri svoji odločitvi, hoteč ji tako vrniti milo za drago in tudi njenemu stricu, ki je Slovence označeval za »narodne, klerikalne, sanjarske fantaste«, odločno izpovedal svoje prepričanje. Rastislavova gorečnost je starega

Javorskega prisilila k premišljevanju in spoznal je, da ima Rastislav prav. Ko se je ta vrnil z agitacijske poti, je bil Javorsky že zaveden narodnjak in ker je vedel za Olgina čustva, je mlada dva ponovno zbližal in kmalu so praznovali poroko.

Psihološko tudi v tej noveli niso značaji oseb prepričljivo podani. Najmanj pristno učinkuje Olga s svojo zadržanostjo v trenutku, ko ji gre za življenjsko srečo, dasi je prej s svojim zanemanjem za Rastislava temu že dala razumeti, da ni ravnodušna do njega. Rastislav je v svojem ravnanju naravnejši, zelo prisiljeno pa učinkuje izbruh njegovih nacionalnih čustev v prepiru z Olginim stricem. Temu izbruhu pa pripiše Ogrinec spreobrnitev Javorskega, dasi izbruh ni prepričevalen in vsebuje tudi precej žaljivk, zaradi česar bi bilo pričakovati prav nasproten uspeh. Dvomiti je tudi, da bi tak nastop vehementnega mladeniča prisilil starega Javorskega k premišljevanju o slovenskem nacionalnem vprašanju, s katerim se še nikoli ni ukvarjal in o katerem sploh ni imel svojega mnenja.

D r a m a t i k a

Ne le kot pisatelj tudi kot dramatik je Ogrinec izšel iz Stritarjevega dunajskega kroga. Leta 1869 je namreč izšla v 8. zvezku Slovenske Talije njegova veseloigra v treh dejanjih »V Ljubljano jo dajmo«, ki je najbolj znano Ogrinčevo delo. Kot »Obrazi iz narave« je tudi ta veseloigra nastajala pod Stritarjevim osebnim vodstvom, kar je sklepati iz Stritarjeve lastne izjave; v istem »Pogovoru«, kjer govori o nastajanju »Obrazov iz narave«²² in kako si jih je pustil Ogrinec popravljati, namreč pristavlja: »Enako se je godilo z njegovo igro 'V Ljubljano jo dajmo!'«. Ob takem direktnem poseganju v Ogrinčevo literarno oblikovanje je možno sklepati, da je bil Ogrinec tudi v izbiri snovi odvisen od Stritarjevega stališča do slovenske dramske tvornosti, saj je Stritar klasično dramo odklanjal, kar je l. 1870 v »Zvonu« jasno izrazil, in svetoval pisateljem, naj zajemajo snov svojim igram iz življenja, kjer je ne zmanjka ne za žaloigre ne za veseloigre. Ogrinčeva veseloigra je zasnovana na ljudskem življenju, opira se na malomeščanske tipe in originale in jih veže s tedanjo narodno in družbeno mislijo. Vse to je bilo vzrok, da je Stritar Ogrinčevo igro močno pohvalil, seveda ne brez pridržka: »A kar posebno poudarjamo, kar se nam zdi veliko vredno, to je: igra domačega življenja.« Odrsko najbolj dognani in literarno najboljše oblikovani pa sta se mu zdeli osebi obeh služabnikov: »To je na tanko po življenji opazovano in zvesto realistično načertano. Teh dveh podob bi se ne bilo treba sramovati najboljšemu pisatelju. Tu je življenje, tu bije prava komična žila.«²³ Prav to, da je Ogrinec vzel snov za igro iz resničnega ljudskega življenja, prepletel s takrat živo družbeno mislijo, postavil na oder nekaj dokaj plastično oblikovanih oseb, da jo odlikuje lep jezik in mestoma sočen ljudski izraz,

označuje to Ogrinčevo delo za prvo zrelejšo slovensko veseloigro po Linhartu. Zaradi teh lastnosti je postala tudi prava ljudska igra. Svoj pomen pa ima tudi kot ena redkih izvirnih iger Dramatičnega društva, ki se je ustanovilo l. 1867 z namenom, dvigniti slovensko gledališko kulturo nad nivo čitalniških predstav, a mu je bila k temu ena največjih ovir prav pomanjkanje primernih gledaliških tekstov, ter si je ob tem postavilo za smoter mimo vzgoje igralcev skrb za razvoj dramske literature, predvsem pospeševanje izvirne dramatike. Prvič je bila veseloigra uprizorjena v Ljubljani 20. marca 1870.

Igra prikazuje v glavnem nasprotje med majhnim mestom in Ljubljano, ob tem pa nasprotje bogatega, a preprostega malomeščana do mladega izobraženstva. Tako odkriva del družbenega življenja tiste dobe.

Osebe: Gašpar Srebrin — malomeščanski vinski trgovec, Rotija — njegova žena, Marica — hči, hlapec Pavle in dekla Neža, Mirko Snoj — doktor prava, pisar in svatje.

Vsebina: Mati Rotija bi rada poslala hčerko Marico v Ljubljano, kjer bi se učila kuhanja in šivanja. Ker pa pozna moževo nasprotovanje do mestnega življenja in meščanov, se loti svojega pregovarjanja prav po žensko: s tem, da možu pove, kako je neka družina iz njihovega mesteca bogato poročila svojo hčerko, ki se je z možem spoznala v Ljubljani, kjer se je učila primernih del, podžge v njem ponos, ki mu je branil, da bi za tistimi zaostajal, in pristane na ženin načrt. Pred odhodom v Ljubljano pa Marica še preprosi očeta, da njo in vso družino vpiše v ljubljansko čitalnico. Oče takim stvarem sicer ni naklonjen, a ker hčerini prošnji pritegne tudi mati in pod vplivom dokazov, da se tam zbirajo le pomembni ljudje, se tudi temu vda.

V ljubljanski čitalnici se Marica spozna z mladim doktorjem prava Mirkom Snojem in med njima se razvije ljubezen. Ko pa oče zve, da se hčerka druži s »študentačem« in »frfračem«, ki nič nima, se z materjo na vrat na nos pripelje v Ljubljano, kjer ji to razmerje očita in obenem pove, da je ravnokar zvedel, da se zanjo zanima bogat trgovec, ki ga sam sicer še ne pozna, a ki je že obljubil, da bo prišel snubit. S silo pri priči odpelje Marico domov.

Bogat ženin res sporoči svoj prihod in vse je že pripravljeno, da se bo pisalo ženitvovanjsko pismo. Ženin res pride, a ni bil trgovec, ampak Mirko Snoj, ki je prišel za pobeglo ljubico. Marica ga pregovori, naj kar ostane kot ženin. Ker je očetu všeč, ga nič ne vprašuje po pogojih, ampak brž spišejo pismo. Pri podpisu se še le izkaže, kdo pravzaprav je ženin. Oče že dogovor prekliče, kar prinese hlapec Pavle neko pismo, češ da ga je prej pozabil oddati. Pisal je bogati ženin, da ga ne bo, ker ga zadržujejo kupčijski posli. Zdaj oče sprevidi, da je temu človeku več za denar kot za Marico in privoli v poroko hčerke s Snojem, mu bo ta vsaj pomagal voditi vinske pravde na Hrvaškem. Zakon po srcu je tako srečno sklenjen.

Sonja Rauter-Zelenko: Andrejček

DELAVSKA KNJIŽNICA
KAMNIK

Kot rečeno, odkriva igra vpogled v tedanjo slovensko malomeščansko družbo. Bogat malomeščan, ki pa je bil v svojem bistvu pravzaprav še pravi kmet — tak tip malomeščana predstavlja Gašpar Srebrin — ni spoštoval mestnega »škrica«, uradnika-intelektualca, ker ta ni imel zemlje, zanj edinega resničnega premoženja. S tega stališča je preziral vsako resnično izobrazbo, ker ni nudila možnosti obogatitve, človek brez bogate materialne osnove pa v njegovih očeh ni užival ugleda. Vendar pa je obenem že čutil potrebo, da utre svojim otrokom dostop v boljšo in imenitnejšo družbo, ker je uvidel, da mladi nimajo več istega odnosa do posestništva kot on. Na tem nasprotju med starimi in mladimi je grajena Ogrinčeva veseloigra. Nosilec starega naziranja je oče, prepričan, da daje le bogastvo ugled in da le-to lahko zagotovi dostojno življenje. Izobraženstvo prezira, ker se mu je starejša hčerka poročila z možem, ki nima niti toliko, da bi na svojem lahko »kozla prekucnil«. Ob svojem bogastvu je trdno prepričan, da »tišta visoka učenost in modrija, ki jo nekteri iščejo tam po vélicih mestih okoli — tisto je prazna mlat«. Izobrazba mu je za udobno življenjsko existenco popolnoma nepotrebna stvar: »Glej je, gospode učenih glavá. Šlibarska, dohtarska — to je hembrano jalova paša. Jaz nikoli nisem kaj več znal, kakor da sem se dobro podpisal; pa kolikor je naših kancelijskih — z najboljim ne menjam.« Posebno gorak pa je vsaki ženski izobrazbi, trdno vztrajajoč, da so za ženske edina knjiga le kuharske in molitvene bukvice. Iz istega razloga prezira Srebrin tudi čitalnico v svojem domačem kraju, ker so njeni člani le bolj »pritlikavi« ljudje. Član ljubljanske čitalnice postane le zato, ker mu Marica pove, da hodijo vanjo vsi imenitni ljudje in da pridejo imena njenih članov celo v »Novice«. Rotija je v nasprotju s svojim možem tip bistrejše in razumnejše ženske, ki svojemu možu sicer nikoli ne ugovarja, a ji je predvsem na očeh hčerina sreča in ki njeni morebitni poroki z uglednim in izobraženim človekom nikakor ne bi nasprotovala, ker se že prav dobro zaveda, da bi dalo njihovi bogati hiši pravi ugled in veljavo šele imenitno sorodstvo; zato je vsem hčerinim načrtom krepka zaveznica. Glavna Srebrinova protiigralka pa je hči Marica, družabnosti in izobrazbe željno dekle, ki ji družinske premoženjske razmere niso vcepile nikakih predsodkov in ji je udejstvovanje v čitalnici ne le zabavna, pač pa že tudi kulturna potreba. Z Maričino zahtevo po vpisu v čitalnico je Ogrinec vnesel v igro narodnoprobudni in kulturnovzgojni element, z ljubeznijo med njo in Snojem ter njuno poroko pa poudaril izginjanje družbenih razlik, ki jih je ustvarjalo socialno poreklo ali premoženjske razlike.

Služabniški par hlapca in dekle, ki ju je Ogrinec vpletel v veseloigro, sta v svoji obliki ostanek stare komedije, v katerih so imeli posli aktivno vlogo. Te funkcije pa obema služabnikoma Ogrinec ni več dodelil. Sta sicer zaupnika gospodarja in gospodinje in člana družine, toda z razvojem veseloigre ju Ogrinec organsko ni povezal in potek dejanja ni odvisen od njune akcije. Postavljena sta izven glavnega dejanja in njuna vloga je predvsem ta, da v samostojnih

skupnih nastopih skrbita za komično plat igre. Stritarjevi pohvali realističnega orisa njunih oseb in značajev ni v celoti potrditi; njegovi sodbi se bolj približa Neža, ki je risana verneje in realističneje ter z bolj umirjenimi potezami kot Pavle, pri katerem je Ogrinec mislil le na komični učinek, a je kot veseljak, blebatač in pijanček groteskna figura.

Tehnični zgradbi veseloigre se da marsikaj očitati; dejanja skoraj ni, igra sestoji večinoma iz daljših dialogov in številnih monologov, šele tretje dejanje vnese vanjo nekaj dinamike. Ogrincu tudi verjetnost in doslednost značajev ni delala preglavice; neverjetno namreč učinkuje sklepanje ženitne pogodbe med ljudmi, ki se med seboj ne poznajo in Srebrinovemu značaju ni pripisati, da bi sprejel za zeta človeka, ne da bi ga prej vprašal vsaj za ime. Vso situacijo pa razreši Ogrinec s pozabljenim pismom, ki pride pravi čas na oder.

Veseloigra ima morda resnično ozadje. Ob njeni uprizoritvi v Ljubljani leta 1942 je Gledališki list št. 43/125-126 prinesel v zvezi z igro anonimno sporočilo nekega ljubljanskega meščana, a rojenega Kamničana, da je imel nekdanji premožni kamniški gostilničar Cene zalo hčerko, za katero se je zanimal tudi Ogrinec, ki pa je bila namenjena doktorju Samcu, ki jo je tudi dobil. Pred poroko so jo poslali v Ljubljano šolat. Dopisnik pripominja, da so ob prvi ljubljanski uprizoritvi veseloigre mnogi gledalci uganili, da gre tu za hčerko omenjenega gostilničarja.

Druga Ogrinčeva veseloigra, ki je ohranjena, je enodejanika »Kje je meja?«. Prof. Fr. Koblar postavlja njen nastanek v leta 1873—1875,²⁴ toda Ogrinec se je pričel z njo ukvarjati že leta 1872, ko je bival pri Trstenjaku na Ponikvi. v pismu dr. Vošnjaku z dne 29. julija 1872²⁵ sporoča, da piše to igro kot dvodejaniko, a kot taka je danes nepoznana, tudi osnutki niso ohranjeni. Od zasnovane dvodejanke do enodejanke je verjetno pretekel daljši razvoj. Kdaj je veseloigro v danes znani obliki končal, ni ugotovljivo. Prvič so jo igrali v Ljubljani 14. februarja 1876, izšla pa je v 46. zvezku Slovenske Talije šele 1879. leta. Po pomembnosti in vrednosti za prvo veseloigro močno zaostaja.

Igro je Ogrinec zasnoval po povesti z istim naslovom. Tudi v igri je osrednji motiv pravda med dvema sosedoma za mejo, vendar igra ni dosledna dramati-zacija pripovednega teksta. Bistvena razlika med igro in povestjo je že v tem, da riše v povesti tragedijo pravdanja dveh družin, v igri pa prikazuje spor med sosedoma kot nesmiselno komedijo, ki že zaradi značaja obeh prepirljivcev ne more privedi do resnejših posledic in se jima huda kri pomiri prej, preden spor sploh dozori do pravde.

Osebe: Križ — polgruntar, Marjana — njegova žena, Polona — njegova hči, Kraž — polgruntar, Zveriga — uradni sluga.

V kratkem poteka dejanje takole: Mladi Kraž in Križeva Polona se imata rada, toda njuni ljubezni je napoti Križev in Kražev spor za mejo. Polona zato

pregovori Kraža, naj popusti očetu, Križeva žena Marjana pa pregovori moža, naj hčerini ljubezni na ljubo popusti Kražu. Oba ženski res ubogata, a to rodi nov nesporazum in ponovni prepir. Ta spor zavoha Zveriga in ker bi sam rad bogato Polono, svetuje Križu, naj Kraža toži, sam pa obenem snubi Polono, ki mu jo Križ tudi obljubi, ko mu Zveriga zagotovi, da bo dr. Švindlberger odločil v njegov prid. Ženin pa ni všeč ženskama, zato žena pregovori moža, naj ga preizkusi z zvijačo. Križ privoli in pove, da je ravnokar dobil obvestilo, da je trgovec, v čigar podjetju je imel naložen svoj denar, propadel in da je tako tudi on ob vse. Zveriga se ob tej novici takoj odreče Poloni, Kraž pa ponudi Križu svojo pomoč. Kraž sprevidi Križevo ljubezen, spora je konec in posestvi se bosta s poroko mladih dveh združili.

Tudi zgradba igre je torej glede na povest spremenjena. Vzporednost in somernost povestne zgodbe je v igri premaknjena; somernosti oseb v začetku ni, ker imamo na eni strani tri osebe — očeta, mater in hčer, na drugi pa le mladega soseda. Somernost nastopi šele, ko hči pregovarja ženina, mati pa moža. S to vlogo je dodelil Ogrinec obema ženskama večjo aktivnost, kot jo je odmeril ženskim osebam v povesti. S pregovarjanjem žensk pa nastopi nov komični zaplet, ki ga s svojim posegom v dejanje ponovno rešita obe ženski.

Problem v veseloigri je veliko plitveje zajet kot v povesti. Ohranil pa je tudi v njej bistvenost povesti: odpor proti sodnemu reševanju nepomembnih sporov. Tega sicer ni izrazil tako odkrito kot v povesti, kjer naravnost obtoži pravnega zastopnika goljufij, pač pa označi koristolovstvo pravnega doktorja z njegovim karakterističnim imenom in z Zverigovim namigom na gotov uspeh Križeve pravde. Fr. Zbašnik pripisuje igri v LZ 1897/189 izključno politični značaj in tolmači spor med sosedoma kot spor med »mladimi« in »starimi«, toda takega značaja igri ni pripisovati in je starostna razlika obeh prepirljivcev pogojena izključno le v kompoziciji igre. Politično ost pa je izrazil z Zverigovim značajem, prikazujoč ga kot hlapčevskega in klečeplaznega kruhoborca. Pevski vložek, ki ga Zveriga poje, je eden starejših primerov našega kupleta,²⁰ ki je po zgladu parabaze grških komedij obravnaval družbena in politična vprašanja.²⁴

Poljudne razprave in črtice

Kot je bilo že v uvodu omenjeno, nimam namena obravnavati Ogrinčevih strokovnih sestavkov in črtic. Tu naj navedem le tiste, ki imajo neko določeno literarno obliko ali dopolnjujejo zaradi svoje tematike Ogrinčev pisateljski izraz.

Kot takega naj najprej omenim poučni sestavek »Babjeverstvo«, ki je pisan izključno z ljudskovzgojnega stališča, kar označuje Ogrinca kot pisatelja tudi s te strani. Tematično je zanj značilen, saj v svojih delih večkrat riše tip vraževernega človeka. V boju proti babjeverstvu pa ne postavlja zahteve po

višji ljudski izobrazbi, pač pa priporoča tesnejšo naslonitev na duhovščino, s čimer ji tudi v tem priznava primat pri vzgoji preprostega človeka.

V »zgodovinsko-mestopisnem obrazu« »Kamnik« govori o preteklosti kamniškega mesta in o šaljivosti njegovih meščanov, zlasti o njihovem odnosu do nemščine. V opisovanju preteklosti Kamnika pa ga ne zanima toliko zgodovina sama, kolikor pripovedke o nastanku mesta in druge, ki so zvezane s kamniškimi znamenitostmi. Pri tem se zlasti opira na Valvasorja.⁸⁷

Zanimivejši in za Ogrinca pomembnejši sta narodopisna črtica »Babina greda« in potopisna črtica »Magjar ember in Budapešta«. Prva je nastala iz opazovanj prebivalcev Slavonije, s katerimi se je Ogrinec seznanil v času svojega službovanja v Vinkovcih. K temu, da je »Babino gredo« napisal, ga je spodbudilo veliko zanimanje za razmere in prebivalstvo jugoslovanskih pokrajin v letu 1878, njegovo pozornost pa so pritegnili prebivalci te velike slavonske vasi zaradi svoje izredne telesne lepote, lepe noše in bistrega uma. Ogrinec pa je opazoval te ljudi že s kritičnim očesom, pri čemer je zanimivo, da mimo njihove lenobnosti že opozarja predvsem na seksualne zablode tamkajšnjega prebivalstva, predvsem ženstva, na kar je kasneje tudi Trdina odkrito pokazal v svojih »Hrvaških spominih«.

»Magjar ember in Budapešta« ni le potopis, opisujoč pokrajinske in mestne posebnosti, pač pa se v tej črtici Ogrinec dotakne tudi značilnosti madžarskega političnega, kulturnega in gospodarskega življenja. Pri tem ugotavlja ubožnost madžarskega človeka, kajti večina kapitala je v židovskih rokah. Kljub nizki inteligenčni sposobnosti pa priznava narodu neutrudljivo voljo po doseganju višje splošne omike in živo patriotsko navdušenje. Prav madžarski dosledni nacionalizem označuje kot pogoj za doseg njihove politične oblasti, ki jo morajo prenašati tudi Slovani kljub svoji neprimerno višji duhovni potenci.

IV. ZAKLJUČEK

Zetev desetletnega Ogrinčevega pisateljskega ustvarjanja ni tolikšna, da bi mogli imenovati Ogrinca plodovitega pisatelja; mimo tega pa večinoma kvaliteto tako šibka, da mu ni mogla pridobiti vidnejšega mesta v slovenski literaturi, tako da je danes njegovo delo in ime celo ob njegovih najboljših spisih, ki so mu v Stritarjevem Zvonu 1870 prinesli pisateljski sloves, pozabljeno, razen ob veseloigri »V Ljubljano jo dajmo!« Ogrinec pisateljsko ni bil samostojna osebnost, ki bi iz lastne ustvarjalne potentnosti obetala umetniški razvoj od začetnih literarnih poskusov do del večje pripovedne in umetniške pomembnosti. Zaradi srečnega naključja, ki ga je v začetku njegove literarne poti privedlo v stik s Stritarjevim dunajskim literarnim krogom, so prav v tem času nastala njegova najboljša dela, »Obrazi iz narave«, v katerih si je pod

Stritarjevim vodstvom izoblikoval svojstven pisateljski izraz. Stritarjeva dunajska literarna šola pa je bila za Ogrinca tudi edina. Kljub želji, uveljaviti se v slovenskem pisateljskem svetu, ki je vidna v njegovem tesnem stiku s tedaj literarno pomembnimi osebnostmi, in v hotenju, prodreti med kritičnejše občinstvo, za lastno literarno izobrazbo ob branju in študiju pomembnih avtorjev svojega časa ni imel smisla.¹ Ta želja po uveljavljanju označuje Ogrinca kot dinamično osebnost, ki ni mogla mirovati, kar se kaže v njegovem sodelovanju v takratnih literarnih revijah in časopisju, zlasti pa v neprestani želji po izdaji različnih almanahov. Te želje pa so presegle moč njegovih sposobnosti. Kvalitetna razlika med »Obrazi iz narave« in ostalimi njegovimi deli kaže, da je Ogrinec potreboval za dosego višje umetniške ravni svojih spisov močne roke, ki bi ga vodila pri njihovem oblikovanju. Zato predstavljajo »Obrazi iz narave« višek Ogrinčevega pisateljskega dela, kjer mu je pod Stritarjevim vodstvom uspelo dati opisom iz življenja narave in človekovemu čustvenemu sodoživljanju popolno obliko. Pod Jurčičevim vplivom pa je risal kmečko življenje, kmečke ljudi, zlasti vaške originale in pod vplivom Levstikovih junakov njihovo kmečko globokoumnost. V tej smeri se je skušal povzpeti do realizma, kar pa mu ni uspelo. Z izbiro tipov v »Obrazih iz naroda« je ostal še vedno romantik (berač, cunjar) in se je izgubljal v njihovo idealizacijo (Vaškega šolnika nedelja), kjer je nad realizmom grešil že s samim tolmačenjem stvarnosti. Le redko mu je uspelo podati vernejšo in realističnejšo podobo kmečkega človeka (Obritev Joža — prida človek) in zastopnike drugih stanov (Kaplan, Fajmošter, Lemenatar). Tak je tudi v drobnih kmečkih povestih, kjer je zajemal snov sicer iz resničnega kmečkega življenja (Čegava bode?, Kje je meja?, Marjeta), a je poiskal rešitev problema vedno v romantičnem razpletu. Tudi v teh drobnih kmečkih povestih se kaže Ogrinčev dar predvsem v risanju posameznih tipov kot pa v fabulistici. V duševnost kmečkega človeka pa se je le redko bolj poglobil (Greh je, Marjeta), dasi kaže prav v tem precejšnjo sposobnost. Predvsem pa pride do izraza Ogrinčeva karakterizacija onih likov, v katerih je risal komične vaške originale in v črticah, v katerih je sprostil svoj prirojeni humor (Greh je!, Kaplan, Fajmošter, Lemenatar, Pisma Ošpete Čop na Janeza Čopa), le da je tudi pri risanju teh likov rad zašel v grotesknost in neokusnost (Ureh tretjokrat ženin, En dan ženin), svojim komičnim figuram pa je rad dajal tudi karakteristična imena (Poskoček, Križ, Kraž, Kaves, Raves). Zlasti humoreske kažejo, da je stal Ogrinec na mladoslovenskih pozicijah, zato imajo te predvsem protiklerikalno tendenco in nekatere značaj političnega feljtona (Pisma Ošpete Čop na Janeza Čopa, Ureh tretjokrat ženin). Vendar kaže celotno njegovo delo Ogrinca kot tipičnega malomeščanskega liberalca brez doslednega liberalnega prepričanja; tako svoje idejno stališče je Ogrinec namreč zastopal le v spisih, ki so bili namenjeni dnevnomu časopisju ali v delih, ki so z natisom v almanahu bili namenjeni izobraženejšemu občinstvu, medtem ko je za preprosto kmečko

ljudstvo še vedno zagovarjal potrební vpliv cerkve in duhovščine in obenem poudarjal idealizacijo kmečkega življenja (Blagor kmečkega stanu, Na sveti večer, Vojnimir ali poganstvo in krst, Setev in žetev), ter bil obenem učitelj in vzgojitelj kmečkega ljudstva (Največji revež, Terno!, Setev in žetev, Babje-verstvo).

Boljšega pripovednika se je Ogrinec pokazal le v svojih krajših tekstih, v opisih narave in ljudi, v črticah brez zapletene fabule, medtem ko mu je v daljših tekstih pošla pisateljska moč. Ni bil pisatelj večjega pripovednega daru, ki bi mogel zapletenejše dejanje verjetno zapletati in razpletati in ki bi bil zmožen realističnejšega psihološkega orisa oseb. Tako nekaterim njegovim daljšim povestim (Vojnimir) in zlasti novelam manjka določnejše motivacije dogodkov, ki bi opravičevale razvoj dejanja in ravnanje oseb, čemur je kriva tudi premajhna pozornost do psihološkega orisa. Večinoma je Ogrinčeva pozornost usmerjena le v efekten konec, ki pa prav zaradi teh pomanjkljivosti ni prepričljiv in ne verjeten. Iste pomanjkljivosti kaže tudi njegova veseloigra »V Ljubljano jo dajmo!« Večinoma imajo vse važne odločitve preneznatne vzroke, ki bi opravičevali utemeljitev dejanja ali nenadne preobrate, obenem pa so te odločitve tudi psihološko neprepričljive, ker navadno niso v skladu z značajem osebe in slone le na površnem in neprepričljivem psihološkem procesu.

Ogrinčev jezik je sočen le v kmečkih povestih in orisih originalov, kjer je zajemal svoje izrazje iz naroda, v povestih in predvsem v novelah pa je suhoparen in papirnat, ker ga je hotel dvigniti na višjo raven, kar pa mu ni uspelo, čemur se je pridružilo še nepoznavanje duševnega življenja našega malomeščana; zato je čustvo v novelah sterilno, izživlja se večinoma le v banalnih in sentimentalnih frazah. Poudariti pa je treba kljub temu dejstvo, da je pritegnil v literaturo malomeščanski svet, področje, v katerega so naši pisatelji usmerjali šele svoje prve, tipajoče korake, ustvaril pa ob tem že tudi poizkus psihološke novele (Solnce in senca). Večinoma pa imajo njegove novele kot tudi dramatika značaj narodnoprobudnega prizadevanja.

Večina del kaže epigonstvo mladoslovenske generacije, kateri se je Ogrinec pridružil s svojim skromnim talentom oblikovanja in brez večjih problemov izpovedovanja ter predstavlja značilni tip pisatelja naših tedanjih razmer, ki jih ni mogel prerasti.

OPOMBE

I.

¹ Prim., kaj piše o nastanku nekrologa Levec v LZ 1888 (Spomini o Josipu Jurčiču).

² Izjava tov. Skale, zadnjega čital. predsednika.

¹ Benkovič, DS 1894, 244 — odlomek iz Ogrinčeve osmrtnice očetu.

² Ljudevit Stiasny: Kamnik.

³ Katalogi kamniške normalke. Benkovič v DS 1890 pravi, da je Ogrinec ponavljal 4. razred; isto pravi tudi dr. Fr. Koblar v SBL.

⁴ Prim. Jakob Alešovec: Kako sem se jaz likal, str. 114—115, kjer pravi med drugim: »... prijetla sva postala šole, ko se je pokazalo, da nama z nemščino enako slabo gre. O ta vrazja nemščina! Kar nikakor ni šla v glavo, le toliko nama je koristila, da sva — molčala.« — Benkovič sicer poudarja, da so frančiškani učili tudi slovenščino in učence navajali k ljubezni do materinega jezika (prim. tudi dr. Orel, Novice VIII., 1850, 122), popolnoma drugače pa govori o tem Trdina v Spominih I (1946, 65—66), kjer obsoja germanizatorstvo te šole in vprav bestialno znašanje nad slovensko govorečimi učenci.

⁵ Mestni muzej — katalogi klasične gimnazije.

⁶ Benkovič v DS 1890 pravi, da je ohranjen nepopoln; meni ga ni uspelo dobiti. Naslovi pesmi, ki sledijo, so navedeni po Benkoviču iz DS 1890, Glaser navaja tudi naslov pesmi (Za boga in domovino). Benkovič v omenjenem letniku DS sicer pravi, da je začel Ogrinec objavljati že v ZgD 1863, a nisem mogel ugotoviti nobenega njegovega prispevka; možno bi bilo, da je sodeloval kot dopisnik novic.

⁷ NUK, rokopisni oddelek, Ogrinčevo pismo Levcu z dne 14. 1. 1872, Ms 973, VIII/B; glej opombo na hrbtini strani pisma; opomba označuje datum izdaje, založnika in imena dela sodelavcev.

⁸ Sodelovali so še: Fr. Bezeljak, Vinko Gregorič, A. Zupanec. — Tudi SN je naznanil izid almanaha dne 20. 4. 1871, 45 v rubriki »Razne stvari«.

⁹ Tako Benkovič v DS 1890; Levec v SN 1879 pa pravi v nekrologu: »Ako je pisal očetu po novce, prejel je za odgovor pismo polno hudovanja; ako se je obrnil na mater, pisala mu je, da je uže v Kámeniku plačala toliko in toliko maš zanj, da bi se poboljšal in spokoril... A roditeljem je bil izgubljen sin, in pošiljali so mu po dolgem molédovanju toliko podpore, da je bilo preveč za umreti, premalo za živeti.«

¹⁰ Levec, SN 1879, 117—119.

¹¹ NUK, rokopisni oddelek, Kersnikova korespondenca, 919, pismo št. 7.

¹² Glej opombo I, 8; primerjaj tudi Prijatelj, Janko Kersnik, njega delo in doba I, 148, kjer citira iz Levčevih spominov oznako Ogrinčevega humorističnega značaja: »Vselej, kadar smo v Stritarjevem stanovanju odpremijali ‚Zvon‘ na pošto, je bil prisoten tudi Janko, ki se ni mogel nasmejati raznovrstnim burkam, ki nam jih je ob taki priliki uganjal vedno veseli in gostobesedni — Joža Ogrinec.« — O Ogrinčevem humorju govori tudi Šuklje v knjigi »Iz mojih spominov« I, 62.

¹³ NUK, rokopisni oddelek, Kersnikova korespondenca, Ms 919, št. 4.

¹⁴ NUK, rokopisni oddelek, Levčevo pismo Jerici Dolinarjevi, Ms 973, VIII/B, št. 17; ohranjen je le zadnji odlomek pisma.

¹⁵ NUK, rokopisni oddelek, Levčevo pismo Jerici Dolinarjevi, z dne 9. 5. 1868, Ms 973, VIII/B, št. 20.

¹⁶ Arhiv Matice Slovenske za leto 1869.

¹⁷ Janko Vencajz, Spomenica o petindvajsetletnici akademskega društva »Slovenija«, str. 44, 47.

¹⁸ NUK, rokopisni oddelek, Levčeva korespondenca, Ms 973, VIII/A, Klemenčičevi prepisi teh »Pisem«; glej tudi Levec, SN 1879 in Vencajz, Spomenica o petindvajsetletnici akademskega društva »Slovenija«, str. 129.

¹⁹ NUK, rokopisni oddelek, Ogrinčevo pismo Josipu Stritarju, Ms 1047, H; pismo z dne 3. 6. 1870.

²⁰ NUK, rokopisni oddelek, Ogrinčevo pismo Josipu Stritarju z dne 18. 6. 1870, Ms 1047, H.

²¹ NUK, rokopisni oddelek, Ogrinčevo pismo Francu Levcu z dne 25. 6. 1870, Ms 973, VIII/B.

²² To sklepam po dopisu v SN 1871, 45 v rubriki »Dopisi« pod šifro — τφσ — iz Ljubljane z dne 15. 4.; kolikor se dopis nanaša na Ogrinca, ga citiram: »Naši nemčurji vedno na polna usta kričé in ponavljajo, da so oni zastopniki kapitala in inteligence. Kapitala nekateri izmej njih res imajo, pa vsak le za svoj žep, ker videli smo ravno, ka bi radi, da bi jim dežela plačevala gledališče. Kolikpa je pa njih inteligenca in toliko

hvalisana nemška kultura, kaže naslednja resnična zgodbica. Gosp. Ferdinand Mahr, posestnik kupčijske šole, križca za zasluge, konstitucionalni mestni oče in večni ravnatelj gledališča je v svojem zavodu pričel tudi tečaj za izpit enoletnih prostovoljcev, pri katerem je učitelj kupčijske šole gospod Ogrinc prednašal zgodovino. Gospod Mahr in njegova gospa sta zčasno penzioniranim nadčastnikom po imenu Kodal zelo prijatelja, ker že po svoji jetiki špekulira na službo pri hranilnici. Ta Kodal tedaj, ki se je že v svojem vojaškem stanu ni odlikoval posebno vljudnostjo, je vsikdar prihajal k prednašanjem iz zgodovine in je hotel gosp. Ogrincu — kateri je nemogrede rečeno dovršen filozof — vedno vmes govoriti, kar si je gosp. Ogrinc prav točno prepovedal. Če bil gosp. Kodal tudi od ravnatelja Mahra pooblaščen. Gosp. Kodal je vendar še dalje obiskoval zgodovinska prednašanja in je naročil gosp. Ogrincu, da mora velikonočni torek učence izpraševati iz avstrijske zgodovine. Torex pride in Kodal tudi ter zahteva od Ogrinca, da naj izprašuje. Ogrinc pa se ne dá motiti, ampak dalje prednaša. Kodal leti srdit v pisarnico ravnatelja Mahra in zatoži g. Ogrinca, kateri v pisarno poklican na ravnateljevo vprašanje, zakaj da ne izprašuje, naravnost pove, da on pri poduku nikogar družega ne trpi, nego ravnatelja samega, ker le tako se je on v pogodbi zavezal podučevati. Vtikanje Kodalovo ne bo trpel na noben način. Na to reče g. Mahr učitelju gosp. Ogrincu »Flegel«, na kar mu slednji odgovori: »da bi bil več omike pri gospodu ravnatelju pričakoval.« Po tej izjavi hoče g. Ogrinc iz pisarnice in gre proti vratom, pa Mahr skoči kvišku, zgrabi gospoda Ogrinca in ga vrže z vso močjo ob peč. Gospod Ogrinc je po tem junaškem činu zastopnika in omike gospoda Mahra rekel: Jaz moram pri tem ostati, kar sem prej rekel! in je zapustil pisarnico. Ta čin se menda sodi sam ob sebi in obzalovanja vredni so le starši, ki za drag denar svoje otroke izročé tako surovim rokam. Zivela nemška kultura zastopana po ravnateljih Schrey-u in Mahru! —

²³ NUK, rokopisni oddelek, Ogrinčevo pismo Franu Levcu z dne 14. 1. 1872, Ms 973, VIII/B.

²⁴ Svoje mnenje o njem je izrekel Josip Stritar Cimpermanu v pismu z dne 28. 9. 1871 pišoč mu iz Badna: »Torej ljubi gospod, **pustite moje ime**, ter izdajte almanah, kadar imate dovolj **dobrega gradiva** — non quantum, sed quale. Vendar bi vam svetoval z izdajo malo potrpeti, da slov. občinstvo (ki ima sicer dober želodec) prebavi prej pred kratkim izdano »pomladansko cvetje« in listje...« — NUK, rokopisni oddelek, Ms 484, Stritarjeva pisma Cimpermanu.

²⁵ Za vir citata glej opombo I, 23. — Dr. Ivan Prijatelj v monografiji: Janko Kersnik, njega delo in doba I, pravi, da neliterarni značaj Zore pojasnjuje, zakaj prejšnji zvonovci — s Stritarjem in Levstikom na čelu — niso pristopili k Zori in da je edini Jurčič prispeval eno s šifro podpisano povestico v prvi številki. Pri tem je dr. Prijatelj Ogrinca očitivno prezrl.

²⁶ Knjiga je izšla v Zagrebu, spisal pa je to »satirično noveleto« H. G. V SN je 10. 2. 1872, 16 izšla njena dosledno zavračajoča kritika. Ogrinec jo tu uporabi za zgled, kako propaganda tudi slabo knjigo napravi komercialno.

²⁷ Glej tudi Slavistično revijo 1954, letnik V — VII, 281—282, opomba 6 pod črto.

²⁸ SN 23. 4. 1872, 46 — V DAS je v arhivu Vošnjak — korespondenca Trstenjakovo pismo Vošnjaku z dne 5. 4. 1872, v katerem Trstenjak navaja provizorno odbornike: Razlaga, Pleteršnika, Vošnjaka in še nekdo drugi delovni možek v Ljubljani...« Na rob teksta je nekdo s svinčnikom pripisal imena: Ogrinc, Tušek, Trdina, Bradaška, Stritar v Beču, Pajk v Mariboru. — Oznaka »delavni možek« se gotovo nanaša na Ogrinca (prim. op. III, 11, kjer Trstenjak v pismu dr. Kočevarju imenuje Ogrinca »dobri možek«).

²⁹ Ne le šest tednov, kakor pravi Benkovič v DS in kakor stoji tudi v SBL. — Prim. pismo D. Trstenjaka Jurčiču z dne 21. 5. 1872 (NUK, rokopisni odd., Prijateljjeva zapuščina — prepisi raznih korespondenc, Ms 973, VIII/B, mapa 32, pismo 6), v katerem piše med drugim, da je Ogrinec pri njem že 14 dni, in Ogrinčevo pismo Vošnjaku z dne 29. 7. 1872 (DAS, Vošnjak — korespondenca, mapa št. 35/41), v katerem mu piše, da hoče vsekakor v enem tednu s Ponikve.

³⁰ NUK, rokopisni oddelek, Prijateljjeva zapuščina — prepisi raznih korespondenc, Trstenjakovo pismo Jurčiču z dne 21. 5. 1872, Ms 973, VIII/B, mapa 32, pismo 6.

³¹ DAS, Vošnjak — korespondenca, Ogrinčevo pismo Vošnjaku z dne 29. 7. 1872 (mapa št. 35 + 1).

³² DAS, Vošnjak — korespondenca, Ogrinčevo pismo Vošnjaku, datirano s »tisti dan po Kresi 1872« (mapa 35 + 1).

³³ Dr. Fr. Koblar v SBL navaja med Ogrinčevimi razpravami, ki naj bi izšle to leto tudi razpravo »Robovi in sužnji«. Pravilni naslov razprave pa se glasi »Robovi in njih osvobodjenje (SN 1872, 87—88), a ni Ogrinčeva, ampak Levstikova.

³⁴ Glej opombo I, 30; v istem pismu Jurčiču piše D. Trstenjak, da je Ogrinec dobil honorar od Družbe sv. Mohorja za neko daljšo povest vnaprej. Ta povest po mojem mnenju ne more biti druga kot le »Setev in žetev«, za katero pa Ogrinec pravi, da denarja ni dobil (glej Ogrinčevo pismo Vošnjaku z dne 29. 7. 1872, DAS, Vošnjak — korespondenca).

³⁵ Tako Benkovič v DS 1890 in Fr. Koblar v SBL.

³⁶ Dr. Ivan Prijatelj, Janko Kersnik, njega delo in doba, I.

³⁷ Glej Novice 21. 2. 1872, št. 8, str. 65, ki z zadovoljstvom ugotavljajo poraz »mlado-slovencev«.

³⁸ Glej LMS za leto 1872.

³⁹ Dopis ravnateljstva državne gimnazije Novo mesto z dne 13. 5. 1872, št. 245. Benkovič v DS 1890 pravi, da je bil Ogrinec suplent v Novem mestu od 1. 10. 1872. Isti dopis gimnazije Novo mesto navaja tudi datum Ogrinčeve premestitve v Vinkovce.

⁴⁰ DAS, Vošnjak — korespondenca, Trstenjakovo pismo Vošnjaku z dne 31. 8. 1872; v njem piše med drugim: »Kaj dela Ogrinec, da nikomur na Poniklo ničesar ne piše. — To je neollikano obnašanje, in vsi se čudijo. Vsaj ni ga nikdar razžalil, in pogostovali smo ga vsi po svojih slabih močeh. Jeli je bolan?«

⁴¹ DAS, Vošnjak — korespondenca, Trstenjakovo pismo Vošnjaku z dne 20. 9. 1872; v njem piše o Zori in pravi: »... gradiva imam do novega leta dovolj, g. Ogrinec bode rad za mali denar prevzel uverstenje člankov, in korekturo, in lahko upam, da bode vsakokrat 1. in 15. Zora izhajala... G. Ogrinca naprosi, naj iz naročninske knjige izpiše po abecednem redu imena 752 naročnikov, hočem jih zadnjemu listu pridjati, naj tudi dostavlja zapopadek člankov bodisi po številkah, ali bolje bi še bilo, po stroki predmetov. To mi je g. Ogrinec že na Ponikli obljubil.«

⁴² Plačni znesek in doklade navaja Benkovič v DS 1890.

⁴³ NUK, rokopisni oddelek, Stritarjevo pismo Franu Levcu, Ms 973, VIII/B, mapa 36, pismo 8.

⁴⁴ NUK, rokopisni oddelek, Ogrinčeva dopisnica Jurčiču iz Budimpešte z dne 19. 12. 1872 (brez signature); tako mu sporoča: »Ljubi! Veselega srca Ti naznanjam, da sem danes tukaj v Pešti izpit za celu gim. s prav dobrim uspehom izvršil. Pa bog varuj, da bi me Ti zato v Cajtenge dal, — kakor imaš navado, ker veš — da bi to za me le sramota bila — še le zdaj!

Pozdravljam Levca in Tebe — Jože

V Budapešti 19. dec. 1878.

Pa zdaj smeš na me računati za gradivo Tvojemu listu.« Holz pomotoma piše v LZ 1890, da je izpit opravil že l. 1876.

⁴⁵ Tako SBL; Benkovič v DS 1890 omenja namesto fizike zgodovino kot drug stranski predmet.

⁴⁶ Ustna izjava prof. Fr. Koblarja.

⁴⁷ NUK, rokopisni oddelek, Ogrinčevo pismo Levcu z dne 13. 2. 1879, Ms 973, VIII/B (zadnje Ogrinčevo pismo, ohranjeno v rokopisu).

⁴⁸ Obe pismi objavil Benkovič v odlomkih v DS 1890.

⁴⁹ Levec imenuje to delo roman iz turško-srbske vojne in pravi, da ne ve, če ga je Ogrinec dokončal; tudi Benkovič ga imenuje roman.

⁵⁰ Vatroslav Holz: Na grobu Jožeta Ogrinca, LZ 1890, 297 in sledeče.

III.

¹ NUK, rokopisni oddelek, Ogrinčevo pismo Stritarju z dne 1816. 1870, Ms 1047, H (glej op. I, 17).

² SBL.

³ Dr. Ivan Prijatelj, Janko Kersnik, njega delo in doba I.

⁴ Levec, SN 1879.

⁵ Stritar, Zvon 1879, 208. Pogovori XII.

⁶ Končnik: četrto berilo l. 1898, Strneno polje, str. 26.

Brinar: Čitanka za meščanske šole I. del 1911, str. 163 Petelin, str. 165 Golob.

Čitanka za meščanske šole II. del 1911, str. 136 V naravi, str. 185 Pomladno jutro, str. 187 Pozimi.

Schreiner-Hubadova čitanka za ljudske šole III. del, I. 1916., str. 158 Prva kita, str. 164 Lipa, str. 167 Strneno polje, str. 199 Nevihta.

Schreiner: čitanka za prvi razred osnovnih šol, I. 1924, str. 79 Na preji, str. 145 Nevihta, str. 146 Kos, str. 149 Lipa.

Brinar: čitanka za meščanske šole I. del, I. 1926, str. 123 Golob, str. 146 Lipa.

Fr. Erjavec: čitanka za osnovne šole II. del, I. 1930, str. 83 Na preji.

Wagner: Slovenska čitanka za prvi razred osnovnih šol, I. 1939, str. 160 Pozimi.

⁷ Dr. Ivan Prijatelj, Janko Kersnik, njega delo in doba I, 239—240.

⁸ Ko so nekaj po »Postnih premišljevanjih« izhajali v SN Cismontanovi (upokojeni) c. kr. pomorski kaplan Lovro Rakovec, umrl 1903) spisi »Nasledki prisilnega celibata«, je Slovenec dne 23. 4. 1874, 47 v notici pod naslovom »Zgodovinar škandalar« te spise in poleg njih tudi celotna »Postna premišljevanja«, torej tudi Ogrinčevo »Pismo v Jurčičevem natisu, pripisal Levcu. Levec je proti temu protestiral in dne 30. 4. 1874 je prinesel Slovenec njegov protest, a pod njim je natisnil daljši komentar, v katerem dvomi nad resničnostjo Levčevega protesta in še naprej vztraja pri domnevi, da je oboje pisal Levec. — Ni pa Slovenec pripisoval Levcu »Fajmoštra«, »Kaplana« in »Lemenatarja«, kakor to izjavlja prof. Koblar v SBL, saj je Ogrinec prav ob njih doživel od Slovenca močan osebni napad.

⁹ Levčev naslov navaja tudi Vatroslav Holz v članku »Na grobu Jožeta Ogrinca«, LZ 1890, 297 in sledeče, medtem ko prof. Koblar navaja v SBL naslov: »Pisma Ošpete Skomrahe svojemu sinu Janezu Skomrahu, ki na Dunaju za pravdarskega doktorja študira«.

¹⁰ Avtor — t — postavlja v DS 1891 ta stavek za zgled kot enega najboljših Ogrinčevih spisov; take pohvale je ta sestavek deležen zaradi svojega religioznega poudarka.

¹¹ DAS, Vošnjak — korespondenca, Trstenjakovo pismo dr. Kočevarju z dne 15. 3. 1872.

¹² ZgD 19. sušca 1875. list 12, rubrika »Ogledi po Slovenskem in dopisi« v opombi pod črto in ZgD 30. malega travna 1875, list 18 v isti rubriki, obakrat v dopisih iz Ljubljane.

¹³ Levec, SN 1879, 117—119.

¹⁴ Za vir navaja Schönlebn: Iste dominus Nik. de Gallenberg committatu equitum, inter quos Gallus et Apfalter fuere, irruit in civitatem Stein, juxta in vincula iudicem conjici, et in turri castrii Gallenberg detinuit, et Habacuc, civem ibidem interfecit. — Najbrž pa je Ogrinec spis tega dogodka povzel po Valvasorju, ki navaja omenjeni Schönlebnov citat v »Slavi vojvodine Kranjske«, knjiga XI, 547.

¹⁵ Benkovič v DS 1890 pravi, da se je dogodek zgodil leto prej in da se je Ogrinec z njegovim opisom vaškim fantom močno zameril.

¹⁶ Povest nosi danes ta naslov, Benkovič v DS 1890 in prof. Koblar v SBL pa navajata kot naslov pričetek Ogrinčeve povesti »Sosedova hči«.

¹⁷ To omenja opomba pod črto ob začetku povesti v DS 1891.

¹⁸ Naslov je v nadaljevanju v listu 9 spremenjen v: Žila premôgova. Maloméstna malenkost za pustne dni. V listu 11 pa je podnaslov izpuščen.

¹⁹ Glej opombo II, 19.

²⁰ Glej opombo II, 23.

²¹ SN, 18. 4. 1872, članek: »Lehko noč, papá!«

²² Glej opombo III, 5.

²³ Zvon 1870, Literarni pogovori XII.

²⁴ Prof. Fr. Koblar, Starejša slovenska drama, Cvetje 1951, št. 25. 192—194.

²⁵ Glej opombo II, 31.

²⁶ Kuplet se glasi:

1. Kaj čemo, kaj čemo, tako je na sveti —
ljubezen zdaj bratovska več ne velja!
Drug drugega črti in hoče požreti,
preljubega mira nikjer ni doma!
Tu mož zoper moža, tam stranke boreče,
narodi med sabo imajo vojsko;
zdaj vprašam: kdo od tega dobiček pa vleče?
Ej, tisti, ki nam paragafe dajó!

2. Ko stari mi Kranjci še sami smo bili,
kako je prijeten nam tisti bil čas!
Po kranjski med sabo smo se zastopili,
nikogar ni bilo, ki motil bi nas.
Zato še zdaj rajši sem z nemškimi brati,
Slovenec se zdi mi preprost in prepust;
čeravno — to moram očitno spoznati —
rad s kruhom slovenskim si brusim čeljust!
3. Poprej, ko je svet še po starem nam tekal,
imel je nas kdo kaj trebuha lahko;
prišel sem v kanclijo, »gut morgen« sem rekel
in »koša madinar« in prav je bilo!
Odkar pa Slovenci so prišli na bolje
in v zboru deželnem slovenski je zvonec,
me zmerom po črevih kaj ščiplje in kolje,
oh, saj vem, da skoraj me bude že konec!

²⁷ Prim. Ruplovo izdajo Valvasorja iz l. 1951, str. 250—251.

IV.

¹ Levec, SN 1879, 117—119.

VIRI

1. Rojstna knjiga, hrani občinski urad v Kamniku.
2. Katalog kamniške normalke.
3. Katalogi ljubljanske gimnazije za leta 1856—64, hrani Mestni muzej v Ljubljani.
4. Korespondenca (datume pisem, signaturo in kdo jih hrani navajam pri posameznih opombah):
Ogrinčeva pisma Stritarju, Levcu in Jurčiču.
Ogrinčeva pisma dr. Vošnjaku.
Stritarjevo pismo Franu Levcu in Josipu Cimpermanu.
Levčevo pismo Janku Kersniku.
Levčeva pisma Jerjici Dolinarjevi.
Priateljjeva zapuščina: prepisi raznih korespondenc: Trstenjakova pisma Josipu Jurčiču.
Trstenjakova pisma dr. Vošnjaku.
Trstenjakovo pismo dr. Kočevarju.
Klemenčičevo pismo Franu Levcu s prilogo prepisov Pisem Ošpete Čop na Janeza Čopa.
5. Dopis državne gimnazije Novo mesto.
6. Dopis kotarskega suda Vinkovci.
7. Seznam objavljenih Obrazov iz narave (Solski muzej v Ljubljani).
8. Ustna izjava prof. Fr. Koblarja o Ogrinčevem življenju v Vinkovcih.

LITERATURA

1. Josip Benkovič, DS 1890.
2. Fran Levec, SN 1879, 117—119; LZ 1888, št. 7. Spomin o Josipu Jurčiču.
3. Vatroslav Holz, LZ 1890, 297—302.
4. — t —, Josip Ogrinec, DS 1891, 146—147 (—t— je Josip Benkovič? Glej v Steska, DS 1901, 760).
5. SBL, prof. Fr. Koblar.
6. Prof. Ivan Prijatelj, Kersnik, njega delo in doba I, 110, 148, 239—240; Vloga omladine v prvem obdobju mladoslovenskega pokreta, LZ 1924, 347).
7. Jakob Alešovec, Kako sem se jaz likal, XIV. in XV. pogl.
8. Suklje, Iz mojih spominov, I, 56, 62.

9. Janko Vencajz, Spomenica o petindvajsetletnici akademskega društva Slovenija, str. 42, 44, 47, 129.
10. Anton Trstenjak, Slovensko gledališče, str. 80, 84, 98.
11. Frank Wollman, Slovinske drama, str. 44, 45, 47, 54, 64—65.
12. Arhiv MS za leto 1869 (7. 3. 1869).
13. Slavistična revija 1964, V.—VII., 281—282.
14. Stritar, Zvon 1870, Liter. pogovori VI, VII, XIII; Zvon 1879, Pogovori XII, 208, Zvon 1879, 176.
15. Učiteljski tovariš 1879, list 11 (naznanilo smrti).
16. Slovenec 1874, 47 (Zgodovinar škandalov, 30. 4. 1874 Levčev preklíc), 1875, 34, 50, 53 (napad zaradi Fajmoštra, Kaplana, Lemenatarja), 1879, 56 (ob smrti), 1943, 42, 43 (uprizoritve v Ljubljano jo dajmo!).
17. SN 1870, 32, 35 (V Ljubljano jo dajmo!), 1871, 45 (— τρσ — konflikt z ravnateljem Mahrom; naznanilo Pomladanskega cvetja); 1872, 44 (akcija za izvirne novele); 1872, 46 (volitve v odbor Pisateljskega društva); 1875, 96 (obramba pred napadom zaradi Kaplana, Fajmoštra, Lemenatarja); 1943, 41 (Uprizoritve v Ljubljano jo dajmo!).
18. Novice 16. 3. 1870, list 11, str. 91 (V Ljubljano jo dajmo!), list 12, str. 100 (isto); 21. 2. 72, list 8, str. 65 (poraz mladoslovencev pri volitvah v Matičin odbor).
19. ZgD 19. 3. 1875, št. 12 in 30. 4. 1875, št. 18 (protest proti Kaplanu, Fajmoštru, Lemenatarju).
20. Prof. Fr. Koblar, Starejša slovenska drama, Cvetje 1951, št. 25, str. 160—161, 192—194.
21. Fr. Zbašnjak, LZ 1897, 189 (kritika predstave »Kje je meja?«).
22. Valvasor, Slava vojvodine Kranjske, knjiga XI, 547.
23. Stiasny, Kamnik.
24. Rupel, Valvasor 1951, 250—251.
25. Slodnjak, Pregled slovenskega slovstva, str. 273, 274.
26. Glaser, Zgodovina slovenskega slovstva, str. 95 (IV. zv.), str. 170 (III., str. 403—407).
27. Kleinmayer, Zgodovina slovenskega slovstva, str. 207 (prim. isto zgodovino na str. 178, kjer »V Ljubljano jo dajmo!« pripisuje Fr. Cegnarju; prim. Levstik, kritika Kleinmayrove Zgodovine slovenskega slovstva, Slodnjak, Levstikovi zbrani spisi 1935, knjiga VI, str. 386—387).
28. Shike: DS 1891, št. 4, str. 145, št. 8, str. 337 in Album slovenskih književnikov, str. 29.

BIBLIOGRAFIJA

Bibliografijo navajam po letih izida posameznih del.

- (1863 sodeloval v Zgodnji Danici).
- 1864—65
- Almanah Slovenska lipa, pesmi: Pravi dom, Dobra misel, O vanitas, Slovenski lipi, Poslov, Zaklad pri Savi, Za boga in za domovino, pripovedni spis: Šviga-švaga.
- 1868
- SG Obrazi iz narave: Petelin, št. 3, 96—98. — Povodna žaba, št. 5, 174—177.
- 1869
- Jurčičev Glasnik: Obraz iz narave: Ščinkovska oporoka, št. 1, 14—18.
- B Krtov pogreb, št. 21, 181—182. — Blagor kmečkega stanu, str. 101 i. dr., 109 i. dr., 126 i. dr., 133 i. dr., 141 i. dr. — Kako Pahole lisico ujame, št. 20, 173—174.
- LMS Najdenec (prevod).
- ST V Ljubljano jo dajmo!, 8. zv.
- 1870
- Zvon: Obrazi iz narave: Uvod, št. 1, 6—7. — Po zimi, št. 1, 7—10, št. 2, 22—24. — Golob, št. 5, 73—76. — Kos, št. 6, 91—92. — Prva kita, št. 9, 134—135. — Lipa, št. 12, 183—185. — Sterneno polje, št. 14, 214—216. — Nevihta, št. 16, 251—252. — Na razhodu, št. 18, 278—280. — Zila premogova — malomestna malenkost, št. 7, 106—110, št. 8, 123—125, št. 9, 140—143, št. 11, 170—173.
- LMS Kamnik, zgodovinsko-mestopisen obraz, str. 224—230. — Lesena noga, str. 307—318.

B V afriškanski puščavi (obraz iz narave), št. 12, 91—92. — Vrstica nekaterih posebnostnih zanimivih osá, št. 13, 100—101. — Blagor kmečkèga stanu (nadaljevanje iz prejšnjega letnika), str. 19.

1871

B Babjeverstvo, str. 149—190.

SN Strnišče, št. 22.

Pomladansko cvetje: Solnce in senca, str. 1—74. — Na vasi, str. 81—87. — Greh je!, str. 129—175. — Izteklo jezero (pesem), str. 172—175.

SV Vojnimir ali poganstvo in krst.

ST Zapravljivec (prevod), zv. 22.

1872

Zora: Obraz iz naroda: Na sveti večer, št. 1. — Obrazi iz naroda: Uvod, št. 3. — Cunjar, št. 3. — Vaškega šolnika nedelja, št. 11. — Jež, str. 253. — Čarovnica s Karneka, št. 14—19 (ponatis Čarovnica s Starega grada, Kamničan 1907, št. 23—32 in posebej). — Kralj Samo (prevod), št. 14—17.

SN Bučelar, št. 112. — Čegava bode?, št. 56 (ponatis v Listkih I, 1872). — Obritov Joža — prida človek, št. 81—82.

B Mir vam bodi! (odlomek prvega poglavja povesti »Setev in žetev«), št. 5, 38—39. — Kje je meja?, št. 7, 51—53, št. 59—61.

1873

Zora: Obrazi iz naroda: Berač, št. 16, 250—252, št. 17, 266—268. — Žuželke, št. 1, 14—15.

1874

Zora: Ptičar Blažič (jesensko-zimski obraz), št. 2—6.

SN Ureh tretjkrat ženin, št. 252—253. — Postno pismo gorenjske matere Ošpete Skomraha svojemu sinu Janezu Skomarhu, ki na Dunaji za pravdarskega doktorja študira (II. Pismo Ošpete Čop na Janeza Čopa). — v »Postnih premišljevanjih, št. 49.

1875

SN Kaplan, št. 59. — Fajmošter, št. 75—76. — Lemenatar, št. 87—89. — Marjeta, št. 223—226, 228.

Zora: Malomeška prigodbica, št. 20, 156—157, št. 21, 164—165, št. 22, 172—173.

SV Setev in žetev.

1876

Zvon: Nagon ali preudarek, št. 5, 71—72.

SN En dan ženin, št. 130—145. — Čast in sramota, št. 178—180. — Valovi srca, št. 219—232.

1877

MD v knjigi Križem sveta: Terno!

KMD Naravoslovske črtice: Megla in oblak. Električna. Električni berzobjav ali telegraf. Blisek in grom. Str. 183—189. — Izvestja vinkovške gimnazije: Pčela, kakva je, kako se razvija i kako živi.

1879

ST Kje je meja? — 46. zv.

SN Magjar ember in Budapešta, št. 61—64.

1884

ST Na Osojah (prevod), 51. zv.

1890

DS Enaki in različni poti (Božji volem).

1891

DS Gostačeva hči (odlomek prvega poglavja, zdaj predelan).

1894

DS Odlomek Ogrinčeve osmrtnice očetu, str. 244.

V rokopisu:

III. Pismo Ošpete Čop na Janeza Čopa, hrani NUK, rokopisni odd. pod signaturo Ms 973, VIII/A.

Prevodi:

Zaročevalna napoved na kmetih (spevoigra), Na kmetih (igrokaz s petjem), Hiša slabega glasu (igrokaz s petjem), Pojdimo na Dunaj (burka) — vse hrani NUK, rokopisni odd. SBL navaja kot Ogrinčev prevod tudi igro s petjem »Sveti večer na straži«, toda med navedeno Ogrinčevo rokopisno zapuščino v NUK prevoda te igre nisem našel.

JOSIP OGRINEC ŠAHIST

Ivan Zika

Pisatelj Josip Ogrinec se je v Ljubljani v Alojzijevišču seznanil s šahom in postal dober igralec, ki se je zanimal za šahovsko teorijo. V letu 1868 je v XI. letniku Janežičevega Slovenskega glasnika objavil štiri šahovske probleme, in sicer na strani 120, 126 in 200. — V uvodu k prvemu problemu pravi: »Naš namen je, da z vsakim listom Slovenskega glasnika poklanjamo bralcem, kolikor toliko že izurjenim igralcem šaha, kako nalogo, sem in tja pa tudi kako zanimivo partijo... S časom hočemo podati tudi pravila, katera pri šahu veljajo.« — Žal je ta načrt propadel, ker je Janežič konec 1868 prenehal izdajati svoj list. Tako bi Slovenci dobili izpod Ogrinčevega peresa že prvi teoretični pouk o šahu. Na Dunaju in v Gradcu je Ogrinec brez dvoma sodeloval v kakem šahovskem klubu in na turnirjih, ker ga je Johann Berger v svojem Schachjahrbuchu za leto 1892/93 in 1899/1900 uvedel v seznam znamenitih šahistov, s pripombo v izdaji iz leta 1899/1900 na str. 194, da o Ogrincu ni mogel dobiti novih podatkov. Seveda je 20 let po Ogrinčevi smrti spomin na tega slovenskega šahista že tako obledel, da se Bergerju nihče ni javil. Tako nam preostane še naloga, da podrobneje proučimo njegovo šahovsko delovanje v času študija na univerzi od 1866—1870 in mu priznamo prvenstvo med Slovenci, ki so v praktični igri in teoretičnem proučevanju prodrli na mednarodno pozornico šahovskega dogajanja.

Foto Vladimir Koman: Kamnik

SREČANJE S PREŽIHOVIM VORANČEM V KAMNIKU

Marica Brejc

»Čakaj ga na postaji Kamnik-mesto!« Tako mi je bilo naročeno. Poznala sem ga le po nekaterih črticah, ki sem jih našla med delavsko literaturo. Drugače mi je bila njegova zunanost nepoznana. Po grobem opisu, ki sem ga dobila, sem slutila, da je človek, ki je šel z vlaka naravnost proti meni — Prežih.

Prišel je iz velikega sveta, iz Pariza — iz prestolnice Francije. Preprost in domač je v mojem stanovanju na Šutni 96 sedel za mizo. Nič narejenega ni bilo na njem. Le tiste značilne črte obraza in visoko čelo sta izdajala inteligentnega človeka, pisatelja in misleca, pa tudi izkušenega borca za pravice delovnih ljudi, ki je preganjan križem prepotoval Evropo od Italije, Francije in Romunije do Norveške in Sovjetske zveze. V najstrožji ilegalnosti je s ponarejenim potnim listom odpotoval iz Francije, ki se je že nahajala v drugi svetovni vojni. Ljudske fronte ni bilo več, Francija je imela vlado, ki je svoje državljane-komuniste zapirala v ječe, politične emigrante komuniste pa pošiljala v koncentracijska taborišča.

Življenje v emigraciji je bilo skrajno težko. Pariška prefektura je sistematično odbijala Vorancu dovoljenje za bivanje v Parizu. Ko pa mu je po mnogih intervencijah to dovoljenje le odobrila, je največkrat veljalo samo za štirinajst dni, potem pa je zopet stal v dolgi vrsti političnih emigrantov pred pariško prefekturo in v mučni negotovosti čakal na obtožbo policije: bo še smel ostati ali ne — in če ne, kam ga bo vodila pot? Večina držav v Evropi je tedaj odbijala azil političnim emigrantom komunistom.

Pa to ni bila edina skrb. Nezdravi frakcionaški elementi so se skušali polastiti vodstva naše partije. Skupaj s pokojnim Kidričem je stal na čelu boja za novi CK KPJ in za to, da generalni sekretar Partije postane tovariš Tito.

Prežihov Voranc je že dva meseca pred odhodom iz Francije živel ilegalno. Pariška policija mu je definitivno odbila dovoljenje za bivanje konec avgusta 1939. Voranc je imel v Parizu vplivne prijatelje ne samo med člani mednarodnega Pen-kluba, temveč tudi med političnimi osebnostmi. Toda sredi leta 1939

nobena intervencija ni zalegla več. Vorancu so definitivno odvzeli dovoljenje za bivanje. Skrivali so ga delavci v rdečih pariških predmestjih Clochy-u, St. Denisu, Aubervilliersu itd.

Pariz je bil mračen in žalosten. Mrak in tesnoba sta pritiskala tudi na dušo francoskega človeka, ki je slutil nesrečo. Zvečer so zatemnjene pariške ulice na svojstven način oživele. Po njih so križarile številne policijske patrulje, preiskovale stanovanja, iz katerih so bežali ilegalci in se umikali iz ulice v ulico.

In sedaj je živel ilegalno že nekaj časa v Sloveniji, dolgo ni smel nikjer ostati. Savlje so mu dale toplo zatočišče, vendar ljudi, ki so mu bili naklonjeni, ni smel preveč kompromitirati. Zato je često menjal bivališče. Imel je dve hčerkici, žena pa je po vrnitvi iz Pariza šla k svoji materi v Kotlje. V Ljubljani sta se že sestala in upal je, da ga bo za kakšen dan mogla obiskati tudi tu v Kamniku. Kakor je v vsem svojem pisateljskem pripovedovanju z vsemi nitmi povezan s slovensko zemljo, po kateri je tudi v tujini vedno hrepenel, tako sem tedaj čutila, kako zelo je navezan na svojo družino, s katero mu je bilo dotlej dano še tako malo živeti.

Politično v tem času ni toliko delal zaradi preganjanja. Zato se je toliko bolj posvetil pisateljevanju. Dopolnjeval je Doberdob, kakor mi je pripovedoval ob večernih sprehodih, saj pri dnevu ni smel iz hiše. Navadno sva šla na Žale, kjer ni bilo toliko ljudi. Ob grobu pesnika Antona Medveda se je dolgo zadržal in globoko zamislil. Tudi Jamnico je imel v mislih v tistih dneh. Pisal je neumorno vse dni bivanja v Kamniku.

Vrnil se je v domovino in ostal nekaj časa izoliran zaradi velike politične kompromitiranosti. Vrnil se je v času, ko je Evropa že trepetala zaradi grozot druge svetovne vojne, v času, ko se je tudi Jugoslavija vedno bolj vezala na sile osi in tako nemoteno dopuščala poseganje v naše notranje razmere.

V kratkem času njegovega bivanja v Kamniku sem v njem spoznala človeka, borca, pisatelja in mojstra slovenske besede, ki je obogatil našo književnost s čudovitimi deli neminljive duhovne vrednosti in lepote.

L EDENODOBNI ČLOVEK V MOKRIŠKI JAMI

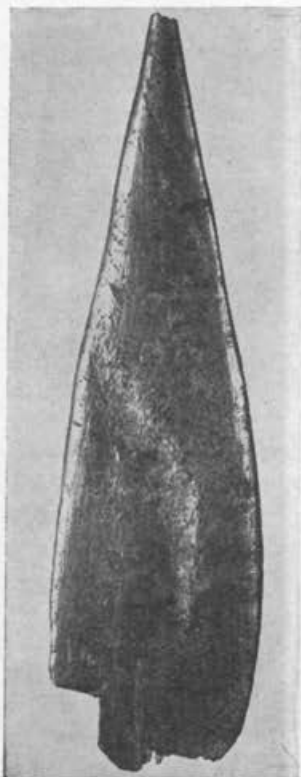
Mitja Brodar

Kamničani in okoličani se najbrž še spominjajo, da so pri gradnji mostu čez Nevljico v Nevljah pri Kamniku odkrili l. 1938 okostje mamuta. Mimo njegovih kosti so našli majhno rezilce iz črnega lidita, ki ga je nedvomno izdelal človek. Zato je prav gotovo, da mamut ni sam poginil, ampak ga je pobil človek, ga raztelesil in pri tem lovskem opravilu izgubil omenjeno rezilce. Najdišče mamuta je prvo mesto (paleolitska postaja), kjer so v bližnji kamniški okolici odkrili sledove ledenodobnega lovca.

Že dosti starejša je najdba tibije (piščali), ki je menda tudi mamutova, v naplavinah Kamniške Bistrice pod Mokrico. Ob tej najdbi sicer ni bilo orodja, moremo pa vsaj domnevati, da je tudi tega mamuta pokončal človek.

Zelo znana zaradi bogatih najdb kosti jamskega medveda je Mokriška jama na Mokrici nad Kamniško Bistrico, kjer so v njenem zadnjem delu nekdanj ležale kosti kar po površini. Zaradi tega jo domačini večkrat imenujejo tudi Medvedja jama. V njej je že l. 1837 nabiral kosti tedanji kustos ljubljanskega muzeja H. Freyer, ki je tedaj poznal kot nahajališče kosti jamskega medveda samo še Postojnsko jamo. Nekoliko več kakor Freyer je pisal o Mokriški jami znani prirodoslovec župnik S. Robič, ki je tudi l. 1877 v njej nabiral kosti. Iz njegovega pisanja moremo slutiti, da je že takrat domneval v jami še kaj drugega kot samo medvedje kosti. Tudi domačini so v Mokriški jami večkrat nabirali kosti in pri tem tudi tu in tam po malem kopali, da bi prišli do boljših in bogatejših najdb. Na srečo to uničevalno delo nikdar ni imelo večjega obsega, tako da so jamske plasti v glavnem vendar ostale nedotaknjene.

Ker se je v Sloveniji dobro obnesla domneva, da moremo v jamah, kjer so kosti jamskega medveda, pričakovati tudi kulturne ostanke človeka, je Arheološka sekcija Slovenske akademije znanosti in umetnosti sklenila raziskati tudi Mokriško jamo. Doslej so trikrat izkopavali in preiskali nad 400 m³ sedimentov. Delo je rodilo uspeh, ugotovljena je bila nova visokogorska postaja ledenodobnega človeka, pri nas druga za Potočko zijalko. Za uspešen potek dela ima

*Zgoraj: Pogled na vhod v Mokriško jama
ob koncu aprila*

Levo: Aurignaška koščena konica iz Mokriške jame

mного zaslug Uprava gojitvenih lovišč LRS, ki je dala raziskovalni ekipi za bivanje na razpolago svojo lovsko kočo.

Mokriška jama leži v višini 1500 m in to neposredno ob ozemlju, ki je bilo v ledeni dobi večkrat zaledenelo. Njena višina in položaj v bližini ledu ji dajeta posebno važnost. Ledena doba namreč ni bila enakomerno mrzla, ampak se je klima večkrat spreminjala. Različno dolga, bolj ali manj mrzla obdobja so se menjavala s spet različno dolgimi in bolj ali manj toplimi dobami, kar so ugotovili po odkladninah nekdanjih ledenikov in zasipih ledeniških rek. Danes je ločnica večnega snega v naših Alpah približno v višini 2700 m, v ledeni dobi je bila pa v splošnem nižja in se je v časih najostrejšje klime spustila prav do Mokriške jame. V bližini večnega snega in leda ni skoraj nobene vegetacije, vsaj take ne, ki bi dovoljevala življenje tudi večjim živalim. Stotine jamskih medvedov, ki so pustili svoje skeletne dele v Mokriški jami, pa pričajo, da je takrat morala biti klima precej topla, vsekakor ne mnogo mrzlejša od današnje. Če sklenjen gozd že ni segal do jame kakor danes, potem je moral biti vsaj v dolinah, da so te velike živali imele možnost prehrane.

Razen jamskega medveda, čigar kostnih ostankov je zdaleč največ, so bile odkrite v plasteh Mokriške jame še kosti nekaterih drugih živali, volka, jamskega leva, kune, kozoroga in alpske jerebice. Prava ognjišča doslej sicer še niso bila odkrita, toda ugotoviti je bilo vendarle mogoče posamezne koščke lesnega oglja. Kurjeno je bilo z lesom borovca, kar pomeni, da so morali rasti borovci nekje v bližini.

Kot najvažnejše odkritje pa moramo vsekakor šteti najdbo kulturnih ostankov, ki nedvomno izpričujejo, da je jamo posečal ledenodobni človek. V jamskih sedimentih so ležale koščene konice, izdelane iz odlomkov cevastih kosti jamskega medveda ali pa iz jelenovega rogovja. Odkritih je bilo tudi nekaj primerkov kamenega orodja, ki je bilo izdelano iz raznih vrst kremenca. V uporabni obliki je ohranjena samo ena od odkritih koščenih konic, od drugih imamo le večje ali manjše odlomke. Iz tega vidimo, da je človek zavrgel le to, kar se mu je zlomilo in s tem izgubilo svojo uporabno vrednost. Toda le redko se je zgodilo, da je kaj izgubil ali pa pri odhodu iz jame pozabil vzeti s seboj. Po obliki moremo artefakte (orodje človeka) iz Mokriške jame prišteti aurignaški kulturni stopnji, to je začetku mlajšega dela stare kamene dobe. V glavnih potezah enaka kultura, toda še mnogo bogatejša, je bila odkrita tudi na severni strani Kamniških Alp, v Potočki zijalki na Olševi. Tudi ljudje, ki so pobili neveljskega mamuta, so verjetno pripadali tej kulturni stopnji, vendar že njenim najmlajšim fazam. Kulturni ostanki so ležali v treh različno globokih horizontih, kar pomeni, da so jamo najmanj trikrat obiskali. Koliko časa je trajal posamezen obisk, še ne moremo ugotoviti. Postavlja se namreč zelo važno vprašanje, ali so bile visokogorske postaje samo lovske postojanke, kjer se je lovec samo mimogrede ustavljal, ali pa so bile vsaj kratkotrajno prava bivališča. Raziskovanja v Mokriški jami so bila doslej še premalo obsežna, da bi mogli odgovoriti na vsa vprašanja, ki se postavljajo. Preiskan je bil le vhodni del jame, kjer se zaradi slabih vremenskih razmer človek verjetno ni mnogo zadrževal. Treba bo z izkopavanjem nadaljevati in raziskati še notranjost jame, da bomo dobili čimveč podatkov o življenju takratnega človeka.

Starost kulturnih ostankov v Mokriški jami bi po dosedanjih dognanjih ocenili nekako na 70.000 let. V zadnjih letih pa so izumili novo metodo direktnega določanja starosti glede na radioaktivni ogljik v organskih ostankih ter dognali za aurignaško kulturo starost od 30 do 35 tisoč let. To je znatno manj, vendar pa je še vprašanje, če je omenjena metoda že dovolj preizkušena.

Nad aurignaškimi kulturnimi plastmi se nahaja v Mokriški jami še nekaj drugih plasti. Ena med njimi je posebno značilna in se od kulturnih plasti, ki vsebujejo precej glinice, že na oko močno razlikuje. Gre za plast gruščca, ki je popolnoma čist, brez vsake glinaste primesi. Take plasti nastajajo v zelo mrzlih dobah, ko je kemično preperevanje zmanjšano na minimum in le zmrzal, t. j.

mehanično preperevanje ruši stene in strop jame. Po odložitvi plasti z aurignaškimi kulturnimi ostanki se je klima začela postopoma slabšati, ločnica večnega snega se je začela spuščati v dolino. V Kamniški Bistrici se je začel nabirati led, ki je končno segal do Kraljevega hriba in je bil v samem kotlu Kamniške Bistrice do 1000 m debel. Gozdovi so propadli, živali so se umaknile in zato tudi človek ni imel več obstanka. Tudi on si je poiskal ugodnejših krajev, da bi preživel poledenitev, ki je še enkrat, toda tokrat zadnjič, nastopila. Topla doba, ki je tej poledenitvi sledila, traja še danes.

SLAMNIKARSKI DOMAČI OBRTI

Vlado Valenčič

I.

S slamnikarsko domačo obrtjo se je ukvarjalo in se še ukvarja pri nas le prebivalstvo kamniškega področja. Ta posebnost je že v začetni dobi razvoja vzbujala pozornost piscev, ki so poročali o obrtni dejavnosti in gospodarskih razmerah na našem ozemlju.

Kot sem mogel ugotoviti, je prvi omenjal izdelovanje slamnikov v Ihanu Benedikt Franc Hermann v svojih pismih s potovanja po naših deželah v letu 1780.¹ Mimogrede je omenil kranjsko slamnikarstvo Baltazar Hacquet.² Pisec, ki je opisoval l. 1820 obrt in industrijo v ljubljanskem guberniju, je dal že kar pregledno sliko o tedanji razširjenosti in pomenu slamnikarske obrti.³ Tudi nekatera druga poročila o stanju obrtne dejavnosti v prvi polovici prejšnjega stoletja se dotikajo slamnikarstva. V »Novicah« je Peter Hicinger objavil prvi slovenski članek o pletenju slamnikov na Kranjskem.⁴ V sedemdesetih letih se je slamnikarska domača obrt zelo razširila, zato je razumljivo, da se je z njo ukvarjalo več člankov in poročil.⁵ Zgodovinski razvoj pletenja slamnatih kit in tedanje stanje je podal takratni tajnik trgovske in obrtne zbornice Ivan Murnik v zborničnem poročilu za l. 1875.⁶ Na Murnika so se neposredno ali posredno sklicevali skoraj vsi poznejši pisci. Njegovo poročilo je bilo v bistvu nespremenjeno ponovno objavljeno l. 1890.⁷ Murnikovo poročilo je uporabil Louis Edgar Andés za prikaz razvoja kranjskega slamnikarstva v svoji knjigi o predelavi slame.⁸

Razvoj slamnikarske domače obrti, nastanek slamnikarske industrije, stanje in delovne razmere v slamnikarskih tovarnah ter stanje v domači obrti pletenja slame ob koncu prejšnjega stoletja je popisoval obširno obrtni nadzornik dr. Valentin Pogatschnigg.⁹ Njegove ugotovitve so poleg Murnikovih brez dvoma najpomembnejši vir za zgodovino našega slamnikarstva.

Pogatschniggove in Murnikove podatke je uporabljal Janko Jovan za popis slamnikarstva v svoji razpravi o domačih obrtéh.¹⁰ Prinaša tudi nove podrobnosti

iz razvoja slamnikarstva v prvi polovici XIX. stoletja in navaja imena več lhancev, ki da so imeli pomembno vlogo pri tem razvoju. Ni pa navedel, kje je podatke dobil, zato jih uporabljam le s pridržkom. To je bil zadnji prikaz razvoja in stanja slamnikarske domače obrti. Do tedaj je slamnikarstvo že nazadovalo. V naslednji dobi do današnjih dni je šlo skozi različne razvojne stopnje, po letih skoraj popolnega zastoja je prišel čas večje živahnosti.

Doba nazadovanja in stagnacije se pozna tudi v literaturi. V zadnjih desetletjih so o slamnikarstvu, izvzemši slamnikarsko industrijo, le malo pisali. V zgodovini domžalske fare je Franc Bernik odmeril posebno poglavje slamnikarski industriji v Domžalah.¹¹ Opis zgodovinskega razvoja slamnikarske obrti je povzel po Andrésu, sicer se pa omejuje na prikaz slamnikarskih tovarn in slamnikarstva v Domžalah ter vloge Tirolcev v tej industriji. Usoda nekdanje močne slamnikarske industrije prav posebno zanima pisce lokalne zgodovine. Alfonz Mihelčič je podal oris razvoja slamnikarstva predvsem za Mengeš.¹² V Kamniškem zborniku za l. 1957 sta Janez Jerovšek in Albin Pavlin objavila prispevka o tem predmetu, v katerih sta se ozirala na začetke slamnikarstva.¹³ Z etnografskega stališča je Marija Jagodic obravnavala vprašanje slamnikarstva v Mengšu in okolici za sedanjí čas.¹⁴

S tem seveda nisem navedel vse literature, ki se nanaša na slamnikarstvo kot domačo obrt. Popolna bibliografija tudi ni bil moj namen. Podal sem le tista dela oziroma članke, ki dajejo več vpogleda v razvoj in vsakokratno stanje te obrti. Tudi sem se omejil glede na predmet razprave le na domačo obrt v slamnikarstvu, zato se nisem oziral na literaturo, ki govori o slamnikarskih tovarnah. Nekateri članki, ki se nanje sklicujem, so navedeni še v opombah.

Čeprav je bila torej slamnikarska domača obrt že dostikrat obravnavana, ne bo mogoče odveč poskusiti, da v tej razpravi pokažem njen razvoj od prvih znanih začetkov do najnovejšega časa. Sedaj so drobci, ki morejo prikazati ta razvoj, razmetani na raznih krajih; gotovo ne bo brez koristi, če bo združeno skupaj čimveč tega, kar je o pletenju slame in slamnikarstvu napisanega ali drugače znanega. Kritično je treba premotriti tudi nekatere okolnosti glede nastanka, ker niso vse trditve, ki se ponavljajo pri raznih piscih, tudi res dokazane. Nekatera vprašanja v zvezi z razvojem, po mojih mislih, niso še dovoljno pojasnjena, n. pr. vloga Tirolcev. Zdi se mi tudi, da si še nihče ni zastavil vprašanja, kje je bil razlog, da se je začelo pri nas širiti slamnikarstvo in v kakšni zvezi je to bilo s takratno nošo pokrival. Zato bom skušal doprinesti malenkost k odgovoru na ta vprašanja. Izčrpne zgodovine te gospodarske panoge tudi to moje delo ne bo dalo, za tako zgodovino bi bilo treba zbrati še več gradiva. Želim le, da bi ta razprava bila delen prispevek h gospodarski zgodovini kamniškega področja.

II.

Murnik je začetek slamnikarstva postavil v Ihan in v čas okrog l. 1775.¹⁵ Kot je mogoče posneti iz literature, je bil prvi, ki je nastanek obrti s tako točnostjo datiral; ostali pisci se glede nastanka držijo v glavnem Murnikovih ugotovitev. Jovan, ki se sicer sklicuje na poročilo trgovske in obrtne zbornice za l. 1875, torej na Murnika, je bil toliko netočen, ker je zapisal, da je bilo slam-

Ihanski slamnikarji — Slika v Domu in svetu 1903, str. 541

nikarstvo tedaj (to je l. 1903) staro 100 let, dasi je Murnik to starost navajal že četrto stoletja prej.¹⁶

V svojem poročilu Murnik ni navedel, na kaj opira svojo trditev, da je začetek našega slamnikarstva okrog l. 1775, zato pravilnosti ni mogoče preveriti. Po Jovanu naj bi bil prvi slamnikar Jožef Mišveč iz Brda št. 10 pri Ihanu, ki je l. 1828 umrl v starosti 71 let. Žal tudi Jovan ne pove, od kod ima te podatke, o pravilnosti katerih moramo dvomiti.

Razširjenost slamnikarstva na Kranjskem je izpričana že l. 1780 po Hermannu, ki je ugotovil, da so ljudje v vsej deželi zelo nosili slamnike in je bilo izdelovanje slamnikov pomembna obrt, zlasti v ihanski župniji.¹⁷ L. 1783 je

kamniški sodnik obravnaval pritožbo ihanskih prodajalcev slamnikov zoper previsoko štantnino, ki jo je v Kamniku zahteval zakupnik od njihovih slamnikov, pripeljanih na letne sejme za prodajo.¹⁸ V pravdi so Ihanci propadli, ker se je izkazalo, da so njihovi predniki plačevali isto štantnino.

Oba navedena vira kažeta, da je okrog l. 1780 slamnikarska domača obrt imela že dokajšen obseg. Sicer so se z izdelovanjem slamnikov ukvarjali največ v ihanski župniji, toda iz Hermannove pripombe se vidi, da so slamnikarstvo poznali tudi drugje. Ni verjetno, da bi obrt mogla le v nekaj letih zavzeti tak obseg. Ravno tako razodeva pravda ihanskih slamnikarjev pred kamniškim sodnikom, da so že njihovi predniki prodajali slamnike na sejmih v Kamniku in drugih mestih. Zato ne moremo vzeti Murnikovega datiranja začetka slamnikarstva (okrog 1775) kot popolnoma točnega, temveč je treba nastanek slamnikarstva pomakniti vsaj nekaj desetletij nazaj.

Slamnikarska obrt ima svoj začetek v dobi merkantilistične gospodarske politike, ko si je država prizadevala za pospeševanje obrtne in industrijske proizvodnje ter za uvajanje novih obrtnih panog. Obrtna dejavnost naj bi se razširila tudi med kmetskim prebivalstvom. Na bivšem Kranjskem je bilo posebno zanimanje obrnjeno na platnarstvo, suknarstvo, čipkarstvo in svilorejo.¹⁹ Čeprav je slamnikarstvo nastalo v tej dobi, se zdi, da se država zanj ni zanimala ter da je bilo rezultat popolnoma zasebne pobude.

Na kamniškem področju pred slamnikarstvom ni bilo pomembnejših splošno razširjenih domačih obrti. Valvasor omenja, da so v Ihanu in Trzinu izdelovali postelje (Bettmachen, Bettfiedern); iz njegovega opisa ni jasno, ali je šlo za posteljnake ali za pernice.²⁰ Te svoje izdelke so prodajali po sejmih v vsej deželi, nosili so jih naprodaj tudi na Koroško in Štajersko. Razen tega so se v Trzinu ukvarjali še s pletenjem malih ribiških mrež. Prebivalce obeh vasi je Valvasor nelepno dolžil, da so bili nagnjeni k žepni tatvini; ta svoj očitok je nekoliko omilil z omejitvijo, da to pač ne velja za vse. V Mengšu in Moravčah so bili številni in raznovrstni rokodelci. V nekaterih vaseh, kjer so pozneje v veliki meri gojili domačo slamnikarsko obrt, je v Valvasorjevem času živelo mnogo tovornikov, ki so na konjih tovorili razno blago in si s tem služili svoj kruh. Take tovorniške vasi so bile Blagovica, Domžale, Dragomelj, Krašnja in Nadgerica. V prvi polovici XVIII. stoletja, ko je bila zgrajena komercialna cesta Dunaj—Trst, so vozniki izpodrinili tovornike. Ker skoraj ni verjetno, da so vsi tovorniki prešli k prevozništvu, je najbrž del prebivalstva izgubil dotedanji zaslužek. Slika socialne strukture prebivalstva na kamniškem področju sredi XVIII. stoletja je pokazala, da je bila zelo močna skupina kajžarjev.²¹ Mnogi pripadniki te skupine sploh niso imeli obdelovalne zemlje in se tudi vsi verjetno niso mogli zaposliti kot kmetijski delavci, zato so bili najbrž številni kajžarji navezani na nekmetijske zaposlitve kot tovorništvo, prevoznništvo in razne domače obrti. Delovne sile je imelo kamniško področje za take zaposlitve brez

dvoma dovolj. Zaradi tega je razumljivo, da se je slamnikarstvo na tem področju, ko je bilo uvedeno, hitro razširilo in se ga je oprijel precejšnji del prebivalstva.

Slamnikarstvo naj bi, kot to piše Murnik in za njem ponavlja večina piscev, uvedel v Ihanu avstrijski vojak, ki je služil v Italiji in se je v okolici Florence naučil pletenja slamnatih kit in izdelovanja slamnikov.²² Pogatschnigg navaja le kot govorico, da so slamnikarstvo prinesli Kranjci, ki so se bojevali v Italiji in se naučili pletenja slame na Beneškem in v Florenci.²³ Ne Murnik in ne Pogatschnigg se ne sklicujeta za te svoje trditve na vire, zato jih ne moremo sprejeti kot dokazane. Jovan, ki sicer tudi omenja dosluženega vojaka iz Florence, prinaša celo ime začetnika slamnikarske obrti v Ihanu, Jožefa Mišvelja, pustil pa je odprto vprašanje, ali je ta identičen z nekdanjim florentinskim vojakom.²⁴ Ker sega, kot smo videli, začetek slamnikarstva bolj daleč nazaj, Jožef Mišvelj, ki je bil rojen, če sem v krstni knjigi ugotovil pravega, šele l. 1768, ni mogel biti pionir našega slamnikarstva.²⁵

Dasi ne izključujem možnosti, da je zanesel slamnikarstvo na Kranjsko popolnoma slučajno nekdo, ki se ga je naučil v Toskani ali kje drugje v Italiji, se mi zdi, da je zgodba o odsluženem vojaku za zdaj le legenda. Ko sem letos zbiral podatke o slamnikarstvu v Domžalah, mi je moj informator označeval kot začetnike slamnikarstva domačine, ki so se leta 1866 kot avstrijski vojaki borili v Italiji, kjer so spoznali slamnikarsko obrt. Kot je videti, se ljudsko izročilo po svoje presnavlja in prilagaja, zato ga, brez drugih dokazov, ne smemo imeti za zanesljivo.

Naj omenim še drugo legendo o uvedbi slamnikarstva. Ohranil nam jo je Janko Kersnik, kateremu jo je pripovedovala stara ženica. Nekdaj je prišel tuj capin z Laškega, in sicer iz Florence v Domžale. Takrat še ni mogel čez črnuški most, temveč z brodom pri Sv. Jakobu in prosil je v Domžalah pri Mačku za prenočišče. Gospodar ni bil voljan sprejeti tujca, ki ni bil videti posebnega zaupanja vreden; hoteli so ga zapoditi. Šele potem, ko se je oglasil mladi gospodarjev sinko in prosil, naj ga oče obdrži, so vzeli dedca v hišo; dobil je večerjo in potem so ga poslali v hlev spat. Drugo jutro se mu pridruži domači fant in capin se je začel z njim pomenkovati. Naenkrat pravi fantiču: »Plaćati ne morem, kar si za mene storil, toda nekaj te bom naučil«. In capin vzame nekoliko slamnatih bilk in začne plesti. Pokaže dečku, kako se stvar dela in potem sta ves dan pletla in do večera imela že toliko spletenih kit, da je zado-stovalo za klobuk, katerega je capin takoj sešil. Ko se je bil deček tega priučil, reče berač: »To ti zapustim; tebi in tvoji hiši bodi to plačilo in blagoslov.« Pozneje je na mesto tiste kmečke hiše stopila lepa tovarna, lastnik pa je bil potomec tega fantiča, kateremu je bil zapustil tisti florentinski berač svoj blagoslov.²⁶

Do sedaj razpoložljivi viri nas torej glede začetka in začetnika slamnikarstva puščajo v nejasnosti. V zvezi z nastankom slamnikarstva se nam seveda postavlja vprašanje, kdaj so naši ljudje pričeli uporabljati slamnike kot pokrivalo, torej kdaj je nastala potreba po izdelovanju slamnikov. Vse kaže, da se je izdelovanje slamnikov pričelo pri nas kot domača obrt kmetijskega prebivalstva. Izdelani slamniki so bili najprej prav gotovo namenjeni lastnim potrebam, nato potrebam najbližje okolice in šele v nadaljnji stopnji razvoja je mogla biti odločilna splošna proizvodnja za trg. Preteklo je najbrž mnogo let, mogoče tudi nekaj desetletij, preden se je na novo uvedeno izdelovanje slamnikov, prvotno omejeno na redke posameznike, razširilo na večjem ozemlju in zajelo večje število prebivalstva. Razumljivo bi bilo, da je šlo širjenje slamnikarstva, vsaj deloma, vzporedno z nošenjem slamnikov.

Ni znano, kdaj so kmetje pri nas začeli nositi slamnike. Menda so že stari Slovani poznali nekaka iz slame pletena pokrivala.²⁷ Vendar za dobo pred XVIII. stoletjem nisem mogel glede nošnje slamnikov pri Slovencih ničesar dognati. V Valvasorju, ki sicer popisuje nošnjo prebivalstva v raznih delih dežele, omembe slamnikov nisem našel. Zanimivo je, da so slamniki omenjeni pri Hermannu, ki je prvi pisal o slamnikarski obrti na Kranjskem. Razen v zvezi s slamnikarsko obrtjo omenja slamnike še, ko govori o nošnji prebivalstva. Tedaj pravi, da so kranjska pokrivala največ iz slame, zelo redko se vidijo pri prostem ljudstvu pokrivala iz klobučevine. Na splošno so bili slamniki črno barvani in okrašeni s širokim svilenim ali volnenim trakom.²⁸ K Hermannovim ugotovitvam je treba pripomniti, da je potoval po Kranjskem sredi poletja, konec junija in začetek julija. Če je v tem času nošnja slamnikov vzbudila njegovo pozornost, je skoraj gotovo, da jih je bilo na Kranjskem videti razmeroma več kot v sosednjih deželah, skozi katere je prišel k nam.

Podrobnejši opis noše na Kranjskem proti koncu XVIII. stoletja dobimo pri Baltazarju Hacquetu. Glede pokrival pravi, da nosijo moški na glavi okrogle klobuke, poleti pa slamnike, ki jih z mnogo spretnosti izdelujejo sami.²⁹ Hacquetovo pričevanje potrjuje, da je slamnikarska domača obrt imela prvotno v prvi vrsti nalogo kriti lastne potrebe, dasi so jih, kot pripominja, prodajali tudi izven dežele.

Nošnja slamnikov se je najbrž hitreje širila in obsegla večje ozemlje kot pa slamnikarska obrt, ki je ostala omejena na manjši bolj ali manj strnjeni okoliš kamniškega področja, v katerem je imela svoj začetek in kjer se je prebivalstvo v večji meri oprijelo. Na slovenskem ozemlju je slamnikarstvo, kot sem mogel ugotoviti, bilo poznano le še v okolici Hodič, to je v celovškem sodnem okraju. Tam so izdelovali črne barvane slamnike. Sredi prejšnjega stoletja pa je bil obseg te obrti že neznatn.³⁰

V času, za katerega imamo prve omembe slamnikarstva, je bila ta obrt usmerjena že v večjem obsegu na prodajo izdelkov izven domačega okoliša.

Ihanski prodajalci slamnikov so jih razen na sejmih in ob tržnih dneh v Kamniku prodajali tudi v Ljubljani in drugih mestih in trgih.³¹ V Ljubljani je prodaja slamnikov ob tržnih dneh in na sejmih v prvih desetletjih prejšnjega stoletja zavzemala precejšnji obseg. Ljubljanski tržni red za tedenske sejme iz l. 1793 slamnikarjev ne omenja, kar pač ni dokaz, da slamnikov na trgu še niso prodajali, najbrž so tedaj prodajalci bili še maloštevilni. Tržni red iz l. 1826 pa je določil točne prostore, kjer so prodajalci smeli prodajati ob tržnih dneh (sredah in sobotah) svoje izdelke in pridelke. Za prodajalce slamnikov je bil določen trg poleg rotovža, kjer so razen njih imeli mesto zunanje mlekarice, prodajalci medu, domače prodajalke zelenjave ter tudi nekaj prodajalk kruha, moke in sadja.³² Ko je bil l. 1834 uveden nov tržni red, so bili prodajalci slamnikov prestavljeni na trg sv. Jakoba (današnji Levstikov trg), ki je bil določen tudi še za prodajalce kramarskega blaga, železnine, nogavic, za starinarje ter prodajalce črev, medu, vina in lesa.³³ Na tem prostoru so prodajalci slamnikov imeli svoje mesto do časa po prvi svetovni vojni, ko je bila domača obrt izdelovanja slamnikov na splošno opuščena. S prodajo slamnikov, brez dvoma domačega izdelka, so se ukvarjali kočevski krošnjarji, ki so krošnjarili po vseh avstrijskih deželah.³⁴ Tudi Blejci so bili menda udeleženi pri razpečevanju ihanskih slamnikov; prodajali so jih od vasi do vasi, zlasti na Koroškem, kjer so kupovali mnogo ženskih slamnikov.³⁵ Prodaje kranjskih slamnikov so se že konec XVIII. stoletja oprijeli tudi tirolski krošnjarji. Ti krošnjarji, doma največ v dolini Defreggen na vzhodnem Tirolskem, so redno obiskovali naše kraje, kjer so razpečevali predvsem odeje, preproge in brusne kamne.³⁶ Po Murniku naj bi prvi tirolski krošnjar začel prodajati slamnike okrog l. 1790. Po l. 1806 si je pridobil Tirolec Andrej Grimm zasluge za razpečevanje naših slamnikov; tedaj so izdelovali tudi že finejše vrste.³⁷ Poročila, zlasti od l. 1820 naprej, kažejo, da se je s tako organizacijo prodaje odjem povečal in zahteval tudi večjo proizvodnjo.

III.

Iz tega časa, to je l. 1820, je ohranjen dokaj izčrpen popis stanja te obrti. V slamnikarstvu so se najbolj odlikovale vasi Pšata, Sv. Jakob ob Savi, občine (verjetno davčne) Mengeš, Trzin, Stob, Studa in Dragomelj ter župnija Ihan. Po istem poročilu so bili beli in črno barvani slamniki, ki so jih tod pletli, namenjeni le preprostemu ljudstvu. Bili so grobi in se je slama rada lomila. Od lepih florentincev (t. j. v Florenci izdelanih slamnikov) so bili toliko oddaljeni, kot so ti kraji oddaljeni od Florence. Iz Pšate in Sv. Jakoba so šli slamniki v glavnem na Tirolsko. V okolici Dola so pa pletli včasih tudi finejše slamnate kite; te so šle v Nemčijo.³⁸

Anton Rožič, knjižničar v Trstu, sicer pa domačin iz slamnikarskega okoliša, je v svojem rokopisu o Kranjski do l. 1823 opisal tedanje stanje slamnikarske obrti. Njegov opis se v prevodu glasi: »V župnijah Dol in Ihan, v obsegu približno 12 ur, izdelujejo vseh vrst slamnike. Mnogo jih ugodno prodajajo na Štajersko, Koroško, Avstrijo, Salzburško in tudi na Bavarsko. Ti moški slamniki prinašajo letno povprečno okrog 80.000 goldinarjev v deželo. Izdelovanje slamnikov se je glede na posebno kakovost, trpežnost in lepoto v 56 raznih oblikah povzpelo skoraj do najvišje stopnje popolnosti. Slamniki zaslužijo, da jih vsi priporočajo; tudi dež dobro prenašajo. Civilni in duhovni gospodje jih nosijo navadno v poletju; najboljši stane 1 gld 30 kr.«³⁹

Iz Rožičevega opisa se čuti nekoliko lokalnega patriotizma, vendar se zdi, da ni bilo le golo pretiravanje in hvalisanje. Dejstvo, da so slamnike prodajali v mestih, n. pr. v Ljubljani, ter v druge dežele, kaže, da so bili izdelki konkurenčni tako po ceni kot po kakovosti, čeprav se s florentinci niso mogli primerjati.

Kot pozneje v dobi največjega razmaha in tudi še danes izdelovalci slamnatih kit niso posebej gojili žita zaradi pridobivanja slame za pletenje. Po žetvi dozorele pšenice so le izbrali iz snopov slamo, ki je bila po svoji kakovosti za pletenje najbolj primerna. V Toskani, domovini znanih florentinskih slamnikov, so pa sejali pšenico, namenjeno za pletilno slamo, ločeno od druge. Za setev, konec oktobra ali začetek novembra, so uporabljali drobno in okrnjeno zrnje. Njive niso preorali, temveč le prekopali z lopato. Kamnit, nerodoviten, apnec vsehujajoč svet je bil najbolj primeren; zemlje niso gnojili, da ne bi stebelca zrasla premočna in predebela. Pšenico so za ta namen sejali gosteje kot navadno. Žetev je pričela običajno konec maja, potem ko je pšenica odcvetela. Tej je sledilo skrbno pripravljavanje slame, sušenje, beljenje na rosi, slačenje listov, žveplanje in končno sortiranje po večji oziroma manjši belini in kakovosti.⁴⁰ Najbolj cenjeno slamo je dajala vrsta jare pšenice, ki so jo sejali v marcu in zato imenovali »marzolano«. Ostala je nizka, tvorila klasje pogosto le s štirimi do šestimi zrni, slama pa je bila tenka, imela lesk kremenjaka, lepo barvo in bila upogibljiva, zato za pletenje slamnatih kit posebno priporočljiva.⁴¹

Naši slamnikarji so glede pripravljavanja slame za toskanskimi daleč zaostajali, zato se seveda niso mogli približati kakovosti njihovih izdelkov. Vkljub temu se je slamnikarska obrt pri nas še naprej širila in razvijala. Medtem ko so pletli v prvih desetletjih XIX. stoletja predvsem v Ihanu in okolici, je bila razširjena v štiridesetih letih že okrog Doba, Brda, Mengša, Komende in Kamnika. Slamnate kite so pletli vsi, ko niso imeli drugega dela.⁴² V nekaterih krajih, n. pr. v Mengšu, je tedaj pletenje slamnikov že preseгло svoj višek. Kot popisuje Janez Trdina v svojih spominih, sta bili mesarstvo in pletenje ter šivanje slamnikov glavni obrti v Mengšu. Kite pletli so znali vsi Mengšani; pletli so jih zlasti revnejši ljudje, nato so jih prodajali slamnikarjem, kateri so

iz njih izdelovali slamnike. Naredili so največ navadnih kmečkih slamnikov in jih razposlali po svetu.⁴³

Iz Trdinovega pripovedovanja je videti, da je bilo tedaj slamnikarstvo že razdeljeno na dve ločeni obrti, pletenje slamnatih kit in šivanje slamnikov iz kit ter dokončno oblikovanje. Do take ločitve je mogoče prihajalo ponekod tudi že prej. Verjetno je bilo najbolj običajno, da je ves delovni proces od pletenja kit pa do končne izdelave šel skozi iste roke ali vsaj bil opravljen v isti hiši. Če je v hiši pri pletenju kit sodelovalo več družinskih članov, odraslih in otrok, kakor je bilo splošno v navadi, potem je skoraj gotovo znotraj takega delovnega kolektiva prihajalo do nekake delitve dela. Šivanje in oblikovanje je bilo odgovornejše delo, zato je bilo verjetno zaupano spretnejšim rokam. Tudi Hicingerjevo sicer nekoliko nejasno poročilo kaže, da izdelovanje slamnikov ni bilo več združeno s pletenjem kit. Ko ugotavlja, kako se je pletenje kit razširilo, dodaja: »To slamnato blago ne ostane le v deželi, gre tudi na tuje, zlasti ga Tirolci pobirajo in cele vozove trdo vkup naloženega proč vozijo.«⁴⁴ Mislim, da more to veljati le za slamnate kite, ne pa za izdelane slamnike.

Poročila, s katerimi razpolagamo, so glede obsega in vrednosti proizvodnje med seboj zelo razlikujejo. Rožič je okrog l. 1820 cenil vrednost v druge dežele izvoženih slamnikov letno na 80.000 gld. Hicinger pravi, da pride za slamnikarske izdelke okrog 60.000 gld in tudi več v deželo. To bi veljalo nekako za drugo polovico štiridesetih let. Za isti čas navaja Murnik v zborničnem poročilu iz l. 1875, brez navedbe vira, kot vrednost izvoza, nizko računano, 16.000 gld. Cene slamnikov so se tedaj gibale med 4 krajcarji in 1 goldinarjem. Na podlagi teh števil, katerih zanesljivost danes ne moremo preveriti, si je težko napraviti pravo sliko o obsegu slamnikarske proizvodnje. Ker je prevladovalo izdelovanje navadnih slamnikov za široko potrošnjo, ki so bili cenejši, je proizvodnja brez dvoma že tedaj šla v precejšnje deset tisoče, čeprav vzamemo za vrednost izvoza nižje številke. Upoštevati je treba tudi, da verjetno velik del proizvodnje ni šel iz dežele, temveč je dobil kupce na domačem trgu. Podatki o količinskem obsegu proizvodnje so se ohranili za Ihan. Okrog l. 1840 so v Ihanu izdelali letno približno 25.000 slamnikov.⁴⁵ Ihan je bil tedaj središče slamnikarske obrti, ki je bila že razširjena tudi po ostalih vaseh tedanjega krumperskega in kriškega okraja.

Obenem s povečanjem proizvodnje in razširjenjem slamnikarstva se je ta obrt tehnično izpopolnila. Jovan omenja Tablarja iz Ihana, ki da je bil izvrsten slamnikar; zasluge za slamnikarstvo si je pridobil z izumom in uvedbo likalnika za likanje surovo izgotovljenih slamnikov. Neki drugi Ihanec je izumil vpletanje pri slamnikih, Lukovšek pa je iznašel stiskalnico, kar je izpopolnilo že itak po Tablarjevem likalniku olajšano obrt.⁴⁶ Murnik deli tehnični razvoj slamnikarske proizvodnje na tri stopnje. V času do l. 1790 so kot orodje uporabljali le navadno kopito in lesen klin za gladenje. Naslednja stopnja je bila, da so imeli poseben

stol, na katerem so delali, tretja je nastopila z l. 1840, ko so začeli izdelovati finejše slamnike s tremi pari slamnih bilk, prej so namreč pletli le s štirimi slamnicami.⁴⁶

V tej dobi so imeli Tirolci že pomembnejšo vlogo v našem slamnikarstvu. Začeli so vplivati na proizvodnjo in se niso več zadovoljili le z razpečevanjem slamnikov. Poleg Tirolcev Petra in Lovrenca Mellitzerja je mnogo pripomogel k razširjenju slamnikarske obrti Klemen Blaznik, pozneje tudi Andrej Jelenc iz Ihana. L. 1859 je Pavel Melitzer prinesel nove vzorce, ki so znatno dvignili vrednost proizvodov. Naučil je tudi ljudi pletti črno bele kite, katere jim je plačeval še enkrat dražje kot navadne.^{47a} Tedaj so začeli izdelovati torbice, namizna pregrinjala, vložke za čevlje, trakove in druge predmete.⁴⁷

Ni dvoma, da je posredovanje tirolskih krošnjarjev iz Defereggena mnogo pripomoglo k razvoju naše slamnikarske obrti. Lokalna izročila vežejo razcvet v začetku prejšnjega stoletja na francosko zasedbo naših dežel. Tedaj je k novo organizirani francoski pokrajini ilirskih dežel, katerih upravni sedež je bila Ljubljana, spad ladel vzhodne Tirolske, Pusteral z dolino Defereggen. To je poseglo tudi v trgovske odnošaje tamkajšnjih krošnjarjev. Usmerjeni prej predvsem proti severnim in vzhodnim avstrijskim deželam, so se morali sedaj obrniti proti jugovzhodu, zato so se stiki med njimi in našo deželo ojačili. Verjetno so tedaj postali in po avstrijski reokupaciji ostali nadalje močnejši odjemalci slamnikarskih izdelkov. Posamezniki med krošnjarji so krošnjarstvo zamenjali za stalne trgovske obrate in niso pošiljali le vsako zimo svojih odjemalcev na Kranjsko, temveč so kmalu odprli v Welsu, Riedu, Linzu, Salzburgu lastne prodajalne za prodajo slamnikov. Pogatschnigg pripisuje tej okolnosti del spodbude za razvoj slamnikarstva na kamniškem področju v dvajsetih letih preteklega stoletja. Napredek je trajal nekako do polovice stoletja, potem je prišlo zaradi konkurence svetlejših in finejših benečanskih izdelkov do začasnega zastoja, ker se je povpraševanje po kranjskih slamnikih skrčilo.⁴⁸

Gradivo, ki je na razpolago za prikaz našega slamnikarstva v tej dobi, nam ne daje odgovora na vprašanje, kakšno je bilo gospodarsko stanje te domače obrti, zlasti ne, kolike so bile koristi, ki jih je gorenjski kmet imel od pletenja slamnatih kit. Tudi je težko opredeliti gospodarski in socialni položaj slamnikarstva na splošno. Zdi se pa, da je z napredujočo ločitvijo pletenja kit od končnega izdelovanja in prodaje, postajala odločilnejša vloga prodajalcev slamnikov in da so kmečki pletiči slamnatih kit bili gospodarsko vedno bolj odvisni od trgovine. Ta ločitev kaže, da se je med pletiče in trgovca, ki je odkupoval slamnike, vrnil še vmesni člen, slamnikar, ki je kite šival in slamnik oblikoval. Seveda so slamnikarji gotovo nastopali tudi kot prodajalci, če ne povsod, pa vsaj na domačih trgih. Po vsem tem moremo zaključiti, da je sredi stoletja imel trgovski kapital v slamnikarstvu že odločilno vlogo.

Preden pa preidem k obravnavanju naslednje dobe v razvoju našega slamnikarstva, naj na kratko orišem stanje slamnikarske industrije bivše avstrijske monarhije v prvi polovici XIX. stoletja. Ta industrija je bila nekoliko pomembnejša le na Dunaju, kjer so v začetku stoletja nastala večja podjetja. Država je slamnikarsko industrijo pospeševala s podporami, denarnimi nagradami in prispevki za vajence. L. 1808 so bila dana navodila glede sredstev za pospeševanje izdelovanja slamnikov iz slame in ličja in tej industrijski panogi zagotovljena vsaka podpora. Dvorni dekret iz l. 1810 je tovarnarjem, ki so izdelovali fine slamnike, dovoljeval uvoz slamnatih kit in trakov proti uvozni carini 20 odstotkov namesto običajne carine v višini 60 odstotkov. Toda veliki obrati se niso mogli razviti. L. 1841 sta bili v vsej Avstriji dve slamnikarski tovarni na Dunaju, ki sta imeli deželno tovarniško dovoljenje, kar pomeni, da sta bili večjega obsega in pomena. V Pragi so bile štiri navadne tovarne slamnikov, to so bili le manjši obrati.⁴⁹ Pri takem stanju slamnikarske industrije v državi, kateri smo pripadali, in pri naraščajočem povpraševanju po slamnikih (ta vrsta poletnih pokrival je prihajala vedno bolj v modo), je naše slamnikarstvo uživalo ugled in zavzemalo pomembno mesto. Potopisec Rohrer, ki se je mudil v naši deželi l. 1804, to je še v času, preden se je razvila dunajska slamnikarska industrija, je zapisal, da so na Dunaju često nosili slamnike, katere so imenovali florentinske, dasi so jih napravili ihanski kmetje na Kranjskem.⁵⁰

IV.

V šestdesetih letih je prišlo v razvoju slamnikarstva do bistvenih sprememb. Spremembe so bile posledica deloma novih političnih razmer, deloma pa novega načina tovarniške proizvodnje slamnikov. Že v svoji razpravi o razvoju prebivalstva na kamniškem področju v lanskoletnem zborniku sem označil te spremembe in na kratko orisal nastanek in razvoj slamnikarske industrije v Domžalah in Mengšu.⁵¹ Zato tega ne bom ponavljal, pač pa bom obravnaval odnošaje med slamnikarsko domačo obrtjo in slamnikarsko industrijo ter vpliv, ki ga je imela industrija na nadaljnji razvoj domače obrti.

Tirolski trgovci s slamniki so pred naselitvijo v Domžalah in ustanovitvijo svojih tovarn trgovali razen z našimi izdelki tudi z benečanskimi in toskanskimi slamniki; nekateri so imeli v italijanskih mestih svoje podružnice. Slamnikarska tovarna v benečanski Marostiki je bila v lasti tirolskega podjetnika. Tirolski slamnikarski trgovci in tovarnarji, ki so se naselili v Domžalah in Mengšu, so pripadali družinam Mellitzer, Kleinlercher, Ladstätter, Oberwalder, Kurzthaler, Stemberger, Feldner in Tegischer. Po preselitvi v Domžale so prinesli s seboj izboljšane modele slamnikov iz tovarn v Bassanu in Marostiki, po katerih je bilo prav posebno povpraševanje in ki so jih uvedli tudi v svojih tovarniških obra-

tih.⁵² Za izdelovanje finejših sortimentov so se tirolski podjetniki morali odločiti, ker z izgubo Lombardije in Benečije uvoz finejših slamnikov iz teh dežel v Avstrijo zaradi carine ni bil več mogoč. Razumljivo je, da so Tirolci za sedež svojih podjetij izbrali Domžale in okolico. Nekateri člani tirolskih družin so se že prej tod naselili, ko je bila le trgovina s slamniki v njihovih rokah, drugi pa so prihajali nakupovat izdelke naše slamnikarske obrti. V tem okolišu jim je bila zagotovljena po dolgoletnem obstoju slamnikarstva v poslu izvežbana delovna sila za delo v tovarnah in zadostna preskrba s polfabrikati, slamnatimi kitami, ki so jih pletli na kmečkih in kajžarskih domovih po vsej domžalski okolici.⁵³

Slamnikarske tovarne v Domžalah in Mengšu so postale glavni odjemalec za slamnate kite. Kdaj pa kdaj je precejšnje število slamnatih kit iz Kranjske šlo tudi na Dunaj.⁵⁴ Od kakovosti teh polfabrikatov je bila odvisna kakovost končnih izdelkov. Zato so tovarne skušale vplivati na izboljšanje kakovosti slame, uporabljane za pletenje, in na način pletenja. Ločitev pletenja kit od šivanja in oblikovanja slamnikov se je nadalje stopnjevala. Z malo izjemami je pletenje kit bilo področje domače obrti, šivanje in oblikovanje ter seveda prodaja pa so bile že v znatni meri naloga tovarnarjev in večjih slamnikarskih obrtnikov, katerih število je hitro naraščalo. Potrebe po slamnikarskih izdelkih so narasle, toda tudi proizvodnja se je naglo dvigala z uvedbo šivalnega stroja in strojnih stiskalnic. Pletenje slamnatih kit je zavzemalo vedno večji obseg; sredi osemdesetih let je doseglo višek.

Slamnikarstvo je tedaj obsegalo ozemlje »od Št. Jakoba na Posavju do onkraj mesta Kranja, doli ob podnožju Kamniških planin do Štajerske, potem pa na drugi strani od Čemšenika do Janjč in nazaj zopet ob Savi do Št. Jakoba in Pešate.«⁵⁵ Po cennitvi ljubljanske trgovske in obrtne zbornice se je ukvarjalo s pletenjem slamnatih kit in deloma z izdelovanjem slamnikov v tedanjem kamniškem okraju okrog 12.000 oseb. To je bilo nekaj manj kot polovica prebivalstva tistih občin, v katerih je bilo slamnikarstvo razširjeno. Proizvodnja je znašala okrog 800.000 slamnikov, od teh so zgotovili, sešili in oblikovali v tovarnah 367.000 kosov. Nad polovico slamnikov je tedaj izdelala domača slamnikarska obrt, ki pa ni vedno zajemala skupaj pletenja kit in šivanja slamnikov, temveč se je deloma specializirala le na šivanje in oblikovanje, slamnate kite pa je kupovala od pletičev. Ta ločitev je bila izvedena deloma tudi krajevno. V hribovitih delih slamnikarskega področja so slamo rezali, cepili in pletli, v ravninskih krajih so kite šivali v slamnike, ki so jih nato v tovarnah lepili, krtačili in oblikovali. Ker je trg zahteval finejše izdelke, je bilo treba izboljšati kakovost pletenih slamnatih kit. Da se pletiči naučijo pletenja lepših kit, so bili po nalogu trgovinskega ministrstva l. 1874 organizirani v Mengšu, Trzinu, Domžalah in Dobu tečajji za slamnato pletenje, ki so bili še istega leta opuščeni.⁵⁶ Na teh tečajjih je poučeval švicarski strokovnjak; prebivalstvo se je seznanilo

Foto R. Gregorc: Mladi tehnik

z raznimi novimi vzorci pletenja, rezultat pa je bil v splošnem neznan, ker ni bila slama primerne kakovosti.⁵⁷ Kakovost slame je pri nadaljnjem razvoju postajala najvažnejši problem naše slamnikarske domače obrti. Z domačo slamo ni bilo mogoče doseči kakovosti finejših slamnikov iz inozemske slame. Zato so domžalske tovarne že od začetka uvažale slamnate kite iz Italije; po poročilu trgovske zbornice je bilo l. 1870 uvoženih okrog 1000 slamnatih kit.⁵⁸ V naslednjih letih se je uvoz tujih slamnatih kit povečal. L. 1875 so slamnikarske tovarne uporabljale za proizvodnjo slamnikov razen kranjskih še florentinske, benečanske, švicarske in kitajske slamnate kite.⁵⁹ Florentinski slamniki, ki so jih izdelovale domžalske in mengeške tovarne in s katerimi se je naše slamnikarstvo ponašalo, niso bile izdelek domače slamnikarske obrti, kajti zanje uporabljen polfabrikat, slamnate kite, je bil uvožen.

Dasi uvoz tujih kit tedaj še ni imel zelo velikega obsega, je bil to vendar prvi znak, da je bila domača slamnikarska obrt ogrožena. Pojavila so se prizadevanja, da bi se tudi pri nas uvedlo posebno gojenje pšenice zaradi pridobivanja slame, kot je bilo to običajno v drugih slamnikarskih deželah. Bil je napravljen poskus gojenja pšenične slame za pletenje, ki je dal dobre rezultate. Fr. Kuralt je v tedanjem kmetijskem strokovnem listu »Novice« priobčil navodila, kako naj se pripravlja slama za slamnikarstvo. V ta namen naj bi se uporabljala jara pšenica. Svoj članek je zaključil s pripombo, da plačujejo slamnikarske tovarne za lepo izbrano slamo 40 do 60 gld za stot.⁶⁰ Nekaj let pozneje je ta navodila ponatisnil mladinski list »Vrtec«.⁶¹ Toda našega kmeta ni bilo mogoče prepričati, da bi imel korist, če bi pri slami, uporabljeni za pletenje, žrtvoval pšenično zrnje. Pletel je kite še naprej, kakor je bil navajen, zato je bilo mogoče uporabljati domače slamnate kite le za bolj navadne izdelke.

Leta 1880 je bila proizvodnja slamnikov cenjena na 1.000.000 kosov. Iz razpoložljivih podatkov se ne vidi, koliko jih je bilo izdelanih v tovarnah in koliko je odpadlo na domačo obrt. Razen kit so tovarne kupovale od domače obrti tudi na pol izdelane slamnike. Tovarne se tedaj niso več toliko ukvarjale z izdelovanjem slamnikov iz kranjskih kit, pač pa so jih veliko število apretirale.⁶²

Odkar se je v Domžalah in okolici razvila slamnikarska industrija in so nastajale nove tovarne, se je vedno bolj večala razlika med skromno domačo obrtjo in bogatečimi tovarnarji. Domača obrt ni mogla bistveno prispevati k izboljšanju gospodarskega stanja prebivalstva, ki se je s slamnikarstvom ukvarjalo. Na drugi strani pa so cvetela slamnikarska podjetja in od njihovih lastnikov, ponajveč tujcev, je postala domača obrt gospodarsko odvisna. »Novice« so ugotavljale, da ljudstvo životari, drugi pa uživajo dobiček, pozivale so domači kapital, da bi vzel organizacijo te obrti v svoje roke ter poskrbel za njen dvig.⁶³

Niso manjkali tudi nasprotni glasovi. V zvezi z razvojem slamnikarske industrije se je domača slamnikarska obrt znatno razširila. V prvi polovici

stoletja so pletli slamnate kite in šivali slamnike največ kajžarji, otroci so pletli kite, gospodar je šival slamnike in jih je nosil prekupcu naprodaj. Ko se je pod vplivom industrije domača obrt razširila, so pričeli plesti tudi kmetje. Zaradi velikega povpraševanja so cene kit narasle. Letno se naplete (članek, iz katerega posnemamo podatke, je bil napisan l. 1884) 2.000.000 kit, za kar zaslužijo pletiči 200.000 gld. Dnevni zaslužek, vključno plačilo za slamo, je znašal 12 do 15 krajcarjev, kar je bilo malenkostno plačilo, četudi se upošteva, da je bil to postranski zaslužek v času, ko bi sicer pletič ali pletica bila brez posla. Treba bi bilo izboljšati kakovost naše slame, ker le tako se bo slamninarstvo kot domača obrt ohranilo in povzdignilo, pletiči pa bi prišli do boljšega zaslužka.⁴⁴

Taka upanja se niso uresničila. V nekaj naslednjih letih so cene slamnatih kit zelo padle. Ko se je l. 1893 kranjski deželni zbor ukvarjal z vprašanjem slamninarstva, je poslanec Kersnik orisal tedanji gospodarski položaj te domače obrti. Okrog 1880 so plačevali za kito dolgo 46 komolcev deset do dvanajst krajcarjev. Zelo spretna delavka je mogla na dan splesti eno in pol do dve kiti, pri celodnevem delu je zaslužila največ 20 krajcarjev. L. 1893 so plačali za tako kito pet do sedem krajcarjev. Zaslužek je pri teh navadnih izdelkih padel na polovico. Nekoliko boljša je bila cena finejših izdelkov, njihova kakovost pa vendar ni bila taka, da bi mogli konkurirati z uvoženimi. Tudi tisti, ki niso pletli le slamnate kite, temveč so iz njih doma šivali slamnike, so bili na boljšem.⁴⁵ Vsi izdelovalci slamnatih kit pa niso dosegli niti nizkih cen, katere so plačevali slamninarske tovarne in obrtniki; od mnogih so jih odkupovali mešetarji, prihajali so največkrat v sobotah, in jih nato prodajali tovarnam. Cena, ki so jo dobili pletiči, je bila zmanjšana za mešetarjev zaslužek.

Glavni razlog propadanja slamninarske domače obrti je Kersnik videl v slabi kakovosti slame, ki so jo uporabljali za pletenje kit in pa v premajhni strokovni izurjenosti prebivalstva, ki se je s tem delom ukvarjalo. Zato je zahteval, naj dežela pomaga nazadujočemu slamninarstvu in je predlagal, naj deželni odbor pretrese vprašanje, kako bi se uvedlo in povzdignilo pridelovanje boljše slame in kako bi se pridobili in nastavili sposobni učitelji, ki bi poučevali v pletenju po tujih vzorcih. Deželni zbor je Kersnikov predlog sprejel.⁴⁶

Kersnikove navedbe o tedanjem stanju slamninarske obrti potrjujejo časopisna poročila tistega časa. Dnevni zaslužek pletiča kit je padel od nekdanjih 10 do 20, pri spretnejših tudi 30 krajcarjev, na 5 do 10 krajcarjev, kolikor dobi za 20 do 25 m dolgo slamnato kito, ki jo more splesti v enem dnevu. Če bi moral plačati še slamo, bi zaslužil komaj tri krajcarje. Zato število oseb, ki pletejo slamnate kite, nazaduje. Kljub temu se v tovarnah kopiči zaloga slamnatih kit, iz katerih ni mogoče izdelovati belih slamnikov, potreba po črnih pa je majhna. Ker je vrednost domačih kit za 50 odstotkov padla, je treba pričakovati, da bo pletenje prenehalo, če česa ne ukrenejo, kar bi izboljšalo razmere v tej domači

obrta. To ni le v interesu domače obrta same, temveč tudi v interesu slamnkar-
skih tovarn.⁶⁷

Po sodbi slamnkarkega strokovnjaka Andésa so bile slamnate kite, izde-
lane na Kranjskem, med vsemi evropskimi najslabše in najcenejše. Bile so iz
slabo beljenih ali sploh nebeljenih in neenako debelih slamic. Slama pač ni
bila tako gojena, da bi se po barvi in sortimentu vsaj približala slami iz drugih
držav. Na Kranjskem slame sploh niso izbirali po debelosti. Premer žitnih
stebelc je bil zelo različen. Za fine florentinske slamnate kite in na splošno za
italijanske kite so uporabljali slamice z najmanjšim premerom tričetrť do 1 mm;
pri nas so slamice imele premer 1 in pol do 3 mm in so pri pletenju vlagali
slamice ponajveč zgoraj enkrat z gornjim in nato z dolnjim koncem, da so
dosegali enakomerno širino. Najobičajnejši način pletenja je bil s sedmimi
slamicami.⁶⁸

Naše slamnate kite niso imele nizke cene in niso izgubljale trga le zaradi
slabše kakovosti, temveč tudi zaradi velike konkurence izdelkov iz drugih držav.
Slamnkarška domača obrt je bila močno razširjena v Nemčiji, zlasti v baden-
skem Schwarzwald in na Saškem, ter v Italiji, predvsem v Toskani. Tudi
Francija, Belgija, Švica (kanton Bern) in Škotska so dobavljale velike količine
slamnatih izdelkov. Proti koncu stoletja sta prišli Kitajska in Japonska s svojimi
izdelki na svetovni trg; ker je njihovo blago poceni in dobre kakovosti, je
resno konkuriralo domačim evropskim izdelkom.⁶⁹ Najbolj je bilo na trgu ce-
njeno florentinsko blago, ki se je odlikovalo po fini in izbrani slami ter skrbni
izdelavi.

V.

Po sklepu deželnega zbora, naj dežela ukrene vse potrebno, da se slamn-
karstvo kot domača obrt ohrani in da se izboljšajo njene gospodarske razmere,
se je deželni odbor pričel takoj ukvarjati z vprašanjem, kaj bi bilo treba v ta
namen storiti. Stopil je v stik s trgovsko in obrtno zbornico, domžalsko občino
in slamnkarškimi tovarnarji. Po svojih posvetovanjih in poizvedbah na kraju
samem je prišel do zaključka, da bi se domača slamnkarška obrt mogla izboljšati
in pospeševati le, če bi se uvedlo pridelovanje slame na ta način, kot je običajno
pri tujem slamnkarstvu. V ta namen bi napravili vzorne nasade v raznih krajih
in legah kamniškega, kranjskega in ljubljanskega okraja. Stroški za take nasade
bi bili neznatni, tudi je bilo pričakovati, da jih bodo posamezni kmetje radi
napravili pod vodstvom strokovnjaka. Strokovnjak, ki bi ga za ta posel pridobili,
bi moral nadzorovati setev žita, potem žetev, beljenje in sploh ves postopek
pripravljanja slame ter o tem poučevati prebivalstvo. Svoj posel bi moral začeti
meseca marca, do jeseni bi imel opravka s pridelovanjem slame, jeseni in pozimi
bi poučeval pletenje. Slamnkarški tovarnarji in obrtniki so menili, da bi bilo
najbolje za pridelovanje slame in pletenje pridobiti za dve leti strokovnjaka

iz Toskane. V drugem letu bi pozvali za poučevanje o pridelovanju slame in pletenju kakega švicarskega strokovnjaka. To pa zato, ker so pletli v Švici tudi z razcepljeno slamo; v Švici so porabili celo stebelce, v Italiji le gornji del do prvega kolenca. V Švici so uporabljali za pletenje pšenično in rženo slamo, v Italiji le pšenično. Na ta način bi se dalo praktično ugotoviti, kateri način, italijanski ali švicarski, bi našim razmeram in potrebam boljše ustrezal, obenem bi se naši ljudje naučili pletenja po obeh načinih.

Deželni odbor je dalje predlagal, naj bi se razpisale nagrade 25 do 50 kron v spodbudo kmetom, ki bi napravili nasade za pridelovanje slame. V Domžalah naj bi ustanovili šolo za pletenje slame vsaj za dve leti. Učitelji na šoli bi bili zgoraj omenjeni strokovnjaki. Šola bi organizirala 4- do 5-tedenske tečaje v Domžalah in okoliških občinah.

Domžalska občina in tovarnarji so se zavezali preskrbeti brezplačno prostore za šolo in za stanovanje učiteljev ter skrbeti za kurjavo in snaženje. Država in dežela bi krili stroške za učitelja, za vzorne nasade in nagrade. Ministrstvo za uk in bogočastje je obljubilo, da bo država prispevala h kritju stroškov.⁷⁰

Vkljub načelni pripravljenosti je šele l. 1896 prišlo do izvršitve tega načrta. Avgusta tega leta je ministrstvo za uk in bogočastje odredilo, naj se organizirajo 4- do 6-tedenski tečaji za slamnato pletenje. Kot učitelja-strokovnjaka sta bila poklicana Matija Oberwalder, po imenu sodeč eden izmed tirolskih slamnikarjev v Domžalah, ter Quintillo Donnini iz Florence. Plača jima je bila določena na 100 glđ mesečno, priznано jima je bilo tudi povračilo potnih stroškov, in sicer Oberwalderju v znesku 50 glđ, Donniniju v znesku 100 glđ. Osebnе izdatke je prevzelo ministrstvo za uk in bogočastje v breme svojega proračuna pod pogojem, da vse druge stroške, združene z organizacijo učnih tečajev, pokrijejo lokalni faktorji. Področje obeh učiteljev-strokovnjakov je bilo razdeljeno tako, da bi Oberwalder prevzel pouk o rezanju slame, beljenju na travi in drugo manipulacijo s slamo, Donnini pa pouk o pletenju.⁷¹

Organizacijo tečajev je na prošnjo deželnega odbora izvedel dogovorno s prizadetimi občinami tajnik trgovske in obrtne zbornice Ivan Murnik. Na sestankih z nekaterimi občinskimi odbori in zastopnikom zbornice je bilo določeno, kateri stroški zadenejo občine. Dežela in trgovska zbornica sta obljubili podporo občinam, ki ne bi mogle same kriti vseh stroškov za stanovanje učiteljev, šolske prostore, razsvetljava, kurjavo in snaženje.

Že poleti l. 1895 je Matija Oberwalder obhodil občine, kjer so se ukvarjali s pletenjem in pojasnjeval način pravičnega pridelovanja slame. Napisal je o tem navodilo, ki je izšlo kot posebna publikacija in je bilo objavljeno tudi v »Kmetovalcu« in »Novicah«.⁷² Leta 1896 je obhodil ponovno iste občine, da se je prepričal, če se ravnaajo po danih navodilih. Pokazalo se je, da je komaj tretjina slame brez hibe. Sicer pa je bilo opaziti med prebivalstvom veliko zanimanje za to stvar.

Končno je bil napravljen načrt za tečaje, ki so bili v času od oktobra 1896 do maja 1897 v teh krajih:

Domžale za občino Domžale, Dob, Jarše, Dragomelj, Ihan, Podrečje, Brezovica;

Moravče za občine Moravče, Drtija, Velika vas, Peče;

Rova za isto občino;

Mengeš za občine Mengeš, Loka, Moste in Suhadole;

Kamnik za občine Kamnik, Podgorje, Zgornji Tuhinj in Mekinje;

Tunjice za občini Tunjice in Stranje;

Šmarca za občini Šmarca in Homec;

Dolsko za občini Dolsko in Dol;

Trzin za občini Trzin in Rašica;

Radomlje za občini Radomlje in Volčji potok;

Prevoje za občini Prevoje, Krtina in vas Prevalje;

Lukovica za občine Lukovica, Zlato polje, Češnjica, Rafolče in Spodnje Koseze brez Prevalj;

Cerklje za občine Cerklje, Lahoviče in Zalog.

V nekaterih krajih so bili večtedenski tečaji, toda pouk ni bil vsak dan; v drugih krajih so bili krajši tečaji z dnevnim poukom. Po zaključitvi tečajev je bil v maju 1897 ponoven tečaj v Domžalah, katerega so se mogli udeležiti interesi iz vseh občin.

Zdi se, da toskanski strokovnjak Donnini sploh ni nastopil kot učitelj za pletenje slame. Iz poročila deželnega odbora se namreč vidi, da je na željo zastopnikov več občin in po nasvetu zborničnega tajnika Murnika deželna vlada izročila Matiji Oberwalderju tudi pouk o pletenju. Razlog spremembe ni znan; mogoče je bil vzrok v težavah medsebojnega sporazumevanja, novodošli Italijan gotovo ni poznal slovenščine, medtem ko je bilo sporazumevanje s Tirolcem verjetno lažje.

Predvideno je bilo, da bo strokovni učitelj po prenehanju tečajev (od junija do avgusta) praktično poučeval na kraju samem o pridelovanju in beljenju slame za pletenje, septembra in deloma oktobra pa o setvi pšenice in sortiranju slame. Novi tečaji naj bi se začeli oktobra 1897; meseca novembra bi bila delitev nagrad za najboljšo pridelano slamo.

Tečaji so bili ponovno leta 1896—1897, in sicer v Domžalah, Mengšu, Trzinu, Radomljah, Šmarci, Rovih, Moravčah, Cerkljah, Lukovici, Prevojah, Kamniku, Tunjicah in tudi v Blagovici, kjer ga v prejšnjem letu ni bilo. Pač pa je odpadel tečaj v Dolskem, ker je bila letna doba že prepozna. Tečaji so trajali v vsakem kraju okrog dva tedna. Vseh udeležencev je bilo 955, kar kaže na znatno zanimanje prebivalstva.

Pri tečajih leta 1895—1896 se je poučevanje pletenja omejilo na slamo, v letu 1896—1897 pa so se udeleženci učili plesti največ z ličjem in mešanimi

pleteninami (ličje mešano s slamo). Iz tega je razvidno, da pri pouku niso uporabljali le domačih surovin, kajti ličje je bilo gotovo tujega izvora. Po poročilu trgovske in obrtne zbornice deželnemu odboru so bili uspehi tečaja zelo zadovoljivi. Pri 14-dnevnem pouku so se udeleženci mogli naučiti 80, 100 in tudi 120 najrazličnejših vzorcev. Bili so usposobljeni, da zgotovijo vsako še tako težko pletenino iz slame ali ličja. Njihovi izdelki niso zaostajali za najboljšimi tujimi vzorci. Toda to je moglo veljati le za izdelke iz tujih surovin. Kajti isto poročilo ugotavlja, da glede pridelovanja slame za pletenje pri prebivalstvu ni bilo mogoče vzbuditi tiste vneme kot pri pletenju. To se pravi, da se kakovost slame ni izboljšala. Poročilo izraža upanje, da se bo mogoče zaradi podeljevanja nagrad za najboljšo slamo tudi glede tega obrnilo na bolje.⁷⁸

To je bil zadnji tečaj za pletenje s slamo ali ličjem, z njim so se zaključila prizadevanja države in dežele, da bi se domača slamnikarska obrt ohranila v tedanjem obsegu in izpopolnila. Za organizacijo tečajev ima največ zaslug trgovska in obrtna zbornica oziroma njen tajnik Murnik, ki je pokazal za to domačo obrt posebno zanimanje. Sodelovanje zbornice je šlo tako daleč, da je nakazala vse stroške za učne prostore, učiteljevo stanovanje, kar pa so sicer obljubile poravnati prizadete občine. Ker menda končno občine sploh niso ničesar prispevale h kritju teh stroškov, ji je, na ponovno prošnjo, polovico povrnila dežela, polovico stroškov pa je poravnala zbornica sama.⁷⁴

Akcija za pospeševanje domače slamnikarske obrti svojega namena ni dosegla. Niti ni mogla, da bi zavirala hitro nazadovanje, kaj šele, da bi ga ustavila ali celo obrnila razvoj v pozitivno smer.

VI.

Obrtni nadzornik Pogatschnigg je v svojem poročilu o slamnikarski domači obrti, ki se nanaša na stanje v zadnjih letih prejšnjega stoletja, ugotovil, da so slamnikarske tovarne v Domžalah in Mengšu vzele izdelovanje slamnikov v svoje roke.⁷⁶ Izdelovale so jih v vseh mogočih sortimentih in velikih množinah. Nasprotno pa je v primeri s prejšnjimi časi nazadovala proizvodnja domače obrti. Medtem ko je v sedemdesetih letih šlo letno v svet na sto tisoče slamnikov kot izdelkov kranjske domače obrti, je ob koncu stoletja skupna proizvodnja znašala komaj 60.000 kosov. Izdelovali so jih še v Mengšu, Loki, Trzinu, Stobu, Studu, Ihanu, Domžalah, Dolskem in na Viru. Z izdelovanjem slamnikov je bilo tedaj zaposlenih 50 do 60 oseb, večina je razen slamnikov izdelovala še druge slamnate predmete, zlasti cekarje. Ti domači obrtniki so delali slamnike iz slamnatih kit, spletenih od doma pridelane ali pa tudi kupljene slame. Beliti in barvati so jih dajali tovarnam. Postalo pa je že običajno, da so ti izdelovalci slamnikov kupovali slamnate kite od drugih in iz njih šivali slamnike.

Pletenje kit po kamniškem okraju in nekaterih vaseh sosednih okrajev je bilo tedaj še vedno precej razširjeno. Za pletenje niso uporabljali samo domačo pšenično slamo, temveč tudi boljše inozemske sorte slame. Slamo so le belili ali pa barvali. Prvotno so belili in barvali sami doma, pozneje so to delo prepuščali tovarnam, ki so ga oskrbovale bolj in ceneje. Iz tako pripravljenih surovin so

Izdelovanje slamnikov — Slika v Domu in svetu 1903, str. 544

pletli ožje in širše kite, ki so bile glede na izbiro in mešanje slame ter glede na vzorce zelo različne. Tovarne so izročale pletilcem za pletenje lastno slamo, šlo je v takih primerih brez dvoma za kvalitetnejše uvožene surovine. Iz te slame spletene kite so potem prevzemale po vnaprej določenih cenah. Pletiči, ki so pletli kite iz domače slame, so bili pravi domači obrtniki, tisti pa, ki so pletli tovarniško slamo, so pa bili dejansko tovarniški delavci, le da so delali na svojem domu. Verjetno so za tak način dela na domu prihajali v poštev predvsem pletiči in pletice iz bližnje tovarniške okolice, manj pa iz oddaljenejših krajev. Število oseb, ki so se ukvarjale s pletenjem kit, je Pogatschnigg cenil na več kot 6000, torej nekako polovico manj kot jih je bilo v sedemdesetih

letih. Tedenski zaslužek je znašal po njegovi cenitvi 2 do 3 gld na glavo, vrednost celotne proizvodnje slamnatih pletenin pa 800.000 gld.

Mislím, da je šel Pogatschnigg s svojimi cenitvami dosti previsoko, saj navaja povprečno več ko šestkrat višji dnevni zaslužek, kot ga navajajo drugi že omenjeni viri. Tudi vrednost proizvodnje slamnatih kit je mogla predstavljati le del navedenega zneska, pa čeprav bi vzeli za podlago cenitve njegovo višino zaslužka. Število kit bi moralo znašati na osnovi Pogatschniggovih številk nad 2 milijona; če pa bi vzeli za povprečno vrednost kite 10 kr, bi množina izdelanih kit dosegla celo 8 milijonov. Kot pa kažejo podatki iz osemdesetih let, ko je bila obrt na višku, so letno spletli po najvišjih cenitvah kvečjemu 2.000.000 kit v vrednosti 200.000 gld. Upoštevati je treba še, da je največji del s pletenjem slame zaposlenih pletel kite le v zimskih mesecih, ko ni bilo drugega dela. Pa tudi v tem času niso vsi pletli po cele dneve. Skozi vse leto so se s pletenjem mogli ukvarjati le posamezniki, n. pr. starejše ali bolehné osebe, ki za drugo delo niso bile sposobne. Zato je najbrž dovolj, računati na vsako osebo povprečno 100 kit letno. Glede na vse to, Pogatschniggovo vrednost proizvodnje ni mogoče sprejeti kot pravilno. Pripominjam, da je Jovan navedel, sklicujoč se na Pogatschniggovo poročilo, kot vrednost proizvodnje slamnikarske domače obrti znesek 160.000 kron (80.000 gld).⁷⁶ Dasi je ta njegova navedba v zvezi s Pogatschniggovim poročilom napačna, je bil znesek vrednosti gotovo bližji resničnemu stanju, dasi je bil najbrž še vedno previsok.

Nekako za isti čas, kot Pogatschniggovo poročilo, imamo še drugo poročilo o stanju v domači slamnikarski obrti.⁷⁷ To pa kaže, da so bili zaslužek in delovni pogoji mnogo bolj neugodni. Pletič je dobil za slamnato kito dolgo 25 m, delo celega dneva, 6 oziroma največ 10 krajcarjev. Pri takih cenah, je menil poročevalec, ni mogoče govoriti o zaslužku kmeta, ker kmet plete kite zastonj. Pletenje je pri teh cenah le sredstvo za preganjanje brezdelnosti v zimskih dneh. Kako malenkosten je bil zaslužek pletiča slamnatih kit, pokaže primerjava z zaslužkom delavk v slamnikarskih tovarnah. Strojne šivalke slamnikov so zaslužile dnevno 60 krajcarjev do enega goldinarja, ročne šivalke ali vezalke kit 40 do 50 krajcarjev, apreterke 60 krajcarjev.⁷⁸ Dejanski zaslužek šivalk je bil sicer nižji, ker so morale tovarnarju plačevati uporabljeni sukanec, vendar je ostala med njihovim zaslužkom in zaslužkom pletiča slamnatih kit še vedno nesorazmerno velika razlika. Vzrok nizkih cen je pisec poročila videl le pri tovarnarjih, ki so slamnate kite odkupovali. Njihov dobiček je bil odvisen tudi od cene kit, zato so jih slabo plačevali. Seveda je bilo tako gledanje preveč enostransko. Vzrok nizkih cen za domače izdelke je treba iskati še v njihovi slabi kakovosti in v konkurenci tujega blaga.

Ker je pletenje kit iz domače slame nazadovalo, so se pojavila prizadevanja, da bi uporabljali boljše uvožene surovine. Na pobudo takratnega domžalskega župnika Franca Bernika je bila l. 1908 ustanovljena zadruga »Kitarsko društvo

v Domžalah«. Njen namen je bil predvsem, da preskrbuje članom potrebščine za pletenje umetnih kit in da jim vnovčuje njihove izdelke. V članstvo je takoj pristopilo nekaj sto pletic. Zadruga jim je dobavljala za pletenje ličje (Bast, imenovali so ga tudi oblanje), napravljeno v domači obrti na Češkem, toda iz lesa ruskega izvora. Med članicami je bilo za to delo veliko zanimanje, v nekaj tednih je bilo napletenih nad 30.000 kit. Zadruga je pleticam delo takoj plačala, za izdelke pa ni imela kupcev, zato se je v začetku močno zadolžila. Šele ko si je zagotovila odjemalce, je močno razvila svoje poslovanje, ki pa ga je prekinila prva svetovna vojna. Tedaj ni bilo več mogoče nabavljati za pletenje potrebne surovine. Povojne razmere za to obrt niso bile ugodne. Na uvožene surovine iz Češke je bila visoka carina, zaradi nestalne denarne vrednosti je bil uvoz združen s precejšnjim finančnim rizikom. Zadruga, ki je v času svojega obstoja članicam izplačala na zaslužku nad 136.000 kron predvojne vrednosti, je likvidirala. Tedaj je imela 667 članov in članic.⁷⁹

Proti koncu XIX. stoletja se je pojavil nov način izdelovanja slamnikov, ki so ga imenovali vezenje. Pri tem načinu niso uporabljali slamnatih kit, temveč golo slamo ter leseni kalup za slamnikovo obliko, okrog katerega se je ovijala slama. »Iz srede vrha ven so vdolbene zareze, kjer ima pri vezanju nit svojo smer. Na temenu tega lesenega vzorca se najprej pritrdi slama z iglami ali buckami v kolobar, h kateri se potem naslednja privije. Na vseh tistih mestih pa, kjer slama gre čez zarezo, se priveže k že pritrjeni. Ko poide ena, vtakne se v njen konec nova, ki zopet nadaljuje isto pot naprej. Tako se potem nadaljuje z drugo, tretjo, četrto itd., dokler ni spleten vzorec. Glavno delo je končano, narediti je treba še »kraje« na isti način kot prej in slamnik je zgotovljen«. Ves slamnik je narejen lastnoročno. To delo je počasno, delavka naredi dnevno enega, največ dva slamnika. Zato so bile cene vezenih slamnikov višje kot cene šivanih, tovarne so jih prodajale najslabše vrste po 70—80 krajcarjev, boljše do 4 krone kos. Vezene slamnike so izdelovale delavke na domu za tovarnarja, izdelovale so jih pa tudi posamezne kmetske družine in jih prodajale v tovarne, navadne po 14 do 20, boljše po 20 do 40 krajcarjev. Slamo so kmetje dobili od tovarnarja.⁸⁰

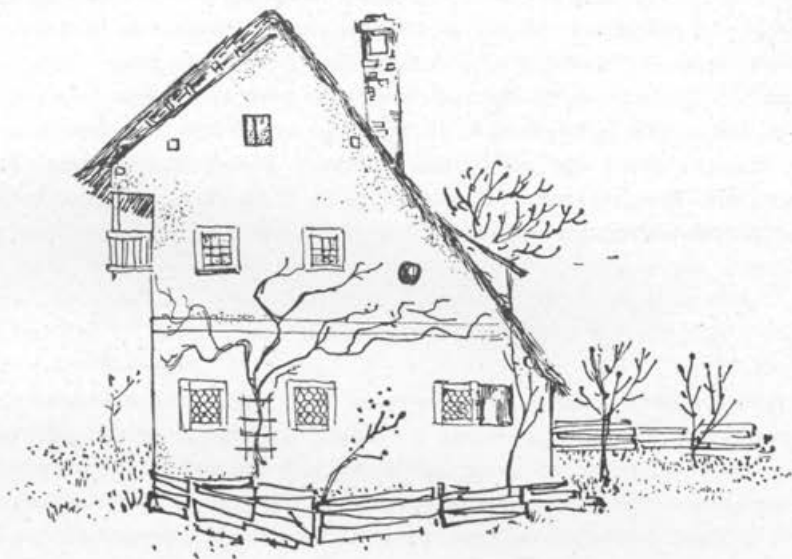
Doma izdelane slamnike so proizvajalci neposredno prodajali na trgih in sejnih ali pa so jih krošnjarji od njih odkupovali in razpečevali. Nekaj proizvodov domače slamnikarske obrti so pokupili tovarnarji in so jih kot slabše sortimente, deloma nepredelane, deloma apretirane, spravili na trg skupaj z lastnimi tovarniškimi izdelki.⁸¹ Prodajalci, ki so prinašali slamnike naprodaj v Ljubljano, so bili iz raznih krajev slamnikarskega področja, toda na splošno so jih označevali kot Domžalce. Sredi prejšnjega stoletja se kot prodajalci slamnikov v Ljubljani omenjajo Ivan Gražar iz Krtine, Luka Grošelj iz Pšate, Marija Potočnik iz Št. Vida, Ivana Habjan iz Loke pri Mengšu, Tine Maček iz Domžal, Boštjan Pengov iz Pšate. Verjetno so mimo teh prihajali na ljubljanski trg še

drugi prodajalci, katerih imena se nam niso ohranila. Med prvo svetovno vojno sta prodajali slamnike na trgu sv. Jakoba 2 prodajalki iz Trzina, 2 iz Loke pri Mengšu, 1 iz Mengša in 1 iz Pšate, katerim se je pridružila tudi ena ljubljanska modistka. Blago, ki so ga prinašali domači slamnikarji na trg, je bilo dobro in cenejše kot v trgovinah; srednji in revnejši sloji so radi kupovali te slamnike. Deloma so bili že opremljeni s trakovi. V Ljubljani, ki je bila važen trg za vse izdelke podeželske domače obrti, se je način prodaje spreminjal; tako je vsaj mogoče soditi po ugotovitvah, ki so bile napravljene leta 1918. Nekaj časa, n. pr. v petdesetih letih preteklega stoletja, so slamnike razen ob letnih sejmihi prodajali redno vsako soboto, pozneje je sobota odpadla in je bila uvedena prodaja štirikrat na leto, trajala je vsakikrat osem dni, od sobote do sobote. Menda je bil tak način običajen do l. 1902, ko so slamnike zopet pričeli prodajati ob tržnih dneh, to je ob sredah in sobotah. Stalni slamnikarski prodajalci na ljubljanskem trgu so po uvedbi obrtnega reda morali kdaj pa kdaj predložiti magistratu potrdilo županstva, da samostojno opravljajo slamnikarsko obrt. Na podlagi takega potrdila jim je magistrat za vsako leto posebej dovolil postaviti stojnico na trgu sv. Jakoba od začetka maja do konca julija, ko je bila slamnikarska sezona. Tisti, ki niso imeli stojnic, so prodajali slamnike pred šentjankovsko šolo kar na rjuhah, razgrnjenih po tleh.⁹³

Vkljub tej, kot se da ugotoviti po arhivskih virih, najmanj stoletje trajajoči navadi, je l. 1918 ljubljanski magistrat razglabljal, ali je prodaja domžalskih, mengeških in drugih slamnikarjev na ljubljanskem trgu v skladu z obrtnimi predpisi. Povod za to je dala pritožba zadruga modistk v Ljubljani na deželno vlado. Modistke so v svoji pritožbi trdile, da razni kramarji, trgovci in tovarnarji iz Domžal in okolice ob tržnih dneh pri sv. Jakobu prodajajo v tovarnah izdelane ženske slamnike finejše kakovosti. Pritožba se je sklicevala na člen 66 obrtnega reda, po katerem so se smela ob tedenskih tržnih dneh prodajati le živila, surovine, gospodarsko in poljsko orodje, nadalje izdelki okoliških kmetov, ki so izvirali iz njihove postranske zaposlitve, in navadni predmeti vsakdanje rabe. Druge predmete so smeli prodajati v stojnicah praviloma le obrtniki z bivališčem v občini, seveda le izdelke svoje obrti. Obrtniki z bivališčem izven občine so smeli take predmete prodajati le, če je bila prodaja dovoljena še pred uvedbo obrtnega reda, to je pred letom 1860. Tedaj je magistrat napravil obširne poizvedbe, kako je bilo s prodajo slamnikarskih izdelkov v prejšnjih desetletjih. Pregledani so bili registraturni indeksi nazaj do l. 1847, toda o domžalskih slamnikarjih niso našli ničesar. Pač pa so izjave starejših magistratnih uradnikov in drugih mestnih uslužbencev pokazale, da je bila prodaja slamnikov običajna že v petdesetih letih XIX. stoletja.⁹⁴

Kot smo videli, sta prostor prodajalcem slamnikov določala že tržna reda iz l. 1826 in 1834. Ta dva tržna reda, ki bi mogla služiti v dokaz za prodajo slamnikov še mnogo pred uvedbo obrtnega reda, magistratu l. 1918 brez dvoma

nista bila znana, ker bi bila tedaj v spisih gotovo omenjena. Sicer pa pritožba ljubljanskih modistk zoper konkurenco domžalskih in mengeških domačih slamnkarjev ni bila rešena. Mislim, da razlog ni bil v pravnih zadregah magistrata, ki si ne bi bil na jasnem, kako naj odloči, temveč v razmerah zadnjega leta prve svetovne vojne in ob prevratu. Vprašanje prodaje slamnkarjev ob tržni dneh je spričo važnejših in aktualnejših vprašanj in dogodkov stopilo v ozadje,

dokler ni izgubilo vsega pomena, ko so za ta izdelek domače obrti sčasoma odpadli i kupci i prodajalci.

Slamnate kite so od kmečkih družin odkupovali razni trgovci in prekupčevalci, ki so ob določenem času prihajali v vasi. Iz nekaterih krajev je šlo s posredovanjem prekupcev na tisoče kit v svet. Velik del so pokupile tovarne slamnkarjev in slamnkarji-obrtniki v Domžalah ter Mengšu in so iz njih izdelovali slamnike slabše kakovosti.⁸⁴

O cenah slamnkarjev in slamnatih kit smo že govorili. Čuditi se moramo, da je pri tako pičlem zaslužku, kot ga je nudilo pletenje kit, imelo v začetku tega stoletja še tolik obseg. Glavni razlog je pač ta, da je bilo pletenje kit za veliko večino v tej domači obrti zaposlenih popolnoma postransko opravilo, s katerim so se ljudje ukvarjali v svojem prostem času ter od tega zaslužka gospodarsko niso bili odvisni. Kite so pletli predvsem v kmečkih družinah, odrasli kot otroci, moški in ženske, v zimskih mesecih, ko je delo na polju počivalo. Sicer so imele ženske pri tem delu največji delež, toda tudi otroke so pritegnili v velikem številu. Otroci so bili zaposleni najprej z lažjimi deli, pletli so kite, pri katerih

ni šlo za veliko natančnost. Ko so sčasoma pridobili potrebno spretnost, so jim bila zaupana tudi finejša dela.⁵⁵ Drugi razlog za razširjenost pletenja slamnatih kit pa je treba najbrž iskati v razpolaganju s potrebnimi surovinami. Pšenično slamo je imelo vsako kmečko gospodarstvo. Pa tudi kajžarske ali gostaške družine, ki niso imele zemlje in niso pridelovale žita, so dobile potrebno slamo pri kmetih, največ zastonj. Za pletenje so izbrali najlepšo slamo, potem ko je bilo žito požeto in preden je bilo omlačeno. Postopek pri izbiranju slame je bil in je še tak: iz pšeničnega snopa, ki ga držijo stisnjena med nogami, z eno roko vlečejo lepa slamnata stebelca, katera zbirajo z drugo roko v šope, dokler ni pest polna. V šopih zbrana slama se shrani za pletenje, potem ko se je klasje posebej omlatilo. Dobljeno zrnje, ki je lepše kot ostalo žito, se uporabi za seme. Tako je slamnkarstvo opravljalo tudi selekcijo pšeničnega semena. Zato so kmetovalci radi drugim prepuščali slamo, da so opravili to selekcijo, kolikor je sami niso potrebovali za pletenje kit.⁵⁶

VII.

Po prvi svetovni vojni so se razmere za slamnkarstvo popolnoma spremenile. Slamninarska industrija je bila z novimi državnimi mejami odrezana od glavnih dotedanjih tržišč za svoje izdelke. Na drugi strani je imela težave z nabavo surovin v tujini, te težave je povzročalo v prvi vrsti kolebanje denarnih vrednosti in zlasti padanje vrednosti dinarja. Najvažnejša sprememba pa je bilo zmanjšanje potrošnje slamnikov, sprememba, ki jo je narekoval razvoj mode. Po prvi svetovni vojni so slamninarske tovarne na splošno le životarile, postajale so nerentabilne in lastniki so jih po vrsti opuščali, tako da so končno ostala le maloštevilna slamninarska podjetja, med temi »Universale« v Domžalah in slamninarska zadruga v Mengšu kot obrata večjega obsega. Ker proizvodnja in prodaja slamnikov ni zagotavljala zadostnega izkoriščanja in donosnosti tovarne, je podjetje »Universale« razširilo proizvodnjo tudi na klobuke.

Domača obrt pletenja slamnatih kit je tako izgubljala svoje glavne odjemalce. Zato so pletenje kit vedno bolj opuščali, najprej v krajih, kjer je napredujoča industrija dajala možnosti za novo zaposlitev delavstva, pozneje pa v vaseh, ki so bile od industrijskega področja bolj oddaljene in kamor privlačna moč tovarn ni več segala. Pred drugo svetovno vojno se je s pletenjem slamnatih kit ukvarjalo prebivalstvo razmeroma največ v moravškem okolišu. To so bile zlasti vasi Gorica, Spodnja in Zgornja Javoršica, Spodnji in Zgornji Tuštanj, Stegne, Sv. Valentin, Vrhpolje, Zalog in Katarija.⁵⁷ Kite so prodajali slamninarskim podjetjem v Domžalah in okolici. O količini napletenih kit v času med obema vojnama nimamo nikakih podatkov. Skoraj gotovo se je proizvodnja gibala v bolj ozkih mejah, saj odjem kit pri tovarnah ni bil velik. »Universale«,

največje podjetje, ki je prišlo v poštev, svoje kapacitete, 1000 slamnikov in klobukov dnevno, zaradi premajhne potrošnje ni moglo polno izkoristiti.⁸⁸ Pred prvo svetovno vojno je proizvodnja slamnikov v domžalskih tovarnah šla v mnoge sto tisoče, med obema vojnama je znašala najbrž komaj toliko deset tisočev.

Pri takih razmerah v slamnikarski industriji tudi domača obrt pletenja slamnatih kit ni imela pogojev za večji razmah. Razen tega so slamnikarska podjetja pri izdelovanju slamnikov uporabljala v večji meri uvožene slamnate kite in manj domačih, ki so bile bolj grobe in primerne le za najnavadnejše in najcenejše izdelke. Uvožene kite iste kakovosti so bile vse enake, enakomerno pletene in slama istega barvnega odtenka, kar domače blago ni dosegalo. V primerjavi s tujim blagom so postale domače kite tudi predrage.⁸⁹

Živahnije se je pletenje slamnatih kit razmahnilo po drugi svetovni vojni. V glavnem je sicer ostalo koncentrirano v krajih, kjer so se ukvarjali s tem delom tudi še v času med obema svetovnima vojnama, to je v moravškem okolišu. Sega pa tudi v Črni graben (Lukovica, Krašnja, Blagovica), manj v Tuhinjsko dolino. Na primere pletenja slame naletimo v smeri od Domžal proti Cerkljam in Komendi, v nekaterih naseljih okrog Ihana ter v hribovskih naseljih proti Savi (nad Dolom in Dolskim). Na splošno se drži obrt predvsem v hribovskih krajih in kmečkih, zlasti pa v bajtarskih družinah; v krajih, kjer se je razvila industrija in od koder zahajajo v tovarne na delo, le še redke ženske pletejo slamnate kite. V Mengšu, nekdanjem drugem središču naše slamnikarske industrije, se ukvarja s pletenjem slamnatih kit ena starejša ženska, ravno tako v Loki pri Mengšu.⁹⁰ Pletenje kit je ostalo sezonsko, zimsko delo; prične, ko zapade sneg, preneha s prihodom pomladi in z začetkom poljskih del.

Cenijo, da sedaj napletejo na vsem področju letno 130.000 do 150.000 kit.⁹¹ Ta mpožina kaže, da se je obseg pletenja kit v primeri z dobo med obema vojnama kar znatno razširil, dasi predstavlja le manjši del proizvodnje iz tistega časa, ko je bila obrt na višku. Sodeč po številu spletenih kit, ki so sedaj krajše, kot so bile pred prvo svetovno vojno, je pri tem delu zaposlenih 700 do 1000 oseb. Odjemalci za kite so tovarna »Universale« v Domžalah in slamnikarska zadruga v Mengšu, ki izdelujeta največ slamnike, deloma tudi torbice, ter v Podgorici podjetje za izdelovanje cekarjev in torbic. Potrebe po slamnatih kitah so v zadnjih letih precej narasle; navedena podjetja bi mogla odkupiti in uporabiti še večje količine kit, kot pa znaša sedaj proizvodnja in ponudba. Vzrok povečane potrebe po slamnatih kitah je v povečanju potrošnje slamnikov, Naša slamnikarska industrija izdeluje predvsem moške slamnike, ki jih nosi kmečko prebivalstvo v Srbiji in Vojvodini. Povpraševanje po tem blagu je tolikšno, da proizvodnja zaostaja za potrebami. V zadnjih letih narašča izdelovanje kopalnih slamnikov, katere kupujejo zlasti v obmorskih krajih. Pomemben odjemalec za slamnike so delavke v solarnah. Proizvodnja slamnikov je

usmerjena predvsem na bolj navadne, množične izdelke, za katere je uporabna tudi naša domača slama.

V načinu pletenja je prišlo do nekaterih sprememb. Sedaj pletejo kite le iz sedem slam, pletenje drugih vzorcev so opustili. Kite se ločijo po širini, tanke iz najtanjše slame, srednje in široke, ki so spletene iz debelejših slamnatih stebelc. Kite so dolge 36 komolcev, to je 18 metrov, v prejšnjih časih je dolžina znašala 50 komolcev oziroma 25 metrov. Spreten pletič ali pletica splete dnevno dve ali pa tudi tri kite. Podjetja plačujejo kite po 46 do 53 dinarjev, glede na njihovo kakovost. V zadnjih letih so cene višje, vključ temu so ostale kot v prejšnjih časih — minimalne. Z zaslužkom od pletenja se ne more preživljati niti najpridnejša in najspretnейša pletica; četudi zasluži največ, kar je mogoče, je komaj za priboljšek in neznatna nagrada za koristno uporabljen čas, ki bi sicer potekel v brezdelju.

Pri skromnih možnostih zaslužka, ki jih nudi pletenje slamnatih kit, ne moremo pričakovati, da bi se obseg te domače obrti znatneje razširil, čeprav je odjem izdelkov za zdaj zagotovljen. Pletenje kit je ostalo, kot je povečini vedno bilo, nekaka dopolnilna zaposlitev podeželskega prebivalstva, pretežno v hribovitem delu kamniškega področja, v zimskem času, ko ga kmetijsko delo polno ne zaposluje. Razen tega je ta zaposlitev primerna za otroke in starejše ljudi. Da se je pletenje slamnatih kit obdržalo kljub slabim gospodarskim pogojem zlasti v zadnjih desetletjih, kaže, da za njegovo ohranitev niso odločali le gospodarski razlogi, temveč je vzrok iskati tudi v tradiciji, ki se je utrjevala skozi več rodov; saj ima slamnikarska domača obrt pri nas za seboj najmanj dve stoletji.

O P O M B E

¹ Benedikt Franz Herman's Reisen durch Oesterreich, Steyermark, Kärnten, Krain, Italien, Tyrol, Salzburg und Baiern im Jahre 1780. Wien 1781, 1783.

² B. Hacquet, Abbildung und Beschreibung der südwest- und östlichen Wenden Illyrer und Slaven. Leipzig (1801).

³ Ueber die Gewerbs-Industrie im Gouvernement von Laibach. Illyrisches Blatt Nr. 5, 4. II. 1820.

⁴ P. H. [Peter Hicinger]. Pletenje slamnjekov na Kranjskim. Novice 1847, str. 46. Ime pisca je ugotovljeno po bibliografski kartoteki Leksiografskega zavoda v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani.

⁵ Die Strohflechtereie in Krain. Laibacher Zeitung 1873, št. 211. — Über die Strohhutfabrication in Krain. Laibacher Tagblatt 1876, št. 235. — Kuralt Fran, Slamnikarstvo. Novice 1874, št. 41. — Slamnikarstvo. Vrtec 1878, str. 30.

⁶ Statistischer Bericht der Handels- und Gewerbekammer in Laibach... für das Jahr 1875. Strohflechtereie, Ljubljana 1878, str. 247 sl. — V nadaljnjem citiram Stat. Bericht 1875.

⁷ Wilhelm Exner, Die Hausindustrie Oesterreichs, Wien 1890. Poglavje o domači obrti na Kranjskem je priredil Ivan Murnik.

⁸ Louis Edgar Andés, Die Verarbeitung des Strohes in Geflechten und Strohhüten, Matten, Flaschenhülsen, Seilen, in der Papierfabrikation und zu vielen anderen Zwecken. Wien, Pest, Leipzig 1898, str. 16 sl.

* Dr. Valentin Pogatschnigg, Strohutfabrikation zu Domschale und Mannsburg. Jahresbericht der k. k. Gewerbe-Inspectoren über das Jahr 1892. Wien 1893, str. 148 sl. — Poročilo je objavljeno tudi v Laibacher Zeitung 1893, št. 123. — Dr. Valentin Pogatschnigg, Die Strohflechterei in den Bezirken Krainburg und Stein. Bericht der k. k. Gewerbe-Inspectoren über die Heimarbeit in Oesterreich. Dritter Band. Wien 1901, str. 329 sl. (Citiram Bericht 1892 oziroma 1901).

¹⁰ Janko Jovan, Domači obrt na Kranjskem. III. Slamnkarstvo. — Dom in svet XVI/1903, str. 541 sl.

¹¹ Fran Bernik, Zgodovina fare Domžale. Kamnik 1923.

¹² Alfonz Mihelčič, Gospodarski oris. Mengeški zbornik 1154—1954. Ljubljana 1954, str. 74 sl.

¹³ Janez Jerovšek, Iz zgodovine slamninarske industrije v Domžalah. — Albin Pavlin, Domžale v svojem razvoju. III. Kamniški zbornik 1957.

¹⁴ Marija Jagodic, Narodopisna podoba Mengša in okolice. Mengeš 1958, str. 81 sl.

¹⁵ Exner, n. o. m. str. 39.

¹⁶ Jovan n. o. m. str. 541.

¹⁷ Hermann, n. o. m. Zweytes Bändchen, str. 119.

¹⁸ Državni arhiv Slovenije, Krumperški arhiv, Justitialia, spis iz l. 1783. — Na ta spis me je opozorila arhivarka Marija Verbič, za kar se ji na tem mestu zahvaljujem.

¹⁹ K. Pflibram, Geschichte der österreichischen Gewerbepolitik von 1740 bis 1860. I. Bd. 1740—1798. Leipzig 1907, str. 130 sl.

²⁰ Johann Weichard Valvasor, Die Ehre des Hertzogthums Krain. II. Buch, str. 116 sl.

²¹ Vlado Valenčič, Prebivalstvo kamniškega področja skozi tri stoletja. Kamniški zbornik 1958, str. 73 sl.

²² Stat. Bericht 1875, str. 247.

²³ Pogatschnigg, Bericht 1892, str. 148 sl.

²⁴ Jovan, n. o. m. str. 541.

²⁵ Skofijski arhiv. Krstna knjiga župnije Ihan 1755—1788.

²⁶ Obravnave deželnega zbora kranjskega 1892—1893, str. 348 sl., iz govora poslanca Kersnika.

²⁷ Mitar S. Vlahović, O najstarijoj kapi kod Jugoslavena s obzirom na zbirku kapa etnografskog muzeja u Beogradu. Zbornik Etnografskog muzeja u Beogradu 1901—1951. Beograd 1953, str. 149. — Vlahović se sklicuje glede tega na I. Erdeljanović, Niederlovo delo o starim Slovenima. Glas. Geograf. društva Beograd, sv. 7—8, 235.

²⁸ Hermann, n. o. m. III. Bändchen. Wien 1783, str. 42.

²⁹ B. Hacquet, n. o. m. str. 34.

³⁰ Das Proletariat und die Arbeit. Carinthia 1855, str. 87.

³¹ Državni arhiv Slovenije, Krumperški arhiv, Justitialia, spis iz l. 1783.

³² Mestni arhiv, Ljubljana, Reg. I. fasc. 306, list 179—182 in 302 a.

³³ Mestni arhiv Ljubljana, Reg. I. fasc. 305, list 700—707.

³⁴ Hermann, n. o. m. Zweytes Bändchen, str. 3.

³⁵ Jovan, n. o. m., str. 542.

³⁶ Pogatschnigg, Bericht 1892, str. 148 sl.

³⁷ Stat. Bericht 1875, str. 247.

³⁸ Ueber die Gewerbs-Industrie im Gouvernement von Laibach. Illyrisches Blatt 1820, str. 19.

³⁹ Državni arhiv Slovenije, Erbergov (dolski) arhiv. Collectanea. Rotschitz, Krain bis zum Jahre 1823, rokopisna knjiga, str. 55 sl. — Za prijazno opozorilo glede teh podatkov, ki mi jih je dala ljubeznivo na razpolago, se zahvaljujem prof. Mileni Uršič.

⁴⁰ Die Strohutfabrikation im Grossherzogthum Toscana. Verhandlungen und Aufsätze, Herausgegeben von der k. k. Landwirtschafts-Gesellschaft in Steyermark. Neuntes Heft. Graz 1822, str. 175 sl.

⁴¹ Ueber die Cultur und Verwendung inländischer Wiesengräser zur feinen Strohutfabrikation. Verhandlungen und Aufsätze. 27. Heft. Graz 1831, str. 171 sl.

⁴² P. H. Pletenje slamnjev na Krajskim. Novice 1874, str. 46.

⁴³ Janez Trdina, Zbrano delo. Prva knjiga. Spomini I. del. Ljubljana 1946, str. 17.

⁴⁴ Glej opombo 42.

⁴⁵ a Beiträge zur Darstellung des Gewerbefleisses in Illyrien. Illyrisches Blatt 1842, str. 217 sl.

⁴⁶ Jovan, n. o. m. str. 542.

⁴⁶ Stat. Bericht 1875, str. 248.

^{46a} Obravnave deželnega zbora kranjskega 1892—1893, str. 348, iz govora poslanca Janka Kersnika.

⁴⁷ Stat. Bericht 1875, str. 247. — Prim. tudi Andés, n. o. m. str. 16 sl. in po njem Bernik, n. o. m. str. 221 sl.

⁴⁸ Pogatschnigg, Bericht 1892, str. 150 sl.

⁴⁹ Dr. Ivan Slokar, Geschichte der österreichischen Industrie und ihrer Förderung unter Kaiser Franz I. Wien 1914, str. 628 sl.

⁵⁰ Dr. Josip Mal, Zgodovina slovenskega naroda. Celje 1928, str. 113 sl.

⁵¹ Valenčič, n. o. m. str. 64 sl.

⁵² Za te in nekatere druge podatke o tirolskih podjetnikih se moram zahvaliti univ. prof. Ant. Dörrerju, Innsbruck, ki mi je po posredovanju dr. N. Kureta, kateremu gre tudi moja zahvala, prepustil svoje »Erinnerungen an das Deferegger Strohhutgewerbe«. Ti spomini so bili medtem objavljeni v »Osttiroler Heimatsblätter«. Jahrgang 27, Nr. 3.

⁵³ Prim. Pogatschnigg, Bericht 1892, str. 151.

⁵⁴ Die Strohflechtere in Krain. Laibacher Zeitung 1873, št. 211, str. 1476.

⁵⁵ Obravnave deželnega zbora kranjskega 1892—1893, str. 347, iz govora poslanca Janka Kersnika.

⁵⁶ Stat. Bericht 1875, str. 248.

⁵⁷ Ueber die Strohhutfabrication in Krain. Laibacher Tagblatt 1876, št. 235.

⁵⁸ Stat. Bericht 1870, str. 324.

⁵⁹ Stat. Bericht 1875, str. 203.

⁶⁰ Fr. Kuralt, Slamnikarstvo. Novice 1874, str. 321 sl.

⁶¹ Vrtec 1878, str. 30.

⁶² Stat. Bericht 1880, str. 347.

⁶³ Obrtnija s kranjskimi slamniki in drugo slamnato robo. Novice 1869, str. 381 in Slamnikarstvo na Kranjskem. Novice 1873, str. 209 sl.

⁶⁴ — nè, Beseda o slamnikarstvu. Ljubljanski list 1884, št. 57. — Domnevam, da je pisec članka Janko Rahnè, notar na Brdu, ki so mu kot domačinu bile razmere gotovo dobro znane.

⁶⁵ Obravnave deželnega zbora kranjskega 1892—1893, str. 347 sl., iz govora poslanca Janka Kersnika.

⁶⁶ Obravnave deželnega zbora kranjskega 1892—1893, str. 388 in Priloga 51 (str. 410).

⁶⁷ Die Strohcultur und die Strohflechtere in Krain. Laibacher Zeitung 1894, št. 21.

⁶⁸ Andés, n. o. m. str. 79, 60 in 64.

⁶⁹ Andés, n. o. m. str. 15.

⁷⁰ Obravnave deželnega zbora kranjskega 1893—1894. Priloga 45, Poročilo deželnega odbora glede pospešitve pridelovanja slame in glede povzdiže slamarije na Kranjskem, str. 329 sl.

⁷¹ Poročilo o delovanju kranjskega deželnega odbora za dobo od 1. januarja do konca decembra 1896, str. 270 sl. Iz tega poročila so posneti tudi naslednji podatki o tečajih v l. 1896—1897.

⁷² Kmetovalec 1896, str. 130 sl.

⁷³ Poročilo o delovanju kranjskega deželnega odbora za dobo od 1. oktobra 1897 do konca septembra 1898, str. 214.

⁷⁴ Poročilo o delovanju kranjskega deželnega odbora za dobo od 1. oktobra 1900 do konca septembra 1901, str. 226.

⁷⁵ Pogatschnigg, Bericht 1901, str. 330 sl. — Tudi nadaljnji opis je iz istega vira.

⁷⁶ Jovan, n. o. m. 543.

⁷⁷ Slamnikarska obrt v kamniškem okraju. Slovenski list 1902, št. 21.

⁷⁸ Pogatschnig, Bericht 1892, str. 152.

⁷⁹ Bernik, n. o. m. str. 213 sl.

⁸⁰ Slamnikarska obrt v kamniškem okraju. Slovenski list 1902, št. 22.

⁸¹ Pogatschnigg, Bericht 1901, str. 330.

⁸² Mestni arhiv Ljubljana, Reg. I. fasc. 1770, XV/5, št. 1364/1918.

⁸³ Mestni arhiv Ljubljana, Reg. I. fasc. 1770, XV/5, št. 1364/1918.

⁸⁴ Pogatschnigg, Bericht 1901, str. 331.

⁸⁵ Pogatschnigg, Bericht 1901, str. 331.

⁸⁶ Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937, str. 182. — Slama za pletenje kit. Karawanken Bote 1943, str. 68, str. 5. — Isto glede izbiranja slame in selekcije pšeničnega semena mi je potrdil tov. Tone Prosenec, doma iz Češnjice pri Moravčah, sedaj v Ljubljani, kateremu se zahvaljujem za več podatkov o pletenju kit.

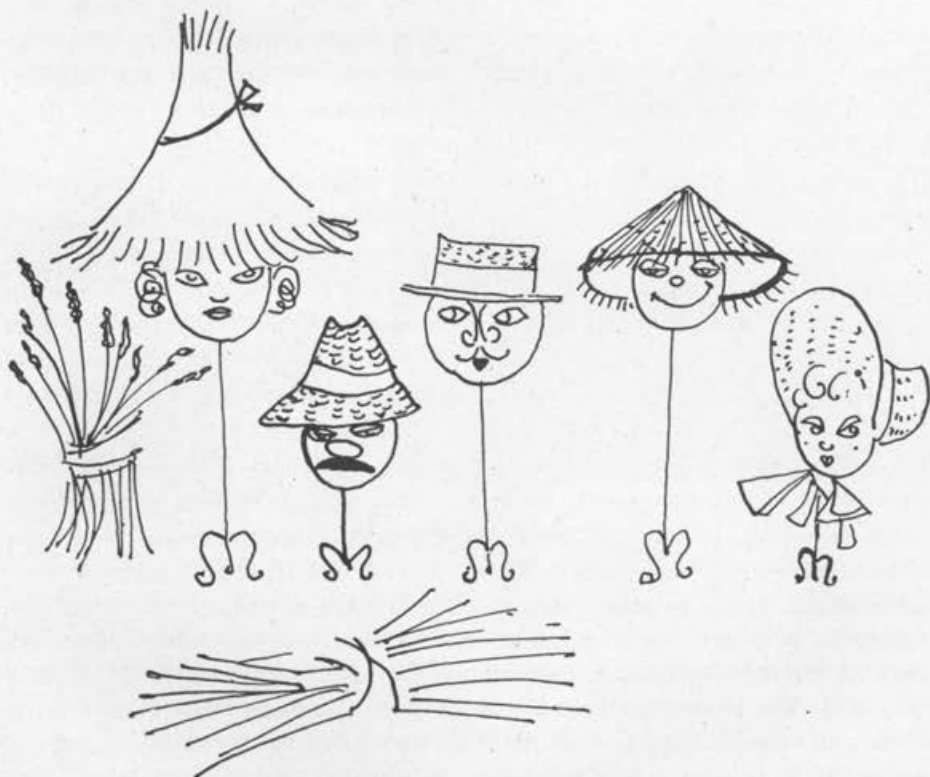
⁸⁷ Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1939, str. 195 sl. in 311.

⁸⁸ Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana 1939, str. 648.

⁸⁹ Informacije Matije Ravnikarja, bivšega tovarnarja slamnikov v Domžalah.

⁹⁰ Jagodic, n. o. m. str. 81.

⁹¹ Te in druge informacije o sedanjem stanju pletenja slamatih kit so mi dali Cilka Janežič in Herman Kleinlercher, uslužbenca tovarne »Universale« v Domžalah ter Tomaž Smole, dolgoletni uslužbenec iste tovarne in sedaj upokojenec. Vsem navedenim informatorjem se tudi na tem mestu najlepše zahvaljujem.

KAMNIŠKI BISTRICI NEKDAJ

Pavel Kunaver

Bela cesta vodi danes v osrčje Kamniških planin in varno hite po njej avtomobili, avtobusi in nešteta kolesa. Tisoči in tisoči hite noter in ven in težko obloženi kamioni odvažajo iz nje najdražje, kar ima, les. Vse to so izpremembe, ki jih ima večina teh tisočev za samo ob sebi umevne in se ne zavedajo, da je bila stara Kamniška Bistrica precej drugačna.

Dostop in izstop iz doline je bil neprimerno težji kakor danes. V tistih časih, še precej pred prvo svetovno vojno, ko sem začel zahajati v Kamniške planine, je vodil v dolino samo slab kolovoz, ki je imel hude klance, posebno na Kobilici, na tretjini poti med Stahovico in izviro Bistrice. Zato se je pot vlekla, in že izlet do izvira je bil kar čedna tura, ki je zapustila globoke vtise, posebno če si hodil ponoči. Že pri Konjski so te pogoltnili veliki gozdovi, da niti zvezd nisi videl tja do Kopišč, od koder so zopet prav tako veliki gozdovi segali daleč tja pod same stene še zelo malo obiskanih gora. Ne spominjam se noči, v kateri smo hiteli po dolini goram naproti, da ne bi slišali zategnjenega, nekam strahotnega klica uharice uhuhuhuhu, kakor da bi se nam rogala in se nam posmehovala.

Ob delavnikih je bilo zelo samotno v dolini. Le daleč iz višav ali iz globine temnih gozdov si čul težke udarce sekire in tu in tam trušč padajočega drevesnega velikana, ki mu je jeklo vzelo življenje. Pozimi so debela po drčah grmela v dolino in ob Bistrici so se nabirale velike skladovnice lepih debel in grčava polena za kurjavo kamniških meščanov, članov nekdanje korporacije. Žaga v Stahovici je bila še majhna in je čakala na visoko vodo pomladi, kajti tedaj je ob reki vse oživele. Drvarji so se lotili skladovnic in les vseh vrst je padal v Bistrico, ki je narasla zaradi tajajočega se snega. Težko nam je bilo gledati premočene može, ki so stali v ledeno mrzli vodi in suvali debela in polena izpod skal, kamor so se zagozdila, v deroči tok. Najtežje je bilo delo v Predaslu, kjer so se morali na vrveh navezani pogumnejši možje spuščati v mračno sotesko, da so spravili zagozdeni les naprej.

*Pod galerijami —
Danes je na tem kraju
avto cesta*

Foto: J. Kunaver

V sobotah popoldne si srečal na kolovozu mrke može, ki so se vračali iz gozdov domov na kratek počitek, a že v nedeljo so se vračali težko obloženi s koruzno moko, zaseko in majhnimi priboljški spet v gozdove, v borne, zakajene drvarske bajte. Nekateri starejši možeje pa so ostali tam tudi po več tednov in mesecev in so jim le svojci prinašali kdaj pa kdaj skromno hrano.

Kdor te divjine in svetlih vrhov nad njo ni ljubil, se je umikal notranjim predelom Kamniške Bistrice, in šel tja le, če je moral, kakor n. pr. orožniki, ki so iskali — večinoma brez uspeha — vojaške ubežnike, katerim so bile divje stranske doline kar varno pribežališče.

Kaj vse se je dogajalo v teh samotah, je večinoma pozabljeno. Gorohodci, ki so postopoma začeli zahajati v te gore, so žal le premalo prišli v stik s prebivalci gozdov. Danes mi je žal za marsikatero priložnost, ki sem jo zamudil in ko sem

sedel v drvarski bajti ob kadečem se ognju s starimi, v gozdovih od mladosti zaposlenimi možmi. Koliko bi vedeli povedati, če bi jih izpraševal. A mladost je norost in čakali smo le priložnosti in zgodnje zarje, da smo odhiteli na sinje vrhove. Posebno mi je žal, da nisem bolje izrabil znanja z gozdarji in lovci, ki so živeli tam notri, še preden je bila njihova samota pregnana. Tak je bil stari Bos z očmi kakor ris, ki je vedel marsikatero, tudi krvavo zgodbico o divjih lovcih, saj se ima rod gamsov zahvaliti njegovi čuječnosti, da si je opomogel in razmnožil, potem ko je prenehalo nezakonito splošno pobijanje divjadi. In veseli gozdar, ki smo ga poznali pod imenom »Auf Tirol«, pa stari, tihi Špin, ki nam je tolikokrat nudil mehko seno na svojem hlevu in prijazno besedo in živahne popise gozdnega življenja ter lova. Pa za številne urice ob tihem, mehkočutnem Tinetu Uršiču. Že dolgo počivajo nad šumečo Bistrico, ki jih je zazibala v zadnje spanje.

Se pa živi stari Lojze Kemperle prav tako živih oči kakor njegov stari učitelj Bos v »paši« divjih varovancev, gamsov. Lepi so bili večeri pri njem, ko je v trdi zimi snežilo, on pa mi je pravil o tistem življenju divjačine v gozdovih in na gorskih bregovih. Pa tudi o težkih unicah, kadar so nepoklicani, z namazanim obrazom in s puško v roki udrlji v njegov revir.

Bos, ki je 60 let s puško v roki čuval revir od glavnega grebena Kamniških planin pa do vrhov strmih gora predgorja, je bil Lojzetov učitelj in od njega je izvedel, kako je bilo, ko je pred približno sto leti prevzel v varstvo izropani lovski revir v Kamniški Bistrici. Malone vsak mlajši drvar je bil divji lovec, a tudi gozdarji niso bili boljši. Lov je bil neurejen in brez nadzorstva. Bil je čas, ko je ostrovidni Bos naštel v danes tako bogati Mokrici samo dva gamsa! A Bos je bil za divjimi lovci in jih je preganjal s takim uspehom, da je divjačina na Mokrici zopet zaživela svobodnejše življenje. Pa tudi na drugi strani doline ni bilo bolje. Nekoč je naštel le še štiri gamse, kajti vse druge so številni divji lovci s Kranjske in Štajerske pobili. Težko je bilo slediti gromu puške, ki se je oglasil zdaj tu zdaj tam v gorah. V marsikateri kmečki hiši je zadišala gamsova pečenka in marsikateri drvar si je skrivoma privoščil nedovoljen mesni priboljšek, v nedeljo pa je na klobuku zamajal »gamsbart«. V družbi fantov se je v nedeljo zvečer ob kozarcu vina kramljalo o lovskih dogodivščinah in nekatera pikra je padla na račun skrbnih lovskih čuvajev.

Dolgo časa pa je bila težko dostopna dolina tudi pribežališče ljudi, ki niso hoteli imeti opravka z oblastjo. Komur se je zdela vojaška služba predolga in pretežka in se mu ni ljubilo prelivati kri za »dom, cesarja« stare Avstrije, je našel kaj varno pribežališče v temini gozdov. Med drvarji so bili »rezerterji«, t. j. dezertjerji, vojaški begunci, dobro znani in niti na misel jim ni prišlo, da bi jih izdajali nepriljubljenim biričem. Dezertjerje so imenovali tudi »flehtarji«, kar tudi pomeni begunci, (nemško der Flüchtling). Nekateri so pomagali pri gozdnih delih, drugi pa so se drugače preživljali in kdaj pa kdaj skrivoma

Prva turistična koča v Kamniški Bistrici

Foto: J. Kunaver

odhajali v človeška bivališča po hrano. Vsak je imel svoje posebno dobro skrito bivališče. Dolgo je bilo znano, da je imel tak »rezenker« kar majhno trdnjavo. Izbral pa si je prav strateško odlično mesto. Tam, kjer še danes deset minut za galerijami teče bister studenček v korito in napaja konjske vprege in žejne planince, je breg zelo strm. In nekoliko desetih metrov nad studencem si je zgradil neki begunec svojo »festung«, kakor so imenovali mimoidoči drvarji to malo trdnjavo. Toda ta dezenter je bil tudi bojevit. Po vzgledu drugih gorjancev v defenzivi je nagrmadil pod trdnjavico mnogo skalovja, ki je čakalo le rahel sunek, da bi zgrmelo v globino. Ko je oblast zopet nekoč poslala orožnike v bistriške goščave, da polove tam skrivajoče se »flehtarje«, je pustil možak ničesar sluteče biriče v dolino. Vračali so se s kolono ujetnikov. Ko pa so prišli pod njegovo trdnjavo, se je vsulo skalovje z višine in tako preplašilo orožnike, da so se razbežali, ujetniki pa so pobegnili v strmine in zopet v svobodo.

Neki Rebernik in njegov tovariš, oba »rezenkerja«, sta se skrivala v bajtici na Mokrici. Toda nekdo jih je moral izdati, kajti nekega dne sta dva orožnika tiho prilezla do skrivališča in z naperjenimi puškami presenetila počivajoča

Pri Žagani peči pred prvo svetovno vojno. Poseka zadaj je danes zopet zarastla z gozdom

Foto: J. Kunaver

begunca. Prav preveč pa se nista prestrašila, kajti pred odhodom sta skuhala zase in za orožnika žgance, da ne bi šli lačni na dolgo pot. Orožnika sta ju, še pred odhodom zvezala, kar sta ujetnika brez odpora pustila. Zadovoljna nad uspehom sta oboroženca hvalila drug drugega in se pogovarjala, kako dobro je, da »jih imata«. Komaj pa so stopili iz bajtice, je že eden od njih hitro kakor blisk izginil po veliki strmini med drevesi v svobodo. Niti vezi na rokah ga niso zadrževale.

Pa tudi Rebernik ni imel namena kakor jagnje oditi iz svobodnih gozdov. Že so dolgo korakali in orožnika sta upala, da bosta vsaj tega pripeljala nazaj, a računala sta brez zvitosti ujetnika. Ta ju je prosil, da naj ga pustita na stran. Kdo ne bi dovolil opraviti nekaj človeškega? In Rebernik je stopil zvezan v grmovje, kjer je nekaj ropotal. Čez nekaj časa sta orožnika zaklicala, »če je že«. »Se ne!« je dvakrat odgovoril Rebernik. Ko pa sta orožnika nestrpno tretjič vprašala, se je Rebernik krepko odrezal: »Že!« in ucvril jo je v temni gozd.

Flehtar Brtuc je bil menda iz Kroepe ali njene okolice doma. Ko so drvarji začeli sekati že blizu njegovega skrivališča, se je z njimi dogovoril, da mu bodo

dali mahaje s klobukom znamenje, če bi se bližala nevarnost. Trde može je nekoliko motila njegova izgovorjava »r«, ki ga je pogrkal, kakor so to delali stari Kroparji. Tudi sicer jih je mož zabaval s svojim čudaštvom. Radi so ga oponašali z njegovim nenehnim vpraševanjem s kroparskim »r«: »Al' bo treba, al' ne bo treba?« — pobegniti namreč. In tako se mu nekaterekrat pomahali s klobukom in mož jo je jadrno pobral v nedostopne strmine in goščavo, če tudi ni bilo orožnikov v bližini.

Toda nekega dne so se nevarni možje le približali poseki in drvarji so mu dali znak s klobukom. A Brtuc se je spomnil nekdanjih potegavščin in preplašen se je začel — kakor je sam pozneje pripovedoval — spraševati »al' bo treba al' ne bo treba«, dokler se nenadoma ni znašel obkoljen od orožnikov. Tedaj pa je presenečen spoznal, da »bo treba« in kakor bi treščilo v njega, je skočil v goščavo in jo udril med velikanskimi debli v varstvo gozdov. Še preden so se orožniki zavedeli in začeli streljati za njim, je bil že na varnem, biriči pa so ob smehu drvarjev z dolgimi nosovi odšli iz doline. Odslej so drvarji pomahali Brtucu samo, če »je bilo treba«.

Takih malih zgodb, za katerimi pa se je skrivala kruta resnost in mnogo trpljenja, je nekoč mnogo krožilo med ljudmi samotne Bistrice.

Planinci in izletniki v Bistriški dolini povprašujejo v glavnem le za imeni vrhov, ki obdajajo lepo dolino. Le malo jih je, ki so jim razen glavnih vrhov in imen v Koncu, Bela dolina, Brusniki, Žagana peč, Kopišče znana še druga zanimiva imena. Toda drvar, gozdar in lovec se morajo vse bolj natančno spoznavati v strmih bregovih, stranskih dolinah, značilnih robovih, važnih prehodih, da si morejo dopovedati, kje naj se to ali ono izvrši, kje se je kaj zgodilo, kam naj kdo gre, kje se bodo sestali. In tako je nastalo mnogo zanimivih in značilnih imen, ki opisujejo značaj kraja, dogodek, ki se je tam pripetil in drugo, mnogokrat pa so tudi nerazumljiva. Ker je škoda, da bi se pozabila, sem si jih na osnovi specialke 1:25000 zabeležil. Tudi beleženje je zvezano s prijetnimi urami, ko naju je z lovcom Lojzetom Kemperlom, ki mi je kraje imenoval, snežen metez potisnil v njegovo toplo lovsko hišo. Opisati hočem najprej vzhodno stran bregov od Konjske tja do planjavskih strmin ter kraje ob izviru Bistrice:

Imena na vzhodni strani doline med Stahovico in Kamniškim sedlom:

1. Svetenca — mala dolina poleg Konjske.
2. Iskvana peč (verjetno preklana peč) — v isti dolini.
3. Medvedove doline — prav tam.
4. Mačkove griče — strme skale nad koto 821.
5. Smrečja peč — koto 821.
6. Strmca — travnik prav tam in
7. Skednenca — frata v bližini.
8. Škorenca — dolinica v strminah pod Njivico 1665.

9. Skok — strm prepad poleg Škorence.
10. Tesne so strme senožeti pod Njivico.
11. Čirajne — del strmega roba Njivic.
12. Pri luknji — strma prehodna jama na tem robu.
13. Rigel — konec steze nad Gabersko pečjo.
14. Šimnov plaz — strma ozka dolina s plazovi pod koto 1416.
15. Šimnovec — skalni rob poleg kote 1416.
16. Kuklarji — bregovi nad Kralovim hribom.
17. Konfin — kota 1117 nad Kralovim hribom.
18. Pod Kuklarji — bregovi pod koto 1117.
19. Kuklarski plaz — prav tam.
20. Kal — kota 991.
21. Vrta (vrtovi??) — bregovi z mnogimi planikami. Strme skale nad Dolsko grapo.
22. Pod Konjšco — strmi bregovi jz. od planine Konjščica.
23. Kriva peč — previsna stena nad stezo v Dolski grapi (Dolski dol) 20 min. pred Dolom.
24. Kodrovec — skale nad Kalom v Dol. grapi.
25. Martin steza — izpod Kope (1182) proti Dolu.
26. Turn — skalni stolp ob Martin stezi.
27. Varvanje — strmo ostenje vzhodno od Kope in jama v njem.
28. Cerkev — skalovje pod Kopo, v obliki cerkve.
29. Klinčeva dolina — strma grapa med Belo in Kopo.
30. Na jamah — dolina med Kopo in bregovi Požarje nad Dolom.
31. Novi pesek — večji mlajši podor pod Kopo.
32. Požarski rob — dolgi rob nad ostenjem med Kopo in Rzenikom.
33. Dolgi plaz —
34. Luknjarski plaz — } strme plazine med Požarji in Kopiščem.
35. Vadja (vada?) — kraj pod stenami Rzenika nasproti Orličju.
36. Grdi graben — zelo strma grapa na sev. ostenju Rzenika, znana samo lovcem.
37. Mravlinčev rob — tudi v ostenju Rzenika.
38. Kranjski Dedec — skalna vzpetina med Konjem in Presedljajem.
39. Macesnovje — z macesni in rušjem porasli bregovi med Konjem in Presedljajem.
40. Rzeniška stena.
41. Peka (?) — bregovi med Konjem in Rzenikom.
42. Kopajni pot — rob nad stezo, kjer se konča jahalna pot iz Bele.
43. Številnik — greben med glavnima jarkoma pod Presedljajem.
44. Zvandrovec — skalni rob nad stezo pol ure pod Presedljajem.
45. Bela dolina — vsa dolina do Presedljaja.
46. Bržič (verjetno iz breg — brežič) — breg okoli lovske kočice in stare pastirske kočice pod Presedljajem.
47. Rokav — breg zahodno od lovske kočice pod Presedljajem.
48. Zelezen graben — grapa z dobrimi, gladkimi skalami jz. od Vršiča, 1965, v grebenu Vršičev.

49. Vršič — kota 1965.
50. Za Orgelce — ne Orličje — grapa in slap na koncu Bele — kjer voda »orglja«, šumi.
51. Črn les — gozd pod Vršičem.
52. Lepa glava — skalni stolp z važnim prehodom za lovce v grebenu Vršičev.
53. Pod velbam — v ostenju nad Orličjem (na karti).
54. Pod Železnim grabnom — konec lovske steze pod Železnim grabnom (glej 48).
55. Šraj pesek — veliko melišče na severni strani ostenja Vršičev.
56. Vožanska griča — vzpetina 1768 m.
57. Voženika — dolina in bregovi pod koto 1768, polna jarkov.
58. Petkova njiva — ravna zelena kotanja jz. od Dedca 2021.
59. Lašta za Dedcem — 700 korakov dolg važen prehod preko ostenja Dedca in Vršičev.
60. Voženska stena — orlovo gnezdišče pod Zeleniškiimi špicami.
61. Brtucova griča — skala, blizu katere se je skrival »flehtar« Brtuc, v začetku Bele.
62. Divji plaz — strma plazina med Kamniškim Dedcem in Belo.
63. Kamen dol — sosedna grapa nad Belo.
64. Na mostu — stena z ozkim prelazom pod Kamniškim Dedcem.
65. Kovačnica — luknja skozi steno pod vrhom 1972 m v Zeleniških špicah.
66. Na stanu — mala zelenica med grebenom kote 1972 in Kamniškim Dedcem.
67. Planica — velik planin. travnik z. od Kamniškega Dedca.
68. Škrbina — gamsov prehod tik pod steno Kamniškega Dedca.
69. Vrh Črnega vrha — kota 1582 nad izvirom Kam. Bistrice.
70. Ta široka lašta — prehod iz Repovega kota čez stene na planjavske strmine.
71. Ta ozka lašta — manjši ožji prehod prav tam.
72. Repov kot — dolina, ki vodi iz Klina pod Kamn. sed. pod Zeleniške špice.
73. Za vratom — prehod v Repovem Kotu.
74. Na Movznem — zelenice med Planjavo in Repovim kotom, kjer so nekoč molzli koze in ovce.
75. Za vratom — gamsov prehod v planjavskih strminah nad pastirsko kočjo pod Kamniškim sedlom.
76. Volovski folc — kraj med Planjavo in pastir. kočjo pod Kamn. sedlom.
77. Planjavske zelenice — zeleni bregovi Planjave.
78. Macesnovec — skalne in gozdne strmine v Planjavi nad Klinom.
79. Vunderlihov plaz — velika plazina — snežišče — pod Sukalnikom in zahodnim ostenjem Planjave.
80. Rdeči kup — veliki rdeči skalni steber v grapi južnega ostenja Planjave.
81. Sukalnik — zeleni greben (na vzhodni strani) moleč iz planjavskega ostenja nad Zelenicami.
82. Debeli sneg — snežišče tik pod vrhom Planjave v krnici na vzhodni strani.
83. Luška Brana — vrh med Planjavo in Škarjami.
84. Babe — skalni stolpi vzhodno na Kamniškem sedlu.
85. Britofi velike škraplje med Planjavo, Domom na Korošici in Škarjami.

BELOVSKA KNJIŽNICA
KAMNIK

Imena na zahodni strani doline med Kamniškim sedlom in Stahovico:

86. Na bleku — zelene tratice na vrhu Brane.
87. Kaptan — skalni rob nad pastirsko kočo pod Kamn. sed. — v bregovih Brane
88. Oberlajtnantov plaz — strma plazina 10 minut pred Klinom.
89. Košen plaz — plazina nad Sedelščkom, 5 min. nazaj od križišča steze.
90. Kaptanski plaz — plazina pod Kaptanom.
91. Gornja lašta — prehod v strminah Brane nad Sedelščkom.
92. Jermanca — ravnica in strmine med Zagano pečjo in skalnimi strminami južne Brane.
93. Mošeniški plaz — strm plaz na severozah. strani Mošenika 1099 m.
94. Na mestejcah — (mestej — peči), skalovje v Mošeniškem plazu.
95. Tonetova jama — spodmol nad Mošeniškim plazom.
96. Lisičje griče — valuni — verjet. iz ledene dobe, na bregovih vzhodno od izvira.
97. Rokovnjaške jame — jame v breči nad izviro.
98. Rjava griča — rjava stena pod Galerijami nad Uršičem.
99. Vodnikova planina in bajta — ob višinski poti med Konjsko in Korošico — desni breg Bistrice.
100. Kregarjeva bajta — ob isti poti 250 m sz. od Vodnikove pl.
101. Gradiškova bajta — ob isti poti sz. od Konjske.
102. Jerin skok — skala in strmine, kjer je Jera skočila v Korošico.
103. Pekov graben — Veliki jarek južno od kote 525 v Korošici.
104. Centnarjeva bajta — drvarske kočje v Korošici.
105. Požgani robovi — robovi jz. od Centnarjeve bajte.
106. Bizovik — kota 604 v Korošici.
107. Gosta raven — bregovi jz. od Bizovika.
108. Korentov hrib — strmine med Korošico in koto 1123.
109. Kloštarski hrib — kota 631 nad sotočjem Korošice in Bistrice.
110. Drinov rob — (pod drenu) tik nad istim sotočjem.
111. Gornji Brusniki — bregovi in dolina z. od Brusnikov.
112. Ropotarjeva dolina — 1500 m z. od Brusnikov.
113. Brusniški rob — kota 672.
114. Pod Farjevim plazom — položna gozdna pobočja Mokrice med Brusniki in Predasljem.
115. Pod Štucom — 2 km z. od Brusnikov in 250 m z. od k. 774.
116. Po divje — »frate« 250 m z. od Predaslja.
117. V studencih — številni studenci na des. bregu med Predasljem in izviro.
118. Ta osran plaz — strma plazina od Mokrice proti studencem.
119. Ta veliki plaz — dolgi plaz izpod Mokrice proti lovskim kočam zahodno od izvira Bistrice.
120. Pod požganim robom — v dnu Mokriških vzhod. skal. strmin jz. od Predaslja
121. Pri studencu pod Štucom — kota 774 — studenec.
122. Bavanc konc — konec grebena Hudi konec z. od Konjske.
123. Vovkov rob — kota 1150 v Hudem koncu nad Konjsko.
124. Bavancova klada — v grebenu Hudega konca z. od k. 1150.
125. Tanki rob — ozki greben pod k. 1123 nad Korošico.

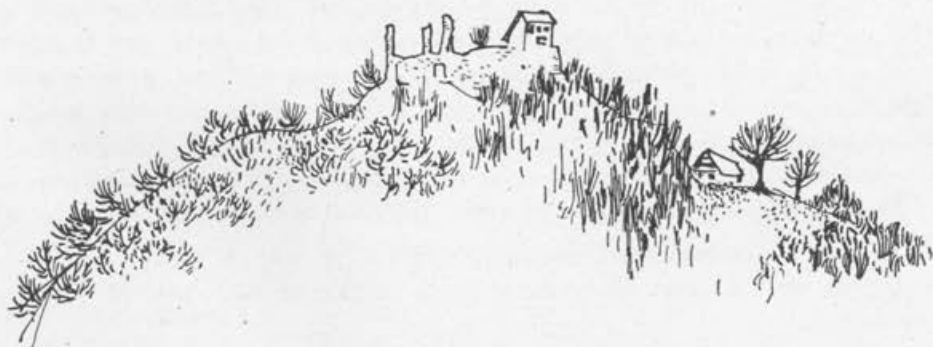
126. Kamniški vrh — kota 1123.
127. Antverce — kota 1245.
128. Dovgi Potok — dotok Korošice od jv.
129. Velka dolina — globoka grapa jz. od k. 604 v Korošici.
130. Na Osredku — greben in planina med Kamniš. vrhom in Križiščem.
131. Mala dolina — s. med Kamniškim vrhom in Korošico.
132. Črvivec — kota 973.
133. Dovgi rob — ozki greben jv. od kote 973 nad Korošico.
134. Požgana griča — Špogarca — vrhnji del tega grebena.
135. Kajfežov rob — severni rob Kamniškega vrha.
136. Taberska frata — bregovi sz. od Kajfeževega roba.
137. Bundrov graben — skalna grapa j. od Dolgega potoka.
138. Žiberna raven — razgledna raven z. nad Bundrovim grabnom.
139. Peklenska vrata — ozek skalnat prehod z. od kote 973.
140. Grobeljce — bregovi na Korošico s. od Osredka.
141. Koprivnica — najvišje strmine na s. od Križišča (1654).
142. Žvanderne — visoka skalna stena j. od koč v Korenu.
143. Mačkin rob — robovi 500 m v. od vrha Krvavca.
144. Za vrati — prehod iz Gornje Korošice pod Žvanderne proti Križki planini.
145. Lastovke — strmo skalovje v. od Žvanderne jz. od Košutne koč.
146. Dedec — Jz. skalni vrh in rob od Košutne koč nad koncem Korošice.
147. Korenska grebena — grebeni jz. od Korena 1999.
148. Rebernikove streže — strmi bregovi med Košutno koč in notranjo Korošico.
149. Markova raven — položni bregovi nad k. 1107 v Korošici.
150. Žagarske griče — skalne strmine med Dedcem in Markovo ravnijo.
151. Raven les — bregovi 500 m jv. od Košutne koč.
152. Prajzovka — plazina južno od Ravnega lesa.
153. in 154. Veliki in Mali skok — prepada pod plazinami jv. od Ravnega lesa pod Košutno koč.
155. Malinek — velike travnate vesine jv. od Košutine 1915.
156. Joškove lašte — skalnati robovi, ki na jz. omejujejo Malinek.
157. Makuška griča — skalna stena j. od k. 1352.
158. Debeli hrib — jv. bregovi Košutne v višini 1400—1600 m.
159. Na grebenih — ostri greben vjv. od vrha Košutne, 1915.
160. Suša — suha grapa sv. od Makuške griče.
161. Gradiše — kota 842.
162. Za Gradišem — položni svet okoli Gradiša.
163. Zijavka — »knohelhel« (od Knochenhöhle) — podzemna jama j. od Mokrice s kostmi jamskega medveda.
164. Konfin — vrh nad Zijavko.
165. Ovčarija — zapuščena planina, krnica j. od Mokrice.
166. Šrajec — velike plazine z. nad Ovčarijo.
167. Velke lašte — obsežne travne strmine j. pod vrhom Mokrice.
168. Male lašte (griče) — strmine s travniki in skalovjem jv. pod Mokrico.
169. Kompotela — vrh med Korenom in Mokrico.
170. Na velbu — sedelce med Kompotelo in Mokrico.
171. Kurja dolina — prodnata dolina na s. strani Mokrice in Kompotele.

172. Ta mal knof — lovsko čakališče (»štant«) nad začetkom Kurje doline.
173. Veliki Krvavec — strma grapa s skoki in plazinami pod severnimi stenami Mokrice.
174. Veliki knof — skalni rob, kota 900 nad Velikim Krvavcem.
175. Kovačnica — stena z luknjo, skozi katero je prehod iz konca Kurje doline v skalne bregove Korena.
176. Jermanca — vrhnja grapa in skalni bregovi, ki vodijo na severni strani Korena na sedlo med njim in k. 1892.
177. Pri Voklu — malo jezerce v Kalcih s. pod koto 1892.
178. Kapelica — podzemski jama v ostenju s. od kote 893 na koncu Kurje doline.
179. Ta zelen turen — skalni rob nad ostenjem s. nad k. 893 nad koncem Kurje doline.
180. Pod hlevom — ostenje na jz. Žagane peči, kjer se je na umiku pred nemško hajko ubila neka partizanka.
181. Bajta na Kalcah — lovska kočica s. za Turnom in z. od ostenja Pod hlevom.
182. Veternica — kota 1584 nad Žagano pečjo.
183. Na ulcah — gozdno pobočje s. nad ostenjem Kurje doline.
184. Ovčarija (na Kalcah) — nekdanja ovčja planina s. od kote 1744 na Kalcah.
185. Primzova steza — lovska stezica iz Konca pod Veternico na Ovčarijo in Kalce.
186. Čmažovski turen — skalna vzpetina na severnem robu Kalc nad Žagano pečjo.
187. Čmažovka — strmine na s. strani Čmažovskega turna.
188. Strelna griča — kot 1833 v grebenu Kalške gore, kamor strela rada udarja.
189. Mošnjakova lašta — prehod med skalnimi skoki v višini 1500 m pod Kokrskim sedlom v. proti grapi in krnici Jurjovec.
190. Mošnjakov plaz — dolgi plaz pod strminami Kalške gore in kote 1833 (Strelna griča).
191. Kokrška dolina — dolina pod Kokrskim sedlom proti Žagani peči.
192. Mala vrata — prehod čez dolgi Greben v krnico Jurjovec in na Velike pode.
193. Jurjovec — velika krnica na vzhodni strani južnega dela Dolgega grebena.
194. Travenčki — (travnički) — male zelenice med skoki pod Jurjovcem in sosednjimi grapami.
195. V Žlebu — prehod v Jurjovec.
196. Veliki hudi graben — velika strma grapa z velikimi skoki poleg Jurjevca.
197. Mali hudi graben — velika grapa s skoki pod Koglom. Vel. H. G. je med Jurjovcem in Malim hudim grabnom. (Vsi prizorišča hudih nesreč.)
198. Veliki greben — dolgi greben z ostrimi robovi, ki se razprostira med Zmavčarji in Tratami ter se vleče od Skute proti gledalcu v Bistriški dolini.
199. Mali greben — kota 1511 na koncu Vel. grebena tik nad koncem grape Zmavčarji.
200. Pod trato pri luknji — lopa ali plitva podz. jama v krnici nad Žagano pečjo, iz doline vedno dobro vidna. Napačno: Gamsov skret imenovana.
201. Kogel — kota 2094, navpična stena nad Malim hudim grabnom, proti Velikim podom preide v visoko planoto.
202. Gamsov skret — spodmol na dnu Kogla z mnogimi odpadki gamsov.
203. Trata — velika zelenica nad steno z jamo (glej 200).
204. Za Koglom — visoka planota za vrhom Kogla.

205. S l e m e — vrhnji del Velikega grebena do vrha Skute. Deli Skuto na južni strani v zahodni in vzhodni del.
206. O h t a r š t a n t p o d L u k n j o — lovsko čakališče nad Žmavčarji v dnu Braninih sten.
207. S i v n i c a — največji valun ob plazini pod Brano, 10 minut od Zagane peči.
208. Z a u b e r š t a j n (sedaj Lepi kamen) — skupina valunov na ravnici s. nad Žagano pečjo, ca 300 m z. od Sivnice.
209. B o b n a r — največja grapa v južni steni Brane, pod njim enako imenovani največji plaz s snegom malone vse leto.
210. P o d K o t l i č i — najvišji konec Žmavčarjev med Tursko goro in Brano.
211. Ž m a v č a r j i — grapa med Kotličiči in vzdolž vse zahodne stene Brane. Soteske; malone vse leto sneg in slapiči.

Večina imen je slovenska in jih lahko razumemo, posebno če si zanimive in lepe kraje sami ogledamo. Nekatera imajo imena po ljudeh, ki so tam pustili svoje življenje. Vsa imena skoraj brez izjeme so kraji, kjer so pod krogli padli že nešteti gamsi, spodaj pa srne in druge živali, posebno kune. Tudi nekateri planinci so pustili svoje življenje tam (Hudi grabni, Jurjovec, Vunderlihov plaz i. dr.). Požar gozda je zapustil v nekaterih imenih svoj spomin. Nekaj pa je imen, za katera ne vemo, kdo jih je imenoval in kaj pomenijo, n. pr. Š r a j pesek, Kompotela, Žvanderma, Čmažovka, Šrajjet, Cirajne i. dr.

Marsikatero ime, ki smo ga navedli, bo prej ali pozneje pozabljeno, posebno v gozdnem delu, kjer moderno gospodarstvo s številkami označuje oddelke; pa tudi, ker drvarji ne stanujejo več toliko časa v gozdovih, kakor nekdaj, ko je bil dostop v dolino tako naporen.

UREDITEV KMETIJSTVA V PODGORJU PRI KAMNIKU

Marijan Ogrinec

I. NARAVNI POGOJI

1. Geografska lega in zgodovinski opis

Jugozahodno od mesta Kamnika, v dolžini 2 km in 800 m, se razprostira pod hribom vas Podgorje. Sega od Vrtnarije in drevesnice v Kamniku do vasi Križa. Domačini dele Podgorje v tri dele. Spodnje Podgorje zavzema jugozapadni del vasi, sledi srednje in zgornje Podgorje. Med njimi je težko postaviti določeno mejo. Ime je dal vasi z rdečimi bori porasel hrib, ki se razprostira severozahodno vzdolž nad vasjo. Vse prvotne kmečke hiše v vasi so nanizane pod goro oziroma pod hribom. Iz tega je nastalo ime Podgorje. Vas je kolonizacijskega tipa. Nastala je verjetno okoli 1300—1400 n. e., ko so menceški kmetje postopoma krčili gozdove in širili svoja vaška polja. Še za protestantizma je bila podgorska vas cerkveno povezana z Mengšem. Ko so izkrčili primerno površino za eno kmetijo, je bil pod hribom postavljen nov kmečki dom. Tako so nastajale kmečke hiše, nanizane pod hribom vzdolž vse vasi. (Dolga oblika vasi.) Kmečki domovi so se v teku stoletij obnavljali in prenavljali. Iz prvotno lesenih, s slamo kritih zgradb, so sčasoma rastle današnje povečini visokoprtilične stanovanjske hiše in gospodarska poslopja. Razporeditev in velikost kmetijskega zemljišča sta bili prvotno enaki pri vsaki kmetiji. Pod hišo so ležale njive, ob hiši sadovnjak, nad njo gozd. Zadaj za gozdom, ob rečici Tunjščici, so se razprostirali travniki.

Prvotna razdelitev kmetijskega prostora se je bolj ali manj ohranila do današnjih dni, kolikor niso kmetje svoje zemlje prodali, razdelili oziroma dokupili.

Pred dobrimi 100 leti so si nekateri podgorski kmetje izkrčili gozdove vzhodno od ceste Kamnik—Kranj. Nastala so polja na Drnovem.

2. Pedološki pogoji

Pri analizi tal je treba vse vaško zemljišče razdeliti na štiri talne enote.

1. tla na bregu,
2. tla v ravnini,
3. tla na zamočvirjenih travnikih,
4. tla na produ.

ad 1. Vas obdaja s severozapada valovita miocenska kamenina, ki se podaljšuje v borove gozdove nad vasjo in dalje v travnike ob Tunjščici. Matični substrat je zbita lamelarno lomljiva masa miocenske tvorbe. Skladi so temnejše do svetlejšje sivi in prepreženi s temnejšimi pasovi. Ta substrat je kisel in reven z elementi rastlinske hrane.

ad 2. Tla v ravnini so genetsko v zvezi z varieteto tal na bregu, vendar so manj degradirana. Drenažnost terena je dobra. Le v nekaterih predelih ob vznožju hriba zastaja padavinska voda na površini zaradi depresij mikroreliefa. Profilna drenaža se boljša, čimbolj se oddaljujemo od hriba proti cesti Kamnik—Kranj, zaradi zmanjšanja odstotka glin v tleh. Podtalnica se javlja v globini 1,2—1,6 m.

ad 3. Tla na zamočvirjenih travnikih so genetsko sorodna s tlemi na bregu in v ravnini, vendar so zaradi nereguliranega vodnega režima in neprestanega izkoriščanja s košnjo in pašo močno degradirana. O glavnem je to valovita ravnina, nagnjena proti rečici Tunjščici. Drenažnost terena je slaba zaradi glinastoilovnate podlage. Zato so razen na najbolj nagnjenih predelih tla zamočvirjena in kisl.

ad 4. Tla na produ kažejo precej drugačno sliko kot prejšnji tipi tal. V glavnem je to ravnina, nagnjena proti jugovzhodu. Tla so se razvila na prodnatem nanosu Kamniške Bistrice. Prod se javlja v globini 60—80 cm ob stiku s tipom tal v ravnini; na Drnovem pa že v globini 15—20 cm. Vzporedno z višino proda pada tudi vrednost teh tal za kmetijsko proizvodnjo. Teksturno prevladuje peščena ilovica. Regionalna in profilna drenaža sta zaradi plitvega profila tal dobri. Na Drnovem je profilna drenaža celo predobro, saj bi tudi 10 mm dežja nekajkrat na teden, zlasti v času vegetacije, koristilo. Tla so manj kisl.

3. Podnebni pogoji

a) Padavine.

Za presojo padavin ni važna le povprečna letna količina padavin, ampak tudi njihova razporeditev po mesecih, nastopanje ekstremov itd.

Povprečne mesečne vsote padavin za obdobje 1925—1956 v Kamniku so naslednje:

Meseči	Padavine v mm	Maksimum	Manimum
I.	90,3	241,9	10
II.	72,9	219,5	4,3
III.	85,0	237,0	3,7
IV.	101,1	199,1	1,1
V.	130,2	288,0	7,4
VI.	136,4	255,1	23,8
VII.	124,9	333,8	9,6
VIII.	140,4	247,0	3,0
IX.	153,7	328,2	5,4
X.	151,5	286,0	9,2
XI.	139,0	271,3	21,9
XII.	97,8	268,0	9,0

Iz te tabele je razvidno, da je najmanj padavin v letu meseca februarja. Drugi minimum padavin srečamo meseca julija. Med tema dvema minimuma je majski maksimum. Za julijem se količina padavin dvigne nekoliko v avgustu, nato naglo zraste in doseže v mesecih septembru in oktobru letni maksimum. Potem pa količina padavin pada do minimuma v februarju.

V februarju, ko je najmanj padavin, znaša mesečno povprečje samo 72,9 mm. V juliju je drugi minimum (124,9 mm), vendar so te padavine v glavnem nevihtnega značaja in precej padavin odteče neizrabljenih po površini. Kljub temu le malokatero leto julijska suša ogroža kmetijsko proizvodnjo.

Sledeča tabela nam pokaže celotno količino padavin v Kamniku in bližnji okolici v letih 1925—1956:

Leto	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
Pad.	1668	1769	1615	1249	1115	1497	1513	1222	1725	1681
Leto	1935	1936	1937	1938	1939	1940				
Pad.	1335	1603	1908	1093	1311	1318 mm				

V letih 1941 in 1945 ni bil v Kamniku vremenske opazovalnice.

Leto	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956
Pad.	1266	1629	1097	1418	1408	1446	1126	1232	1264	1353

Povprečna letna količina padavin v tem obdobju znaša 1417,8 mm. To povprečje je osnovano na dovolj dolgi dobi 26 let. Zato ga lahko imamo za karakteristič-

M. Merhar: Domačija

nega za padavinske razmere v Kamniku in okolici. Na drugi strani pa vidimo, da je letna količina padavin v različnih letih različna, saj se giblje od 1093 mm v letu 1938 in 1908 mm v letu 1937.

Padavin je torej v Podgorju dovolj in so dobro razporejene preko vsega leta. Prav redki so primeri, da bi bilo 14 dni ali več brez dežja. Največji mesečni maksimum, preko 300 mm, je bil zabeležen le dvakrat. Prvič septembra 1932. leta 328 mm in julija 1948. leta 333 mm. Najmanjša mesečna vsota padavin je bila zaznamovana decembra 1939. leta (9 mm), marca 1948. leta (3,7 mm) in marca 1953. leta (6,4 mm). Snežna odeja pokriva tla povprečno 59 dni na leto. Trajanje snežne odeje so opazovali v Kamniku le v letih po II. svetovni vojni. Dogodi se tudi, da zapade sneg že novembra in leži do meseca marca.

Toča le redkokdaj napravi občutnejšo škodo na kmetijski proizvodnji. Po podatkih pada toča v letnem povprečju 1 dan.

b) Temperatura

Povprečna srednja letna temperatura v Kamniku in bližnji okolici znaša 8,6° C. Najnižja povprečna mesečna temperatura je v mesecu januarju (—1,8° C), najvišja pa v juliju (18,6° C).

Za vegetacijo je važna predvsem povprečna temperatura v dobi rasti. V kamniški okolici znaša ta temperatura 14,8° C.

Važne so tudi ekstremne vrednosti temperatur. V omenjenem 16-letnem obdobju od leta 1925—1940 je temperatura le dvakrat padla pod —20° C. V februarju 1929. leta je padla na —27° C, v februarju 1932 pa na —22° C. Nevarnost, da pozebe sadno drevje pozimi, nastopa šele, če pade temperatura pozimi večkrat pod —25° C. Glede na to je v vsem 16-letnem obdobju le pozimi 1929. leta pretiła sadnemu drevju pozeba.

Poletni temperaturni maksimumi se gibljejo v juliju in avgustu okoli 30° C. Najvišja temperatura je bila zabeležena julija 1935. leta, in sicer 34,8° C. Drugače je temperatura le še enkrat preseгла 30° C, in sicer julija 1939. leta, ko je dosegla 33° C.

c) Slana

Spomladanske slane povzročajo poškodbe v času, ko sadno drevje cvete. Še več škode napravijo spomladanske pozebe po cvetenju sadnega drevja, če požgo komaj osnovane plodiče. Tak slučaj smo imeli 7. in 8. maja 1957. Vendar je bil to izjemen primer. Drugače pa v letih po zadnji vojni, ko je bila slana na kamniški meteorološki postaji opazovana, spomladi ni napravila večje škode, ker je vas obrnjena proti jugu, zaščiten s hribom pred vdorom mrzlega zraka

s planin in tudi sam položaj vasi je dvignjen, tako da mrzel zrak odteka na nižje ležeče Mengeško polje in Drnovo.

II. SEDANJA KMETIJSKA PROIZVODNJA

1. Zemljišče

V vasi je 90 gospodarstev, katerih skupna površina znaša 527,7 ha, od tega je 177,8 ha obdelovalne zemlje. Po velikosti sem jih razdelil v 6 razredov:

Velikost v ha	Število gospodarstev	Njihova površina	Njiv in travnikov
0,5— 2 ha	3	4,44 ha	2,66 ha
2 — 3 ha	4	11,14 ha	4,28 ha
3 — 5 ha	7	28,88 ha	13,32 ha
5 — 8 ha	2	12,20 ha	3,85 ha
8 —10 ha	5	45,45 ha	18,50 ha
preko 10 ha	24	385,49 ha	121,22 ha
domačije nekmetov	45	37,47 ha	14,04 ha
Skupaj	90	525,27 ha	177,87 ha

Kmetij v pravem pomenu besede, ki imajo skupno površino večjo od 8 ha, je le 29. Ta površina zadošča, da se kmečki prebivalci na posamezni kmetiji preživljajo samo iz dohodkov kmetijstva. Ostali pa si morajo iskati zaslužek delno izven kmetijstva. Pri nadaljnjem obravnavanju bom upošteval le gospodarstva, ki jim je glavna oziroma edina dejavnost kmetijstvo. Te kmetije posedujejo 82,1% skupne zemlje in 78,9% kmetijske zemlje. Navedem še podrobneje! Pri tem bom katastrske pašnike delno štel med travnike, delno med sadovnjake, kar v resnici tudi so:

Gospodarstev	Njive ha	Travniki ha	Sadov. ha	Skupno kmet. z.	Gozdovi ha	Skupaj ha
29	122,9	54,9	32,2	211,0	211,8	422,8
povprečno na 1 gospodarstvo	4,23	1,89	1,14	7,26	7,30	14,56
v odstotkih	29,04	12,98	7,63	49,85	50,15	100

Današnja velikost kmetij se giblje v mejah 3—5 ha kmetijske površine in 9—15 ha skupne površine.

Na razvoj in sedanje stanje kmetijstva v vasi vpliva v največji meri predvsem bližina industrije in mesta Kamnika. To lahko vidimo na današnji strukturi kmečkih gospodarstev.

Prirastek kmečkega prebivalstva tako danes kot nekdanj ni primoran ostati doma in živeti od zemlje, ampak ima vedno možnost zaposliti se izven kmetijstva. Celotno posestvo deduje le eden izmed otrok, ostali dobe kvečjemu le toliko zemlje, da si lahko postavijo stanovanjsko hišo. Žal pa ni vedno tako. Najčešče se kmetije cepijo pri izplačevanju dednih deležev iz kmetije v obliki zemlje. Tako se zmanjšujejo matične kmetije, na nekaj hektarih, kolikor se jih je odcepilo, se pa ne da niti životariti, zato je nujna postranska zaposlitev. Še hujša je pa cepitev kmetij na dvoje.

Po podatkih katastra je imelo Podgorje konec 1956. leta:

	Njiv	Travnikov	Sadovnjakov	Gozdov
Vsa vas ha	267,62	84,68	34,40	320,84
29 kmetij ha	122,94	54,93	33,25	221,84

Proces drobljenja kmetij, ki je iz zgornjih podatkov razviden, še traja. Leta 1920 je bilo v Podgorju še 25 kmetij s 6 ha obdelovalne in 15 ha skupne zemlje. Proletarizacija je do danes terjala od vasi že 145 ha njiv, 30 ha travnikov, 1 ha sadovnjakov in 99 ha gozdov.

2. Stroji

Kmetijsko orodje in stroji so bistveni sestavni del vsake kmetije. Pred drugo svetovno vojno so imeli kmetje le lesene brane, navadne vozove z lesenimi kolesi in pluge, pri katerih sta bila le lemež in črtalo železna. Navadne trikotne motike so služile za okopavanje in osipanje. Mlatili, želi in kosili so le na roke. Z elektrifikacijo vasi, nekaj let pred drugo svetovno vojno, so se razmere spremenile. Vsak kmet ima danes železen plug s srednje dolgo desko, pre-
vračalnik ali samo krajnik, železne brane, slamoreznico na motorni pogon, okopalnik za osipanje in okopavanje. Razen treh kmetov imajo vsi drugi tudi vozove z gumijastimi kolesi. Tudi motorne gnojnične črpalke, sadne škropilnice na ročni pogon, stiskalnice za sadje so v vasi. Dva kmeta imata tudi sadni sušilnici.

Večji stroji so na malih obratih neizkoriščeni, torej nerentabilni. Zato bi se mogli kmetje le v medsebojni zvezi in v povezavi z zadrugo rešiti naporenega ročnega dela.

3. Človek in delovna sila

Vsa gospodarstva delajo povečini s svojimi družinami. Najeta delovna sila je predraga. Razen tega je tuje delavce težko dobiti, ker vse odvišne kmečke delavce sproti zaposlijo bližnje tovarne. Mnogi si pomagajo iz te zagate tako,

da nudijo mladim delavcem in delavkam stanovanje pa tudi hrano. Le-ti jim pa to poplačajo z delom po končanem tovarniškem delovniku. V zimskih mesecih pa morajo zaradi kratkega dne nekaj doplačati.

V času največjih kmečkih del (sušenja sena, žetve, mlačve) tudi žene delavcev pomagajo kmetom. Ti jim delovne dneve plačajo oziroma se jim oddolže z raznimi protiuslugami.

V naslednji razpredelnici bom prikazal stanje prebivalcev na gospodarstvih:

Vel. gospodarstev	Stev. gospodarstev	Stev. ljudi	Stalno izven kmetij. zaposl.
0,6— 2 ha	3	7	—
2 — 3 ha	4	16	2
3 — 5 ha	7	26	5
5 — 8 ha	2	8	—
9 —10 ha	5	19	3
preko 10 ha	24	128	21
domačije nekmetov	45	167	—
S k u p a j	90	371	31

Obravnavam le kmetije, ki spadajo v skupino gospodarstev 8—10 ha in nad 10 ha. Tako pride na skupno 29 gospodarstev stalno zaposlenih 147 ljudi, ali 5,07 ljudi na eno gospodarstvo. Izven kmetijstva je zaposlenih 24 ljudi ali 0,83 na eno gospodarstvo. Struktura teh prebivalcev po starosti je sledeča:

Število let:	Do 14 let	14—16 let	16—60 let	nad 60 let
Število oseb:	20	8	84	25

Delovno silo teh prebivalcev sem izračunal po metodi dr. Löhra. Kot eno delovno enoto sem štel vse osebe v starosti 16—60 let, osebe stare od 14—16 let za 0,5 delovne enote, nad 60 let pa za 0,75 delovne enote. Otrok pod 14 leti pa pri tem nisem upošteval. Po tej individualni oceni vseh 147 prebivalcev sem dobil 106,75 delovnih enot. Na 1 ha kmetijske površine odpade 1,98 delovnih enot ali na 1 delovno enoto 0,51 ha kmetijske površine.

Mesto in industrija vplivata neposredno tudi na vasi v bližnji okolici. Relativno dobro stanje kmetij v teh vaseh ni posledica znanja in razgledanosti ljudi, ampak bolj ekonomskega vpliva, ki ga ima mesto na okolico. Modernejši način gradenj in boljša oprema s stroji v mestu daje zgled okoliškim kmetom, da tudi sami zboljšujejo kmetije. Višji življenjski standard nekmečkega prebivalstva v mestu sili kmeta, da si skuša izboljšati svoj položaj. Ker pa ne pozna načinov in poti za izboljšanje lastne proizvodnje, si poišče postranski zaslužek

s prevozništvom. Ta zaposlitev je z ozirom na nekoristno zaposlitev konj in ljudi v času izven kmetijskih del vsekakor pozitivna. Dostikrat postane prevozništvu po pogodbi obvezno tudi v času kmečkih del, zato trpi kmetijska proizvodnja. Tako dejavnost kmetov najnazorneje prikaže pregovor, ki pravi, da kmet, ki išče postranskih zaslužkov izven kmetijstva, lovi vrabce in golobe spušča.

A. RASTLINSKA PROIZVODNJA

1. Poljedelstvo

Vsak kmet skuša v čimvečji meri zadostiti vsem lastnim potrebam. Nekako do konca vojne so se kmetje tega pravila strogo držali. Pridelovali so vse: pšenico, soržico, rž, ječmen, oves, proso, krompir, koruzo, fižol, peso, korenje, repo, krmne rastline, ajdo in zelenjavo. Po vojni pa nekatere poljščine opuščajo (ajdo, rž, ječmen, proso, koruzo in fižol). Sadijo precej več krompirja, ki zelo dobro obrodi v letih z malo padavin. Sejejo tudi več pšenice, prodajajo pa samo krompir. Pridelek pšenice se giblje med 10—20 q na ha, pri krompirju pa variira pridelek med 150—250 q na ha.

Prevladuje kolobar z menjavanjem žita in okopavin, kdaj pa kdaj pa vključijo vmes še detelje, tako da se razmerje žita, okopavin in krmnih rastlin giblje okoli 50% žita: 35% okopavin: 15% krmnih rastlin. Pri tem v ozimine sejejo kot podsevek korenje. Sledi jim pa strniščna ajda, strniščna repa, ali pitnik.

Razmerje poljščin bo treba spremeniti v prid krmnim rastlinam, ker kisli travniki ne dajo dovolj sena za potrebe živinoreje. Pri tem naj bi se zmanjšal odstotek polja pod žitom. V tem delu Gorenjske namreč niso najboljši pogoji za njegovo pridelovanje. Preveč je padavin, ki so tudi tako razvrščene po mesecih, da žitu ne prija. Razen tega so poleti še pogostna neurja, da žito poleže.

Vas je dosegla pri pridelovanju krušnega žita, zlasti v pogledu storilnosti dela, napredek, in sicer:

1. s tem, da seje v glavnem samo eno vrsto žita;
2. da žito večinoma žanje s stroji in zmlati z mlatilnico.

Zelo malo je bilo storjenega za povišanje pridelka. Izbira dobre sorte, razkuževanje in čiščenje semena, pravočasna setev, pravilno pripravljena tla, dodatno gnojenje z gnojili, setev s strojem, pomladanska oskrba z brananjem, uporaba herbicidov itd. — vsa ta veriga ukrepov bi znatno dvignila pridelek, zmanjšala vpliv plitvih tal ter omilila sušo in močo.

Tudi pri krompirju bi se dalo mnogo doseči, saj se semenski krompir v dveh do treh letih izrodi in daje nizke pridelke. Vzroki so jasni:

1. za seme ne izbirajo krompirja na njivi, ampak kratko in malo vzamejo del pridelka prejšnjega leta;

2. gomolje pri saditvi režejo in še sveže zagrebajo;

3. krompirjevih boleznih med rastjo ne zatirajo in le enkrat okopljejo krompir.

V pridelovanje poljščin bo treba vložiti več dela in znanja ter s stroji zmanjšati porabo časa v posameznih delovnih operacijah. Uporabljati bo treba več mineralnih gnojil. Dokončno bo treba opustiti nekatere poljščine (ajdo) in sejati več krmnih rastlin.

2. Travnništvo

Zemljišča, pokrita s travno rušo (travniki in sadovnjaki), zavzemajo 41,82% kmetijskega zemljišča. Povsod kose dvakrat na leto. Po kvaliteti in kvantiteti je treba travnike ločiti v dve skupini:

1. Med dobre travnike spadajo travniki ob hišah, ozare, meje in sadovnjaki. Pridelki se gibljejo na teh površinah med 25—40 q mrve na leto po ha. Pri analizi 1 m² travnika sem ugotovil naslednji botanični sestav:

Dobre trave	39%
Slabe trave	14%
Deteljnice	8%
Zeli	35%
Ostalo	3%

Teh travnih površin je okoli 30 ha. Šele po vojni so začeli te travnike gnojiti s hlevskim gnojem in mineralnimi gnojili. Vendar je gnojenje bolj ali manj še nenačrtno. Gnojijo z mineralnimi gnojili, gnojnico, gnojem, kar imajo pri roki, ne glede na kolobarjenje in potrebe zemlje.

2. Kisli travniki (senožet) ob rečici Tunjščici merijo okoli 50 ha. Te travnike so stoletja le izkoriščali, gnojili pa nič. Tudi vodne razmere v tleh niso urejene. Zato je pridelek na ha zelo majhen (10—15 q) in tudi kakovost pridelka je slaba. Ker je profil tal teh travnikov nagnjen proti rečici Tunjščici, bi jih zlahka drenažirali. Okoli 10 ha teh travnikov ima že prirodno urejen vodni režim v tleh. Za doseg višjih kvalitetnih pridelkov bi bilo treba te travnike le zagnojiti. Za vsa ostala zamočvirjena zemljišča bi bili potrebni meliorativni načrti. Individualna melioracija posameznih parcel ni mogoča. Edino z združenim sodelovanjem bi kmetje te travnike lahko osušili.

3. Sadjarstvo

Sadjarstvo v Podgorju ima zaradi dobrih naravnih pogojev že dolgo tradicijo. Že na prvi slovenski sadni razstavi v Ljubljani 1847. leta je bilo nekaj

vrst in sort iz Podgorja in bližnjih Tunjic. Začetki sadjarstva pa so bili položeni vsaj že 100 let prej.

Vendar moremo vse do sedanjega časa o sadjarstvu v Podgorju govoriti kot o ekstenzivni kmetijski panogi. Malo načrtnega dela je bilo narejenega v sadjarstvu. Sadno drevje se goji največ okoli stanovanjskih hiš in gospodarskih poslopij. Večji strnjeni nasadi so le v zgornjem SV delu vasi (4 ha) in srednjem (5 ha). Večina posestnikov ima skrajno zanemarjene sadovnjake. Sadna drevesa so bila posajena in prepuščena samim sebi. Najčešče so tudi pregosto sadili.

Sedanje površine, ki jih štejemo za sadovnjake, merijo 33,2 ha. Med dejanskim stanjem in stanjem po katastru so precejšnje razlike. Kataster namreč izkazuje 19 ha sadovnjakov manj, kot je dejansko stanje. Do razlike je prišlo zaradi tega, ker mnogi kmetje niso prijavili katastrskemu uradu sprememb, ki so nastale na kmetijskih površinah od časa, ko je bil kataster izdelan. Sprememb niso prijavili, ker pri obdavčenju po čistem katastrskem donosu ni bilo bistvenih razlik za različne kulture.

Oskrbovanje sadnega drevja je tudi zelo površno. Le redki kmetje sadno drevje obrezujejo. Drevesa so povečini razvila visoke metlaste krone, ki so največje zlo za sadjarstvo. Ker so pregoste in previsoke, se morejo škropiti le površno in tudi sončni žarki ne morejo predreti v krošnje. Sadno drevje rodi le na površini. V notranjosti so veje oguljene in brez rodnega lesa. Posledica takega stanja so očitne. Kolikor plodov ne uničijo bolezni in škodljivci, ostanejo povečini drobni in krhljavi.

Posamezna sadna plemena so zastopana s sledečimi sortami:

Jablane: bobovec, kanadka, zlata parmena, baumanova reneta, beličnik, gorenjska voščenka, zeleni štetinec, boskopski kosmač, jonathan, krivopecelj in ananas.

Hruške: tepke, moštnice, viljanovka, pastorjevka, boskovka in kleržo.

Češplje: domača češplja.

Češnje: dunajka in napoleonovka.

Orehi: debeli in drobnolupinasti orehi.

Večino sadnih dreves tvorijo jablane. Hrušk je manj in jih v glavnem predstavljajo tepke in moštnice. Ostanek pa predstavljajo češplje in orehi okoli hiš in češnje na obronkih njiv.

Zaradi izčrpanosti, nezadostnega gnojenja, bolezni in škodljivcev dajejo sadovnjaki danes le 10—15 odstotkov normalnega pridelka. Torej le 10—15 q na ha. Le 25—45% sadnega pridelka je namiznega, ostalo je krhljavo in napadeno od škrlupa in gnilobe.

B. ŽIVINOREJA

Gospodarski pogoji za govedorejo so ugodni, ker je dana možnost dobre prodaje mleka. Zaradi bližine mesta in delavskih naselij se namreč mleko proda delno po domovih potrošnikov, delno na kmetijah, po najvišji trenutni tržni prodajni ceni. Ekološki pogoji omogočajo visoke pridelke na travnikih (41,82% kmetijskih zemljišč) in dobro rast krmnih rastlin (8,78% kmetijskih zemljišč). Torej znaša živinorejska površina 50,60% kmetijske zemlje. Ta odstotek bi se pa povečal, če bi se povečala površina krmnih rastlin, kot je to predvideno v poglavju o poljedelstvu.

Za krmo uporabljajo tudi oves, peso, korenje, repo, deloma tudi ječmen, koruzo in ves drobni krompir. Vsa ta krma izvira iz poljedelske površine. Zato živinorejsko površino lahko označimo s 60% skupne kmetijske zemlje.

Struktura zemljišč omogoča sodobno živinorejo. Treba bo le dvigniti zavest in izboljšati znanje živinorejcev. Naučiti jih bo treba gospodarskega računanja, da bodo krmo čimbolje in dražje predelali.

Živinoreja je v vojni in po vojni mnogo trpela. Šele leta 1955 je dosegla predvojno stanje.

Današnje stanje živine v vasi je naslednje:

Vrsta živine	Štev. glav	Faktor	GVŽ
krave	114	1,0	114
teleta do 1 leta	55	0,5	27,5
telice od 1—2 let	23	0,7	16,1
junčki od 1—2 let	3	0,7	2,1
voli	15	1,5	15,0
breje telice	4	1,0	4,0
plemenski biki	3	1,5	4,5
skupaj goveje živine			183,2
konji	55	1,0	55,0
prašiči 3—6 mesecev	106	0,12	12,72
prašiči nad 6 mesecev	7	0,25	1,75
plemenske svinje	15	0,3	4,5
skupaj vse živine			GVŽ 260,27

Na 1 GVŽ odpade 0,33 ha travnika. V Sloveniji po statistiki pride na 1 GVŽ 0,91 travnika in 0,69 pašnika.

Gospodarstev	Kmet. zemlje v ha	St. glav GVŽ	GVŽ/ha kmet. zemlje
29	211,2	260,27	1,22

Na 1 ha kmetijskih zemljišč odpade povprečno 1,22 GVŽ. Iz tega vidimo, da je povprečje GVŽ/ha kmetijskih zemljišč precej nad slovenskim povprečjem, ki znaša 0,64 GVŽ/ha kmetijskih zemljišč. Iz naslednjih podatkov vidimo, kakšno je število posameznih vrst živine na 100 ha kmetijske površine v Podgorju in Sloveniji.

Vrsta živine	Podgorje	Slovenija
Število konj	26,3	7,0
Število govedi	111,2	51,3
Število prašičev	75,6	53,4

Ta primerjava nam pokaž eneekonomično izrabljanje konj na malih kmečkih obratih. Število govedi pa kaže na mlečno smer proizvodnje. Delno tržno gospodarstvo nam prikazuje število prašičev, kar potrjuje tudi število plemenskih svinj (15).

Vidimo torej, da so dani pogoji za intenzivno živinorejo. Danes je izčrpan le del vseh možnosti. Potrebni ukrepi za intenziviranje živinoreje bi bili:

1. pridelati čimveč dobre krme na njivah in travnikih;
2. kisanje krme;
3. poraba močnih krmil;
4. selekcija v živinoreji.

1. Govedoreja

Govedoreja je po številu glav in po gospodarski vrednosti najvažnejša. Vedno večja potrošnja mleka in sprememba v strukturi zemljiškega fonda sta povzročila zvišanje števila krav in spremenili način reje. Do nekako 1900. leta so še pasli živino poleti in jeseni, nato pa nič več. Prešli so na izrazito hlevsko rejo, kar gotovo negativno vpliva na zdravje, produktivnost in plemensko sposobnost.

Ker vas nima potrebnih tekališč niti planine za poletno pašo mlade živine, plemenska reja ne krije niti potreb lastne reprodukcije.

Od leta 1955 dalje je v vasi delna mlečna kontrola krav. Od istega datuma dalje tudi umetno osemnjujejo krave. Vas ima stalno tudi plemenskega bika, ki je pod veterinarsko kontrolo. Zato je jalovost znatno manjša kot prej.

Goje pingavsko ali cikasto govedo, ki je mesno-mlečna pasma goveda. Vseeno pa dajejo najboljše krave po podatkih mlečne kontrole 2000 do 2600 l mleka brez dodatka močnih krmil.

Marsikateri živinorejec bi si rad nabavil bohinjsko kravo, ker se tamkajšnje govedo, ki izvira iz kratkorožnega goveda, odlikuje po relativno visoki mlečnosti. Vendar se še za sedaj, zaradi majhnega števila pristnih bohinjk, take krave težko dobe.

Povprečna molznost v vasi znaša okoli 2000 l mleka letno ali v 300 dneh 6,66 l na dan. Z ozirom na slabo kvaliteto sena je mlečnost še kar dobra. Zlasti zimska krma je slaba, saj 3/5 volumnozne krme sestavlja kislo seno z 0,20—0,30 kg ŠV in 1/4 slama ozimin. Večji del te krme se porabi le kot vzdrževalna krma. Razmerje med vzdrževalno in proizvodno krmo, povprečno v letu, dobimo iz podatkov:

400 kg žive teže : 6,66 l mleka = 240 dkg ŠV : 166 dkg ŠV = 1 : 0,69.

Razmerje škrobnih enot med vzdrževalno in produkcijsko krmo v obroku je torej 1 : 0,69, medtem ko je v naprednih državah to razmerje 1 : 1 ali celo 1 : 1,5.

2. Konjereja

Konji so začeli zamenjavati vole kot vprežna živina šele po prvi svetovni vojni. S plemensko rejo se kmetje ne bavijo. Večinoma obnavljajo konje z dokupi na Hrvaškem. Skoraj vsaka kmetija ima po en par konj, ki so razen poletnih mesecev premalo izkoriščeni. Večinoma so noriške pasme.

3. Prašičereja

Reja prašičev ima značaj proizvodnje za lastne potrebe, da se kmetje preskrbijo z maščobo in mesom. Le redki zrede kako žival tudi za trg.

Pri popisu prašičev sem ugotovil, da je v vasi 15 plemenskih svinj. Torej pride na 2 kmetiji približno po ena plemenska svinja. Kmetija, ki nima lastne plemenske svinje, si nabavi v okolici jeseni ali spomladi 6—8 tednov stare odstavljenе pujske. Kmetje pripuščajo plemenske svinje le enkrat ali kvečjemu dvakrat, kar je velika gospodarska škoda, ker plemenska svinja šele s 3. oziroma 4. gnezdom pokaže pravo plemensko sposobnost.

Redijo belo oplemenjeno ali črno pasasto svinjo ter križance teh pasem.

4. Perutninarstvo

Vsaka kmetija redi okoli 10 kokoši. Kokošereja je popolnoma ekstenzivna panoga. Čistih pasem je med kokošmi zelo malo. Glavni cilj reje je proizvodnja jajc za lastne potrebe. Krmljenje je nezadostno, kajti žitnih odpadkov ima kmetija le za nekaj mesecev. Ves ostali čas pa so prisiljeni krmiti žito, z njim pa seveda pri kokoših varčujejo, zato je tudi nesnost nizka.

5. Prehrana živali

Govejo živino krmijo s krmo, ki jo pridelajo doma. Le redki kupujejo otrobe. Zimska krmna baza sestoji iz: prav dobrega sena, slabega kislega sena,

otave, slame, deteljnega sena, repe in pese. Krmijo in napajajo 2-krat na dan. Seno in slamo zrežejo v razmerju 4 : 1. V novejšem času pokladajo nekateri tudi po pol kilograma otrobov dnevno najboljšim molznicam.

Po 15. maju primešajo suhemu obroku svežo travo. Poleti sestavlja sveža trava pretežni del obroka. Proti jeseni pa tudi sveža detelja in pitnik. Poletni obrok traja do srede oktobra, torej 5 mesecev.

Konji dobivajo vse leto suho krmo.

Prašiče krmijo z odpadki iz kuhinje, svežo travo in z malo otrobi v poletnem obroku. Zimski obrok je obilnejši, ker v poznojesenskih mesecih in začetnih zimskih prašiče pitajo. Sestavlja ga pesa, repa, droben krompir, otrobi, oves in razni drugi žitni odpadki.

6. Gnoj in stelja

Za steljo uporabljajo listje in travo, ki jo nagrabiijo, in mah, ki ga nakose po borovih gozdovih. Le v majhni meri služi za steljo tudi slama. 19 kmetov ima urejena gnojišča z gnojničnimi jamami.

Rodovitnost je predvsem odvisna od gnojenja, ker so tla precej izprana in siromašna z rastlinsko hrano.

Količino zrelega gnoja dnevno na GVŽ izračunamo:

1. Po Wolffovi formuli:

$$S. S. krme + S. S. stelje \times 4 \times 0,7 = \frac{12 + 6}{2} \times 4 \times 0,7 = 25,2 \text{ kg.}$$

Proizvodnja v vsej vasi pa znaša 6552 kg na dan ali 24,280 q zrelega gnoja letno.

2. Na povprečni kmetiji v vasi z 10,5 GVŽ znaša ocenjena količina v enem mesecu 12,5 m³, ali 150 m³ letno, t. j. 900 q. V vsej vasi bi tako ocenjena količina zrelega gnoja pri 260,26 GVŽ znašala 22.230 q letno.

Potrebo gnoja za ohranitev humusa v tleh:

Vrsta rastline	Potreba v q/ha	Površina v ha	Poraba gnoja v q
Žito	60	53,65	3.219
Okopavine	120	27,55	3.306
Detelje	30	14,50	435
Travnik	60	54,93	4.414
Sadovnjak	60	33,25	2.660
Skupaj zrelega gnoja			14.034

Torej imajo letno 6196 q do 10.246 q gnoja več kot ga potrebuje zemlja za ohranitev humusa. Ta »nadprodukcija gnoja« bi se že z leti povečala, ko bi z melioracijami povečali hektarski donos na travnikih in v zvezi s tem tudi število GVŽ.

C. ORGANIZACIJSKA STRAN KMETIJSKE PROIZVODNJE

1. KMETIJSKA PROIZVODNJA IZRAŽENA V ŽITNIH ENOTAH (ŽE)

Vse absolutne količine raznovrstnih pridelkov in proizvodov bom izrazil z relativnim merilom — žitno enoto (ŽE). Način izražanja z ŽE ima prednost pred izražanjem z denarno vrednostjo, ker se ta od leta do leta in iz kraja v kraj spreminja. Iz znane trenutne denarne vrednosti ene ŽE lahko izračunamo vrednost celotne proizvodnje.

a) Rastlinska proizvodnja

Podatki veljajo za vseh 29 kmetij. Skupna njivska površina znaša 122,94 ha, skupna površina pa 211,12 ha.

ŽE so izračunane po Woermannu :

Poljščine	Površina v ha	Pridelek v q na ha	Pridelek skupaj q	ŽE/q	ŽE skupaj
pšenica	17,40	15	261,0	1,00	261,00
slama		30	522,0	0,10	52,20
soržica	8,70	20	174,0	1,00	174,00
slama		50	435,0	0,10	43,50
ječmen	4,35	16	69,6	1,00	69,60
slama		25	108,75	0,10	10,87
oves	5,80	18	104,40	1,00	104,40
slama		32	185,60	0,15	27,84
koruza	2,90	15	43,50	1,00	43,50
koruznica		30	87,00	0,10	8,70
ajda	14,50	10	145,00	1,00	145,00
slama		18	261,00	0,10	26,10
krompir	14,50	220	3.190,00	0,25	797,50
pesa	7,25	500	3.625,00	0,15	543,75
repa str.	5,80	240	1.392,00	0,10	139,20
korenje	2,90	280	612,00	0,15	121,80
pitnik	2,90	180	522,00	0,10	52,20
lucerna	8,70	180	1.566,00	0,50	783,00
črna detelja	5,80	130	754,00	0,50	733,00
skupni pridelek na njivah:					ŽE 3.781,16
travniki	54,93	30	1.647,9	0,35	576,77
sadovnjaki	33,25	28	931,0	0,50	465,50

Na vsej kmetijski površini se pridelava

ŽE 4.823,43

Na eno kmetijo odpade povprečno 160,33 ŽE. Njive dajejo povprečno 37,4 ŽE na ha, travniki 10,8 ŽE na ha, sadovnjaki pa 14,1 ŽE na ha. Povprečna proizvodnja na ha kmetijskih zemljišč znaša 25,3 ŽE.

b) Živalska proizvodnja

Živinoreja je glavna panoga v vasi, saj zavzema več kot polovico vseh površin in predeluje rastlinske proizvode v visoko vredne končne živalske produkte. Med te se ne šteje gnoj, ki se rabi le za reprodukcijo tal, in delovna sila, ki se v času proizvodnje tudi pretvarja v vrednost novih pridelkov.

Vrednost končnih proizvodov je izračunana po dejanski povprečni proizvodni sposobnosti, ki jo ima živina v vasi. Povprečna vaška molznost je 2000 l mleka letno. Prirastek žive teže goveje črede predstavlja 90 telet in 30 glav odrasle živine pri teži 400 kg. Enomesečna teleta (3/4 vseh) prodajo, 1/4 jih pa rede in ta dosežejo v dveh letih težo 400 kg. Povprečna teža prašičev ob zakolu znaša 140 kg. Prireja pri kokoših znaša približno 300 kg ter proizvodnja jajc 24.000 kosov letno.

Vrsta proizvoda	Količina v hl ali q	ŽE/enoto	ŽE skupaj
mleko	2.280 hl	0,7/hl	1.596,00
90 telet × 65 kg	5.850 kg	6,0/q ž. t.	351,00
30 krav × 400 kg	120 q	6,0/q ž. t.	720,00
80 prašičev × 140 kg	112 q	5,0/q ž. t.	560,00
kokoši	300 kg	6,0/q ž. t.	18,00
jajca	24.000 kom.	0,25/100 kom.	60,00
Skupaj vseh živalskih proizvodov			ŽE 3.305,00

Skupna količina rastlinskih in živalskih proizvodov znaša v vasi 502 ŽE. Ta donos je nepopoln bruto donos, ker ni vračunan gnoj in vprežna delovna sila. Prav tako niso v bruto donosu upoštevane 3.116,43 ŽE, ki jih porabi živina za krmo, ker bi bile sicer 2-krat upoštevane.

2. Dohodek

Povprečna denarna vrednost je izračunana po metodi tehtane aritmetične sredine na osnovi sedanjih cen. Za eno ŽE znaša povprečna denarna vrednost 3952.— din. Nepopolni bruto donos znaša 5012 ŽE in, če se te pretvorijo v denarno vrednost, dobimo 19,007.424.— din. Če od te vrednosti odštejemo amortizacijo, tuje usluge in ostale materialne izdatke, dobimo vrednost narodno gospodarskega dohodka, ki znaša 14,616.424.— din. Pri določanju amortizacije

vzamemo % obrabe: pri gospodarskih zgradbah 1 %, strojih 5 %, konjih 7 %, kravah 8 %. Tako dobimo vrednost amortizacije — 1,305.000.— din za vso vas.

Proizvodni izdatki so določeni na kmetiji v vasi, ki ima podobne pogoje kot ostale kmetije in predstavlja njihovo povprečje. Ti izdatki so zato posplošeni na vse ostale kmetije. Pri materialnih izdatkih ni všteta krma za živino, ki tudi pri grobem donosu ni upoštevana.

Če od narodno gospodarskega dohodka odštejem družbene dajatve (davek, takse, članarine), dobim kmetijski dohodek, ki je merilo zaslužka na kmetijah. Prispevke družbeni skupnosti za leto 1957 znaša na vseh kmetijah 3,190.000.— din. Končni gospodarski efekt na kmetijah je razviden iz preglednice:

Proizvodni izdelki:

1. Materialni izdatki:

a) rastlinska proizvodnja	580.000.— din
b) živinoreja	1,150.000.— din
c) splošni stroški vzdrževanja zgradb, inventarja itd.	1,450.000.— din

Skupaj 3,190.000.— din

2. Tuje usluge	377.000.— din
3. Zavarovalnina	319.000.— din
4. Prispevki družbenih skupnosti	3,190.000.— din
5. Amortizacija	1,305.000.— din

Vsi proizvodni izdatki 8,381.000.— din

Dohodek:

1. Bruto donos	19,807.424.— din
— materialni izdatki	3,190.000.— din
— tuje usluge	377.000.— din
— zavarovalnina	319.000.— din
— amortizacija	1,305.000.— din

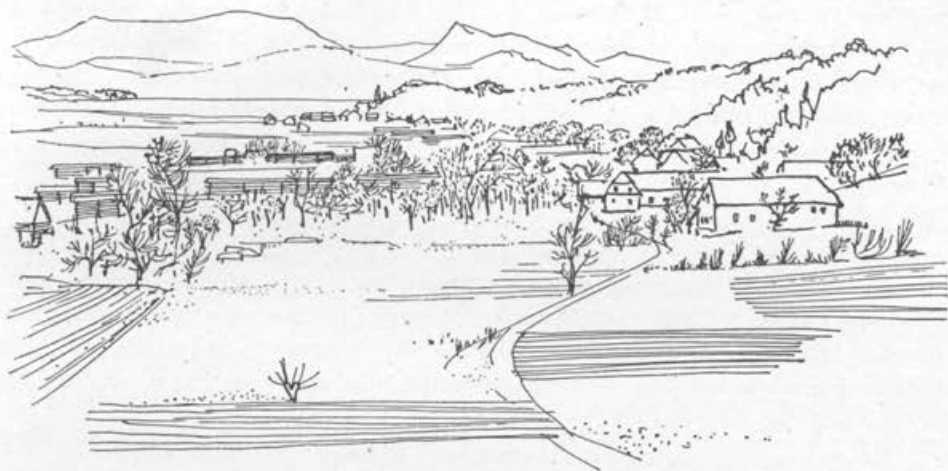
2. Narodno gospodarski dohodek	14,616.424.— din
— prispevek družbenih skupnosti	3,190.000.— din

3. Kmetijski dohodek 11,426.424.— din

Podrobnejša razčlenitev kmetijskega in narodnega dohodka je sledeča:

Vrsta dohodka	Na eno kmetijo	na eno del. enoto letno	enoto mesečno	Na 1 kmeč. preb. letno	mesečno
Narodni dohodek	504,014.—	136,922.—	11.410.—	98.751.—	8.229.—
Kmetijski dohodek	394,014.—	107,039.—	8.919.—	77.730.—	6.477.—

Če računamo, da je povprečni kmečki delavec preko vsega leta zaposlen povprečno 8 ur dnevno, zasluži na eno delovno uro 36 din. Poleg tega dohodka, ki izvira iz kmetijske proizvodnje, pa imajo kmetje dohodke iz gozda, od koder dobivajo drva za kurjavo (20.000.— din letno na eno družino). Približno prav toliko dohodka dobi vsaka družina s prevozništvom in pozimi s sekanjem lesa v gozdovih.

III. UKREPI ZA IZBOLJŠANJE KMETIJSTVA VASI

A. IZBOLJŠATI STROKOVNO ZNANJE KMETA

Za napredek kmetijstva je strokovna izobrazba nujno potrebna. Prepotrebne znanja kmetom precej primanjkuje.

Eden najbolj učinkovitih sredstev za dvig kmetijske izobrazbe bi morala biti obvezna kmetijska šola za vso kmečko mladino, ko dovrši osnovno šolo. Sestavljali naj bi jo redni vsakodnevni pouk v zimskem času in ekskurzije ter praktične vaje poleti. Mladina naj bi v šoli dobila zanimanje za napredek in strokovni tisk v kmetijstvu.

B. SPREMEMBE KMETIJSKEGA ZEMLJIŠČA

Kakor je iz poglavja o zemljišču razvidno, zavzemajo danes njive 122,94 ha ali 58,18 %, travniki 54,93 ha ali 25,88 % in sadovnjaki 33,25 ha ali 15,94 % kmetijska zemljišča. Nujno bi bilo, glede na dobre klimatske in talne pogoje,

izkoristiti valovito hribovito zemljišče vasi za sadne nasade. Prav tako bi se okoli 20 ha površin njivske površine lahko izkoristilo za nasade jagodičevja oziroma za sadne nasade. Pri tem bi se izkoristilo razne stranske njivske površine, ki jih zaradi oddaljenosti oziroma oblike ne bi mogli uspešno vključiti v kolobar. V ta namen bi prišli v poštev edino njivski kompleksi med gospodarskimi poslopji in cesto Kamnik—Kranj.

Tako bi v bodoče kmetijsko zemljišče sestavljalo 102,94 ha njiv ali 48,15 %, 48,93 ha travnikov ali 23,18 % in 59,25 ha sadnih nasadov in jagodičevja ali 28,77 % kmetijskega zemljišča.

Pri taki razdelitvi kmetijskega zemljišča poljedelstvo ne bi bilo okrnjeno. Nasprotno! Z uvedbo novega kolobarja in s pravilnim gnojenjem in obdelavo, bi se povečali ha donosi, kakor tudi skupna kvaliteta njivskih pridelkov.

C. IZBOLJŠAVE V POLJEDELSTVU

Že pri analizi sedanjega stanja v poljedelstvu je bilo povedano, da bo treba v bodoče ukiniti nekatere poljščine (ajdo), sejati več krmnih rastlin, zmanjšati površino pod žiti, uporabljati za gnojenje več mineralnih gnojil in zmanjšati porabo dela v posameznih delovnih operacijah. Ker se danes žito pregosto vrsti, se že nekaj let po detelji kaže izčrpanost tal.

Na osnovi tega naj bi bodoči sedemletni kolobar s krmnimi rastlinami rešil problem mlečne proizvodnje v vasi in hkrati skrbel za stalno rodovitnost tal. Sedaj ima vsaka kmetija 3—5 ha njiv, v bodoče bi se ta površina zmanjšala za tri četrtine do 1 ha na vsaki kmetiji. Zato naj bi v bodoče kolobarili na 3,5 ha njiv, kolikor jih bo potem dejansko srednja vaška kmetija imela.

1. leto	krompir	0,5 ha
2. leto	½ ječmena s str. peso, ½ ozimn. krm. mešanice, soja	0,5 ha
3. leto	½ pesa, korenje, vrtnine ½ krompir	0,5 ha
4. leto	pšenica s podsevkom travn. det.	0,5 ha
5. leto	travna detelja	0,5 ha
6. leto	travna detelja	0,5 ha
7. leto	pšenica ½ s str. repo, ½ s pitnikom	0,5 ha
Skupaj		3,5 ha

Procentualni sestav: žita 35,7 % = 2,5 poljine
okopavine 28,6 % = 2 poljine
krmne rastline 35,7 % = 2,5 poljine.

Z novim kolobarjem, s pravilno obdelavo in z gnojenjem bi se zvečali ha donosi žita od sedanjih 15 q na 25 q na ha, ha donosi krompirja bi se dvignili na 250 do 300 q na ha. Tako bi kmetje ravno tako krili vse potrebe po krušni moki in ostalih hranilih kot sedaj. Razen tega pa novi kolobar predvideva še več zelene krme spomladi in jeseni na 3,5 ha njivske površine.

D. IZBOLJŠAVE V ŽIVINOREJI IN TRAVNIŠTVU

Sedanje razmere med vzdrževalno in produkcijsko krmo v obroku znaša 1 : 0,69. Z novo krmo pa bi to razmerje znatno popravili, ker bi šla vsa krma v produkcijski del obroka. Za koliko litrov bi se pa dvignila mlečnost, vidimo iz naslednjih podatkov:

1. 37,5 q zelene grašljinke vsebuje 6375 dkg PB in 375 kg ŠV, kar zadostuje glede na količino PB za 1275 litrov mleka, preostane pa še 36 kg ŠV.
2. 25 q svežega pitnika vsebuje 1500 dkg PB in 200 kg ŠV, kar po beljakovinah zadostuje za 300 l mleka, preostane pa še 125 kg ŠV.
3. 50 q zelene soje vsebuje 10.000 dkg PB in 500 kg ŠV, kar oboje zadostuje za 2000 l mleka.

Torej daje nova krma v zelenem stanju skupaj hranilnih snovi za 3575 l mleka, ostane pa še 181 kg ŠV. V resnici je ta količina mleka nekoliko manjša, ker nastopijo pri spravljanju in sušenju krme precejšnje izgube. Ravno tako bi bilo treba odšteti nekaj krme za vzdrževanje živali. Najbolj bi novo krmo racionalno izkoristili s kisanjem v silosu, ker se na ta način izgubi le 10 % hranilnih snovi. Če upoštevamo, da pri siliranju prihranimo 20 % hranilne vrednosti krme, nam povečana mlečnost kmalu povrne vse stroške gradnje silosa.

Razen 75 q nove krme (pitnik in zelena soja) bi se lahko siliralo še listje pese, repe in korenja. Vse zelene krme za kisanje bi bilo skupaj ca 100 q.

1 m³ silosa sprejme 700 kg stlačene zelene krme. Za 100 q krme bi rabili silos s prostornino 15 m³. Po ing. D. Cizeju (Živinorejec 1955) stane betonski silos za 25 m³ 100.000.— din, leseni pa 50.000.— din. Silos za 15 m³ bi torej stal okoli 60.000.— din, leseni pa 30.000.— din. Stroški za gradnjo lesenega silosa bi bili s povečano mlečnostjo v 2 do 3 letih izplačani. S kisanjem postane krma bolj sočna, laže prebavljiva, izboljšuje živini tek, pospešuje prebavo tudi suhih krmil, ki jih dajemo v zimskem obroku. Mlečna kislina v okisani krmi pospešuje tvorbo mleka.

Na že obravnavani kmetiji rede 5 glav goveje živine. Torej bi prišlo 20 q silaže na glavo v zimskem obroku ali v 200 dneh 10 kg na dan.

Tudi slamo bi lahko iz zimskega obroka odpravili in ga uporabili za steljo. Vse slame bi pa bilo premalo za nastiljanje, saj je potrebno na odraslo 500 kg

težko žival 35 a žita, da je slame dovolj za nastilj (ing. Sadar: Gospodarjenje z gnojem!).

V vasi pa pride 18 a žita po novem kolobarju na eno odraslo žival. Razliko bi bilo treba kriti z nastiljem iz gozda.

Če bi v zimskem obroku slamo nadomestili z mrvo, bi bilo treba pridelke sena na travnikih povečati za 20—25 q na ha. Nekaj slame bi nadomestila zelena krma oziroma silaža.

Povečane pridelke na travnikih bi dosegli edino lahko z melioriranjem travnikov ob potoku Tunjščici. Kakor je iz opisa tal razvidno, imajo ti travniki neurejen vodni režim v tleh. Padavinska voda v kombinaciji s talno vodo za-
močvirja znaten del travnih površin, le na nekaterih predelih je profil tal toliko nagnjen, da se voda odteka. Zato bi travnike ob Tunjščici razdelili v 2 skupini:

1. v one, ki jih je treba najprej osušiti, in
2. v one, ki bi s kemičnimi melioracijami in gnojenjem pridelke povečali.

ad 1. Na tem travnatem svetu je treba najprej urediti vodni režim. Osuševali bi najuspešneje z mrežo odprtih jarkov, do katerih bi segali pokriti jarki z drenažnimi cevmi. Skupno s

ad 2. bi bilo treba na teh travnih površinah izvršiti sledeče ukrepe v naslednjem vrstnem redu:

a) Urediti stanje kislosti v tleh (pH)

Po osuševanju je treba zemljo pregledati glede stopnje kislosti in vsebine hranilnih snovi. Za rastline travnatega sveta je kislost stopnje pH 6 do 6,5 najprimernejša. Laže pa ocenimo zakisanost tal z botanično sestavo ruše. Na zakisanih tleh rastejo predvsem bički (*Juncus*), volk (*Nardus stricta*), srčna moč (*Potentilla tormentilla*), spomladanska resa (*Erica carnea*), prevezanka (*Genista sagittalis*) ter razni mahovi itd. Taka tla so kislja, pH vrednost se giblje pod 5

Izvedba kalcifikacije na takih površinah je umestna.

Travnati svet najhitreje razkисamo z gašenim apnenim prahom ca 1000 kg na ha. Počasi in s trajnejšim učinkom pa razkisa zemljo apneni pesek v debelosti koruznega zrna (300 do 600 q na ha).

b) Zadostno in popolno gojiti

Gnojenje travnatega sveta mora biti popolno, t. j. z organskim gnojem (hlevski gnoj, kompost) in dodatkom manjkajočih rastlinskih snovi v obliki gnojil. Brez rednega gnojenja z organskim gnojem ni trajnega uspeha. Gnojiti moramo vsake 4 leta (300 q na ha), bolje pa je, če gnojimo vsake dve leti po 100 q na ha. Pri gnojenju z gnojili moramo vedeti, da s fosfornimi gnojili lahko gnojimo na zalogo. S kalijevimi gnojili moramo gnojiti le enakomerno

v malih odmerkih, ker rastline sicer kalij preko potrebe vsrkavajo. Ker se dušik izpira iz tal, je najbolje, če gnojimo z njim v majhnih količinah in večkrat (spomladi in po prvi košnji).

E. UREDITEV IN OBNOVA SADJARSTVA

Sadjarstvo predstavlja visoko rentabilno panogo, saj je zemljiška renta pri zaostali sadni proizvodnji 2 krat, v napredni sadni proizvodnji 4—6 krat večja, kot povprečna ha renta v ostalih panogah kmetijstva.

1. Program obnove

a) Sanacija obstoječih nasadov.

Obnova predstavlja skupino ukrepov, s katerimi odstranimo vse staro, izčrpano in negospodarsko sadno drevje ter ga nadomestimo z mladim. Zgrešeno je mišljenje, da je rešitev sadjarstva iskati samo v obnovi. Če kmetovalci ne znajo oziroma iz kakršnih koli drugih razlogov ne morejo oskrbovati sedanjih nasadov, v katera so vložena sorazmerno majhna sredstva, obstaja resna možnost, da tudi novih nasadov, ki zahtevajo mnogo investicijskih sredstev, ne bodo pravilno oskrbovali. Tako bi se kaj lahko zgodilo, da bi poleg starih propadali tudi dragi novi nasadi. Smotrna ureditev obstoječih nasadov naj bi bila kmetom nujno potrebna šola in uvod v obnovo sadovnjakov v prihodnjih letih.

V sedanjih nasadih bi bilo treba določiti:

1. sadno drevje, ki pride v poštev za izkop;
2. sadno drevje, ki bi ga bilo treba pomladiti;
3. sadno drevje, ki bi ga zaradi slabe kvalitete precepili;
4. ono sadno drevje, ki bi ga presadili, da bi s tem omogočili pravilno oskrbovanje in rast sadnih dreves;
5. sadno drevje, ki ne spada v nobeno zgornjo skupino, a ga je treba v bodoče le pravilno oskrbovati, to je pravilno gnojiti, obrezovati in škropiti.

Ti ukrepi bi bili nujni v vseh saniranih nasadih. Tako bi se pridelek v nekaj letih povečal na drevo 4—5-krat, t. j. od sedanjih 20 kg na povprečno 80 do 120 kg. Sanacija bi odstranila iz sedanjih sadovnjakov nad 60 % dreves. Celotni pridelek sadovnjakov bi se povečal za 150—200 %.

b). Izbira kompleksov, ki pridejo v poštev za obnovo.

Bodoči sadovnjaki naj bi zavzemali hribovit teren nad gospodarskimi poslopji, okoli njih in ca 200 m pod njimi. Za nasade jagodičevja naj bi izkoristili razne njivske površine, ki jih zaradi oblike in lege ne bi mogli vključiti v kolobar na njivah. V poštev bi prišli tudi njivski kompleksi, kjer bi lahko na preostalih njivskih površinah uredili kolobar, ki je predviden v izboljšavah

poljedelstva. Tako bi po sanaciji in obnovi sadjarska površina vasi merila 60 ha, od tega 20 ha novih srednjedebelih nasadov, 30 ha saniranih nasadov in 10 ha jagodičevja.

c) Izbira sadnih plemen in sort.

Dosedanji sadni izvor v posameznih sadovnjakih je zelo pester, ker prav do najnovejšega časa pri izbiri sort ob sajenju sadovnjakov ni bilo prave načrtnosti.

V letu 1953 so bile na zborovanju sadjarjev v Mariboru sprejete v sadni izbor za Slovenijo naslednje sorte:

Jablane. Glavne sorte: jonathan, zlata parmena, coxova oranžna reneta, boskopski kosmač, kanadka, šampanjska reneta in krivopecelj.

Postranske sorte: beličnik, grafenštanjc in goriška sevka.

Hruške: viljamovka, boskovka, kleržo in pastorjevka.

Slive, češplje: domača češplja, bilska rana.

Češnje: majska rana, vipavka, dunajka.

Višnje: lotovka.

Oreh: domači tankolupinasti oreh, franquette.

Maline: Preussen, Lloyd George, Malling Promise, valjevska malina.

Crni ribez: Orjaški Boskop, Goliath, Wellington XXX, Rosenthal.

Jagode: Regina, Madame Moutot, Soltwedel.

Industrijska kamniška okolica potrebuje mnogo namiznega sadja. Kmetje sami rabijo tudi gospodarske sorte za predelavo v sokove, sušenje in sadjevec. Izbirati bi morali tudi med poletnimi, jesenskimi in zimskimi sortami. Glede na potrošnjo, trg in ceno bi bilo najugodnejše razmerje med njimi 10 : 10 : 80. V celotni sadjarski površini vasi naj bi posamezne sorte bile v sledečem razmerju: jabolane 70 %, hruške 5 %, češnje in oreh 5 % ter 20 % jagodičevja.

Posamezna sadna plemena in sorte, ki pridejo v poštev v kamniški dolini:

Jablana je najvažnejša sadna vrsta v kamniškem okolišu. Zmerno toplo (povprečna letna temperatura 14,8° C) in dovolj vlažno podnebje (povprečno 101 do 135 mm dežja mesečno v dobi vegetacije) omogoča, da jabolka počasi dozorevajo, razvijajo precej sladkorja in kislin, dobijo prikupno barvo, aromo in okus. Nekoliko vzvišena lega vasi Podgorje nad kamniško dolino je s podnebnega stališča zelo ugodna, saj je dovolj zavarovana pred mrzlimi vetrovi in tudi najzanesljivejše pridelke dobimo na srednje visokih položajih. Povprečna letna temperatura v času vegetacije 14,8° C odgovarja okolišu za proizvodnjo zimskih jabolok in jesenskih hrušk. Zgodnje sadne sorte jablan prepozno dozorevajo in zato izgube normalno gospodarsko vrednost. Tudi nekaterim izrazito zimskim sortam, ki zahtevajo za dobro dozorevanje visoko vsoto temperature, ta sredina ne omogoča razvoja najboljših pomoloških lastnosti plodov.

Iz teh razlogov je sortiment za gorenjski sadni okoliš sledeč:

Jablane: jonathan, coxova oranžna reneta, zlata parmena, boskopski kosmač, krivopecelj in kot sorta za preizkušnjo delicious; hruške: viljanovka, boskovka, kleržo in pastorjevka.

Jagodičevje: V vasi naj bi sadili črni ribez. Naravni pogoji zanj so ugodni. Tudi ribezove rje (*Cronartium ribicola*) ni zaslediti, kajti njen drugi gostitelj — zeleni bor (*Pinus strobus*) — se težko najde v podgorskih gozdovih. Tudi

Podgorje

bližnji nasadi v Drevesnici in vrtnariji v Kamniku, v moravški dolini, Zasavju kažejo tudi po ekonomski plati zelo dobre rezultate.

Med sortami naj bi bile zastopane: Goliath, Orjaški Boskop, Rosenthal in iz Anglije uvožena sorta Wellington XXX. Te sorte so najbolj preizkušene, zelo dobro rode in so odporne proti rji in mrazu.

Sistemi in načini sajenja: V pasu zemljišča pod hišami, kjer se profil tal počasi dviguje, naj bi sadili v pravokotni zvezi, v razdalji 12×8 m. Prevladovali naj bi travniški nasadi, ki bi jih izkoriščali delno tudi za potrebe živinoreje. V hribovitem pasu naj bi sadili po slojnicah. Že jeseni naj bi zakoličili in skopali jame 50—60 cm globoko in ca 150 cm široko.

Težiti bi se moralo za srednje debelnimi nasadi in izboljšano piramidalno krono kot vzgojno obliko.

Zemljišča, namenjena za črni ribez, moramo globoko zorati ali zrigolati ca 35—40 cm globoko. Zemljo je treba pred sajenjem dobro zagnojiti. Sadimo v 40 cm globoke jame, ki jih skoraj do polovice napolnimo z uležanim gnojem. Za sedaj sadimo na stalno mesto le enoletne sadike (vkoreninjene podtaknjence), kjer dvoletnih še ni dobiti. Sadimo v razdalji $2,5 \times 2$ m. Sadimo ga navadno jeseni, ko listje odpade. Dvoletne sadike že v drugem letu po sajenju dosežejo maksimalni pridelek, enoletne pa šele po 3. in 4. letu. Čeprav je črni ribez samoplodna rastlina, sadimo po 2 do 3 sorte skupaj, ker s tem povečamo rodnost, obenem pa dosežemo postopno zorenje v razmahu nekaj dni, tako da laže in z manj delovne sile postopno oberemo pridelek.

Gnojenje sadnega drevja: V travniških nasadih pričakujemo dva pridelka: sadje in krmo. Dosedanji pridelki ne zadovoljujejo niti po količini niti po kakovosti. Sadno drevje je izmenično rodno. Vzrok moramo iskati v tem, ker se drevju premalo gnoji in se zemlji ne vrača z gnojenjem tistega, kar smo ji odvzeli s pridelkom. V pravilno gnojenem nasadu zrastejo pri mlajšem rodnem drevju enoletni poganjki 35 do 40 cm, pri starejšem pa 20 do 25 cm. Odločilen za razvoj enoletnih poganjkov je dušik. Če ga sadnemu drevju primanjkuje, daje majhne pridelke in drobne plodove, listje ostane majhno in bledezelene barve. Prevelika količina dušika povzroča bujno rast mladik, temnozeleno barvo listja, slabo barvo in manjšo trpežnost plodov. V tem primeru se lahko pojavi tudi pomanjkanje kalija, kar v lažji obliki zmanjša razvoj listnih in cvetnih brstov, v težjih primerih pa nastopajo ožigi na vršičkih listov.

Fosforja redkeje primanjkuje. Vseeno pa v travniških nasadih gnojenje s fosforjem dobro učinkuje, ker poveča tvorbo travnih korenin in s tem tvorbo humusa v tleh.

Apna manjka le na kislih tleh ali na tleh z močnim izpiranjem. Normalno si ga sadno drevje z globokimi koreninami samo priskrbi dovolj. V zvezi s tem je tudi pH v tleh. Po Gleibergerju je optimalen pH 5,3—5,8. Le na prekislih tleh gnojimo z apnom, isti namen dosežemo tudi z gnojem z bazičnimi gnojili (čil. soliter, apneni dušik). Pomanjkanje apna pri koščičastem sadju povzroča smolenje.

Mikroelementov bora, železa, mangana, bakra, cinka in drugih potrebuje sadno drevje le v neznatnih količinah in jih je pri kombiniranem gnojenju s hlevskim gnojem in gnojili dovolj v zemlji.

S hlevskim gnojem naj bi gnojili vsako 4. leto po 300 g na ha. Starejše nasade naj bi gnojili po vsej površini, mlajše pa le v obsegu drevesnih kolobarjev. Efekt naravnega gnojenja naj bi povečali z umetnimi gnojili.

Gnojenje črnega ribeza: Črni ribez je skromen in ni izbirčen za zemljo, le da ni preveč zbita, zmerno vlažna in zmerno kisla (pH 4,5 do 5,5). Vendar črni

ribez obilno poplača izdatno gnojenje. Ker raste 15 do 20 let na istem mestu, moramo vsako leto zemlji vrniti vse hranilne snovi, ki smo jih odvzeli s pridelkom. Zlasti hvaležen je za dušična gnojila.

Obdelava v nasadih: Z obdelavo uravnavamo vrsto kemičnih, fizikalnih in bioloških procesov, s katerimi izboljšujemo zemljo in pospešujemo rast sadnega drevja. Z njimi ugodno vplivamo na vodni, zračni in toplotni režim tal, s čimer ustvarimo ugodne pogoje za razvoj mikroorganizmov v zemlji. Od tega zavisi v veliki meri razkrajanje humusa in hranilnih snovi v oblike, ki so dostopne rastlinam. V novih nasadih jablan naj bi drevesne kolobarje obdelovali vsako leto vzporedno z rastjo. V starejših nasadih bi preorali zemljo vsako 4. leto med vrstami in obenem zaorali gnoj.

Zaradi velike blagovne proizvodnje moramo črni ribez skrbno obdelovati. V prvih dveh letih obdelujemo črni ribez v 1 m širokih pasovih. Vmesni prostor v tem obdobju izkoriščamo za pridelovanje vmesnih sadežev. V poštev bi prišle rastline za podoravanje. Lahko bi sadili v teh pasovih tudi jagode ali pa korenje in peso za potrebe živinoreje. V tretjem letu, ko ribez začne polno roditi in postane glavna rastlina, moramo zaradi medsebojne konkurence v prehranjevanju prekiniti s pridelovanjem podsadežev. Lahko bi pa med vrstami še v naslednjih letih pridelovali travo. En odkos izmed treh bi lahko uporabili za zastiranje.

Obrezovanje in vzgoja: Z obrezovanjem uravnavamo razmerje med rastjo in rodnostjo. Brez obrezovanja razvije sadno drevje gosto, visoko, metlasto krošnjo. V spodnjem delu ogrodnih vej in v notranjosti krone se rodni les sčasoma posuši, tako da rodi taka krona le na površini. Tudi škropljenje in oskrbovanje je pri takih drevesih otežkočeno.

Starejše sadno drevje, ki je napravilo visoko, gosto in pokončno krošnjo, težko preoblikujemo, ne da bi drevo pri tem trpelo.

Zaradi znižanja drevesne višine je treba skrajšati vrh in osnovne veje, zlasti one, ki rastejo pokončno in v notranjosti krone. Sčasoma bo drevo močnejše razvilo zunanje veje, če bomo sproti v živo odstranjevali vse bohotivke v notranjosti krone. Tako dobimo znatno nižjo krono, podobno kakor pri švicarski vzgoji. Med pomlajevanjem je treba gnojiti tako, da drevo lahko postopoma nadoknadi drevesno prostornino. Pomlajevanje izvršimo postopoma v dveh ali treh letih, da drevo laže prenese operacijo in da pridelki preveč ne padejo. Tako vzgojena drevesa dajejo do 25 % kvalitetnih plodov več. Tudi škropljenje in obiranje je veliko lažje.

V planiranem srednje debelem nasadu bi jablane vzgajali z izboljšano piramidalno krono, ki je najbolj razširjena po sodobnih plantažnih nasadih po svetu. Tako krono vzgajamo na 90 do 120 cm visokem deblu. Štiri veje vzgojimo v

špiralni razporeditvi in v oddaljenosti 20—30 cm na deblu. Čim nižje je deblo, tem večje so lahko višinske razdalje med vejami in obratno.

Nad najvišjo ogrodno vejo odstranimo vrh dve do tri leta po njeni vzgoji, tako da je krošnja z vrha odprta in dobi široko in nizko obliko.

Kdaj obrezujemo? Zimska rez omogoča zmerno rast. Obrezovanje v začetku vegetacije do konca cvetenja pospešuje močno rast in slabi rodnost, medtem pa s poletno rezjo slabimo rast in vplivamo na rodnost. Jablane, hruške in slive obrezujemo izključno pozimi ali rano spomladi. Orehe in češnje pa junija in julija.

Obrezovanje in vzgoja črnega ribeza: V sodobnih ribezovnih nasadih želimo vzgojiti grmiče, ki bodo močne rasti, kotlaste oblike, da dobijo rozge dovolj sončne svetlobe in zraka, obenem pa je treba v grmičih vzgojiti čimveč rodnega lesa. Dognano je, da dajejo enoletni poganjki na dvoletnem lesu najboljši pridelek po kvaliteti in kvantiteti.

Ob sajenju skrajšamo enoletno sadiko na 2 do 3 očesca. Mladike iz teh očesc so še slabotne, zato jih jeseni porežemo do zemlje. Šele naslednje leto se razvijejo mladike, ki so dovolj močne in dajejo dovolj visok pridelek. Le eno od teh mladik skrajšamo na dve očesci, da si pripravimo rodni les za naslednja leta. V dobi rodnosti le redčimo grmiče. Pri tem odstranjujemo ostarele troletni les in ga postopno pomlajujemo.

Zatiranje bolezni in škodljivcev: Zimska in poletna škropljenja so nujna sadjarjeva opravila, ki jih mora vsako leto opraviti pravočasno, da zagotovi obilen in kvaliteten pridelek sadja.

Zimsko škropljenje lahko opravimo od novembra do marca. Z njim uničujemo razen ameriškega kaparja še mnogo drugih škodljivcev, ki prezimujejo na sadnem drevju, pozno zimsko škropljenje je uspešnejše, ker hkrati uničimo tudi nekatere škodljivce, ki se šele tedaj pojavijo na sadnem drevju, kot n. pr. jabolčnega cvetožera.

Jablane in hruške škropimo z 1—2% rumesanom ali s 3% rumesan oljem ali z 2% kreosanom ali s 4% parapinom. Za škropljenje koščičarjev uporabljamo ista škropiva le v manjših koncentracijah.

Črni ribez škropimo pozimi z istimi škropivi in v istih koncentracijah kot jablane in hruške.

Neposredno pred cvetenjem sadnega drevja moramo dvakrat škropiti. Prvič ko se pokažejo prvi lističi, drugič pa ko se pokažejo cvetni peclji. Škropimo z 1% bakrenim apnom ali 2% žvepleno brozgo ali 1% sumbaritom ali 0,4% sumpurolom in dodatkom 0,4% arzenata ali 0,05% lindapina ali 0,15% olja lindane.

Po cvetenju škropimo še 3—5 krat glede na vreme, razvoj škrlupa, ameriškega kaparja, rdečega pajka in listnih uši. Važno je škropljenje takoj po

cvetenju, ko večina cvetnih lističev odpade. Tedaj se pojavijo razni zajedalci, mlado brstje in plodni nastavki so pa nežni in občutljivi za okužbe in poškodbe. Škropimo s 2% žvepleno brozgo, ali 0,5% bordojsko brozgo ali 1% sumbaritom ter dodatkom 0,04% parationa ali fosferno 20. Drugič škropimo 2 tedna kasneje z istimi škropivi. Škropivu dodamo še 0,4% svinčevega ali apnenega arzenata ali 1% pantakana ali fosferno 20 za zatiranje jabolčnega zavijača, kaparja in rdečega pajka. Tretjič, četrtič in petič škropimo z istimi škropivi približno vsakih 14 dni do konca julija ali začetka avgusta.

Črni ribez škropimo pri poletnem škropljenju med brstenjem, ter po cvetenju 2—3 krat z 0,03% fosferno ali 1% nikotinolom zoper listne uši. Poleti takoj po obiranju sadu pa z 1% bordojsko brozgo z istim namenom.

S kooperacijsko proizvodnjo bomo dosegli največ: V dosedanjih izvajanjih smo videli, da je potrebna za uspeh določena organizacija pridelovanja, sodelovanja večjega števila kmetovalcev v vasi, potrebno je strokovno znanje, oprema, stroji in druga materialna sredstva, ki jih posamezen kmet ne zmore. Prva in najbolj poklicana, da nudi pomoč kmetu, je prav gotovo zadruga. S pomočjo, ki jo od zadruge dobi, poveča proizvajalec proizvodnjo, dobiček si pa delita sorazmerno po vloženih sredstvih.

Na travnikih lahko pridelek 3—4 krat povečamo, če z različnimi melioracijskimi in agrotehničnimi ukrepi sprostimo rezerve, ki jih ta zemljišča še vsebujejo. Tudi v živinoreji bi lahko z dodatkom močnih krmil, ki jih zadruga veliko ceneje nabavi kot posamezniki, namolzli pri posameznih kravi namesto dosedanjih 2000 litrov najmanj 2500 litrov mleka. Podobno je z nabavo kvalitetnih visoko produktivnih molznic, pitanje prašičev, nabavo kvalitetnih semen, zatiranjem škodljivcev in boleznih ter umetnimi gnojili. Našteli bi lahko še mnogo stvari, kjer je potrebna povezava posameznega proizvajalca z zadrugo.

S povečano proizvodnjo bi postala zadruga finančno močnejša in bi lahko vlagala denar zopet tam, kjer bi se najhitreje ponovno povečala proizvodnja. Tudi skupnost bi imela od tega veliko korist. Končno bi pa s tem zadovoljili proizvajalce, dvignili njihov življenjski standard, za katerim vsi tako težimo.

LITERATURA

- Podatki Hidrometeorološkega zavoda v Ljubljani.
Zavod za statistiko in evidenco LR Slovenije.
Arhiv katastrske uprave v Kamniku.
Ing. France Adamič: Obnova naših sadovnjakov, 1956.
Sadjarstvo, vinarstvo, vrtnarstvo 1955, 1956 in 1957.
Pavoič — Muck — Eiselt — Ferčej: Pomenki o krmljenju živine, KK 1955.
Jordan Stoičkov: Osnovi vočarstva, 1949.

VODNOGOSPODARSKA VPRAŠANJA PRI UREJANJU GLAVNIH VODOTOKOV IN MELIORACIJSKIH PODROČIJ NA KAMNIŠKEM

Stane Bricl

KAMNIŠKA BISTRICA

Kamniška Bistrica izvira na vzhodnih pobočjih masiva Grintavca odnosno zapadnega predela Kamniških alp. Njen tok je vseskozi usmerjen proti jugu in se takoj v začetku prebija skozi sotesko, dokler se pri Stranjah dolina ne razširi proti zapadu. Skozi mesto Kamnik je potok ponovno utesnjen, nato pa do izliva v Savo pod Beričevim prečka plodno prodnato teraso. Dolžina toka od izvira do izliva znaša 35.3 km in absolutni padec 9.3‰. Pri Zg. Stranjah, kjer se dolina prvič razširi, se menja rel. padec od 18.0‰ na 7.8‰. Ta se postopoma zmanjšuje in pod Beričevim imamo le še 2.0‰ padca.

Bistrica se prebija skozi različne geološke formacije. Do levega pritoka Črne je usekana v triadni apnenec — pri tako imenovanem naravnem mostu so vidne v dnu struge kamenine starejše dobe (oligocen). Pod pritokom Črno je levi breg še vedno iz apnenca, desni pa iz laporja in peščenjaka (miocen). Levi breg je do vasice Hudo istega sestava, medtem ko se dolina proti zapadu razširi, kjer si je K. Bistrica urezala pot skozi diluvialni prod. Proti vzhodu se dolina odpre pod Volčjim potokom in se ponovno zapre pri Podrečju in Ihanu. Tu so vidni triadni dolomiti in apnenci, dalje nizvodno pa prehajajo v karbonske škrljavce. Proti zapadu je dolina še vseskozi odprta diluvialna prodna terasa.

V vsem svojem toku je Kamniška Bistrica izrazito prodonosna in velike oscilacije med nizkimi in visokimi vodami ji mimo prodonosnosti in padca dajejo karakter izrazitega alpskega hudournika.

Celotno vodozbirno področje K. Bistrice meri 537.2 km². Od tega odpade na glavne pritoke: Nevljico 87 km², Račo 169.2 km² in Pšato 148.3 km² pred izgraditvijo razbremenilnika — danes ca 45 km². Po kulturah površin odpade na gozd 51%, travnike in njive 33% in na neproduktivna tla 16%. Hidrološke razmere Kamniške Bistrice so razmeroma slabo poznane. Podatki, ki so vezani na posamezne hidrometrijske profile, so pomanjkljivi, bodisi niso opazovanja kontinui-

tetna ali pa niso evidentirane spremembe hidrometrijskega profila. Te pomanjkljivosti pridejo do izraza zlasti pri določanju visokih voda. Od vseh vodomernih postaj na K. Bistrici (Stahovica, Kamnik, Beričevo) se podatki prvih dveh še kar ujemajo, medtem ko pa daje Beričevo popolnoma nelogične rezultate, kar je pač razumljivo, ker leži profil v inundacijskem področju. Tako so se do sedaj, pri določanju visokih voda uporabljale le empirične enačbe. Po uradnih podatkih iz l. 1942 so preračunane visoke vode pod Beričevim tele:

najvišje visoke vode	500 m ³
100-letna visoka voda	350 m ³
50-letna visoka voda	260 m ³

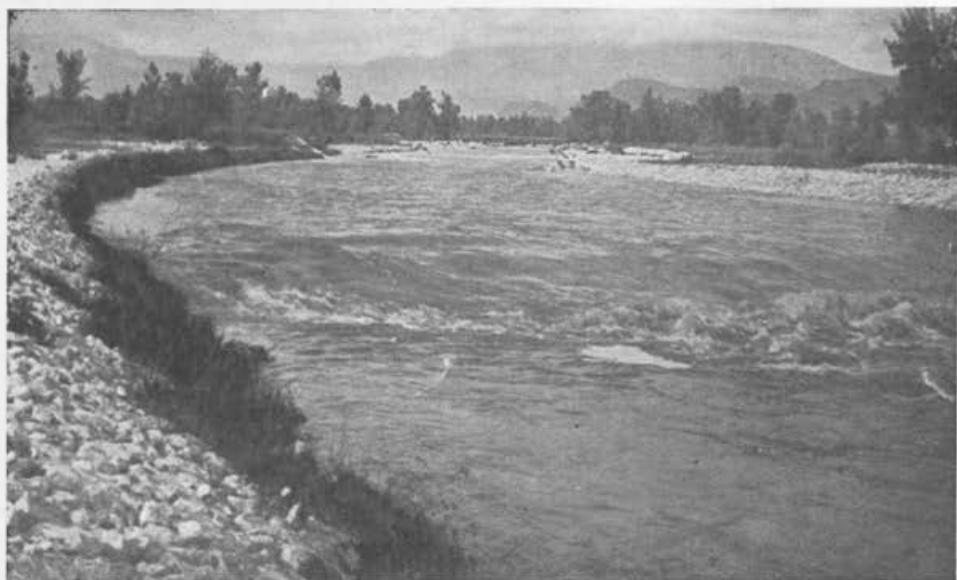
Omenimo še to, da visoke vode Pšate in Rače znatno zaostajajo, zaradi specifičnosti svojega področja, za vodami Kamniške Bistrice ter te samo podaljšujejo.

Kamniška Bistrica je trenutno pri nas eden izmed najbolj (v energetskem smislu) izrabljenih vodotokov. Vsa ob njej ležeča industrija in obrt je vezana na energijo njenih HE oziroma na uporabo vode v industrijske namene. Po podatkih avstrijskega energetskega katastra je možno doseči pri nizkih vodah efekt 5472 KS, od teh jih je 1693 KS izrabljenih, 876 KS izgubljenih zaradi izgub na višini, medtem ko je še 2902 KS neizrabljenih. Po podatkih »Elektrosistema« Slovenije iz l. 1952 je bilo na Kamniški Bistrici instaliranih 1923 kWA. Kakor je razvidno iz podatkov, zbranih v letošnjem letu, je vseh vodnih koristnikov 76. Od tega večjih industrijskih obratov 25 (Usnjarna Kamnik, Smodnišnica, Titan, Stol, Tovarna papirja Količevo, Tovarna lakov, Oljarna, Kemična tovarna, Usnjarski tehnikum, Svilanit itd.), 10 žag, 29 mlinov ter 12 večjih obrtnih obratov.

REGULACIJSKI PROJEKTI IN GRADNJE

Vse večja industrializacija, ki se je razvila v naših krajih ob prelomu stoletja, je tudi na področju Kamniške Bistrice, t. j. v neposredni bližini Ljubljane, našla ugodno torišče. Ta napredek pa je nujno terjal ureditev odtočnih razmer glavnega energetskega vira. Prvi projekt regulacije datira že iz l. 1890 in se je verjetno izdelal paralelno s projektom regulacije ljubljanske Save. Do regulacijskih del na Kamniški Bistrici je prišlo šele v sezoni 1913-14, ves ta čas pa so se vrstili projekti, predlogi, protipredlogi, nerešeni vodopravni spori, vprašanja prispevkov privatnikov ter industrije itd. Iz projektov in komisijских zapisnikov, ki so se ohranili v arhivih, je razviden razvoj projekta reg. Kamniške Bistrice. Ta bi bil tak:

Idejni projekt reg. Kamniške Bistrice iz l. 1901 se je nanašal na progo od Domžal do izliva v Savo in je za ves odsek predvideval enotni profil in to: 28.8 m širine, 50 cm nad dnom in 35.6 m 2 m nad dnom. Komisija, ki je proučevala ta projekt, je obhodila vso traso od Duplice do izliva in svoje izsledke in ugotovitve formulirala v protokolu, datiranem z dne 2. maja 1902. Zahtevala je, da se v reg. odsek pritegne proga od Duplice do Domžal in za ves del izbrala enoten profil

Delno regulirana Kamniška Bistrica pri izlivu razbremenilnika Pšate — 1958

in to: 50 cm nad dnom 18 m, 2 m nad dnom pa 27.6 m. Vzdolžni profil je fiksirala s pragovi po 30 cm. Teh naj bi bilo v odseku Duplica—Domžale 12, do Beričeva 10 in do Save 4. Ustrezni rel. padci bi bili 4.45%, 4.12%, 2.49%.

Na osnovi zaključka protokola je bil izdelan podroben projekt in to deljeno za progo Duplica—Domžale (km 15.8—8.3) in Domžale—izliv v Savo (km 8.3—0.0). Ta predelan projekt predvideva tri karakteristične profile, ki se postopoma večajo, s tem ko se padci manjšajo. Konzumpcijska zmožnost profilov je približno enaka in se približuje vrednosti 140 m³/sek.

V gornjem odseku (Duplica—Domžale) je predvidena širina 50 cm nad dnom 16.4 m, v srednjem odseku Domžale-Beričevo 21.6 m in v spodnjem odseku do izliva v Savo 26.8 m. Po navodilih ministrstva za javna dela v stari Avstriji bi naj profil pri Duplici imel kapaciteto 130 m³/sek, pod Domžalami 240 m³/sek in pod Beričevim 340 m³/sek, kar bi ustrezalo srednjevisokim vodam (po takratni terminologiji). Z omenjenim projektom se projektant ni prilagodil zahtevam.

odvajanja srednjevisokih voda, ampak je vseskozi obdržal približno enako odtočno količino. Projektant in državni gradbeni urad so si bili edini, da predmetni regulacijski profil na noben način ne more konzimirati omenjenih visokih voda. Zato nima smisla, da bi se profil povečeval in s tem tudi stroški, medtem ko prelita voda ne bi napravila nobene posebne škode. Glavno je, da matica toka ostane v regulirani strugi in da se prodonosnost omeji na inundacijski prostor. Logično pa je, da projektant pretočnih količin nizvodno ne zmanjšuje, kot posledico manjšega padca, ampak da se prilagodi širina profila in višina nasipa enotni količini vode za ves odsek. Če bi pa hotel projektant uporabiti navedene pretočne količine srednjevisokih voda, bi v pošte v prišel le dvojni ali trojni profil. To misel pa projekt a priori odklanja z utemeljitvijo, da bi tako gledanje na regulacijo sploh onemogočilo vsako delo, ker ne bi bilo dovolj finančnih sredstev. Enostavna proporcionalna razširitev profila bi pa imela za posledico sprehajanje nizke vode po koritu in odlaganje proda v sami regulirani strugi.

25. julija 1912 je bila komisijska razprava z ogledom Kamniške Bistrice z namenom: dati končne zaključke na ponovno predelan projekt. Člani komisije so pregledali ves odsek od Duplice do izliva v Savo in ugotovili, da so se obrežne razmere v zadnjih letih znatno poslabšale. Dalje so ugotovili, da regulirani profil s konzumpcijo $130 \text{ m}^3/\text{sek}$. zadošča. Tako bi bile v odseku Duplica—Domžale zajete nizke visoke vode, od Domžal do Beričevega večje srednje vode in do izliva običajne srednje vode (po takratni terminologiji).

Za vse gospodarstvo ob Kamniški Bistrici je zelo važno, da se uredi njena struga. To je spoznal že prejšnji okraj, še bolj pa sedanji Okrajni ljudski odbor Ljubljana — Tajništvo za komunalo in Upravni odbor okrajnega vodnega sklada, ki so v l. 1956 investirali za regulacijo Kamniške Bistrice 14 milj. din, v l. 1957 skupaj 20 milj. dinarjev, medtem ko je za ista dela v l. 1958 bilo na razpolago 18 milj. dinarjev. Sistematično urejanje Kamniške Bistrice od Ihana navzgor se je pričelo šele zadnja leta. Odsek od Ihana do Domžalskega mostu je bil v l. 1957 in 1958 skoro dokončno urejen. Večja dela pa so se odvijala tudi pod Količevim, kjer je struga popolnoma podivjala ter pri Radomljah, kjer je bil zgrajen in odprt nov most in regulirana struga Kamniške Bistrice. Nov most stoji na mestu, kjer je pred vojno stal lesen, ki so ga partizani požgali, s čimer so preprečili tranzitni promet okupatorju. V l. 1957-58 je bil utrjen tudi desni breg v Nožicah. Za regulacijska dela je mnogo investirala tovarna »Titan«. Z njenim prispevkom se ureja Kamniška Bistrica v odseku njenega jezua, s čimer je zagotovljena tovarni voda v energetske namene, obenem pa je s tem tovarna napravila koristno delo tudi za javne interese.

Vsa dela na Kamniški Bistrici izvaja Vodnogospodarska sekcija za gornjo Savo v svoji režiji po naročilu Okrajnega ljudskega odbora Ljubljana in drugih interesentov.

Če bo v naslednjih letih sedaj organizirana Vodna skupnost za ljubljanski okraj žrtvovala za regulacijo Kamniške Bistrice potrebne vsote vsaj v dosedanjem obsegu, lahko pričakujemo, da bomo kmalu imeli urejeno vso strugo Kamniške Bistrice od Kamnika do izliva v Savo. S tem bo za vse področje Kamniške Bistrice urejen eden glavnih problemov in bodo v bodoče preprečene škode, ki jih ta hudournna reka vsako leto povzroča kmetijstvu zlasti pa še industrijskim in drugim manjšim energetskim napravam.

O rentabilnosti odnosno nujnosti regulacije Kamniške Bistrice je odveč vsako razpravljanje. Povezava že reguliranih odsekov pri smodnišnici v Kamniku s spodnjim odsekom od Količevega do izliva v Savo, to je v najbolj industrializirani dolini v območju Okrajnega ljudskega odbora Ljubljana na področju občin Kamnik in Domžal, je kategorična potreba, ki se ne da zanikati.

Rečišče zavzema sedaj 570.200 m². Regulirana Bistrica bo zavzemala samo 153.600 m², tako da se bo pridobila površina 41 ha in 66 a za travniške parcele, komunikacije, športne prostore in v stavbne namene, kar je za hitro se razvijajoči industrijski kompleks ob Kamniški Bistrici neprecenljivega pomena in vrednosti.

NEVLJICA

Nevljica izvira pod prelazom Kozjakom v Tuhinjski dolini ter se izliva pri Kamniku v Kamniško Bistrico. Njeno vodozbirno področje meri 69 km².

Nevljica je hudournik sredogorja. Svet, s katerega odvaja vodo, se dviga od 376 m do 1508 m nadmorske višine. Njen tek je dolg ca 16 km. Izliv se nahaja v nadmorski višini ca 376 m, izvir v nadmorski višini ca 700 m.

Svet je močno razčlenjen in razoran z globoko v tla zajedenimi pritoki, s katerih prihaja v glavno strugo Nevljico, ki tvori recipient za številne pritoke, mnogo materiala, ki ovira njen tek, jo zasipava, povzroča njeno vijuganje in njeno divjanje.

Material izhaja iz erozije in korozije bregov in pobočij. Nevljica sama močno izpodjeda pobočja Tuhinjske doline.

Stranski pritoki, ki jih je mnogo, dobivajo material zlasti zaradi erozije v malo odpornem tlu, ki je sestavljeno v dolini iz naplavin, v srednjem teku iz raznih mehkih skriljavcev, pretežno lapora, v gornjih predelih iz močno preperelih, razklanih in razrahljanih skladov apnenca. Tudi ob pritokih nastopa na mnogih mestih plazovit svet, tako zlasti ob Šumščici, pritoku, ki se izliva v Nevljico pri Šmartnem.

Na splošno je šteti Nevljico in njene pritoke kot hudournike.

Spiranje je še vselej, vendar v manjšem obsegu. Pojavlja se pri Tuhinjščici, pritoku Šumščice. V njo prihaja precej materiala, ki izvira iz površinskega

izpiranja, ker so pobočja Menine, s katere priteka ta potok, precej slabo obraščena.

Vodozbirno področje Nevljice je na splošno dobro obraščeno z gozdom, vendar je gozd mestoma zelo redek in nizek. Večje goljave se nahajajo le v območju gore Menine, kjer se raztezajo obširni pašniki. Na splošno je stanje ugodno in je treba skrbeti, da se sedanje stanje ne poslabša.

Tuhinjska dolina, tako se imenuje dolina, po kateri teče Nevljica, je eksponirana proti jugozapadu. Njeno podnebje je alpskega značaja. Ima precej padavin, ki nastopajo zlasti spomladi in jeseni. Povprečna padavinska višina znaša 1725 m/m.

Nevljica s pritoki vred napravlja mnogo škode. Odnša svet, ruši pota, preplavlja in izpira republiško cesto, ogroža mnoge hiše in druge zgradbe. Po nji prihaja mnogo materiala v Kamniško Bistrico. Njena ureditev je zelo nujno potrebna in se je obravnavala že pred 30 leti. To dokazuje tudi dejstvo, da je bil eden njenih pritokov že popolnoma urejen. To je potok Snovišek, ki se izliva v Nevljico v Potoku in ki je bil urejen v l. 1912—1922 s stroški 250.000 din.

Tudi v potoku Tuhinjščici v Zg. Tuhinju so bila izvedena nekatera zavarovalna dela s stroški 80.000 din.

Nevljica je glavni odvodnik za vso Tuhinjsko dolino. Zaradi neurejene plitve in zasute struge so na številnih odsekih ob strugi in njeni bližini nastala večja in manjša zamočvirjena področja, ker površinska in talna voda s teh področij nima pravega odtoka. To vse zavira razvoj kmetijstva, ker dajejo zamočvirjena področja le slabo kislo travo. Po drugi strani pa je še ta pridelek zaradi pogostnih poplav ogrožen. Ureditev in poglobitev Nevljice je osnovni pogoj za uspešnejši in intenzivnejši razvoj kmetijstva v Tuhinjski dolini. Pri ureditvi Nevljice pa bodo lahko izvršili le najnujnejša in najcenejša dela, ker ekonomski pogoji ne bodo dovoljevali izvesti popolno regulacijo Nevljice. Zaradi lažje izvedbe teh del bi bilo nujno sodelovanje lokalnih interesentov kmetovalcev, državnih posestev, kmetijskih zadrug ter krajevnih odborov.

HUDOURNIKI

V Kamniško Bistrico in Nevljico se izlivajo številni hudourniki. Ti so zelo prodonosni. Svoj prod odlagajo predvsem v Kamniško Bistrico. Najtežje je urejati struge z veliko prodonosnostjo. Male vode se v takih strugah zgube, velike pa povzročajo velike premike proda in s tem popolnoma neurejen tok vode. Zato bo v Kamniškem področju še mnogo dela, da bomo lahko odstranili ta glavni vzrok podivjanosti voda. Na vseh važnejših hudournikih bi bilo treba napraviti pregrade, ki bi zaustavljale prod ter varovale obrežje pred erozijo in odnašanjem bregov. To so pa velika dela, ki jih bo mogoče izvesti le postopoma.

Urejani hudourniki pa bodo omogočili varno in zanesljivo ureditev nižinskih vodotokov, ki bodo dali osnovo za izvedbo melioracij nižinskih zamočvirjenih predelov.

Hudournik Črna s svojimi odplakami gline iz rudnika Kaolina kvari vodo skoro po vsej Kamniški Bistrici navzdol. Njen gornji tok teče v zelo plazovitem terenu. Plazovitost se zaradi rudarjenja še povečuje. Ureditev tega potoka je nujna.

Glavna žarišča prodonosnosti Kamniške Bistrice so Bistričica nad Kamnikom ter hudournika Prošek in Krvavec. Prošek je pritok Kamniške Bistrice, v katero se izliva pod kočo v Kamniški Bistrici. Krvavec pa je njegov pritok. Oba nosita mnogo materiala v Kamniško Bistrico. To pričajo ogromni materialni stožci ob obeh izlivih.

Tu so omenjeni le najbolj značilni hudourniki. Natančnejši opis in obravnava vprašanj v zvezi z urejanjem hudournikov pa bi zahtevala posebno razpravo.

MELIORACIJSKO PODROČJE RAČA—RADOMLJA

Splošni opis

Ozemlje, na katerem teče Rača z vsemi svojimi pritoki, se razteza vzhodno od Kamniške Bistrice, vzdolž katere gre od Domžal do Šmarce, kjer zavije v severno-vzhodni smeri na južno Tuhinjsko hribovje do Pletišnika, od tod pa poteka v pretežno vzhodni smeri mimo Vranje Peči, Velinke, Zlatega polja — vrha Rakitovec do Šipke, kjer se v polkrogu obrne v južni smeri mimo Trojan na Reber, nato pa na Zasavsko hribovje v zapadni smeri do Borja in Velikega hriba, od tod jugozapadno do Limbarske gore, nato zopet vzhodno do Vrha, od tod južno do Križate, dokler ne krene v dokončno zapadno smer preko Slivne, Grmače, Ciclja, Murovice, Brd in Gorjuš nazaj h Kamniški Bistrici pri Domžalah. Na severu doseže razvodnica višino do 950 m, na vzhodu do 870 m, na jugu do 830 m, medtem ko konča na zapadu v Gorenjski ravnini (v koti 310 m).

Neposredno ob tem povodju od Krašnje do Trojan in zopet nazaj proti vzhodu do ravnice med Lukovico do Domžal je ozek pas karbonskih škrljavcev; vzhodno od Krašnje ter nad tem pasom in pod njim pa se nahajajo alpsko v srednji triadi-dolomit in ponekod školjkasti apnenec. V tej triadi tvori poseben otok Moravska dolina, ki obstoji iz morske srednje in spodnje miocenske ilovice in peščenjakov, razvodnico zapadno od črte Lukovica—Št. Vid—Brezje—Studenec—Zalog proti Kamniški Bistrici pa tvorijo aluvijalne naplavine.

Na tem področju najdemo vse kulture, ki so značilne za gorenjsko kmetijstvo. Ob potokih in poplavnem ozemlju imamo travnike, večinoma slabše, kisle trave, na ostali ravnici razne žitarice in okopanine, po naseljih zelenjavo in

sadne nasade, v hribovskih predelih pa presledkoma gozd med posameznimi kmetijskimi kulturami.

Podnebje je celinsko kot v ostali notranji Sloveniji: hladne zime in topla poletja. Hladno vreme sega še precej v pomlad, ko je nevarnost pozeb in slane opaziti še v prvi polovici maja. V jeseni se hlad pojavlja šele proti koncu oktobra, čas od novembra dalje pa štejemo v zimo.

*Preložena struga Kamniške Bistrice v Spodnjih Jaršah
pod Količevskim mostom*

Padavine so obilne kot v ostali Sloveniji, ki leži v tisti važni in prehodni coni, v kateri se stikajo vplivna področja (področja vremenotvornih središč). Spričo tega se pri nas spreminja vreme zelo pogosto in v vseh letnih časih, zlasti pa v zimski polovici leta. Suša se pojavlja poredko, če pa nastopi, jo je občutiti posebno julija in avgusta, manj pa v juniju. Zato je najvažnejše in pereče vprašanje pravilnega odtoka padavin, manj pa njihova nadomestitev z namakanjem. Obsežni gozdovi, drevesni nasadi in grmičevje nam tudi ob suši zadržujejo vlago in roso. Po Reyevi padavinski karti za leta 1919—1939 imamo na severnem robu vodozbirno področje povprečno 1460 mm, na južnem pa 1300 mm padavin, vmes pa se gibljejo padavine med tema dvema skrajnostima.

Hidrološki podatki

Rača se izliva v Kamniško Bistrico na njenem levem bregu nasproti Domžal, približno 500 m pod zvezno cesto Ljubljana—Celje. Rača sama po sebi odvaja le majhen del letnih padavin, ki pridejo na njeno celotno vodozbirno področje. Večina teh padavin pride po obeh njenih najvažnejših pritokih, po Radomlji in Rovščici, nekaj pa jih dovaja tudi Volčji potok, ki se izliva pod Virom v Račo. Pritoki se stekajo v Račo na desnem bregu, Rovščica in Radomlja pa v neposredni bližini južno od Doba in le 2 km od njenega izliva v Kamniško Bistrico. Voda iz celotnega vodozbirnega področja prihaja po Rači torej le v tem, zelo kratkem potezu.

Geološki značaj vodozbirnega področja bistveno vpliva tudi na značaj Rače, kakor tudi obeh glavnih pritokov. Medtem ko teče prva vseskozi po aluvialnih naplavinah in v gornjem toku po miocenski ilovici in peščenjaku, se vije tok Radomlje v spodnjem in zgornjem delu med karbonskimi skladi. Struga Rače, ki je zato sicer zelo vijugasta, vendar je precej ustaljena, voda pa prinaša le zelo droban material. Obrežje Radomlje, posebno pa njenih številnih pritokov je zelo krhko in plazovito, struga nestalna, voda pa odnaša in odlaga v spodnjem toku precej srednjevelikega materiala. Ti dve gledišči bosta predvsem mero-dajni pri ureditvi obeh potokov in njunih pritokov, medtem ko se padavine v posameznih področjih ne razlikujejo bistveno in so tudi ostali topografski pogoji po vsem ozemlju skoraj izenačeni.

Rača ima po 2 km dolinskega toka, ko zajame padavine skoro celotnega vodozbirnega področja, v svojem nadaljnem več kot 8 km dolgem toku le 22% vsega porečja, medtem ko odpade na njen največji levoobrežni pritok Radomljo 57%, na Rovščico 17% tega ozemlja. Vodozbirno ozemlje Rovščice je torej le nekoliko manjše od preostalega ozemlja Rače, več kot polovica vsega ozemlja odpade na Radomljo, pri tem pa zavzame njen levoobrežni pritok Drtijišce približno 21% celotnega in 38% vodozbirnega področja Radomlje. Pri vodnih količinah, s katerimi moramo računati pri ureditvi Rače, ima odločilno vlogo Radomlja, pri tem pa zopet Drtijišca, ki ima enako vodozbirno področje kot Rača do sotočja z Radomljo, mimo številnih hudournikov, ki se izlivajo v njo vsi z južne strani Tuhinjskega pogorja.

Poplavno ozemlje

Rača, Rovščica, Radomlja in Drtijišca stalno preplavljajo obsežna obrežna zemljišča. Hudourniki prinašajo ob deževju velike množine materiala, ki ga deloma odlagajo na obrežnih zemljiščih, poljih in travnikih (Vrševnik, Zlatopoljščica, Jožmanov jarek, Miklavčev jarek itd.) in jih s tem uničujejo ali pa zasipajo struge svojih odvodnikov.

Vzrokov preplavljanja teh potokov je več. Visoka voda Kamniške Bistrice zajezuje Račo, vpliv tega se pozna do Doba in še preko njega. Številne vodne naprave v dolinah brez pravih pretočnih zatvornic prav tako silijo visoke vode, da se prelivajo preko bregov. Te naprave so tudi krive, da je gladina talne vode ob potočnih strugah in še daleč proč od njih za uspevanje kultur previsoka, ker se nimajo vode kam odtekat, ko prihajajo poplave. Struge so povečini plitve in močno serpentinirajo; razen Rače od izliva Radomlje navzgor, ter večino Drtijske so pobočne struge preveč obremenjene z gramozom, ki ga donášajo hudourniki. Struge niso čiščene, ob bregovih so predebela drevesa, ki silijo v strugo, dno pa je dostikrat zaraščeno, posebno v Rači sami.

Tako najdemo ob strugah obsežna zemljišča, vseskozi travnike, ki so bili zamočvirjeni, da raste na njih manjvredna kislá trava ali pa so izpostavljena stalnim poplavam. Te jim sicer niso vedno v kvar, jeseni in spomladi so jim celo v korist, toda pojavljajo se pogosto tudi poleti ob košnji, ko jo seveda zablátijo in uničijo. Razen tega teh travnikov ni mogoče spremeniti v njivske kulture, kadar bi bila to gospodarska nujnost.

Po površni cenitvi je zaradi tega prizadeta površina zemljišč:

o b R a č i :

od izliva do Doba	ca 100 ha
od Doba do Zaloga	ca 235 ha
nad Zalogom	ca 15 ha
SKUPAJ	ca 350 ha

o b R a d o m l j i :

med Dobom in Krtino	230 ha
med Krtino in Lukovico	200 ha
nad Lukovico do izvira	200 ha
SKUPAJ	630 ha

o b R o v š č i c i :	100 ha
o b V r š e v n i k u :	75 ha
o b Z l a t o p o l j š č i c i :	20 ha
Drtijsca do Moravč	40 ha
v Moravčah	110 ha

Skupno poplavno ozemlje bi znašalo približno 1250 ha.

Osušitev področij ob Rači in Radomlji torej nujno zahteva ureditev strug glavnih odvodnikov. Popolna regulacija le-teh pa bi bila predraga. V rešitev bodo prišle le posamezne korekture sedanjih strug, njih poglobitev in utrditev

obrežij, ki so izpodjedene. Predvsem je treba odpraviti ostre vijuge, ki zavirajo odtok, pri čemer naj se nove struge čimbolj prilagodijo naravni. Te deloma urejene struge morajo biti sposobne odvajati vsaj 5-letne vode. Pri tem bo treba odstraniti jezove ostarelih, sedaj nekoristnih vodnih naprav.

Osušitev velikih melioracijskih, zamočvirjenih površin ob teh vodotokih pa bo možno doseči z novimi osuševalnimi jarki, ki bodo speljani po najnižjih predelih. Ti jarki bodo obenem pomagali odvajati poplavne vode.

Po takih načelih izvedena melioracija področja ob Rači in Radomlji bo omogočala intenzivnejšo kmetijsko obdelavo teh zemljišč, obenem pa stroški melioracij ne bodo presegali ekonomsko opravičljive investicije.

Melioracijsko področje ob Pšati

Po izvršitvi glavnih melioracijskih ukrepov pred leti se je na prej zamočvirjenem področju južno od železnice razvilo moderno kmetijstvo posestvo. Statistični podatki kažejo izvrstne rezultate, ki jih to gospodarstvo dosega. Poplave področja preprečuje razbremenilnik Topole—Mengeš—Jarše, področje pa osušujejo številni odvodni jarki. Po premoru nekaj let se bodo melioracijska dela v letu 1959 nadaljevala. Namen je pridobiti še nova melioracijska področja južno od zvezne ceste. Prav tako bo speljana stara Pšata v novo strugo, ki teče skozi središče posestva. S tem bodo ta melioracijska dela v glavnem zaključena. Podrobnejša obdelava tega področja ni več toliko zanimiva, ker so dela že izvedena oziroma se bodo nadaljevala.

Poudariti pa je treba, da je melioracijsko področje Pšate eno izmed redkih v Sloveniji, kjer so bila melioracijska dela izvedena v večjem obsegu in so že vidni uspehi.

Na področju Kamniške Bistrice bo potrebno urejati še vodnogospodarska vprašanja na številnih drugih manjših vodotokih. Prav tako ležijo ob manjših vodotokih mnoga manjša zamočvirjena področja, katerih osušitev bi močno izboljšala pogoje za lokalni gospodarski razvoj.

Vse te naloge pa bo mogoče reševati postopoma s sodelovanjem vseh interesentov in ob podpori ljudske oblasti.

PISATELJ FRAN MILČINSKI O KAMNIKU

Ivan Zika

Pisatelj Fran Milčinski je v poletju 1930 in 1931 letoval z družino v Kamniku na gradu Zapricah. Rad se je sprehajal po bližnji in daljni kamniški okolici, pri tem pa s svojim kritičnim očesom opazil marsikaj, kar je kasneje porabil za svoje duhovite podlistke v »Jutru«. Pa tudi dnevno časopisje je slovitemu humoristu dajalo dovolj gradiva za njegove dobrodušne in nikoli žaljive pripombe.

Kamnik je leta 1930 bučno propagiral razvoj tujskega prometa. Dnevni časopisi so takrat razširili informativno službo na podeželje in beležili najneznatnejše dogodke iz lokalnih kronik. Gradnjo kopališča, gradnjo ceste v Kamniško Bistrico, akcijo za gradnjo ceste v Luče in vse gospodarske ukrepe v Kamniku so obravnavali skozi prizmo tujskega prometa. Za vsako kritično pripombo, za najmanjšim predlogom je grozeče vstajalo vprašanje: Kaj bodo rekli tujci? Kaj si bodo mislili o nas letoviščarji?

Vsa ta pretiravanja skrbi za letoviščarske goste in mnogi dogodki iz dnevne kronike se zrcalijo v treh podlistkih, ki jih je »letoviščar« Fran Milčinski v poletju 1931 poslal iz Kamnika v dnevnik »Jutro« pod svojim priljubljenim psevdonimom Fr. Ž. (Fridolin Žolna). Nikjer pa naravnost ne omenja Kamnika in tudi pri osebah, dogodkih in predmetih prizanesljivo uporablja zamenjave ali podobne izraze (za kamniški vlak namesto takrat udomačenega naziva »leteči kamničan« — hudournik, ljudsko igro »Rokovnjače« zamenja z »Legionarji«, opazovanje sonca z luno, župno cerkev s samostanom itd.). Iz opomb pa je razvidno, na katere dogodke iz kamniške kronike je pisatelj usmeril ost svojega duhovitega humorja. Razvidno je, da si je zabeležil nekajotic tudi že prejšnje leto, vendar iz leta 1930 ni nobenega podlistka o Kamniku. Le ob vseslovenskem gasilskem kongresu v Ljubljani v avgustu 1930 je napisal humoresko Butalski gasilci (Jutro, št. 178, 3. VIII. 1930). V njej je uporabil dogodek iz gasilske veselice v Nevljah. Sredi najbolj razgibanega veseljačenja je namreč nekdo pokazal na rdeči svit za bližnjim gozdom. Brez oklevanja so gasilci z veselice pohiteli z brizgalno, da se spoprimejo z ognjem, ko so pa prispeli na mesto, so presenečeni ugotovili, da izza gozda vzhaja polna luna.

IZ BELEŽNICE LETOVIŠČARJA

Fr. Ž.

(Jutro, št. 182, 9. VIII. 1931)

Zdaj je čas za to, spodobi se, pa sem postal letoviščar, tako rekoč »prometni tujec«¹ in sem upoštevan v statistiki, na zglasilnem uradu in v narodnem gospodarstvu. Pa se človeku prav zdi in pošteno, da je končno vendarle nekje upoštevan. In so domačini v tem letovišču tudi drugače silno postrežni in pozorni in naravnost požrtvovalni.

N. pr. kar se tiče praha na cesti. Tukaj ga škrope in zatirajo z jako hvalevredno vnemo in brez slehernega ozira na trud in stroške. Toda ga ne škrope in zatirajo zaradi sebe, temveč počenjajo to zgolj zaradi letoviščarjev.² Kajti so domačini pametni ljudje in preudarni in brez predsodkov. Dobro vedo, da je prah na cesti zgolj prirodni zakon in so ga vajeni in so ga uživali njih očetje in očetov očetje in so ob njem prijazno uspevali — pa zakaj ne bi bil dober še zanje! Pametni so in preudarni, toda so obzirni tudi in postrežni pa so se požrtvovalno odrekli prirodnim zakonom in rodbinskim tradicijam in škrope cesto in prah in ju škrope na ljubo in v čast letoviščarjem.

S tem je povedano vse!

Toda ni še povedano vse, nikakor ne, marveč so tukaj tudi kifeljci dvakrat tolikšni kakor v Ljubljani in so jako zgledno zapečeni in okusni in ti pek nazadnje še dva dinarja ali tri preveč vrne iz kovača. Tako vljudni niso peki drugod!

Sladoleda pa dobiš veliko porcijo za štiri dinarje, prav dobrega, v trgovini na trgu, tam, kjer prodajajo tudi galoše. Seveda nisi zavezan si omisliti galoš, ako si želiš zgolj sladoleda. Porcije pa so ogromne kakor za mlatiče.³

In letošnje kisló zelje tudi že prodajajo, s čimer se ustvarjajo nedogledni kulinarčni horizonti.

Zraka ima vsak tujec na prosto razpolago, kolikor se mu ga ljubi, in se vsak dan vsakemu tujcu dostavlja na dom, zajamčeno svež in čisto brezplačno.

Kar se tiče duševnih užitkov, stanejo tukaj »Legijonarji«⁴ v prvi vrsti le 10 dinarjev, trajajo do pol ene in še dobiš gospodinjstvo predavanje povrh u kapunjenju.⁴

Zelo je vse poceni in sem dal v perilo eno srajco, par nogavic in tri robce, pa me je pranje in likanje vseh šestih kosov stalo skupaj le štiri dinarje. Pa še sem lahko nosil srajco pet dni dalje nego v Ljubljani, toliko je zrak tukaj čistejši.

Krofi so štirioglate in narodopisno jako zanimive oblike, ne vem, ali so po vseh gostilnah taki ali sem nanje naletel le slučajno. Toda so bili zelo okusni in takisto poceni. Tako rekoč zastoj.

Oziroma je nanese, da sem jih pozabil plačati.

Vsakomur najtopleje priporočam to gostilno. Da, in sploh vse letovišče! Vlaku pa pravijo »hudournik«, toda je beseda očitno pretirana.⁶

*

Gospod župan je jako vljuden in postrežen gospod. Dejal sem mu: »Gospod župan, Vaša природа je vsenaokrog jako prvovrstna! Kakor rojena je za природo! Dovolite, da Vam čestitam!«⁶

»Prosim,« je odgovoril, »tujim gostom na ljubo vse radi storimo, kar je v naših skromnih močeh.«

»V ozadju,« sem dejal, »veličastne te planine, jako so posrečene! Večni sneg in led razkošno jim pokrivata častitljive glave in učinkujeta nadvse osvežujoče.«

»O,« je rekel gospod župan, »torej ste zadovoljni s planinami? Ali so dobro postavljene, v redu in v pravi perspektivi, in ali so dovolj visoke? Ako niso, morebiti bi mojster Plečnik... in bi občinski svet sigurno drage volje...«

Presenetljiva ta požrtvovalnost mi je dala pogum in sem nadaljeval: »In kamor se ozre oko, povsod te vabi klopica, da lahko posadiš nanjo od prelestnih krasot utrujene hlače! Nobeni se nerad ne zameriš — najprimitivnejša kulturnost zahteva, da hvaležno sedeš na vsako, ki te vabi, in nobeni ne daš nevljudne košarice.«

»O,« se je skrbno pobrigal gospod župan, »pa ne, da ste si koderkoli ožulili karkoli na naših klopeh? Ali Vam morebiti postrežem z obližem?«

Pa sem mu naravnost in odkrito povedal: od preobilne vljudnosti da so se mi pregulile hlače in skoznje sije beli dan, kakor pravi pesem.

In se je zgodilo: nisem se mogel ubraniti in mi je gospod župan iz lastne garderobe naklonil hlače in so očitno boljšega rodu kakor moje rajnike.

Ne, v tem letovišču ne odirajo tujcev! Nego nasprotno, še oblačijo jih! Taki so!

Pa imajo tudi luno tukaj, da jo tujec lahko gledaš na daljnogled,⁷ in imajo daljnogled tudi, in ne stane gledanje čisto nič in vem, če bi izrazil željo, kos lune da bi si rad vzel za spomin, ne bi ti je odrekli, kajti so neverjetno postrežni. Toda nisem zahteval lune, seveda ne — tako umazan nisem, jaz ne!

*

Neprevidno je bilo, da sem priporočil ono gostilno s štirioglatimi krofi, da, in sploh vse letovišče.

Kajti dan za dnem narašča število letoviščarjev. Najlepše pa je letovišče, dokler ni letoviščarjev. Na to sem bil čisto pozabil. Zadovoljen sem, da vsaj hlače še nisem dal v časopis in izredne prijaznosti gospoda župana. Bojim se, sicer bi bil gospod župan že brez hlač. Toliko jih je kakor kobilic!⁸ Krofi se bodo sigurno podražili in sladoleđ in perilo in zrak. Kifeljci bodo manjši! »Hudournik« pa bo počil od napuha!

Nujna je potreba, da pridejo v novine drugačne vesti. Oziroma v vesti da pride drugačen duh, takšen da ne bo semkaj vabil.

N. pr. so otvorili novo kopališče⁹ in ni nikaka umetnost, hvaliti ga. Toda hvalil ga ne bom, nego grajal. Rekel bom, zakaj ni bilo otvoreno že lani. Ali pa bom rekel: Čemu letoviščarjem sploh kopališče? Mar naj je kopališče migljaj, migljaj z batino, kaj? — da smo umazani?

To reč si bom še premislil.

OPOMBE:

¹ »Tujskoprometno društvo« v Kamniku, predhodnik sedanjega Turističnega društva. Predsednik je bil okrajni načelnik dr. Fran Ogrin (od ustanovitve 1929 do septembra 1931).

² O prahu na kamniških ulicah in o predlogu za tlakovanje mesta so pisali vsi časopisi v juliju 1931.

³ Mišljena je trgovina Grašek na Glavnem trgu, zdaj glavna zaloga tobaka, Titov trg števil. 14. Prodajali so razne predmete, delikatese, pa tudi sladoleđ in slaščice, doma izdelane ali dobavljene iz Ljubljane od Zalaznika. V Kamniku takrat ni bilo nobene slaščičarne.

⁴ V dvorani Kamniškega doma, kjer je bilo prostora za 300 gledalcev, so 1. 8. 1931 uprizorili ljudsko igro »Rokovnjači« v korist športnemu klubu. Da bi bila prirediteljev oproščena 20% takse na vstopnino, je bila uprizoritev v okviru Tujskoprometnega društva, ki so ga oprostili vseh taks, predsednik dr. Ogrin pa je uvodoma predaval o športu in tujskem prometu.

⁵ »Leteči Kamničan« — želje prebivalstva ob kamniški železniški progi (Slovenec, 14. 5. 1931). Polževa dirka kamniškega vlaka (Jugoslovan, 22. VII. 1931).

⁶ Tu sta mišljena župan Fran Kratnar (župan od 1927 do 1936) in okrajni načelnik dr. Fran Ogrin, predsednik Tujskoprometnega društva, ki je v ljubljanskih časopisih napisal večino propagandnih člankov o Kamniku. Naš humoristični pisatelj si je duhovito izposodil nekatere stavke iz teh člankov: Kamnik je z okolico kakor ustvarjen za letovišče (Jugoslovan, 23. 5. 1931), Kakor pa je narava v Kamniku in okolici tja do nebotičnih Alp krasna in nadvse zanimiva, vendar današnjemu letoviščarju ne bi zadostovala, da bi mu nudila trajno zadovoljivo ugodje... (Slovenec, 31. VI. 1931), Po drevoredih in sprehajališčih te v a b i j o na novo postavljene klopce, da se v prijetni senci ustaviš in odpočiješ (Jugoslovan, 12. VII. 1930), Postavljene klopce in mizice pa v a b i j o na odpočitek in prijetno razmišljanje (Slovenec, 1. VIII. 1930).

⁷ Šef davčne uprave v Kamniku Ivan Tomc, znani astronom, je imel na Zalah, nad predorom, vzhodno od osmerokotne stavbe svoj observatorij z največjim daljnogledom v Sloveniji. Opazoval je več desetletij sončne pege in pisal v strokovnih listih razprave o svojih izsledkih.

⁸ Namreč letoviščarjev.

⁹ Kopališče v Kamniku je bilo slovesno odprto 12. VII. 1931.

DELAVSKA KNJIŽNICA
KAMNIK

ZASTRAN RAZSTAVE MEST

(DOPIS Z LETOVIŠČA)

Fr. Ž.

(Jutro, št. 205, 6. IX. 1931)

Prosim, jaz nisem siten, nikakor ne. Ampak nekaterniki so šalobarde. Zmeraj so v kakršnikoli odborih, stikajo glave in si iznišljajo neumnosti. Verjameš jim jih, pa so preneumne in se potem jeziš, da si jih verjel.

Na kuluk bi jih nagnal najrajši — ne vem, ali tukajle v temle mestu ne poznajo kuluka? Na kuluk z njimi, pa bo mir!

Na primer je v Ljubljani čisto drugače. V ljubljanskem Tivoliju se zbirajo vsak dan gostje, imajo takisto jako podkovane jezike, toda jih ne zlorablajo, nego od zore do mraka kuluk kvartajo; pa so koristno in hvalevredno zaposleni in nimajo ne časa ne volje za neumnosti kakor nekatere šalobarde tukaj.

Ali pa so drugi v Ljubljani: osem trdih ur na dan gledajo z žulji na očeh, kako iz starega mostu pri frančiškanih poganjata dva mlada in spremljajo delo z izpodbudnimi opazkami. Ne ovirajo pa dela nikakor ne, nego je tudi ta kuluk jako hvalevreden in mislim, ogromno število kuluk-gledalcev ne bo ostalo brez koristnih posledic. Mislim, prej ali slej se bo pokazala nujna potreba, ako ne zaradi pešcev, pa vsaj zaradi kulukarjev gledalcev, in bo pognal stari frančiškanski most še tretjega mladega! In kdo ve, nekaj jako krasnega bi bilo in presenetilo bi ves svet, če bi še mladi mostiči poganjali naprej, da bi jih bilo devet in bi bil potem stari most oproščen slehernega davka in še bi lahko šel devetemu kakšen general za botra.¹

Takšni so ljubljanski kulukarji, takšne so njih koristi in zasluge, in bi lahko tukajšnjim šalobardam služili za zgled! So me tukajšnje šalobarde zadnjič ustavile, eden me je zgrabil za gumb in me vprašal, ali sem že v odboru; na velesejmu da bodo razstavljena naša mesta, njih znamenitosti in starine, in da bi se med staro ropotijo nemara še jaz dobro podal — zvečer da bo seja!²

Drugi me je potegnil za rokav, ali sem si že ogledal pročelje tukajšnjega samostana: velezanimivo da je in ga bodo morebiti prenesli v razstavo. Na vrhu da stoje trije očaki iz kamna, prvi dviga prst kvišku in nos, drugi obrača dlani od sebe in taji, tretji pa ima roke prekrizane na prsih in glava mu kloni povešena in polna priznanja in kesanja — sijajno — da je!³

So imeli šalobarde še enega s seboj, pomenljivo je pokimal z glavo in dejal, da se taka reč doma med njegovimi paglavci nikdar ne konča brez boksa.

Mudilo se jim je na nasprotno stran, mene pa starine in narodopisje in taka reč vedno zanimajo, radoveden sem bil in sem šel gledat pročelje. Pa sem se strahovito jezil, kajti so bile one besede zopet sama gola neumnost in ni bilo ne duha ne sluha o kakem boksu in sploh nikakšnega ne duha, niti niso častiti očaki nikakki paglavci, marveč se jako dostojno vedejo na pročelju, čisto drugače kakor oni odborniki, ki

niso odborniki, temveč so, žalibog, šalobarde in zgolj ovira resnemu delu, prizadevanju in zaslugam.

Bojim se, da v rokah takih šalobard tudi razstavi ne bo poslano z rožicami.

Štel sem za dolžnost in se udeležil seje, da jim povem svoje misli. Dejal sem, da se mi zdi, za razstavo da je sedaj prekasno. Razstava da bi morala biti nekaj let poprej: recimo dve sto let, tri sto let, ko je tukajšnje mesto še kaj imelo, da razstavi. Zdaj nima ničesar! Recimo, sem dejal, narodna pesem pripoveduje, da so bile njega dni tukajšnjim meščanom jako priljubljene žepne ure, imenovane »zokure«, in pravi pesem, da so bile iz repe.

»Po placu špancira gospod in gospa,
iz repe pa imata zokure oba.«⁴

»Sedaj je ne najdeš,« sem dejal, »starodavne zokure iz repe ne v najuglednejšem meščanskem žepu in,« sem dejal, »ko sem jo iskal po meščanskih žepih, skoraj bi bil našel policaja notri in ričet, ne pa one ‚zokure‘ iz repe.«

Gospode odbornike so bridki ti očitki grizli v nos in grlo in oglašala se jim je vest z mrmranjem in kašljem.

Jaz pa sem dejal, da žalibog tudi o tukajšnjih starodavnih utrdbah ni več sledu. Le v narodni pesmi da se hrani še spomin na obzidje, ki da so ga gradili meščani iz samega trnja, »zato, da berači po plac' ne leté«.

»O,« sem dejal, »če bi se bili svojčas potrudili vaši predniki, ki so imeli, kakor takisto poje pesem, gumbe okrašene s koruznim močnikom, ako bi bili, pravim z enako brigo, s kakršno, recimo, one zaničevane ljubljanske srajce vzdržujejo rimski zid, imenovan Mirje, posvečali tudi svojemu trnjevem »cvingerju«, na kolikšnem konju bi bili sedaj na tejle razstavi,« strmel bi svet in sejem in vesoljna jesen na sejmu!

»Ali pa oni železni obroč v cerkveni ograji,« sem dejal, »kamor so čolnarji njega dni zatikali svojih čolnov kavlje, kje je ta obroč,« sem dejal, »in kje so čolni in kje so čolnarji? In vas vprašam, kam ste zapravili sploh vse jezero, ki je v pravadnih časih pokrivalo to dolino?«⁵

Ni ga, ne lasu ni več jezera, Bog ve, kdaj in kam ste ga zapravili vi in vaši predniki in bog ve, katera zbirka v tujini se sedaj ponaša z jezerom in čolnarji in čolni in železnim obročem in sploh!

»In bojeviti vitezi in uporne nune,« sem dejal, »če bi se jim bila ob pravem času posvetila pozornost in nega in potrebna postavka v proračunu in bi se bili nagačili ali balzamirali ali vsaj kakorkoli presušili in prekadili — kakšni biseri in zvezde bi bili sedaj na velesejemski razstavi!

Sedaj je prekasna plat zvona in toča je zamujena!

»34 jako sijajnih letnic,« sem dejal, »naševa zgolj Valvasor o temle tukajšnjem mestu, pomembnih letnic in polnih zgodovinske resnice. Kje so, vprašam, sedaj te letnice? Kako ponosno bi bilo nanje to mesto, če bi jih še imelo in bi bile sedaj razstavljene!«

»Včasih je,« sem dejal, »v temle mestu cvetela domača obrt, iz starih krp so delali nove copate. Mar ste,« sem vprašal, »tudi one dragocene zgodovinske številke predelali v copate?«

To moje vprašanje ni bilo brej osti in fine ironije; čutil sem, kes in mrmranje in kašelj so naraščali.

Pa sem gospodi zabrusil v lice, tu da ne pomagata mrmranje in kašelj, nego zgolj odkrito priznanje. Povedo naj, kje da imajo one letnice! Venkaj z njimi! Na

primer letnico 1600, kar na dan z njo! Zelo znamenita je in dragocena in ji je posvečen v Valvasorju dolg odstavek na jako trpežnem papirju. Namreč tega leta je bil grof Lamberg lastnoročno naklonil mestnemu beriču klofuto, takrat imenovano »žlafnico«, ki ni bila slabega rodu in ni ostala brez zgodovinskih posledic.⁶ »Kje je,« sem dejal, »sedaj spravljena ta »žlafnica« in kje je oni arhiv, ki jo hrani? Ali pa se je zgodilo in jo je kdorkoli kratkomalo sunil in pobasal, kaj? In kdo je bil tisti rokomavh?«

Tedaj je vest priklopela do vrhunca in krik in škripanje z zobmi. In je prišla žlafnica na dan — ali sta bili celo dve?

Pač res — silna je moč besede in lahko je ponosen, kdor ji je kos!

Toda iz odbora sem izstopil isti hip, ko sem se znašel na cesti.

OPOMBE:

¹ Družine z 9 otroki so bile oproščene zemljiškega davka.

² V začetku septembra 1931 je bila v Ljubljani v okviru jesenskega velesejma razstava slovenskih mest. Kamniški občinski odbor je za to razstavo dal izdelati znani relief mesta Kamnika, ki stoji zdaj v avli prvega nadstropja zgradbe občinskega ljudskega odbora. Izdelal ga je kmet Ivan Selan iz Suhadol, sedaj priznani kartograf, kateremu je bilo to prvo večje delo, ki mu je prineslo mnogo priznanja in naročil. Mimo reliefa, ki je vzbudil veliko zanimanje, je Kamnik razstavil velik del starin iz Sadnikarjevega muzeja. Poročilo v Slovenskem narodu navaja: Najbolj se je odrezal Kamnik. Ves dan je bilo v kamniški koji toliko ljudi, da mnogi niso prišli niti na vrsto, da bi si ogledali tako privlačne zanimivosti — bila je strahovita gneča. Kamnik je pač nakopičil toliko redkih zgodovinskih predmetov kot nobeno drugo mesto in jih je tudi prav srečno razstavil, da so prišli do veljave.

³ Na pročelju župne cerkve v Kamniku je pet kipov.

⁴ Glej zabavljico o kamniških purgarjih (verzji 27—28, 31, 7—8).

⁵ Valvasor poroča, da je jezero odteklo, ko se je nekoč utrgal oblak in da so bili še malo pred njim na obzidju Malega gradu vidni kavljji, kamor so čolnarji privezovali čolne.

⁶ Kamničani mu niso dovolili prevažati tovorov skozi mesto.

NEUMNOSTI IZ KURJE POLJANE

Fr. Z.

(*Jutro, št. 223, 27. septembra 1931*)

Vem, da ni prav, ko pišem same neumnosti, in vem, kako občutno s tem pisanjem škodujem svojemu ugledu tako med živimi kakor po smrti in da mi zlasti zgodovina slovenskega slovstva nikdar ne bo odpustila teh neumnosti in takega pisanja.

Toda sem značaj in značaj se rajši odreče zgodovini slovenskega slovstva in ugledu med živimi in ugledu med mrliči, nego bi se figa-mož klaverno odrekel neumnosti. To ne bi bilo pošteno.

Torej prišel je čas letovanja, vse letuje, tu ali tam, tako ali tako. Nekaterim so poglavitna reč noge, da jih pošljejo na letovanje: ali z žreblji okovane v bistre skale in kamine in kuloarje in police in prepade, polne svežega zraka ali pa brez žrebljev temeljito podkowane z revmatizmom in tako rečjo v toplice, radioaktivne kakor tisoč petelinov in z jako učinkovitimi reklamami — ne vem, katero teh letovanj je nogam bolj prijetno. Drugi privoščijo oddih drugemu delu telesa, n. pr. želodcu ali živcem, ali ženi ali otrokom ali za 28 dinarjev na dan žepu in gospodarski krizi. Ali pa je fotografska kamera tista, ki gre letovat, ali kolo ali toalete ali karkoli.

Mene pa svinčnik in beležnica silita na letovanje in grem z njima jaz, da narekujem, svinčnik piše, beležnica pa je iz jako potrpežljivega papirja. Tako potujemo, gledamo in poslušamo, pa beležimo in zbiramo one neumnosti, ki si ž njimi žalibog zapravljam ugled med živimi in med mrliči in nimam drugega opravičila, nego da je to notranji nagon in sveti plamen — Bog se nas usmili! —

Pa je zadnjič nanese, da je nas tri, svinčnik, beležnico in mene, pot pripeljala v Kurjo Poljano.

Kurja Poljana je jako znamenita, kajti vozi do tjakaj železnica. Komur se mudi, gre rajši peš. Odlikuje se železniška proga po jako bujni rasti trave, komaj da se tračnice ločijo izmed zelenja. Pravili so, da železnica vsako leto oddaja košnjo na progi potom javne dražbe, kar ji utegne vreči lep kos denarja. In so pravili, da ustavi železnica za one dni promet, kadar na progi seno kose, suše in spravljajo.¹

Nam trem se je mudilo in smo šli peš. Pa nas je tik pred Kurjo Poljano pripeljal naš ekspresni podplat mimo njive, kjer je bila posejana ajda. Pa so bili tudi to pot kakor vedno o pravem času na licu mesta vrli ognjegasci in so neutrudno in jako uspešno škropili ajdo in se jim je nova brizgalna izborna obnesla. Načelnik jim je bil jako zgovoren gospod in mi je povedal, da požara niso imeli v Kurji Poljani že tri leta nobenega. Vzdihnul je in dejal, da se pač nikomur ne izplača požar, kajti nihče da ni zavarovan. Mežiknil je z enim očesom in dostavil, da tudi ljudje bolj pazijo na ogenj, ko nihče ni zavarovan.² Spoznal je, da sem tujec. Za tujce imajo v Kurji Poljani vedno pripravljenih par šal, da jih z njimi pogoste. Pa je dejal —

hribovcem naokoli da precej nagaja suša; pomagati da si skušajo s procesijami. V Kurji Poljani pa da, hvala Bogu, izhajajo brez procesij, odkar imajo vodovod.

Mežiknil je in še se je pobahal z vodo iz vodovoda, kako zdrava da je: kdor jo dolgo pije dolgo da živi!

Kadar je mežiknil, je bilo znamenje, da je povedal dovtip in da se lahko zasmejim.

Dasi je bil dovtip že precej star in oguljen, sem se vendarle, upoštevajoč dobro voljo, poslužil prijaznega govorjenja in sem se gromko zasmel.

Ta vljudnost je dobro dela gospodu načelniku, dobrohotno me je potrepjal po rami, namignil je z glavo proti gorenjskim planinam, ki so gledale iznad domačih gričev in je dejal: »Tamle imajo vsak dan trikrat dež, pa ga iz ozirov na tujski promet taje.«³ In je z očesom zopet dal znamenje, da se lahko smejem.

S tem je bil izčrpan njegov spored: dejal je, da so ajdo opravili in sedaj da gredo gasit repo.

V Kurji Poljani goje še marsikako značilno znamenitost, ki je vredna svinčnika in beležnice.

V dolini nad Kurjo Poljano, ondi, kjer so zajeli vodovod,⁴ izvira studenec — prečudno ima lastnost, toda jo prikrivajo svetu, ker bi jim vzela kredit. Imenovani studenec ima namreč alkohol v sebi! En odstotek alkohola! Da bi kar naravnost ta studenec prekuhaval v žganje, tega se kurjepoljanci še niso bili lotili. Računali so, pa jim vestni računi niso obetali gmotnega uspeha. Ne, žganja ne kuhajo iz studenca! Žganje kuhajo iz tega, iz onega, iz najrazličnejših stvari božjih, tako rekoč iz vsega vraga. Zalivajo pa ga potem iz onega studenca. Kaj ga ne bi, ko ima studenec alkohol v sebi, en odstotek pravijo, da ga ima, in se jim račun z zalivanjem dovolj dobro obnaša.

Druga znamenitost, ki jo goje v Kurji Poljani, je čevljar, ki ima ^{Pogacar} motorno kolo.⁵ Z njim se vozi po bližnji in daljni okolici in je motornemu kolesu primerno oblečen in zgleda naravnost dostojanstveno, kolikor pač more motorni kolesar zgledati dostojanstveno. O njegovih čevljih pa sem čul dvojno sodbo: v štirinajstih dneh da so se ločili podplati od kopic in je bilo oboje treba speti s sponko, da ni noga ušla iz čevlja, kdo ve kam. Tako je dejal prvi. Drugi pa je dejal: »Meni je pred desetimi meseci napravil čevlje, pa jih še nisem dal v popravilo.«

Se je prvi začudil: »Ni mogoče!«

Pa je pojasnil drugi, ne le da je mogoče, nego da je celo res: »Preozke mi je napravil, ne spravim jih na noge, pa stoji v omari!«

Tretja znamenitost je gospod poštar, ki so pravili o njem, da je v smetano padel. Toda v resnici ni bil padel v smetano, nego so bile zgolj njegove hlače bele in platnene.⁶

Vir teh znamenitosti je tekel v županovi krčmi in sta župan in njegova krčma zase znamenitost in posebnost. Nova doba in izobražene besede niso šle brez sledu mimo gospoda župana in ko ga je sodišče nekoč vprašalo zastran imovinskih razmer in glasu obdolženca Jurija Fištra, je odgovoril, da Jurij Fišter imovinskih razmer nima nobenih, njegov glas pa da je pristojen v sosednjo občino.

Enako uspešno kakor občinski pečat vihti gospod župan tudi krčmarski ključ.⁷ Pohvalili so ga žandarji, nobena druga krčma, da ne skrbi tako točno za policijsko uro in sicer brez priganjanja in krega, kar z golo kakovostjo pijače, kakršno toči ta dedec. Pohvala iz tako poklicanih ust, kakor so žandarska, mi je stopnjevala mero

spoštovanja naravnost do mere previdnosti, ko sem gospoda župana in krčmarja vprašal, kaj bi se dobilo za pod zob.

Dejal je, da prav vse razen ptičjega mleka.

Skromno sem si zaželel par mehko kuhanih jajec. Dejal je: »Tako!« In se je iz kuhinje začelo kratko prerekanje in se je gospod krčmar in župan vrnil takoj: jajec da, žalibog, ni! Jajec da nimajo in ptičjega mleka ne, drugo pa prav vse!

Oziroma da tudi jajca imajo pri hiši. Le babe da ne utegnejo. »Veste,« je povedal, »vse delo jim je prišlo na kup: »puter« medejo, perilo imajo, kruh peko, pa se jim je v to gnečo še en otrok pokakal!«

Pa smo sklenili mi trije, svinčnik, beležnica in jaz: Kurje Poljane in njenih neumnosti da imamo dovolj in smo krenili naprej.

OPOMBE:

¹ Kamniška železniška proga je bila reš bujno zaraščena s plevelom in travo v letu 1930. Toda že v oktobru je bila vsa proga očiščena. Pisateljjeva beležka je torej iz prejšnjega leta (Jugoslovan, 23. X. 1930).

² Pisec teh opomb je skupaj s pisateljem Milčinskim sam opazoval, ko so kamniški gasilci pod vodstvom poveljnika Ernesta Skofa (1877—1948), sodavičarja in posestnika hiše, ki je stala na mestu sedanje lužinice — tovarne usnja, preizkušali novo brizgalno s tem, da so v suši škropili Skofov, Lotričev in Vivodov vrt. Cevi so priključili kar na vodovodno napeljavo. Izjava gasilskega poveljnika o požarih in vodovodu je verodostojna. Pisatelj je imel beležnico v rokah in si je poveljnikove besede takoj zapisal.

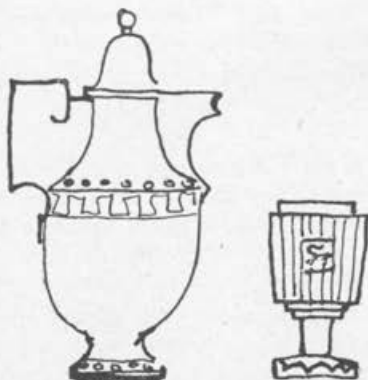
³ Na seji Tujskoprometnega društva so dopisnikoma časopisov (to sta bila vodja tiskarne Slatnar Rajko Kos — za Jutro in Slovenski narod, stud. phil. Ivan Zika — za Slovenca in Jugoslavana), ki sta bila tudi odbornika društva, priporočili, naj ne pišeta o deževju in nevihtah v Kamniku, češ da bi to odvracalo letoviščarje in izletnike.

⁴ Zajetje kamniškega vodovoda je bilo v Stranjah.

⁵ Znani kamniški čevljar si je takrat omislil star avtomobil.

⁶ Poštarji so dobili službene platnene hlače.

⁷ Sicer je bilo takrat v kamniški okolici več krčmarjev županov, vendar se humoristove anekdote ne nanašajo na določeno osebo, ampak so splošne kakor tudi zgodba o čevljih. Veliki humorist je v svojih časopisnih podlistkih verno posnemal takratni časopisni jezik, ki je bil pogosto hudo navzkriž s slovnico in poln izposojenk iz srbohrvaščine. S pretiravanjem in pogostnim uporabljanjem nekaterih izrazov sta ost njegovega humorja in sočnost stila še posebej prišla do izraza.

ZABAVLJICE O KAMNIŠKIH PURGARJIH

Zbral Ivan Zika

KAMNIŠKI PURGARJI

*Pisana Loka, črn je Kranj,
z močnikom Kamnik je ves ocmokan.
Bejži Ljubljana, Gradec se skrivj,
Dunaj tud' Kamniku gliha nič ni.*

- 5 *Kamniško mesto šance 'ma h'de,
za štuke imajo stare metle.
Cvinger ringmauer s trnjem građe,
Zato da berači po plac ne lete.*

- Kamniške dekleta se lahko može,
10 krave iz teletom za doto dobe.
V Kamnik' imajo en strgan svinjak,
berače zapirajo notri večkrat.*

- V Kamnik' imajo štacune nove,
notri prodajajo stare metle.
15 Kamniški purgar po placu leti
iz ta velkim trebuhom k' en mernik drži.*

- Kamniški purgar je lahko bogat
ma tri sto beračov, še sam gre peklat.
Kamniški purgar na prašiču sedi,
20 šetine mu ruje, cigaro kadi.*

- Kamniško mesto je grozno lepo
Skrici po lojterc na rotovž gredo.
Kamniški purgarji so vsi bosj,
Sam rihtar po placu v coklah leti.
25 Sovražnika bati v Kamnik' se ni,
en purgar prav lačen na vahti stoji.
Po placu špancirata purgarja dva,
iz repe imata zokure oba.*

- In eden popraša: »Kaj kosla sta v'dva,
30 Al' kašo, al' močnik, al' tud' kaj mesa?«
»Kosila oba sva en pisel mesa!«
Obema na suknji se močnik pozna.*

- Dva žlahtna gospoda hod'ta po plac',
Obema pa mahajo srajce iz hlač.
35 En paver ju sreča, pozdravi tako:
»Kedaj pa plačala mi bosta proso?«*

- En purgar prav šepast na pragu stoji,
Iz fajfe bezgove suh bukov'c kadi,
Več žlahtnih gospodov je šlo žabe lovit,
40 Da mogli za močnik so moke kupit.*

*Tud' rihtar jih prosi: »Naj grem še jaz z vam!
Verjamete žiher, da žabe poznam!« —
En purger po placu cigaro kadi,
Za njim pa orehovo listje smrdi.*

- 45 Tam kamniške frajle gredo na špancir,
Po gvantu pa pajčne imajo za cir.
Kamniške frave v Podgorje gredo,
In kislega mleka za en krajcar snedo.*

- Fatnje iz Kamnika nimajo slamnika,
50 Sam rihtarjev sin ga ima iz pasjih kocin.
Se kamniški fantje vsi skupaj zbero,
Vina za en frakeljc za malco spijo.*

- Se kamniški fantje vsi skupaj zbero,
Na rotovž' za močnik neslan se stepo;
55 En purgar je žlico u močnik vtaknil,
Tako j ga je rihtar v trebuh bacnil.*

- Pa enkrat je purgarjem teklo trdo,
Ne d'narja ne moke za močnik ni b'lo;
Na placi policaj dva berača dobi,
60 Z velikim veseljem na rotovž podi.*

*So vzeli beračem ves cokompok,
En purgar pristavil za močnik je krop,
Ko bilo pa treba je močnik solit,
Neslan'ga so morali djati hladit.*

65 En'ga purgarja frava je soli šla iskat,
Nazadnje spodil' so jo špeha peklat,
En purgar je lačen vroč močnik zajel,
In drug mu je žlico iz roke uzel.

»Počakaj, o goltnež, da se pohladi,
70 Saj vidiš, da iz kanclije še rihtarja ni!«
To purgarja zdraži, si plune v roke
In z močnikom drugim okida glave.

Se ravfanje vname, da konca ni b'lo,
Po placu je močenka b'lo vse drčno;
75 Z motikam' so morali drsat' ga vsi,
Po hlačah lizal' so dol' jim ga psi.

So frave t'ko prale vsak' svoj'ga moža,
Da šajspoh zagostil se je od soka,
In kamniške frave so rekle tako:
80 »Sam Bog nas obvari pred tako vojsko!«

Pedentar polizal je rihtarja lon'c,
Pa v močniku čika dobil je en kon'c;
Po forštat pritekkel eden je bos,
V Stranjah prifehtal je kruha en kos.

85 Ga v močnik razdrobil, ki redek je bil,
Sam bil je od moke skoro mal' siv.
En purgar prav nobel pa kofe je pil,
Muštace rujave prav moško je vil.

On cajtenge bere in pravi tako,
90 Da letos bo zopet za močnik hudo:
Tam doli na Turškem je letos suho,
Podgorci na upanje več ne dajo.

Sam rihtar ga vpraša: »Kje turški je krej,
Al' to je kaj daleč od Palovč naprej?«
95 »Al' nisi študiral, da tega ne veš?
Glavo imaš nerobe, da tako poveš?«

»Sem dolgo študiral, kaj misliš, ni špas,
Sem osem let hodil v prvi bil klas!«
En'ga žlahtnega purgarja vsčipnil je rak,
100 Kako bi ga štrafal', jo tuhtajo, spak.

- En purgar se melda in pravi tako,
Da vrgli naj bi ga v globoko vodo —
Se žlahtni gospodje vsi skupaj zbero,
In raka v paradi na šajspoh neso.*
- 105 *Za frajmana izvoljen en purgar je mlad,
Ki moral je raka v šajspoh zagnat.
Cez šance prilezel en polž je enkrat,
Je vahtarja vstrašu, je mislu dej' gad.*
- 110 *Na rotovž priteče in s strahom pove:
'Ena čudna zverina čez šance not gre!
Ko rihtarja vgloda, se je vstrašil tako,
Da koj mu je nekaj v hlače ušlo.*

O P O M B E:

Manj znani germanizmi:

Vrsta 5 šance: die Schanze — okop, nasip

6 štuk: das Stück — top

7 cvinger: der Zwingler — ograda; die Ringmauer — obzidje

22 rotovž: das Rathaus — mestna hiša, stala je na trgu, kjer je zdaj vodnjak

28 zokura: die Sackuhr — žepna ura

31 en pisel: ein bissel — malo

47 frava: die Frau — gospa

61 cokompok: mit Sack und Pack — z vsem premoženjem

78 šajspoh — domače ime za prekop Mlinščice, ki teče skozi Kamnik

81 pedentar: der Bedienter — strežnik

82 forštat: die Vorstadt — predmestje

105 frajman: der freie Mann — tu v pomenu prostovoljec

Zabavljica o kamniških purgarjih je bila v prejšnjem stoletju zelo znana, danes pa je niti v Kamniku skoro nihče ne pozna. Nastala je brez dvoma v kamniški okolici — v Podgorju in Stranjah, ko je bilo mesto obdano z zidovjem — cvingarjem, ki so ga čuvali čuvaji — vahtarji in je imelo svojega sodnika — rihtarja. Ponosni meščani — purgarji bi na zunaj še vedno radi veljali za ugledne in bogate, čeprav so obubožali in jim je bila glavna jed koruzni močnik, jed siromakov.

Zabavljica je zapisana v Štrekljevi Zbirki slovenskih narodnih pesmi VI. del stran 690 pod 8558, verzi 9—25 in 105—112, pa so vzeti iz zbirke neznanega zapisovalca, ki jo je hranila šivilja Helena Pogačnik iz Kamnika (umrla 1958). Iz tega zapisa so tudi inačice v verzih 47, 50, 53, 57 in 59 iz Štrekljeve zbirke.

V Štrekljevi zbirki je k zabavljici o kamniških purgarjih dodana sledeča opomba:

8558. Neznane zapisa vca iz Domžal. — Iz zbirke M. Rodeta III. št. 64. Pesem je znana že v začetku šestdesetih let. »Torbica jugoslovanske mladeži« II. 1863. str. 103 ima iz peresa Lj. Tomšiča varijanto: »Bela Ljubljana, Črn si ti Kranj, Pisana Loka, Sam Kamnik zaspan« (Novice 1878. 141 imajo »vsran«. Enako četverostičje je zapisal na Gorenjskem Oroslav Pirec), verza 3 in 4 citirajo »Novice« I. 1865, str. 335). V manj ali bolj okrnjeni obliki so zapisali to zabavljivko: J. Jurčič (neznano kje), na Gorenjskem Rad. Poznik, France Francetov in Fr. Berlec, v Tunjicah in Zejah Franč. Stele, v Motniku Gašpar Križnik, v okolici Kamnika I. Hudovernik, okrog Lemberga na Štajerskem Anton Kovačič; Janko Hacin, čegar zapis (na Trati pri Veselovem) je še najbolj podoben tukaj natisnjenemu, pripominja: »Sploh je pesem od »kamniških purgarjev« v tej okolici jako popularna, samo da malokdo ve več od začetnih verzov in morda še kakoga odlomka.«

O Kamniku in okoliških vaseh so krožile še druge zabavljice. Nekaj jih ponatiskujemo iz Strekljeve zbirke.

KDO SO PA TO?

*Kdo, kdo, kdo so pa to?
Kdo, kdo? Tunčanj' so to!
Tunčana vsak pozna,
Hruško v rokah ima.
Kdo, kdo, kdo pa so to?
Kdo, kdo? Tunčanj' so to!*

*Stranjana pa vsak pozna,
Coklje v rokah ima.*

*Podgorca pa vsak pozna,
lečo v rokah ima.*

*Mekinčana vsak pozna,
Spago za pas ima.*

*Mlačana pa vsak pozna,
Pisker v rokah ima.*

*Gožžana pa vsak pozna,
Volno v rokah ima.
Šentjurčana pa vsak pozna,
Berač v rokah ima.*

(8543, str. 686. Pesem je iz Tunjic. Zapisal M. Rode. Kakor 1—6 se pojo tudi ostala dvostišja.)

TUNČANI RAJAJO

*Tunčani rajajo
K'hruške predajajo;
Tunčani plešejo
K'špingelne tresejo;
Tunčani grimajo,
K'hrušek več nimajo.*

(7733. Pesem je iz Kamnika. Zapisal Fr. Stele.)

TUNCANI RAJAJO

*Tunčani rajajo
Kumare predajajo;
Tunčani grimajo
Kumar več nimajo.*

(7734. Pesem je iz Kamniške okolice. Zapisal Fr. Stele.)

LEPA VAS KAMNIK

Lepa vas Kamnik
Kjer glihe nič ni.
Je mesto obširen,
Se greha boji:
Notri je čednost ino blago,
Gospod rihtar se pelje s svojo ženo.

Purgarji hod'jo
Po placu trije,
Vsi trije zložijo
Za 'n mernik rži:
In se štimajo: mi smo možje,
Zdaj se v Kamnik pogosto kruh je.

En ratn gospod
Pa v pragu stoji,
S slamnatim bilom
Si trebi zobe.
Sosed ga vpraša: Kis kosil, koga?
Jest sem pa kosil en piselc mesa!

Purgarji pa na rotovž gredo,
Tam se pa precej
Za 'n močnik stepo.
Ta ratn gospod je bil močno vesel,
K je bil z eno žlico pet štrukljev zajel.

Purgarji so se držali grdo,
Zato ker v skledi
Več štrukljev ni blo.
Ta ratn gospod jih pa tožiti gre,
Temu cujnastemu rihtarju od boja pove.

(8560, str. 693. Pesem je iz Cerčna. Zapisal S. Kokošar.)

V KAMN'K' IMAJO OŠTARIJO NOVO

V Kamn'k' imajo oštarijo novo,
Oj noter predajejo samo vodo.
Kotenoh, sta pršla,
Zigme najne, najne, najn,
Marš, marš,
Na Stajerskem jo 'maš!

V Kamnik' imajo štacuno novo,
Noter predajejo samo smolo.

V Kamnik' imajo en strgan svinak,
Noter zapirajo lumpe večkrat.

Po placu špancira gospod in gospa,
Iz repe pa žmata zokure oba.

V Kamnik' na Sutni se kuha podmet,
De ga bo jedu sam purgar in kmet.

An vbošček je biv, k'je en štruklec dobiv'
Prec' ga je purgar ke v trebuh becniv:

•Vz'mite mu, vz'mite mu žlico novo,
De z močnika štruklov pobirov ne bo!

Kamniški purgar je ofcet runov,
Tri maselce vovsa je zajno semlov.

Kamnčani se Francoza boje,
Za štuke prpravljajo stare metle.

(8561, str. 694. Pesem je iz Vinj na Gorenjskem. Zapisal Franc Kramar. Ima tudi napev. Pela Katarina Zupančič. Verzi 3—6 se za vsakim dvostišjem ponavljajo.)

V KAMENK PRAV LAHKO SE NEMŠK NAUČI

V Kamenk prav lahko se nemšk nauči,
Ker purgarji hod'jo po placu nagi.
Gute naht, samper, šlaht,
P' net štajeriš en marš.
Ancate, ancate,
P' net štajeriš en marš, en marš!
V Kamenk za nič ne prijezdi z vojsko,
Za šance imajo iz trnja mejo.
V Kamenk se Turka prav nič ne boje,
Za šance pa imajo ta stare metle.
V Kamenk so res prav zavber možje,
Stirje so vkup vrgli za en mernik rži.

(8563. Pesem je iz Domžal. Zapisal M. Rode, pela Iv. in Fr. Janežič. Verzi 3—6 se za vsakim dvostišjem ponovijo. Nepopolna.)

KAMENŠKA UŠ

*Kamenška uš
Je ena grda živat,
Ki ima tako debu vrat.
Je kosmata vsa
Kakor veverca,
Ne verjame vsak tega.
Kdor pa hoče uši poznat,
Ta mora v Kamenk se podat,
Tam jih vidu bo,
Ker po kovterji,
Tam po bergljah skačejo.*

(8565. Pesem je iz Kamnika. Zapisal M. Rode, povedal Ant. Tominc.)

KAMNIK, KI GA NI VEČ

Ivan Zika

Živimo v dobi nezadržanega tehničnega napredka. Staro se umika novemu in kar nam je bilo še včeraj domače in razumljivo, je danes že zgodovina.

V stalni rubriki »Kamnik, ki ga ni več,« bo Kamniški zbornik vsako leto skušal rešiti pozabe marsikatero podobo starega Kamnika.

POŠTNI VOZ JE ŠEL V POKOJ

Pošte v Domžalah, Mengšu, Radomljah in Kamniku so vsa leta dobivale pošto z vlakom, ki je prihajal v

Kamnik ob 7.52. Z železniških postaj so prevažali pošto na sedeže pošt s konjsko vprego. Tako je kamniška pošta dobila pošiljke šele ob 8.30. Ker vzame razdeljevanje pošte precej časa, so jo pismonoše začeli dostavljati naslovljencem šele po 9. uri. S kamniške pošte so odpravljali pošiljke že ob 16.30. Za zboljšanje poštne razmer v tem industrijskem področju je podjetje za PTT v Ljubljani 13. maja 1957 uvedlo prevoz pošte s poštним avtobusom, ki je odhajal iz Ljubljane ob 5.45 in prihajal v Kamnik ob 6.36. Avtobus odloži pošto najprej v Mengšu, iz Kamnika pa nadaljuje vožnjo v Stahovico, od koder se takoj vrača v Kamnik in čez Radomlje in Dol v Ljubljano. Po tej spremembi je šel v pokoj

tudi stari poštni voz, s katerim so pol stoletja prevažali poštno pošiljke iz kamniškega kolodvora do poštnega urada. Vsako leto so oddajali prevažanje pošte na licitaciji, ki sta se je po navadi udeležila samo prevoznika Jože Pavlič in Janez Repanšek. Najdalj je vozil poštni voz pred vojno, pa tudi vsa leta po osvoboditvi, Jože Pavlič (1883—1958) iz Kidričeve ulice števil. 64, skupaj dobrih 25 let. Janez Repanšek je prevažal pošto 8 let, vmes pa nekaj let tudi drugi prevozniki. Med okupacijo so jo prevažali z avtom. — Naša slika nam kaže poštni voz in voznika Pavliča na zadnji vožnji 12. maja 1957. Na sliki je prav tako vidno znamenito primitivno stranišče na kamniškem kolodvoru, edino, ki je še ostalo iz prejšnjega stoletja na kamniški železniški progi.

»POBELCIRANJA« NI VEČ

V Kamniku je občina nekoč označevala prebivalcem ukrepe in razglase po mestu in predmestju z bobnanjem. Mestni stražnik je na tak starodavni način sklical ljudi in jim glasno prebral razglas. Temu slavnemu kamniškemu

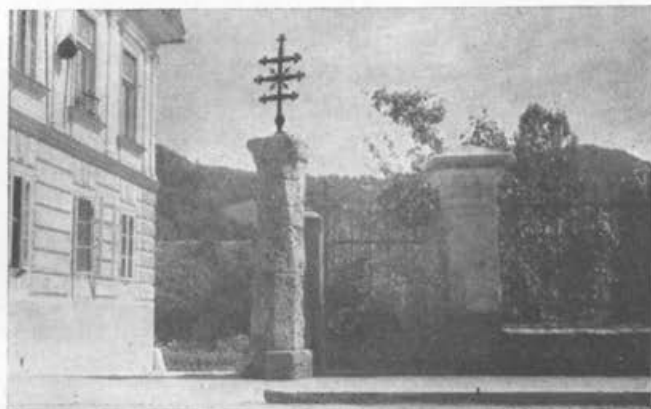
»pobelciranju« naj bi bilo konec februarja 1934. Občina je na šolskem poslopju postavila oglasno desko, kjer si je vsak občan lahko ogledal vse razglase in pozive. Vendar pa občani niso bili preveč vneti obiskovalci razglasne deske in marsikak poziv je ostal prezrt. Zato so kmalu spet privlekli iz ropotarnice mestni boben in obnovili bobnanje, ki ga je šele okupacija dokončno pokopala.

Naša slika nam kaže mestnega stražnika Franca Žagarja pri čitanju razglasa pred kavarno, ki je imela takrat vhod na hišnem vogalu. Sedanji

kavarniški lokal je bil razdeljen. V prvem delu proti trgu je bila kavarna, v drugem pa gostilna. (Beseda »pobelcirati« izhaja iz publicirati — objavljati, razglašati.

ZNAMENIT STEBER

Pred Sadnikarjevo hišo v Kidričevi ulici sega še na pločnik visok steber, ki se sestoji iz dveh delov.

Spodnji del je navpičen osmeroogelnik in ga je pok. Josip Sadnikar dobil na Duplici, zgornji 132 cm visoki steber pa je lahko zavrt osmeroogelnik z nizko štirioglasto glavo in je bil svojčas vzdian v hiši št. 13 v Parmovi ulici. Steber je bil prvotno na dvorišču Sadnikarjeve hiše, od leta 1925 pa stoji pri dvoriščnem vhodu. Gornji del je že dvakrat prelomljen. Prvič ga je kmalu po postavitvi podrl neki voznik, med okupacijo pa tovorni avtomobil. Obakrat se je kamen prelomil, lastnik pa ga je s cementom in železom spet zakrpal. Steber bodo prenesli pred bodoči kamniški muzej, ker je postal na starem mestu prometna ovira. Na glavi zgornjega dela stebra je letnica 1537. Upravičeno sodijo, da je stal kot oporni steber v eni od treh kapelic na starem kamniškem pokopališču ob cerkvi. Ko so leta 1732 odprli novo pokopališče na Žalah, so na starem ostale še tri kapelice, ki so se kasneje podrle. Meščani so kamenje raznesli, cel kup pa ga je ostalo za cerkvenim zidom še do prve svetovne vojne. Iz tega rezanega kamenja so postavili temelje za kamnito ograjo pri cerkvenem vrtu med cerkvijo in hišo števil. 25 v Kidričevi ulici, ostanek pa je odkupil Josip Sadnikar in ga porabil pri zidanju škarpe na svojem vrtu. Tako so klesani kamniti bloki iz kapelic na pokopališču danes skriti in vzdiani v raznih meščanskih hišah, v cerkveni ograji in v škarpi na Sadnikarjevem vrtu, visoki steber ob Kidričevi cesti pa še priča o kamnoseški umetnosti iz XVI. stoletja. Kamenje so takrat lomili v kamnolomu na Kratni.

SVET OKROG TOVARNE USNJA

Razgled na Kamnik se je v teku zadnjih let posebno spremenil okrog tovarne usnja. Do leta 1924 je bil ta del videti takole: med klancem in lesenim novotrškim mostom je vodila dober meter široka pot, ki so ji rekli »mrtvaška steza«. Severno od te steze je bil v smeri iz mesta proti Novemu trgu, kot je razvidno iz slike št. 1, najprej Terpinčev mlin in zraven njega usnjarna. Na mlinu je bil napis »Mlin in usnjarna« na usnjarni pa ime lastnika »Gustelj Terpinč«. Na mlinu je bila že obledela slika Matere božje. Vse zgradbe tod so spadale pod Šutno, mlin in usnjarna pa sta imela zaporedni hišni številki 57 in 58. Proti severu ob Mlinščici, ki je tekla pod usnjarno, je bila najprej mestna klavnica, zraven nje pa skedenj, last Janeza Repanška. V smeri proti Novemu trgu je bil najprej Terpinčev vrt s triokenskim kozolcem. Ob cesti sta bila vrt trgovca

Slika št. 1: Mlin ob Mlinščici in usnjarna, pred njo Juterškova hiša z dimnikom

Maksa Žargija z vrtno uto in vrt dr. Iva Šublja s štiriokenskim kozolcem, kasneje last Marije Vidic (Slika šte. 2).

Južno od »mrtvaške steze«, ki je bila omejena na obeh straneh s preprostim lesenim plotom, je bila nasproti mlina ob Mlinščici, čez katero je držal ozek most, pritlična hiša šte. 59, last Ignaca Juterška (na sliki šte. 1 hiša z dimnikom). Ob stezi naprej je bil vhod v dvorišče, kjer je bilo najprej na desni visoko poslopje, do prve svetovne vojne kolarska delavnica Franceta Stareta in hiša šte. 91, leta 1924 oboje last sodavičarja Ernesta Škofa. Med delavnico in hišo je bil še sodavičarski obrat. Ob stezi sta bila Škofov in Lotričev vrt in nato drvarnica, ob cesti s pročeljem proti Staremu gradu pa Lotričeva hiša s hišno številko 87. Tu je bila vse do okupacije gostilna. (Slika šte. 3.)

Za Juterškovo hišo in Škofovim gospodarskim poslopjem je bila z vhodom iz tesnega prehoda med sedanjo tovarniško garažo in Knafličevim gospodarskim

poslopjem hiša števil. 60 z gospodarskim poslopjem, last Valentina Gerkmanna. Z vzhodom s ceste je bila na vogalu hiša števil. 86 z gospodarskim poslopjem pod eno streho, last Marije Flere.

Slika št. 2: Na levi že dograjeni srednji del tovarniškega poslopja, v vrtu kozolec. Zraven Zargijev vrt z uto, za njo manjše poslopje — klavnica in večje — Repanškov skedenj. V Vidičevem vrtu je še kozolec. Slika je iz l. 1933

Leta 1924 je kupil Terpinčevo usnjarno Tone Knaflič. Najprej je do leta 1929 obnovil stara poslopja, potem pa je začel širiti obrtno delavnico v tovarniški obrat. Leta 1930 je odkupil Repanškov vrt in leta 1933 postavil srednji del sedanjega tovarniškega poslopja. (Slika števil. 2 je iz tega časa.) Leta 1936 je od

Slika št. 3: Pogled na tovarno v maju 1940

občine kupil klavnico, ki je stala poleg Repanškovega skedenja nasproti Cuzačkove hiše. Naslednje leto je že podaljšal poslopje, na dvorišču pa zgradil lužilne jame. Se prej je kupil Juterškovo in Gerkmannovo hišo, ki sta napravili prostor novim

garažam, v ookupljeni hiši dedičev Marije Flere pa je bilo skladišče. Razširil je tudi most čez Mlinščico, ki je bil preozek za tovorne avtomobile.

Na vrtu je zgradil ob stezi namakalne jame, ki jih je ločila od steze lesena stena na visokem betonskem podstavku. Leta 1939 je kupil od Mimi Žargi vrt in zaprto garažo ob cesti. Slika števil. 3, posneta maja 1940, nam prikazuje ta del Kamnika na pragu druge svetovne vojne. Med kostanjevim drevoredom in strugo Bistrice so v prejšnjih letih sušili zdrobljeno čreslovino iz namakalnih jam, potem pa je prostor prerasla travna ruša. Ob Bistrici je vodila bela steza. Škofov in Lotričev vrt sta imela v tem času že žičnato ograjo z betonskimi stebri.

V času okupacije so morali podreti stari mlin, v katerem so nazadnje mleli čreslovino. Po osvoboditvi je tovarna, potem ko je prešla v last skupnosti, začela graditi nove objekte. Na vrtu, ki ga je odkupila od Marije Vidic leta 1948, je zgradila sedanje skladišče kož. Odkupila je tudi Lotričevo in Škofovo hišo in na tem prostoru zgradila leta 1955 lužilnico in upravno poslopje. Kostanjev drevored je bil odstranjen pred začetkom gradnje, novo tovarniško poslopje pa je odrezalo Novi trg od direktne zveze s klancem. Podrli so tudi hišo števil. 86. Tako je ves prostor med Mlinščico in cesto zavzela tovarna usnja, ki je s svojimi visokimi zgradbami in dimnikom porušila ubrano zaokroženost tega mestnega dela.

Tovarna usnja v Kamniku l. 1958

BILI SO ZASLUŽNI

Zbral Ivan Zika

ŽIVELI SO Z NAMI. DELALI SO Z NAMI IN ZA NAS. ZDAJ JIH NI VEČ,
TODA NJIHOVO DELO BO OSTALO.

IVAN
PERČIČ

V Kamniku na Žalah je 7. novembra 1957 našel poslednje bivališče prvoborec za osvoboditev delavskega razreda Ivan Perčič. Rojen je bil 16. decembra 1905 v vasi Brvace pri Grosuplju. Izučil se je kovaške obrti, leta 1929 pa se je preselil v Francijo, kjer je delal v rudnikih in si nakopal znano ljudarsko bolezen, silikozo. Ko so hitlerjevci okupirali Francijo, je od prvega dne sodeloval v pokretu odpora, za kar je dobil od Centralnega vodstva pokreta odpora priznanje in posebno diplomu. Po zmagi nad okupatorjem je bil nekaj časa zaposlen na Združenju Jugoslovanov v Parizu, konec 1946 pa se je vrnil v domovino in se nastanil v Kamniku. Kot marljiv, izkušen in ustvarjalen človek, je bil zaposlen na bivšem kamniškem okraju kot referent za kadre in nazadnje kot poverjenik za delo, leta 1950 pa je bil imenovan za direktorja živilske industrije v Kamniku. Bolezen pa se mu je slabšala in ga prisilila, da je leta 1952 stopil v pokoj. Od takrat je počasi hiral in 5. novembra 1957 sklenil svoje življenje, kratko po letih, toda bogato po delu.

TONE
KNAFLIČ

V usnjarskih predpasnikih, kakor si je vedno želel, so delavci tovarne usnja ponesli 27. aprila 1957 na zadnje počivališče na Žalah Toneta Knafliča, ustanovitelja usnjarske industrije v Kamniku. Rojen je bil 21. aprila 1893

v Litiji v stari usnjarski družini. Kot mlad usnjarski tehnik je leta 1924 prišel v Kamnik in je iz stare Terpinčeve usnjarne sčasoma napravil velik industrijski obrat. Bil je podpornik mnogih društev. Sokolu in Solidarnosti je poklonil zemljišče za gradnjo doma. Še dobro leto po osvoboditvi je sam vodil tovarno, 15. maja 1946 pa je vsa osnovna in obratna sredstva podjetja poklonil državi.

LJUDEVIT
CIMPERMAN

Sodelavec Kamniškega zbornika, profesor Ljudevit Cimperman je umrl 30. julija 1957 v Celju v starosti 77 let, pokopan pa je bil v Kamniku

v očetovem grobu na Žalah. Rojen je bil v Robu pri Velikih Laščah. Po študiju na klasični gimnaziji v Ljubljani, je leta 1909 diplomiral na dunajski univerzi

iz latinščine in grščine, kot zaveden narodnjak pa službe ni dobil v domovini. Prvo svetovno vojno je preстал na ruski in italijanski fronti, nato pa je nastopil službo v Velikovcu na Koroškem, kjer je ostal do plebiscita 1920. Do leta 1926 je učil na II. gimnaziji v Ljubljani, kamor se je vozil z vlakom iz Kamnika. Bil je velik ljubitelj lepe pesmi in leta 1925 je bil predsednik »Lire«. Službena pot ga je zanesla v Srbijo, kjer je učil na gimnazijah v Arandjelovcu, Vranju in Užicah, od 1938 pa v Celju. Okupator ga je pregnal v Ljubljano, kjer je brez službe dočakal osvoboditev. Po povratku v Celje je do upokojitve leta 1954 služboval na I. gimnaziji. Profesor Ljudevit Čimperman je bil razgledan šolnik, z občutkom za lepoto in kulturo jezika. Klasična filologija mu je pomenila življenjsko poklicno vsebino, ki pa ni bila sama sebi namen. Svoj predmet je smiselno in z veliko ljubeznijo povezoval s kulturo materinščine in se razgledoval s pomočjo nje po drugih vedah. Kot vzgojitelj je bil dobrohotna, zlata duša, vsem pa plemenit tovariš.

PETER
BITENC

V Novem mestu, kjer je iskal zdravja, je 20. februarja 1958 umrl Peter Bitenc, prvi ravnatelj glasbene šole v Kamniku. Rojen je bil 2. marca 1903 v Ljubljani, kjer se je tudi glasbeno izobrazil. Na novo ustanovljeni glasbeni šoli v Kamniku, ki jo je vodil štiri leta, je jeseni 1952 organiziral in predaval nauk o glasbi ter vodil pouk skupinskega petja in orkestralne glasbe. Cicibani in pionirji so pod njegovim vodstvom na javnih produkcijah učencev glasbene šole izvajali več njegovih vokalnih in instrumentalnih skladb. Za prvi letnik Kamniškega zbornika je napisal prikaz dela na omenjeni glasbeni šoli v prvih treh letih.

STEFANIJA
SADNIKARJEVA

V 78. letu starosti nas je 2. aprila 1959 zapustila Štefanija Sadnikar, vdova po veter. nadzorniku Sadnikarju. Rojena je bila 8. novembra 1881 v družini narodno zavednega kamniškega poštarja Novaka. Že od rane mladosti je sodelovala pri Čitalnici in v salonskem orkestru. Ko se je leta 1903 poročila, je z zbirateljsko vnemo pomagala ustvarjati našo največjo zasebno zbirko starin. Posebno se je zanimala za vezenine in narodne noše. Z večšo roko vzorne gospodinje in občutkom za red je skrbela za zbirko, ki je z vsakim letom naraščala. Kot vdova je do zadnjega dne in še med boleznijo ljubeznivo sprejela vsako izletniško skupino, šolske ekskurzije in posameznike, ki so si hoteli ogledati njeno zbirko. Zнала je zanimivo tolmačiti izvor in značaj posameznih predmetov in jih povezovati z njihovim pomenom za našo lokalno zgodovino.

MALČI
JERMANOVA

V Kamniku so pokopali Malči Jermanovo, roj. Lazar, ženo narodnega heroja Mirka Jermana, ki je podlegla zavrtni bolezni 29. decembra 1957. Doma je bila iz Vavte vasi pri Novem mestu, kjer je bila rojena 2. avgusta 1917. Kot 17-letno dekle je prišla v tovarno »Titan« v Kamniku in se je takoj vključila v »Solidarnost«. Poročila se je z Mirkom Jermanom, ki je ob okupaciji

odšel v partizane, sama pa se je z dvema otročičkoma preselila k staršem v Vavto vas, kjer je delala kot aktivistka. Osvoboditev jo je zatekla v Bariju v Italiji. Iz Sarajeva je prišla iskat zdravja v domače kraje, toda zaman.

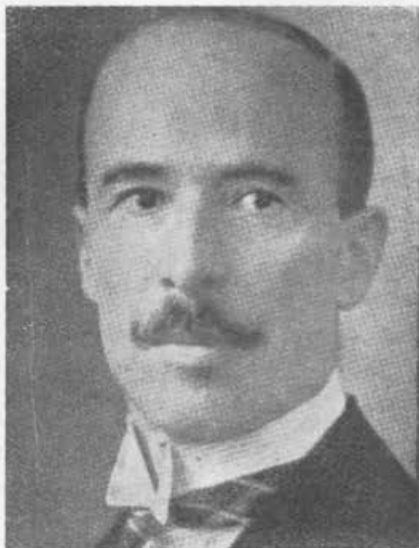
ANTON
FLERE

Po dolgi in zavrtni bolezni je umrl 13. junija 1958 Anton Flere. Rojen je bil 30. maja 1896 v Kamniku. Kot kovinar je delal v tovarni »Titan« vmes pa v letih 1924 do 1928 v Franciji. Od ustanovitve je bil član »Solidarnosti«. Druga svetovna vojna ga je zajela v Bosni, julija 1941 pa so ga odpeljali najprej v Begunje in nato v taborišče na Korosko, od koder se je vrnil junija 1942 v »Titan«. Po osvoboditvi je bil 19. avgusta 1945 izvoljen v MLO, od 25. junija

1946 do 1. decembra 1949 pa je bil predsednik Mestnega ljudskega odbora. Bil je blag in dober človek. Na položaju župana svojega rodnega mesta se je trudil, da se čimprej zarasejo rane, ki so jih zapustila štiri leta okupacije. Bolezen ga je prisilila, da se je zadnja leta življenja umaknil iz javnega življenja.

Dr. FRAN
OGRIN

V Ljubljani je umrl 6. novembra 1958 dr. Fran Ogrin. Po rodu je bil iz Stare Vrhnike, kjer je bil rojen leta 1880. Kot okrajni načelnik je leta 1923 prišel v Kamnik, kjer je ostal do svojega odhoda na novo službeno mesto v Kranj v septembru 1931. Vneto se je trudil za napredek mesta Kamnika in vsega kamniškega okraja. Na njegovo pobudo je bilo leta 1929 ustanovljeno

Tujskoprometno društvo, ki ga je vodil do odhoda iz Kamnika. Bil je pobudnik gradnje kopališča in ceste v Kamniško Bistrico, zavzemal se je za gradnjo luške ceste in sploh za vsako delo, ki je bilo v korist okraju. Sam je tudi pisal prve prospekte in informativne članke. Kamnik mu dolguje veliko zahvalo, da se je zbudil iz mrtvila povojnih let in krenil na pot napredka.

JANEZ
REPANŠEK

Prav na zaključku priprav za tiskanje letošnjega Kamniškega zbornika nas je 21. aprila v 92. letu starosti zapustil najstarejši Kamničan Janez Repanšek. Njegov rod izhaja iz Tuhinjske doline, rojen pa je bil 31. avgusta

1867 v Mengšu. Takoj po odsluženju vojaščine se je lotil prevoznitva in je skoro pol stoletja prevažal iz Ljubljane špecerijo kamniškim trgovcem. Več let je izmenoma z Jožetom Pavličem prevažal poštni voz s kolodvora.

MARIJA
NOVAKOVA

V starosti 59 let je 24. novembra 1958 umrla učiteljica klavirja Marija Novak. Konservatorij je absolvirala v Ljubljani, na meščanski šoli v Domžalah in v Kamniku pa je pred vojno poučevala petje, obenem pa tudi klavir na kamniški glasbeni šoli.

LOJZE
RODIČ

Še ne 50 let star je 7. maja 1958 umrl Lojze Rodič. Rojen je bil v Šmarjeti pri Novem mestu. Trgovine se je izučil v Novem mestu. Leta 1934 je prišel v Kamnik. Delal je kot trgovski pomočnik, kot samostojen trgovec in nazadnje kot poslovodja v vodilni trgovini podjetja Kočna. Bil je delaven član mnogih društev, največ pa se je udeleževal pri nogometnem klubu in v Planinskem društvu, kjer je bil vsa povojna leta blagajnik. Zaslužen je tudi kot pobudnik mnogih delovnih akcij pri obnovi planinskih domov.

JOŽE
ALBREHT

Rezervni mornariški oficir Jože Albreht je umrl 18. januarja 1959 v starosti 57 let. Rojen je bil v Kamniku v znani Albrehtovi družini. Vedno ga je mikala služba v mornarici in ga izvabila iz gimnazijskih klopi v mornariško podoficirsko šolo v Šibenik. Od leta 1925 do 1941 je služil pri Komandi mornarice v Zemunu, kjer je zadnje leto napredoval v oficirski čin. Zaradi šibkega zdravja je po osvoboditvi ostal v civilni službi v tovarni usnja, ki ga je uvrščala med svoje najbolj vestne uslužbence.

ŽIČNICA NA VELIKO PLANINO

Ivan Zika

Prvi projekt za gradnjo žičnice na Veliko planino je že leta 1928 zasnovala Zveza za tujski promet v Ljubljani. V oktobru 1928 je bila v Kamniku gospodarska konferenca, na kateri so obravnavali gradnjo ceste v Kamniško Bistrico. Meščanska korporacija — lastnik bistriških gozdov, se je v načelu izrekla za

Taka je bila koča SPD na Veliki planini (1555 m) po prvi svetovni vojni. Požgana je bila med okupacijo 1943.

gradnjo, posebno, ker so poudarjali, da je od te ceste odvisna projektirana žična vzpenjača na Veliko Planino.

Znani pesnik naših planin Josip Vandot, pisatelj Kekca, se takole navdušuje za gradnjo žičnice, ki naj bi imela izhodišče na Kopiščah:

Promet na vzpenjači bi bil skrajno intenziven skozi vse leto in bi ne poznal omejene sezone, ker bi bila Velika planina vse leto najprivlačnejša točka, kjer

bi se zbirali turisti in neturisti, smučarji in nesmučarji. Postala bi sloveča planinska postojanka ne samo v ozkem jugoslovanskem merilu, ampak bi uživala svetovni ugled in bi bila naša največja privlačnost. Kako bi se po takem stanju naš tujski promet dvignil z velikanskim zaletom, o tem pač ni treba govoriti, ker razsoden človek zna sam soditi. (Jutro, šte. 50, 23. II. 1929.)

Cesta v Kamniško Bistrico pa je bila šele leta 1934 dograjena do Kopsič, medtem ko je na večjo akcijo za gradnjo vzpenjače na Veliko planino bilo treba čakati do leta 1953. Gostinska zbornica okraja Ljubljana-okolica je namreč osnovala iniciativni odbor in 18. decembra 1953 je bil v Ljubljani ustanovni občni zbor gradbene zadruga »Žičnica Velika planina« z osnovnim deležem po 50.000.— din. Do takrat so že izvedli geološki pregled na terenu, določili izhodno in končno postajo žičnice ter zabeležili prijave 37 podjetij z deleži za okrog 30 milijonov v denarju in materialu. V banko so naložili prvih nekaj milijonov din. Dograditev so določili za 1. maj 1955.

Po prvem valu navdušenja pa je začela vnema za gradnjo tega važnega turističnega objekta pojemati. Novi vpisi deležev so izostali, nekatera podjetja pa so celo povlekla iz gradbenega fonda že vplačane zneske. Ostalo je še 2 milijona 600.000 din v Komunalni banki v Kamniku.

Šele lani je spet oživel zanimanje za gradnjo žičnice na Veliko planino. Ustanovljeno je bilo podjetje za gradnjo pri Občinskem ljudskem odboru Kamnik in izdelan investicijski program.

Gradnja žičnice je s tem zagotovljena. Med tremi načrti so izbrali najprimernejšega z izhodno postajo v višini 484 m v dolini Kamniške Bistrice v bližini znanega kamnoloma. Zgornja postaja bo v višini 1664 m na Njivicah, dolžina žičnice pa bo 2500 metrov. Predvidene so samo zaprte gondole, kapaciteta pa bo 400 oseb na uro.

Žičnica na Veliko planino naj bi bila po načrtu zgrajena do julija 1961, ko bomo slavili 20-letnico vstaje na kamniškem področju.

KAMNIŠKE ANEKDOTE

Zbral Ivan Zika

Kdo bo hvaležen?

Zdravnik dr. Maks Samec (rojen v Arclinu pri Vojniku 1844, umrl v Kamniku 1889) je bil kamniški župan od leta 1879. Bil je navdušen narodnjak, deželni poslanec, prevajalec iz ruščine. Kot župan je prepričal občinski odbor, da brez žrtev ni napredka. Dal je znižati zloglasni klanec med Šutno in mestom, po katerem vozniki niso mogli speljati težjega tovara brez priprege. Pri delih so morali podreti dve hiši, ki jih je občina odkupila od lastnikov. Seveda so varčni meščani godrnjali in negodovali, češ dolg bo napravil na občino. Dr. Samec je bil mož dejanj in vnet za napredek mesta, zato se na take marnje ni oziral, rekoč: »Če mi vi ne boste hvaležni, mi bo pa hvaležna živina.«

Ko je bilo delo končano in so meščani uvideli njegove koristi in ugodne posledice, so po smrti dr. Samca imenovali predor čez klanec Samčev predor.

Dve o pesniku Medvedu

Pesniku Antonu Medvedu so njegova dela pridobila širok krog častilcev in častilk. Često je prejemal pisma, ki jih je bil posebno vesel, ko je samotaril v zasavski vasi Košci pri Litiji. Ob neki priliki se je navdušila za pesnika čitateljica s krasnim, mehkim ruskim imenom: Sonja. Pošljala je na Koščo pisma, polna miline in navdušenja. Medved, ki je bil vedno idealen kavalir, si je pričel s svojo neznanko dopisovati o literaturi, življenju in drugem. Čez čas si je zaželela Sonja, ki je imela krasno, mehko in nežno pisavo, obiska na Košci. Tudi samotarski poet se je veselil njenega obiska. S psičkom je krenil proti Renkam, od koder je najbližja pot iz doline. Ko je strmel v daljavo in pričakoval prihoda neznanke, sanjave, vitke in mladostne dame, kakor si jo je bil zamislil po dobljenih pismih, mu je prišlo naproti razočaranje. Sonja je bila brdajsasta, priletna zarjavela devica, po obrazu mozoljasta in piskajočega glasu. Ko je odprla usta, se je Medvedov psiček tako ustrašil, da je pobegnul in ga tri dni ni bilo domov. Medved pa je od takrat spet rajši samotaril na Košci.

*

O Medvedovih pridigah je šel glas, da so bile žive, polne krepkih in zdravih primerov.

Ko je bil pesnik Anton Medved za kaplana v Bohinjski Bistrici, je nekoč zginil za nekaj dni. V skrbeh so ga župljani vsepovsod iskali. Četrtega dne ga sreča v Štengah voznik, ko jo kaplan maha peš proti Bistrici.

»No, kje pa ste bili?« reče voznik. »Povsod smo vas iskali.«

»Saj sem vam v nedeljo na prižnici povedal, kam grem. Govoril sem: Se malo in me ne boste več videli, grem k Očetu!« In res je krenil v Kamnik, kjer je obiskal očeta.

»Tebi pa nobene stvari več!«

Občinski tajnik Joško Stele (1860—1935) je bil zbiralec starin, poznavalec umetnostne obrti, režiser in igravec Čitalnice v Kamniku. Še v 72. letu je nastopil v Rokovnjačih in pel o zlati vinski kaplji. Pol stoletja je skrbel za čitalniško garderobo, ki je bila najbogatejša na podeželju, zlasti pa je imela bogato izbiro narodnih noš in oblek iz prejšnjega stoletja. Posojala je tudi Narodnemu gledališču v Ljubljano. Ob okupaciji so ves inventar raznesli.

Ko so v Čitalnici igrali »Vdovo Rošlinko«, je Joško Stele izdal iz garderobe najlepše narodne noše, da bi se s svojimi fanti in dekleti kar najbolje postavil. Najboljši suknjič, ki ga je premogla garderoba, je dobil France Bervar (1909—1944), uradnik v smodnišnici in stalni član čitalniške gledališke družine, ustreljen kot talec 31. januarja 1944 v St. Vidu). Na odru ga je soigravec nerodno prijel za suknjič, da se je razparal po celi dolžini hrbta. Seveda so to nesrečo nekaj časa skrbno prikriivali pred Joškom Steletom. Krojač je suknjič zašil in mislili so, da bo s tem stvar pozabljena. Toda Joško, kateremu je bil poznan vsak šiv na narodnih nošah, je to kmalu iztaknil. Nemogoče je popisati obup, žalost in jezo skrbnega garderoberja, ko je videl na suknjiču razdejanje, ki ga je skrival skrbno izvršeni šiv.

Ko je Bervar pri drugi igri prišel po garderobo, ga je Joško nagnal: O, Ježeš, Marija, — o mizerikordija, ne, tebi pa nobene stvari več!« Končno so ga le prepričali, da mora nekaj dobiti, pa mu je izbral stare kariraste hlače in prav tak frak, najbolj oguljen rjav cilinder in njemu sorodno ruto namesto kravate. To je bila Bervarjeva stalna garderoba pri vseh igrah, pa naj je igral ministra, trgovca s kumarami ali potepuha. Škode, ki jo je bil napravil na njegovem najljubšem suknjiču, mu Joško ni pozabil do smrti. Kazal mu je sicer razne reči, rekoč: »Vidiš, za te hlače sem dal 2 goldinarja, za to bluzo 1 krono 20 krajcarjev in za ta cilinder 40 krajcarjev, pa ti ne dam nič. Tukaj imaš svoj karirasti frak in hlače, pa mir besedi! O mizerikordija, saj s temi ravbarji ne prideš do konca!«

Ni ga poznal po priimku

Franc Vidmar (1886—1941) je bil pevovodja delavskega pevskega društva »Solidarnost« od ustanovitve 1919 do okupacije 1941. Gestapovci so ga po zverinskem mučenju ustrelili kot talca 29. avgusta 1941 pri kolodvoru v Jaršah. Bolj kot po priimku so ga ljudje poznali po domačem imenu Ciber. Na svojem domu ali pa v lovski koči na Volovljeku je pogosto skrival ilegalce. Nekoč ga je iskal neki Zagrebčan na njegovem stanovanju v Nevljah. Vprašal je po Vidmarju pa je gospodar odgovoril, da v Nevljah ni nobenega s tem priimkom. Gost se je vrnil proti Kamniku, na poti pa je srečal Vidmarja. Ko sta se oba vrnila v Nevlje, je Vidmar gospodarju očital, zakaj je zavrnil gosta. »Oprostite,« se je opravičeval gospodar, »nisem vedel, da ste vi Vidmar, mislil sem, da se pišete Ciber.«

Pol leta je že stanoval pri njem, pa ga ni poznal po priimku.

»Kdo pa je ta osel?«

Dr. Fran Zbašnik je v začetku maja 1882 nastopil službo pri deželni vladi v Ljubljani pri vladnem svetniku Pascotiniju, v katerega referat so spadale tudi društvene stvari. Tako je Zbašnik dobil v roke tudi prošnjo za potrditev pravil Prvega slov. pevskega društva »Lire« iz Kamnika. Prošnji je seveda ugodil, pač pa je društvo v rešitvi opozoril na celo vrsto jezikovnih in slovničnih napak v pravilih, ki bi jih bilo treba popraviti. Ko se je ukvarjal s tem delom, ni slutil, da se bo s člani tega društva v najkrajšem času osebno seznanil. Dekret, s katerim je bil kot mlad konceptni praktikant premeščen k okrajnemu glavarstvu v Kamniku, je datiran prav s tistim dnem, kakor odlok, s katerim so bila potrjena pravila »Lire«. Naključje pa si je dovolilo še drugo hudomušnost! Ko je nekaj dni po prejemu dekreta stopil v uradne prostore okrajnega glavarstva v Kamniku in se približal mizi protokolista Alojza Vremšaka, ki je bil prvi »Lirin« predsednik, je ta držal v rokah odlok deželne vlade, s katerim so bila potrjena pravila in ga čital. Ko mu dr. Zbašnik pove, kdo je in odkod prihaja, ga Vremšak vpraša: »Kdo pa je ta osel, ki je to rešitev sestavil?« »Ta osel sem pa jaz!« mu odvrne Zbašnik mirno. Ako kdo misli, da je bil Vremšak zaradi tega kaj v zadregi, se zelo moti! Zakrohotal se je na vse grlo, dr. Zbašnik mu je pa — pomagal!

K A Z A L O

Tomó Brejc: Borci in aktivisti bivšega Kamniškega okrožja ob jubileju ZKJ	3
Zvone Verstovšek: Fran Albreht (ob sedemdesetletnici)	7
Fran Albreht: Ob jubileju	15
Izbor pesmi, proze in člankov Frana Albrehta:	
I. Rodno mesto	24
Domotožje	25
V svetli uri	26
Pesnik	27
Življenje	28
Hrepenenje	29
Tuji glas	30
Misel	31
Alkimija	32
II. Promenada v snegu	33
Prva ljubezen	34
Pesem	35
Hrepenenje	36
Kmečka modrost	37
III. Domovina	38
Pogled na vas	39
Molčali smo	40
Naša meja gori	42
Evropa	43
Panonsko blato	44
Lovska pesem	45
Talcj	46
Sonet o svobodi	47
IV. Skrivnostni hip	48
Mrtvi govore	50
Proletarski maj	51
Bojni ritmi (I.)	53
Bojni ritmi (III.)	55
Spev proletarcev	56
Moj črni brat	57
Iz »Političnih sonetov« (1924)	58
Kje je?	59
Zadnja pravda	60
O naši odrski kulturi	78
Razmišljanja o komediji	79
Kmečka drama	81
O prevajalcih in prevajanju	83

Miloš Christof: Življenje in delo Josipa Ogrinca	86
Marica Brejc: Srečanja s Prežihovim Vorancem v Kamniku	159
Mitja Brodar: Ledenodobni človek v Mokriški jami	161
Vlado Valenčič: O slavninarski domači obrti	165
Pavel Kunaver: V Kamniški Bistrici nekdanj	194
Marijan Ogrinec: Ureditev kmetijstva v Podgorju pri Kamniku	206
Stane Bricl: Vodnogospodarska vprašanja pri urejanju glavnih vodotokov in melioracijskih področij na Kamniškem	234
Ivan Zika: Pisatelj Fran Milčinski o Kamniku	245
Zabavljice o kamniških purgarjih	255
Kamnik, ki ga ni več	263
Bili so zaslužni	269
Žičnica na Veliko planino	276
Kamniške anekdote	278

DELAVSKA KNJIŽNICA

KAMNIK

V
KAMNISKI ZBORNIK

1959

IZDAL IN UREDIL UREDNIŠKI ODBOR

ODGOVORNI UREDNIK ZVONE VERSTOVŠEK

OPREMA IN VINJETE KAREL ZELENKO

TISKARNA ČASOPISNEGA PODJETJA »DELO«

LJUBLJANA, JUNIJA 1959

TOVARNA KOVINSKIH
IZDELKOV IN LIVARNA

TITAN

**KAMNIK-
SLOVENIJA**

IZDELUJE:

KLJUČAVNICE VSEH VRST,
KUHINJSKE STROJČKE,
AVTOMATSKE, BALANČNE IN KUHINJSKE
TEHTNICE,
ROČNE VRTALNE IN BRUSILNE STROJE
EWART VERIGE IZ TEMPER LITINE,
FITINGE — SPOJNE DELE,
HOFFMAN MATERIAL IZ TEMPER LITINE,
DELE ZA OPREMO DALJNOVODOV,
LITOŽELEZNE IN MEDENINASTE UTEŽI,
RAZNO OKOVJE ITD.

TELEFON 303

TEKOČI RAČUN PRI KB KAMNIK: 600-708-1-16

Tovarna embalaže,
gumbov in galanterije
iz plastičnih mas se
priporoča s svojimi
oddelki:

EMBALAZNI ODDELEK, kjer izdelujemo razne škatle iz polivinila za široko potrošnjo — oddelek je prejel »Jugoslovanskega Oskarja za embalažo 1958«

GUMBARSKI ODDELEK — izdeluje modne gumbe iz galalita priznane kvalitete in gumbe iz biserne matice

KOŽNI ODDELEK — oskrbuje vse uniformirance v državi s kvalitetnimi podbradniki in senčniki za kape iz prešpana, celuloida, umetne in prave kože; podbradniki tudi iz polivinila

GALANTERIJSKI ODDELEK — je osvojil tržišče s pohištvenim okovjem solidne izdelave. Izdelujemo reprezentančne, kompletne pisarniške garniture in ostalo drobno galanterijo, zaponke za plašče vseh oblik in velikosti, peresnike in nože za rezanje papirja in odpiranje pisem.

Tekoči račun pri KB Kamnik 600-1-708-26;

Telefon: direktor 345, komerciala 286; p. p. 21

KERAMIČNO- KEMIČNA INDUSTRIJA K A M N I K

proizvaja v svojih obratih: Obrat »SVIT«: polirne in brusilne paste za vse vrste kovin, polirna sredstva za marmor, nitropolirne paste za kovinsko in lesno industrijo — Obrat »TOBI«: zidne barve, razna livarska pomožna sredstva, kakor tudi uslužnostno mletje — Obrat »KALCIT«: proizvodnja kalcita v kosih in drobljenega za steklarsko industrijo, gradbeništvo in teraco — Obrat »KREMEN«: proizvodnja livarskih peskov in ognjestalne gline za livarstvo — Obrat »KERAMIKA«: proizvodnja dekorativne in tehnične keramike, tekstilnih utenzilij ter termolizolacijskega materiala kakor tudi elektroporcelana za šibki tok — Poslužujte se naših kvalitetnih proizvodov!

Telefoni: Direktor 346 — Komer-
cialni 348 — Računovodja 337 —
Tek. rač.: KB Kamnik 600-708-1-15

Podjetje

»KAMNIK«

PROIZVAJA:

- EKSPLOZIVE — Kamniktit I, Kamniktit II, amonal, metan-kamniktit itd.
- VZIGALNE VRVICE — vžigalna vrvica dvojna in vžigalna vrvica PVC
- CRNE SMODNIKE — rudarski in lovski smodnik
- PIROTEHNIČNE PROIZVODE — za izvajanje ognjemetov: rakete in bombe raznih dimenzij, petarde, vodopade, fontane, bengalski ogenj itd.
- proizvode za ZTP: železniške razpočnike, parafinske in smolnate bakle raznih vrst
- pirotehnično galanterijo: čudežne svečke za novoletno jelko, kapice za dečje pištole, konfeti bombice itd.

telefon: 200, 301, 302; poštni predal: 27; tek. rač.: KB Kamnik
600-708-1-20

K
A
M
N
I
K

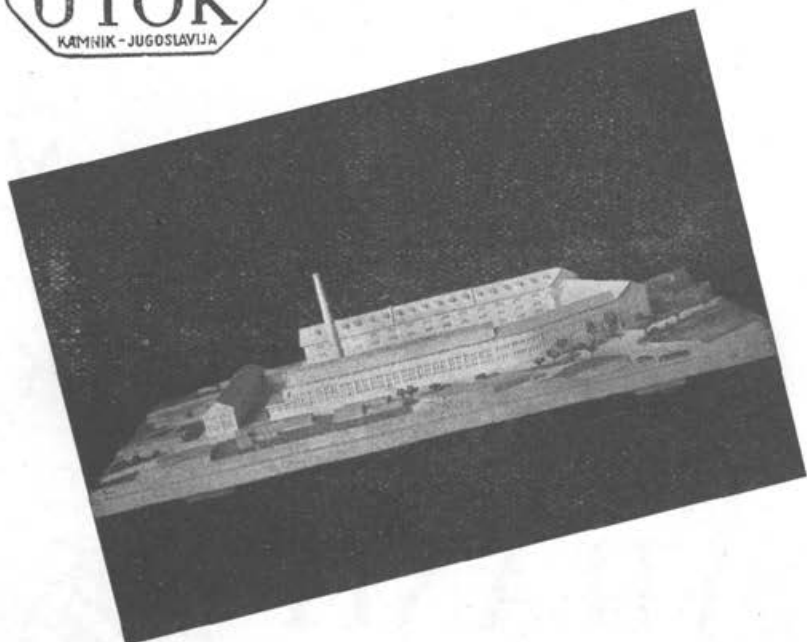
SVILANIT

- TKALNICA
- TISKARNA
- BARVARNA
- KONFEKCIJA
- APRETURA

žakardne in gladke svilene
in bombažne tkanine v najnovejših
modnih vzorcih, odlične kakovosti,
po nizkih cenah, iz zaloge in po naročilu.
Naročila pošljite v Kamnik, telefon 290, 291, 343.

Tekoči račun pri KB Kamnik: 600-708-1-24

U T O K
TOVARNA USNJA
K A M N I K

Telefoni:

hišna centrala 314

direktor 319

komerc. oddelek 320

p. p. 42

Tekoči račun: KB Kamnik 600-708-1-28

IZDELUJE IN DOBAVLJA
ZA DOMAČI IN INOZEMSKI TRG

SVINJSKO USNJE V BOGATI IZBIRI IN PRVO-
VRSTNI KVALITETI

GALANTERIJSKO IN KNJIGOVEŠKO USNJE
V RAZNIH MODNIH ANILINSKIH BARVAH

CHROM SVINJSKO USNJE RAZNIH VRST ZA
TAPETNIŠTVO, ČEVLJARSKO INDUSTRIJO
IN VSAKOVRSNO TEHNIČNO UPORABO

PODLOGE IN CEPLJENCE VSEH VRST

IN STRANSKE PROIZVODE:
SCETINE, ODPADNO MAST, MEZDRO

**NAŠE USNJE JE DOSEGLA
NAJVIŠJE
PRIZNANJE
NA DOMAČEM
IN SVETOVNEM
TRŽIŠČU**

Rudnik kaolina

ČRNA PRI KAMNIKU

Telefon: Stahovica 1,
direktna zveza KAMNIK 271
Železniška postaja:
KAMNIK-TOVORIŠČE
Pošta: Kamnik
Tekoči račun
pri Komunalni banki Kamnik:
600-708-1-13

- PROIZVAJA PLAGLJENI
KAOLIN V KOSIH IN
- PLAGLJENI MLETI
IN KERAMIČNI KAOLIN
- UPORABLJA SE KOT POLNILO V INDUSTRIJI
- PAPIRJA, INDUSTRIJI GUME, V KEMIČNI INDUSTRIJI,
- ZA FABRIKACIJO BARVNIH SVINČNIKOV
- IN V PLESKARSKI OBRTI

Tesarsko in mizarstvo podjetje

MOSTE PRI KOMENDI

Telefon: Komenda 4
Telegram: Tesarstvo Komenda
Bančni račun: Zadrúžna
hranilnica Ljubljana

IZDELUJE:

VSE VRSTE STAVBNEGA IN POHIŠTVENEGA MIZARSTVA
OPREMO LOKALOV
STREŠNE KONSTRUKCIJE
STOPNICE
LESNO GALANTERIJO
VSA V TESARSKO STROKO SPADAJOČA DELA

TOVARNA KOVANEGA ORODJA izdeluje vse vrste sekir, kladiv, kovano orodje, razne odkovke, kolenaste osi za tekstilne kmetijske stroje z dvema ali več koleni do 3 metre dolžine,

Telefon 231, 226; Tek. rač.: KB Kamnik 600-708-1-18

Vsa gradbena dela vam izvrši hitro, solidno in poceni

GRADITELJ-KAMNIK

Telefon 316; Tek. rač.: KB Kamnik 600-708-1-90

„ALPREM“

ALU OPREMA STANOVANJ IN POSLOVNIH PROSTOROV — KAMNIK

Izdelava vseh vrst izložbenih oken in vrat ter opreme za stanovanja in poslovne prostore.

Vsi izdelki po želji naročnika!

S svojimi izdelki in uslugami se priporočamo!

Telefon 241; telegram: Alprem Kamnik; tek. rač.: KB Kamnik 600-708-1-82

LONČARSKA OBRтна ZADRUGA

nudi svojim cenjenim odjemalcem kvalitetne izdelke po zelo ugodnih cenah

Telefonska številka Komenda 5

CENJENIM STRANKAM SE PRIPOROČA

P L E S K — KAMNIK

Tek. rač.: KB Kamnik 600-708-1-88

MEHANIKA

— KAMNIK vam hitro, poceni in solidno popravi kolesa in motorna kolesa!

Tek. rač.: KB Kamnik 600-708-1-85

MESTNA HRANILNICA KAMNIK

HRANILNE VLOGE, TEKOČI RAČUNI,
KRATKOROČNA POSOJILA.
ZA VSE VLOGE IN OBRESTOVANJE
JAMČI ObLO KAMNIK

Hranilnica vam pomaga varčevati in gospodariti

Telefon: 324

Telegram: Hranilnica Kamnik

p. predal: Kamnik 55

ŠČETARNA

KOMENDA PRI KAMNIKU

Tekoči račun pri KB Kamnik

Telefon: Komenda 6

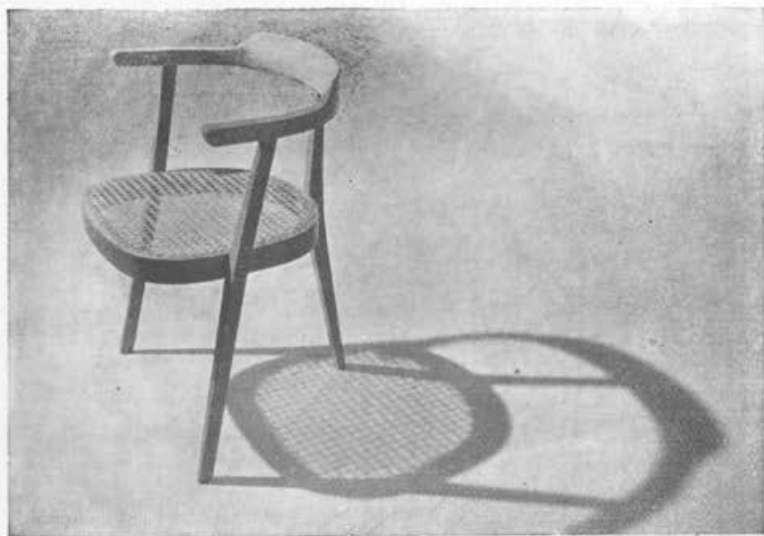
nudi cenjenim odjemalcem vse vrste ščetk, čopičev, omel, parketaric itd., ter vse vrste ščetk za tekstilno, kovinsko, karozerijsko in čevljiarsko industrijo, izdelanih po vzorcu in načrtu ter jih obnavlja.

Kvaliteta in izdelava prvovrstna!

TOVARNA
UPOGNJENEGA
POHIŠTVA

DUPLICA — KAMNIK

TELEFON: KAMNIK 204, 205
TELEGRAMI: STOL KAMNIK
POTNIŠKA ŽEL. POSTAJA:
DUPLICA PRI KAMNIKU
TEKOČI RAČUN:
KB KAMNIK 600-708-1-22

I Z D E L N I S T V A

- Stole iz upognjenega bukovega lesa v serijski proizvodnji po svojih standardih
- Druge stole po individualnih načrtih, predvsem v večjih serijah
- Rex izdelke po lastnem patentu
- več vrst zložitljivih stolov,
- sodobno pisarniško pohištvo
- pohištvo kombinirano kovina – les
- Opremlja kinematografske in druge dvorane s fotelji — tapeciranimi in netapeciranimi, montažo opravi z lastno ekipo
- Dobavlja vse svoje izdelke v prvovrstni svetovno priznani kakovosti

IZVOZ OPRAVI
NEPOSREDNO
Z LASTNO
KOMERCIALNO
ORGANIZACIJO

KOMUNALNA BANKA KAMNIK

Telefon: 211

varuje in bogati vaše prihranke s 5—6% obrestmi.
Vloge so tajne.

POSLUŽUJTE SE NAŠIH NOVIH HRANILNIKOV.

Varčevanje je vzgojno in koristno!

Vsakomur hranilno knjižico!

Za hranilno vlogo jamči država!

TRGOVSKO PODJETJE
NA DEBELO IN DROBNO

KOČNA

KAMNIK

vam nudi bogato izbiro vsakovrstnega blaga s solidno postrežbo in najugodnejšimi cenami! — Telefon: dir. 322, računovodstvo 213, komerciala 214; telegrami: KOČNA KAMNIK; Tek. rač.: KB Kamnik 600-708-1-45

s svojimi prodajalnici:

DELIKATESA — METKA (špecerija) — MOJCA (špecerija) — SUKNO — NOVA
MODA — USNJE-OBUTEV — TIP-TOP (galanterija) — ELEKTROMATERIAL —
KURIVO — ENGRO-SKLADISČE

TRGOVINA NA DROBNO

»Potrošnik«

TRGOVSKO PODJETJE KAMNIK

Prodaja špecerije in gospodinjskih potrebščin, sadja in zelenjave, tekstilnega blaga in konfekcije, knjig, pisarniškega in šolskega materiala, nafte in naftnih derivatov. — SOLIDNA POSTREŽBA.

Telefon: 260 — Telegr.: Potrošnik Kamnik — Tek. rač.: KB Kamnik 600-708-1-47

TRGOVSKO PODJETJE

Zvezda

- bogata izbira
- vsakovrstnega blaga
- za vsak okus
- Ugodne cene in pogoji

KAMNIK, Tomšičeva II

Tek. rač.: KB Kamnik
600-708-1-208

Telefon 330

SADNA DREVESNICA IN VRTNARIJA KAMNIK

nudi veliko izbiro najboljših sort sadnega drevja, sadike črnega ribeza, vrtno jagode, okrasno grmičevje, enoletnice in trajnice, šopke in vence, zelenjadne sadike in svežo zelenjavo po najnižjih cenah ter se priporoča svojim cenjenim odjemalcem.

Stev. telefona 352, Kamnik

Slaščičarna »VESNA«

telefon 367

se s svojimi kvalitetnimi izdelki priporoča cenjenim strankam!

AVTOMEHANIKA – Kamnik

NUDI STRANKAM SVOJE USLUGE POCENI IN SOLIDNO!

Tek. rač.: KB KAMNIK 600-708-1-80

ZORKO MILAN

Tiskanje tekstilnega blaga — naglavnih rut, etiket za konfekcijo, emblemov, zastavic itd.

Telefon 231 Kamnik — Trg Svobode 6

Cenjenim gostom se priporoča

Gostišče PLANINKA, Kamnik

Kvalitetna hrana po zmernih cenah in pristna vina

Telefon 237

RESTAVRACIJA DOM

vam nudi vedno sveža jedila in dobra vina

Telefon 374 Izvrstna postrežba!

Eksperimentalne delavnice

Tekstilnega inštituta v KAMNIKU

ODDELKI: vzorčni atelje v Ljubljani — eksperimentalna tkalnica in filmski tisk v Kamniku, prototipna delavnica v Kamniku

ODDELEK OPRAVLJA: raziskovalna dela na področju predelave tekstilnih vlaken v tkanine in tekstilnega vzorčenja — izdeluje tekstilne in vzorčne patrone za vzorčenje v raznih tehnikah — eksperimentalno izdeluje razne tkanine iz prirodnih in umetnih vlaken ter preizkuša njihova svojstva ter uporabnost — konstruira ter izdeluje modele novih tekstilnih strojev in naprav in preizkuša njihovo uporabnost. Nudi tehnično pomoč tekstilnim tovarnam. — Telefon: 288

Splošno mizarstvo

MENINA

KAMNIK

Vse vrste stavbnega in pohištvenega mizarstva po želji in naročilu.

Opravlja vse vrste mizarških uslug in se priporoča svojim cenjenim strankam!

Tek. rač.: KB Kamnik 600-708-1-256

KMETIJSKA ZADRUGA ŠMARTNO

V TUH. DOLINI

odkupi vse vrste kmetijskih pridelkov, gozdnih sadežev, vse vrste lesa in prodaja reprodukcijski material za kmetijstvo — nudi usluge s strojnim odsekom.

KOOPERIRAJTE Z NAŠO ZADRUGO

KMETIJSKA ZADRUGA

Srednja vas

V TUH. DOLINI

odkupi vse vrste kmet. pridelkov, vse vrste lesa, gozdne sadeže itd. — Prodaja kmetijski reprodukcijski material! — Vrši usluge s svojim strojnim parkom. Kmetovalci, poslužite se ugodnosti KOOPE-RACIJE z našo zadrugo!

KMETIJSKA ZADRUGA

Kamniška Bistrica

odkupi in prodaja vse vrste kmetijskih pridelkov, gozdne sadeže in vse vrste lesa. Svojim cenjenim odjemalcem pa nudi v moderni mesariji vse mesne izdelke in sveže meso.

Kmetje! Ne pozabite na ugodnosti KOOPE-RACIJE z našo zadrugo!

ŽIVILSKA INDUSTRIJA

Z OBRATI V KAMNIKU,
SMARCI IN MENGŠU

Telefon: 393
Tek. račun: 600-708-1-30

nudi

- kvas, gorčico,
- vložene vrtnine,
- testenine

ODLIČNA KAKOVOST! SOLIDNA DOBAVA! ZAHTEVAJTE
NAŠE PROIZVODE!

KROJAČNICA »MODA« TAPETNIŠTVO IN SEDLARSTVO SPLOŠNO ČEVLJARSTVO KAMNIK

nudi svoje kvalitetne izdelke po solidnih cenah in se priporoča svojim cenjenim naročnikom!

ZADRUŽNA ZVEŽA ZA GOZDNO,
LESNO IN PLANINSKO
PAŠNIŠKO GOSPODARSTVO

„ŠIPEK“ V KAMNIKU

se bavi z nego, gojitvijo, varstvom in eksploatacijo gozdov. Vzdržuje vse gozdne komunikacije ter ima lastne gozdne drevesnice

KOMUNALNE USTANOVE Kamnik

vzdrževanje cest, javne razsvetljave, vodovoda, kanalizacije, pokopališč, sejma in tržnice, javnih nasadov in parkov.

Telefon: 353
Tekoči račun: KB Kamnik 600-708-1-143

MLEKO — KAMNIK

Kranjska cesta 3

vam nudi

SVEŽE
MLEČNE IZDELKE

Telefon: 331
Tekoči račun:
Zadružna hranilnica 600-60-1-131

PODJETJE

MESO KAMNIK

Telefon: 232
Telegrami:
MESO KAMNIK
Tekoči račun:
KB Kamnik
600-708-1-125

s štirimi poslovalnicami v Kamniku
Prodaja in predelava mesa, Odkup živine

PARNA PEKARNA PECIVO

KAMNIK

vam nudi vse vrste vedno svežega kruha in peciva

Tekoči račun: KB Kamnik 600-708-1-124